مهراڻ

ايڊيٽر- امداد حسيني

مهراڻ

سنڌي ادبي بورڊ جو ٽه ماهي علمي ۽ ادبي رسالو

جلد 27] [نمبر 1

جنوري، فيبروري ۽ مارچ

1978ع

•

ايڊيٽر: امداد حسيني

مئنيجنگ ايڊيٽر: ظفرحسن

اسسٽنٽ ايڊيٽر: ناشاد

سنڌي ادبي بورڊ

پوسٽ باڪس نمبر 12، حيدرآباد سنڌ.

مهراڻ

سنڌي ادبي بورڊ

سنڌ يونيورسٽي نيو ڪئمپس ڄامشورو، سنڌ.

فون نمبر 23888/6

مواد موڪلڻ جي ائڊريس

ايڊيٽر ٽماهي "مهراڻ"

سنڌي ادبي بورڊ

سنڌ يونيورسٽي نيوڪئمپس ڄامشورو سنڌ.

خريداريءَ لاءِ ائڊريس

مئنيجر

سنڌي ادبي بورڊ جو بوڪ اسٽال

پوسٽ باڪس نمبر 12، حيدرآباد سنڌ.

في پرچو 6-00 رپيا **ساليانو چندو 20-00 رپيا**

Printed and Published by Ghulam Rabbani A. Agro, at the Sindhi Adabi Board's Printing Press, Tilak Incline Hyderabad, Sind.

پاران ايم ايچ پنھور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

سٽاءُ

[1]

● سوچ لوچ
● ويڙهيون ۽ ولهار — عبدالڪريم گدائي
● صبح ويل، آلا نيڻ — الطاف عباسي

شاعري

1. شيخ اياز 9
2. سروپچندر شاد 13
3. تاج جويو 14
4. خاڪي جويو 15
5. ذوالفقار سيال 15
6. ابراهيم اسير ملاح 16
7. بشير سيتائي 16
8. ج.ع. منگهاڻي 17
9. راشد مورائي 18
10. ادل سومرو 19
11. امرتا بيدل 20
12. رسول ميمڻ 21
13. سارنگ ابڙو 23
14. ايس. نسرين 24
15. برڪت بلوچ 25
16. منظور قريشي 27
17. ڪنول لهاڻو 28
18. راهي چنا 29
19. شهناز ميمڻ 29
20. عثمان ميمڻ 30
21. آثار آرائين 31
22. عنايت ميمڻ 31
23. نا گپال 32
24. محمد يعقوب آريسر 33
25. اڪبر سومرو 33
26. واجد 34
27. احمد خان ملڪاڻي 34
28. اطهر سنگي 35
29. اياز گل 36
30. مختيار ملڪ 37
31. رحيم بخش قمر 38
32. غلام نبي مغل 38
33. محمد عثمان سولنگي 38
34. نيپراج صوفي 39
35. منصور ويراڳي 40
36. مير محمد پيرزادو 42
37. نثار بزمي 43
38. عزيز مهراڻوي 44
39. تنوير عباسي 45
40. الطاف عباسي 47
41. تهمينه مُفتي 49
42. نانگراڻي 49
43. شرجيل 50
44. نورالهديٰ شاهه 51
45. سحر امداد 54
46. امداد حسيني 56

[2]

ڪهاڻيون ـ ناٽڪ ـ ڳالهه

1. ڪروڙ ۾ ۽ ماڻهو	ـ علي بابا	63
2. سُريت	ـ مهتاب محبوب	67
3. ڀر هوا وڙهڻ ڪول چاڻي	ـ قاضي خادم	84
4. پُتلي	ـ عبدالجبار جوڻيجو	94
5. پُل تي ويٺل هڪ نوجوان	ـ ڪيهر شوڪت	98
6. پولار	ـ رعنا حنيف صديقي	114
7. مومل موءِ ڪان پوءِ	ـ رزاق مهر	119
8. ٽوٽ ڏرتي	ـ حميد سنڌي	123
9. تلاءُ	ـ ظفر حسن	136
10. پرئڪٽيڪل اسٽرالاجي (طنز ۽ مزاح)	ـ حليم بروهي	147
11. سر صدقو لجن تان (ڳالهه)	ـ ولي محمد طاهرزادو	149
12. ڪارونجهر جي ڪور (ٽي. وي ناٽڪ)	ـ علي بابا	163

[3]

مضمون ـ ڪالم

1. هَوُ جي وڻ وندر جا	ـ نسيم احمد ڪرل	185
2. پڏل فقير	ـ غلام احمد. ايل. بدوي	197
3. منهنجي لکڻ جو فن	ـ سمرسيٽ ماهم / نجم عباسي	207
● فورم	ـ الهداد پوهيو	222
● سڄاڻ (ادارا)		227
● تبصرا		228
● پڙهندڙن وٽان		233
● ٽانڊاڻي جي لاٽ		242
● جي جيءَ ڪي جيارين		244
● هن پرچي جا ڪجهه لکندڙ		254
● پهچ		260

[ٽائيٽل ڊزائين : فتاح]

سوچ-لوچ

وڻـا اوهـري اوءِ، مون کـي مـاري ماڳـهين،
جـڳن جـا جڳ ٿـيـا، تـِـان نـه موٽـيو کوءِ،
ڳـونـد ر مـارينـدوءِ ويـچـاري، وڻـن جـو.

سوچيو هئم ته هن ڀيري "مهراڻ" جي پڙهندڙن آڏو دل کولي ڪٿي رکندس، هٿ-ترٽءَ وانگر. ٻوءِ اهو پڙهندڙن تي ڇڏي ڏيندس، ته وٺائن ڪيترو ٿو مانُ ملي.

سوچيو هئم ته 1977ع ۾، سنڌي ادب ۾ جيڪو اُپار آيو هو، ان تي پنهنجا ويچار پيش ڪندس. مقدار يا معيار؟ اِن سوال جي جواب لهڻ لاءِ، 1977ع جي ساهت جي سُلهه-ڪٽ ڪرڻ لاءِ اوهان کي آتساهه ڏياريندس.

"جيڪڏهن توهان اختلاف راءِ نٿا رکو ته توهان زنده ناهيو." سوچيو هئم ته اختلاف راءِ رکڻ واري حق جي بچاءَ ۾ لکندس: پر اِن مان منهنجو اِهو مطلب مور نه هجي ها، ته نه رکو مونکي، پر منهنجي ستن پيڙهين کي لوئي، پنهنجي زنده هجڻ جو ثبوت ڏنو وڃي!

سوچيو هئم ته... ڇائي ۾ جي نيپٽ انڌي کي به سورج ۽ ڏيٺي جو احساس ڏياري سگهجي ٿو، پر اندر جي انڌي آڏو روئڻ اجايو آهي. هڻن کي سچ ڏانهن آڻڻ ڪٺن ئي نه، پر وِنرت آهي. اِهو ائين آهي جيئن ٻَٻرن کان ٻير گهرڻ! ...ادب ۾ هڪ-هٽيون... بليڪ ميلنگ... ڪاريون... اديب جو سماج سڌارڪ رول... ڇا ڇا نه سوچيو هئم... پر... الطاف جي ڪُمهلي وڇوڙي، سوچ جي سيڪي جا ٻئي پاسا ميساري ڇڏيا آهن! ذهن ڪنهن Erase ٿيل ٽيپ جتان رهجي ويو آهي:

وڻجاري ڪانـدائُ، مـون وَرُ ويـٺي ڳهارئـو،
لـڳي آتـر واءُ، ڍوليو هـلـڻ جـون ڪري.

الطاف کـان اڳ گدائي صاحب گذاري ويو. 1977ع جي آخر ۾ پروفيسر محبوب علي چنا لاڏائو ڪري ويو. ٽي-چار سال اڳ قلندر جي ميڙي تي جڏهن گدائي صاحب کي ڏٺو هئم، تڏهن نيـَل لڳو هئم، پر هيڻو نـه. اسٽيج تي چاچي گدائيءَ جي لهجي ۾ آهائي سنڌوءَ جي اُڇل ٽـِڪ هئي. گدائيءَ جي شاعري، ڪرٽا ڪرٽا اميد جي شاعري آهي. هڻن وٽ آس اُپامي ته ٿي، پر اُجهامي نٿي. وقت گذرڻ سان گڏوگڏ گدائي صاحب جي شاعريءَ جي اهميت وڌندي رهندي، ڇاڪاڻ ته گدائي ايندڙ زمانن جو شاعر آهي:

آ وات تي ڪاري ٻاٽ اگر، پر پنهنجي رت جو تيل ڏئي،
هـر موڙ مٿان آزاديءَ جي، هڪ مشعل ٻـاري وينداسين.

ٽي-وي تـي الطاف تـي تعزيتي پـروگـرام رڪارڊ ڪرائيندي، سنڌ جي عظيم مـورخ مولائي شيدائيءَ جي لاڏاڻي جي خبر آئي. مولائي شيدائيءَ، موضوع توڙي مواد جي لحاظ کان، سنڌ کي لافاني تصنيفون سوکڙيءَ ۾ ڏنيون آهن-پر چاچو گدائي ۽ مولائي شيدائي رات جي آن

ڀر ۾ هئا، جڏهن وَٽ وسامڻ واري ڪندي آهي ۽ هوا جي ڪنهن جهوٽي جو ڪنڪو رهندو ٿي رهندو آهي ـ ۽ ـ الطاف...! هُن ته سپنا ٿي هاڻ ڏسڻ شروع ڪيا هئا:

سونهن سُهانو سپنو ٻنهنجو، پيار اڌورو ٻيت الا.

چاچو گدائي جيڪب آباد ۾ رهندو هو ـ مولائي سکر ۾. گدائيءَ سان ته سنڌ جي مختلف مشاعرن ۾ پيو ملبو هوس، پر مولائيءَ سان ته ايامن ڪان نه مليو هئس. پيٽي منهنجي شهر ڪان پري هئا. زنده هئا ـ اِهو سک هو، پر الطاف... هو ته پل پل، ڀر ڀر ساڻ هوندو هو ـ پلڪ به پرانهون نه هو ـ ۽ هاڻ؟ سندس سور ساڻ آهي:

سُورن سانگهارو، ڪڏهن تان ڪونَ ڪيو،
آيــل، اوپـــارو، ٻـاڙوڏو ٻـــوڙَ وهـــي،

ڪالهه ئي ته هُن لان ۾ گلاب پوکيا هئا ـ ۽ اڄ؟ اڄ هو ٻاڻ ڪومانجي ويو آهي. الطاف جو ائين بيگاهه آسهڻ ـ اڪيلي سر. تن تنها.

ڇڏيو پير جو پور
چارو پليو ٿي ويو
وڃو پوءِ به ڏور

اها هڪ جُڳ جي پڄاڻي آهي. گدائي ۽ مولائيءَ کان الطاف تائين ٿهليل جُڳ جي پُڄاڻي. اڄ الطاف سان گهاريل گهڙيون ڪيڏيون نه مختصر ٿيون لڳن:

هوتن سين هيڪاند، هُيم ڀائي ڏينهڙا.

ادب جي آسمان تي الطاف اهڙي چنڊ جيان آهي، جيڪو چوٽ تي چڙهندي ئي آلهي ويو آهي. جڏهن ته الطاف جي سينيئر توڙي جونيئر ساٿار ين مان گهڻن لکڻ يا ته ڇڏي ڏنو آهي يا گهٽائي ڇڏيو آهي، تڏهن الطاف ڏاڍي تيزيءَ سان لکي رهيو هو ـ ۽ ايڏي ئي تيزيءَ سان هو جندڙيءَ جي سمونڊ جي پرين ڪناري تي پهچي ويو آهي. آلا، هي ساموندڪو سگ...

وڻـجـارن وري، ٻـرهـَ ٻــَڪـهـَ چـوڙئـا،
اوَلـيـون ٻـَسـي اَن جون، ٻـيـَڙم ڪُڇَ ڪُري،
ويندين، مـاءِ مـَري! ساري ساموندين ڪـي.

سچ پڇو ته اهو ذاتي ڏک ته آهي ئي، پر اهو ساڳي ويل سڄي سنڌ جو به ڏک آهي. اهو هڪ قومي نقصان آهي. گدائي، مولائي ۽ الطاف سنڌي ادب ۾ امر ٿالا آهن. هو سرجڻهار آهن ۽ آفاقي آهن ۽ پوري انسانذات جا سونهان آهن.

جيتان هُنن وات ڇڏي آهي، اچو ته آتان جيءُ جا ڪوڙي، ماڳ ڏانهن پنڌ پٿون ـ اچو ته ميڪ ٺمر ڪٿي مارڳ تي پير ڏريون ـ اچو ته سنڌي ادب ۽ ٻوليءَ جي بچاءُ، واڌاري ۽ ڦهلاءُ لاءِ ٻاڻ ـ ارپڻ وارو جذبو ساهه سين سانيڍي، ٻاٽ وات تي وک وڌايون ۽ هڪ نئين سفر جو آغاز ڪريون:

گهور گهٽائون گهاٽ تي، پوءِ به نه ٻُنتي پير.

ـــ امداد حسيني

عبدالڪريم "گدائي"

ويڙهيون ۽ ولهار

بهار ايندو، قرار ايندو

اجهو موسم ڦري ساوڻي، خزان ويندي، بهار ايندو،
ڪجي گرنار پاسي ڪان، اجهو ابر بهار ايندو،
انهن جي ٻُور تي پونئرو ۽ ڦي بي اختيار ويندو،
ڪليون ٽڙنديون اميدن جون، دلين کي پڻ قرار ايندو،
وڻن ۾ برگ و بار ايندو،
ٿرن تي ٿيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سڪار ايندو،
بهار ايندو، قرار ايندو.

ڪري سينگار ساهيڙيون، سُهانا گيت ڳائينديون،
هٿن پيرن کي ميندي، مينڌ ۾ سندور لائينديون،
اندر جا راز رمزن ۽ اشارن ۾ ٻُڌائينديون،
ڪري هڪٻئي کي ٽڪايون، ڪِلي هر هر کِلائينديون،
۽ جوڀن تي بهار ايندو،
ٿرن تي ٿيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سُڪار ايندو،
بهار ايندو، قرار ايندو.

ڪُنواريون پاڻ ۾ ويهي، جِگن جا راز کوليند يون،
ننڍن تي آڱريون نيئي، نرالا ٻول ٻوليند يون،
قطارن ۾ ويهي جيڏيون، جوٽان هڪٻئي جون ڳوليند يون،
جڏهن هو پنهنجي سيني تي سيه واسينگ کوليند يون،
ته عاشق بي قرار ايندو،
ٿرن تي ٿيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سُڪار ايندو،
بهار ايندو، قرار ايندو.

دماما، دهل، شرنايون، ڪٿي ڏمچر مچائينديون،
ننڍيون نيئيون، ميڙي لاڏا ۽ سهرا خوب ڳائينديون،

دهل جي تال تي ڳـڌجي، ڪئين تاڙيون وڄائينديون،
ڪنواريون گهوٽ سان ڇرچا ڪندي مينديون لڳائينديون،
ٻنو ٽي شرمسار ٿيندو،
ٽڙن تي ٽيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سڱار ايندو،
بهار ايندو، قرار ايندو.

مهر جا مينهن پوندا ۽ ترايون تار ٿي وينديون،
وطن جون واديون گل پوش ۽ گلزار ٿي وينديون،
مسرت سان مليرائيون مٽڙلي سرشار ٿي وينديون،
نئين رت سان نوورنيون سڀئي گلنار ٿي وينديون،
سمو پڻ سازگار ٿيندو،
ٽڙن تي ٽيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سڱار ايندو،
بهار ايندو، قرار ايندو.

جوانيون اوت ۾ ويهي، سلينديون راز الفت جا،
ونڊيندا درد هڪٻئي سان، ويهي دمساز الفت جا،
ڪنڊن ڪرڙن منجهان ايندا، مٺا آواز الفت جا،
ٿيون لائيون سٿائينديون ’گدائي‘ ساز الفت جا،
مرو بي اختيار ٿيندو،
ٽڙن تي ٽيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سڱار ايندو،
بهار ايندو، قرار ايندو.

اي همسفرو!

اي همسفرو، آواز ته ڏيو، چپ ڇو آهيو؟ ڪجهه ڳالهايو!
هن مات ۾ دل گهبرائي ٿي، هيءَ ٻات انڌيري ڪاڻي ٿي!
اي همسفرو ڪجهه ڳالهايو!

ڪو بيت، ڳجهارت، لوڙائو، يا ڪوئي گيت ته رات ڪٽي،
يا ڳايو شاهه جي ڪا وائي، هي سحر ٿئي، ڪا ٻاڪ ڦٽي،
اي همسفرو ڪجهه ڳالهايو!

طوفان آئيو آ باطل جو، ايمان ڦري شيطان ٿيو،
۽ لالچ لوڀ جي ڇنبي ۾، انسان ڦري حيوان ٿيو،
اي همسفرو ڪجهه ڳالهايو!

آ اونداهہ اندوڪار متو، هر سمت مصيبت ڇانئي آ،
۽ ويچاري انسان مٿان، اڄ ڪهڙي آفت آئي آ؟
اي همسفرو ڪجهہ ڳالهايو؟

جت ڪٿ آ ٻهرو وحشت جو، ٿو ماڻهو، ماڻهوءَ کي کائي،
۽ ظلم ستم جي ڪهائي ۾، انسان ٻيو ٿو ٻاڏائي،
اي همسفرو آواز تہ ڏيو!

هر گهر کي آهي باهہ لڳي، هر واڙ کي ٻهر ٿو کائي،
اڄ ڪوئي دانهن ڏئي ڪنهن کي؟ ڪنهن ڏانهن ڏکيو ڪو واجهائي؟
اي همسفرو آواز تہ ڏيو!

هر وستي وستي، شهر شهر، انساني خون جي هولي آ،
هن دور ترقي ۾ پڻ اڄ، انسان جي قيمت ڪولي آ،
اي همسفرو آواز تہ ڏيو!

اڄ امن امان جا ضامن ڇو، هت توبن جا ڏڏڪار بڻيا؟
دردن جو مداوا دنيا ۾، ڇو ٽئنڪون ۽ بمبار بڻيا،
اي همسفرو ڪجهہ ڳالهايو!

هي عياشيون ۽ عريانيون، تهذيب نئين جا رنگ ڏسو!
هي رت ۽ باهہ جون برساتون، دنيا ۾ جيئڻ جا ڍنگ ڏسو!
اي همسفرو ڪجهہ ڳالهايو!

هو جن جي دم سان جڳ روشن، سي روشن ديپ اجهامي ويا،
جي طوفانن سان وڙهندا ها، ڪو واءُ لڳو تہ وسامي ويا،
اي همسفرو ڪجهہ ڳالهايو!

اڄ مشرق جي ملڪن تي ڇو، افرنگ جي ٺيڪيداري آ؟
الله جي ڌرتي تي هت ڇو، ڪنهن جي اجاره داري آ؟
اي همسفرو آواز تہ ڏيو!

اڄ ڪوئي سچ تہ چوي يارو، آ فُرقاني فرمان ڪٿي!
جنهن امن امان جو درس ڏنو، اڄ آهہ آهو انسان ڪٿي؟
اي همسفرو ڪجهہ ڳالهايو!

هن جنگ و جدل جي دنيا ۾، انسان جو آخر ڇا ٿيندو؟
ٿي سوچ اگر شيطانن جي، رحمان جو آخر ڇا ٿيندو؟
اي همسفرو آواز تہ ڏيو!

هيءَ مات بہ آ هڪ ڏوهہ وڏو، اڄ سچ ڪان ڇو ٿا ڪيرايو؟
اي سقراطو! اي منصورو! سچ ڇوٽ لغاري ڳالهايو!
اي همسفرو، آواز تہ ڏيو!
اي ساٿيو اڄ سوچيو ٻاهہ، ڪا اهڙي اڄ تدبير ڪريو!
هن پيار جي دشمن دنيا ۾، ڪا الفت جي تشهير ڪريو!
اي همسفرو، آواز تہ ڏيو!
هي اونداهين جا پيغمبر، سڀ پنهنجي موت مري ويندا،
۽ پنهنجي پيار جي گيتن جا، هت روشن ديپ ٻري ويندا،
اي همسفرو، آواز تہ ڏيو!
هن سڙندڙ ٻرندڙ ڌرتيءَ تي، ڪا رحمت جي برسات ٿئي،
ڪو مُک جو سج اڀري يارو، ڪا امن و سڪون جي رات ٿئي،
اي همسفرو، آواز تہ ڏيو!
اڄ پيار جي ساگر سان ساٿي، ڪي پريت جي مئي جا جام پيئون،
هن پيار جي پياسي دنيا ۾، اڄ رسمِ محبت عام ڪريون.
اي همسفرو، ڪجھ ڳالهايو!

پکڙا ۽ پنهوار

پکڙا ۽ پنهوار اڄا پي ساڳيا ڙي، ويڙهيچن وهنوار اڄا پي ساڳيا ڙي.
ڪرڙ، ڪنڊا، ڏٿ ڏنئورا ساڳيا، ڪير مکڻ ڏڌ ڏونئرا ساڳيا،
گولاڙا، گلزار اڄا پي ساڳيا ڙي!
مارن لوئي ليڙون ليڙون، مير مٿن ۾ ڇوٽا ڇيڙون،
پنهوارين جا پارَ اڄا پي ساڳيا ڙي!
رسمون ساڳيون، ريتيون ساڳيون، پت پرتيت، پريتيون ساڳيون،
جوڙا ۽ جنسار اڄا پي ساڳيا ڙي!
اڄ پي پاٽيءَ ليءِ پنهواريون، ڪري هلن ٿيون ڪونج قطاريون،
سرتين جا سينگار اڄا پي ساڳيا ڙي!
تيل ڦليل ۽ چيلهين چوٽا، ڪنجرن تي ڪاوا ۽ ڳوٽا،
واسنگن جا وارَ اڄا پي ساڳيا ڙي!
ڪپڙن جي لاهن تي ويهي، ڪنڇيون لات لنون ٿيون ڪيهي،
ڳيرن جا ڳنڪارَ اڄا پي ساڳيا ڙي!
ڳم ڳنڊيرن، لٺڙَ ۽ لائيون، ڏٿ ڏهاڙي آڻيون چاڙهيون،
ويڙهيون ۽ ولهارَ اڄا پي ساڳيا ڙي!

ڪنجهر ساڳي ڪڇُ ۾ ساڳيو، سهڻي ساڳي مڇُ ۾ ساڳيو،
دريا ۾ ٻُڏڪار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

اڄ به ٻيهر واڙ ٿو کائي، پرڏيهين سان پريت نڀائي،
پنهنجن جا ڀيرڪار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

اڄ ڀي جيڪا ڪاڪ ڪوري، چال ڏيئي ڪا ايندي چوري،
مودا سر ڪان ڌار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

ڏير به ساڳيا ڏَمرَ ۾ ساڳيا، خوشيون ساڳيون غم به ساڳيا،
سَپَ وڇون سنسار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

ماءُ مٺيءَ جون لوليون ساڳيون، ٻوليءَ خاطر گوليون ساڳيون،
سوريءَ جا سينگار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

ٻيڪس، بيوس ڪيئي نياڻيون، ڪوٽ ڪڙولن ۾ قيد ياڻيون،
عمرن جا آزار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

ٻي ڏوهين سان سو ڏهه لاڳو، چور ڇُٽي ويو ٻاڳيو ڦاهو،
صالح صوبيدار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

زور ظلم ۽ سيني زوري، رشوتخوري ڪير ڪنوري،
ڪاسورن ڪردار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

ڍول ۾ ساڳيا، ڍٽ ۾ ساڳيا، موکيءَ مَٽُ جا مَٽَ ۾ ساڳيا،
مَٿارا ۽ مارَ اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

والن تي سو وار وڇايل، من جا موتي گهايل گهايل،
وک وک تي سو وارَ اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

جيڪو شاهه جي وائي ڳائي، لولي ڄيڄل جي ورجائي،
تنهن تي پهريدار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

پٽ ڌڻي ۽ بيدل ساڳيا، سامي، ٻيڪس، سچل ساڳيا،
واين جا وڻجهار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

امن و امان جو ڍنگ رچائي، جڳ جي اک ۾ سرمون پائي،
مظلومن تي وار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

سَچُ اڃا پيو سوريءَ لٽڪي، ڪڙڪا ڪوڙ پيو ٿو ڪڙڪي،
عدل جا ٺيڪيدار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

چال ڏئي اڄ ڇاڳيا چورا، ڪوٽ ڪنڌا سي ڀورا ڀورا،
سورهيه سر ڪان ڌار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

سورهيه سڀ لاڳاپا لاهي، ڪنڌي ڀيا اڄ ڀڙ ۾ ڪاهي،
هوشوءَ جا حبدار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

دور ته مشڪل آهي گدائي، ويل ڏکي آ سر تي آئي،
چور ۽ چوڪيدار اڃا ڀي ساڳيا ڙي!

الطاف عباسي

صبح ويل ـــ آلا نيڻ

ڌيءَ جي وهاڻءَ تي

هين گهر جي هر شيءِ تنهنجي آ
ڀر هي تنهنجو ني گهر تنهنجو ناهي
هو ڌاريون گهر تنهنجو آهي
هين گهر کان هُن گهر تائين جو رستو آهي
تنهن تي گل وڇايل آهن
قدم قدم تي تنهنجي آجيان ٿيندي
ارڙهن ورهه وساري ڇڏجان
رکجان ياد اڄوکي رات
رات اڄوکي تنهنجي مماتي
رات اڄوکي تنهنجي حياتي
رات اڄوکي تنهنجو ڀاڳ
رات اڄوکي تنهنجو ماڳ

هين گهر جا در توتي بند نه ٿيندا
هين گهر کي ڪي ڪلف نه لڳندا
سيئي ٻانهون تو لئي کليل رهنديون
ڀر او منهنجي ڌيءَ!
هُن گهر کان هين گهر تائين جو رستو آهي
تنهن تي ڪيئي چنهبيارا پٿر آهن
اِن رستي تي ڪنڊا آهن
اِن رستي تي اٿ ني پهر رهي ٿي آس
اِن رستي تي قدم قدم تي لڳندي ذلگ
اِن رستي کي پار ڪرڻ ناممڪن آ

نَرـ واڻي تي

هيءَ همدردي
پيار جو ڀريون ڏاڪو آهي
يا تہ محبت جي ماڙيءَ تي چوٽ چڙهي وڃ
يا تہ هتان ئي موٽي وڃ
ديوي جي تون مگيل آهين
جي تنهنجو لڪ ٿوپيل آهي

تنهنجو نازڪ نازڪ هٿ
جي ڪنهن ڪُنهري هٿ سان مليو آ
ڪِلندي روئندي جي تو دُهل پڏو آ
روئندي شرمائيندي
جي تو شرنائين جي گونج ٻُڌي آ
جي تو هڪڙي ڏينهن بہ پنهنجا هٿ رڱيا آهن
پوءِ تون هن رستي تي پَلجي آئي آهين
پنهنجو دڳ سنڀال!

منهنجو ڏيئو

مون جيڪو ڏيئو ٻاريو آ
سو طوفانن ۾ ڪيئن اجهندو؟
بندوق ٻيڙ ٻيڙڪائيندي
۽ ان جي جوت وڌائيندي
جي منهنجو رت ڦڙو ڦڙو ڪتو
سو آن ۾ تيل ٿي ٻرندو
جي ديپ اجهائڻ چاهين ٿو
ڪو سورج روشن ڪر ته مڃان!

اڄايل ديوي

پيار لئي جيڪا پريشان آهه پاڻ
عشق جي ان جي اندر ۾ آهه ڪاڻ
آن جي نس نس لينهن جي جڻ نهر آهه
ساهه آن جو سڪ سندي ڪا لهر آهه
آن جي من ۾ ميٺ جو مهراڻ آهه
سڪ جي سيني ۾ سندس سرهاڻ آهه
جا انڌيري ۾ گذاري زندگي
سا سراپا روشني ئي روشني
آن جي پيشاني سدا چوڏهين ء جو چنڊ
آن جي هڪ هڪ ڳالهه اهڙي جيئن ڪنڊ
جوت آن جي ناني ء کان جڳ کان ملي
آن جي ٻاچي ڪان ٻـ اونداهي ٻچي
هوء جڏهن آهون ڀري دلگير ٿي
ٽيڙي مکڙين کي صبح جي هير ٿي
آهه پياسي سپ سا الفت جي پري
لال او ڳاڇي جا هڪڙي سڙڪ ٿي
هن جي نيڻن ۾ سدائين نير آهه
منهنجي خوابن جي مگر تقدير آهه
پيار جي جنهن کي ازل کان آهه پياس
مان رکان ٿو پريت جي آن کان ئي آس
اهڙي ديوي جي وڃي مون کي ملي
آن تان مان گهوري ڇڏيان هرڪا خوشي

آئٽ

تنهنجي چهري تي اها مُرڪ نه ڏسجي ٿي مٺي
نور ٻدران ٿو وسي نير سنده ء ليٽڻ مان
جن سان ڏٺي ٿهڪ اکي مون کي خوشي ڏيندي هئين
اڄ چو لڪرن ٿا رکو سڏڪا انهن چپڙن مان

لڙڪ سونهن نه نه ٿا تنهنجي اکين ۾ ديوي
پوء به اڪ جيئن لڳين ٿي تون پياري دلڪش
تون نه هر حال ۾ هر روپ ۾ پياري ٿي لڳين
پر توکي کلندو ڏسڻ جي ئي رهي ٿي خواهش

تنهنجي ڳلڙن تي هي ڳاڙهاڻ ۽ پيلاڻ جو ميل
پنهنجي منسار ۾ جڻ آهه شفق جهڙو سمان
پيار جي ديس ۾ جڻ ايري رهيو آهي سج
زيت جي رات جهڪي ٿي وئي محبت جي اڳيان

هن صبح ويل سنده ء نيڻ چو آلا آهن
هان، اڇي آس جي هيء نرم ۽ نازڪ پوتي
پنهنجي ڳلڙن تان انهي ساڻ اکهي ڇڏ ڳوڙها
جو ٿي بيڪار وڃائين اهي انمول موتي

تنهنجي معصوم اکين مان جي وهن ٿا ڳوڙها
مون کي إڏي پنهنجي ڳلن ساڻ لڳايان تن کي
تنهنجي سيني ۾ جي سورن جون سٽون ٿيون اڀرن
مون کي ڏي پنهنجي اندر منجهه لڪايان تن کي

وايون

جنهن کي سڪ سان سونهن سڏي
سو واڪي ڪيئن نہ وري
وڻجارو، واڪي ڪيئن نہ وري

ترب منجهان ڏئي ڪوٽ ڪنواري
سڏ سان نيڻ پري
وڻجارو، واڪي ڪيئن نہ وري

لهي ديسوي پينوءَ ڪي ڏي
پنڌسو سڏ ڪري
وڻجارو، واڪي ڪيئن نہ وري

اکرائي ٿت ٿات نمائي
نوري نياز ڪري
وڻجارو، واڪي ڪيئن نہ وري

چوريون ڇال ڏين واهڻ ۾
ڪنهنجي ڪيئن سري
وڻجارو، واڪي ڪيئن نہ وري

ڀات اونده ۾ چوڏهينءَ جو چنڊ
جيئن ڪنهنجو ٻول ٻري
وڻجارو، واڪي ڪيئن نہ وري

منڙو ماڳ رسڻ چاهي ٿو
ناهي ٻنڌ ٻري
وڻجارو، واڪي ڪيئن نہ وري

دک ڪاٻان دانهون ديس ڪري ميان
سڏڪا سنڌ ڪري
وڻجارو، واڪي ڪيئن نہ وري

●

ڪٿڪ ڪٿي جي ڪاڻ ڪسي هي آدم جو اولاد
آلا هي آدم جو اولاد
ميڻ جيان هي ڪنئرو ڪنئرو، سخت جيئن فولاد
هڙو هيٺو هاءِ هلائي، عرش مٿي ارشاد
ڀاڱ سڀي کي ڀاڱ کهي ٻر، داد نہ ڪو فرياد
ٿاهي ڊاهي، ڊاهي ٿاهي، خالق ڀاڻ جلاد
جنگ جهيڙي ۾ اڳ ڪاٻان اڳرو، امن سندو استاد
هي دنيا جو ويري هن جي دم سان جڳ آباد

●

روشن منهنجي راهہ، مون کي شهہ ڪونہ ڏئي اونداهہ
روشن منهنجي راهہ
سيني سيني منجهہ سمايل، منهنجو پنهنجو ساهہ
اکيون اوجاڳي ڪاٻان ڀرڪيل، اندر ۾ آتساهہ
دل ديواني من مستانو، چريو منهنجو چاهہ
آشائن جا بادل برسن، گس گس پسجن گاهہ
هوشو، دودو، دريا خان سيئي سندم همراهہ
منهنجو جذبو امرت جهڙو، سنڌڙي مرڻي ناهہ

●

سونهن سهانو سپنو پنهنجو، ٻيار اڏرو ٻيت آلا
ماڳ اسان جو موت ڪاٻان اڳتي، راهون ڪومي ريت آلا
مان ڏيهين جي نظرن ۾ ايئن، اک ۾ جيئن ڪا ڇيت آلا
منهنجي سنڌڙي ائين لڳي جڻ، ماڪڙ ڪاڏل ڪيت آلا

●

هاء حياتي ڪاڪ محل،
مومل منهنجو ماڳ ميان.

مون ۾ ڪنهن جي ڪاڻ نہ ڪائي، آءٌ تہ هڪڙو تانءُ ٻڪل،
مومل منهنجو ماڳ ميان.
اهو ڪڪر بہ ٻلارو، جنهن ۾ چوڏهينءَ وارو چنڊ لڪل،
مومل منهنجو ماڳ ميان.
منهنجو سينو ڳاڙهو ڳاڙهو، منهنجا هٿ رت سان رڱيل،
مومل منهنجو ماڳ ميان.
ڪوٺيان ويٺو قبرون جن ۾ منهنجون خوشيون دفنايل،
مومل منهنجو ماڳ ميان.

غــزل

جنهن سان ويهي اوريم اورَ،
تنهن کي ٻيو هو ساڳيو غم.
جنهن ٻي مون کان سُرڪ َ مڱي،
تنهن کان لُڙڪ َکسي ورتم.
سُهڻي ڪَنڌن جي سيج مٿان،
سهٽا سرها خواب ڏنم.
رهبر هاڻ نہ مون کي روڪ،
مس مس ڳولي راهہ لڌم.
ڏس تہ حياتي تنهنجي لاءِ،
ڪيڏا ڪيڏا سورَ سٺم.
جنهن کان سنڙو درد مليو،
تنهن کي ڳوڙو گيت ڏنم.
اوندهہ ساڻ پريل جڳ کي،
جيءُ جلائي جوت ڏنم.
اڄا تہ الفت ولبڙي آهہ،
ونٿو آهہ ٻيو بہ جنم.
لکندم جيکي چاهيندم،
منهنجي هٿ وس آهہ قلم.

فاصلو

مون چيو:
”ريل جي پٽڙين وانگر
اسان همسفر آهيون
ساٿي آهيون
سدا گڏ هلون
پر
ڪڏهن نہ ملون.“
تو چيو:
”ريل جي پٽڙين کي
سدائين ساڳي وٿيءَ تي هلڻ گهرجي
اهي
جيڪڏهن ملنديون
يا
فاصلا گهٽائينديون
يا
وڌائينديون
تہ
وڏا حادثا ٿي پوندا.“

ٽمڙو

لنوي پيو ڪانءُ
ايندينءَ
ٻولي پيو هيانءُ

مور آڏامي ويو
ويڳاڻو
منهنجو باغ ٿيو

فون جي گھنٽي ٻُرندي
سُچاڻل آواز
ڪن ٺري پيا

ڪوئل جو آواز
مُرڪڙيءَ جهڙو منهن
ٻوڙ ٻي ايڏو نياز

نيڻ جهڙو نار
ٻري
نينهن وڻيون ٻهار

ٻاڻيءَ جو وارو
ٻُنا اکھاڙا
ٻوي پيو ٻارو

ٽڪس ڪريو معاف
ٻوڙ
ڪيو هاڻ هاڻ

ڏينهن سارو ڏُڪ
رات روئي ٻارڙا
مارين ٻنهنجي ٺڪ

ٻٽيءَ واري ڏينهن
وڏيرو
ڦوڪجي ٿيو شهنهن

سونا کهه ٻائي
ڇڏيو
سندن سولهن وڏائي
اوندهه جا سَوَ تهه
ڳروري هڪڙي اکيان
َڪائي ويا شهه

لهڻ نسوري جوت
هن اونداهي من ۾
ڪجهه ته ڪرڏا اوت

طوفان

چنڊ جي آيرڻ ڪان اڳ،
هڪ ڪڪر آپ تي هيو،
جوت ڪي جنهن چنڊ جي،
چند گھڙين لئي ڍڪيو.

اوچتو طوفان آئيو،
جنهن سان ڪر ٿي ويو ڪڪر،
چانڊجي وئي روشني،
جڳ ڪيو روشن قمر.

امن لاءِ

مون تي تلوار آڻي ڪرڻ ڪان اڳ سوچين ها!

مون کي ٻي جيئرو رهڻ جي آ تمنا تو جيئن
منهنجي سيني ۾ ٻه آ ساهه جيئن توکي آهه
منهنجي رڳ رڳ ۾ ٻه انسان جو رت آهه روان
منهنجي هڏ هڏ تي ٻه ماس آهه جيئن توکي آهه

مون کي حق آهه ته مان جان بچايان پنهنجي
جنگ جي مون کي ٻه همت آ جيئن توکي آهه
تون ته زور آهين مگر مان ٻه ته هيڻو ناهيان
منهنجي ٻانهن ۾ ٻه طاقت آ جيئن توکي آهه

پوءِ ڦٽباسين اگر هيڪڙو مقابل ٿياسين
ماس جي منهنجو ڪٽيو، تو مان ٻه ڪجهه رت وهندو
منهنجي جي ٻانهن ڀڳي، تنهنجي ڪا آڱر ٿي ڀڃي
ڇو وڙهڻ ۾ ڀلا ڇيهي ڪان بچي ڪو سگهبو؟

ڀاءُ! اڄ صلح ڪريون، سک سان رهون، اڪٺي وڌون،
اها تلوار ڀڃي ڀوري ڪري ڇڏ ڀرزا
نه ٿي تون مون کي ستائج نه مون کان ڪؤ ڪائج
نه مان ڀوڳيان نه ٿي تون هيءَ حياتيءَ جي سزا

مون تي تلوار آڻي ڪرڻ ڪان اڳ سوچين ها!

لاٽونڙو

(ٻارائو گيت)

آءُ تہ لاٽونڙو ڦيرايون،
ياءُ گهڙي کن دل وندرايون.

سنهنجو لاٽون سُهڻو سُهڻو، رنگا رنگي ۽ من سُهڻو،
ڪاريگر ڪيئن آهي ٺاهيو، واهہ جو رنگ سان رنگ ملايو!
آءُ تہ هن سان روح ريجهايون،
آءُ تہ لاٽونڙو ڦيرايون.

آيس ٻَٽ جي ڏور وٽائي، ڳاڙها ڦُندڻ ان ۾ ملائي،
ويڙهي زور سان ٻٽ تي هڻندس، ليوڙي جهٽ ٻٽ هٿ تي ڪڻندس!
ڪيڏو هٿ تي هو ڪڪايون،
آءُ تہ لاٽونڙو ڦيرايون.

هٿ تي ڪڻندس هيٺ نہ ڊهندو، ڦرندو ڦرندو ساندهہ رهندو،
ٺڪجي ٻولندو گوهيون هڻندو، ٻوءِ گهڙي کن ساهہ ٻہ ڪڻندو،
ٻيهڻ جون واريندو واهون،
آءُ تہ لاٽونڙو ڦيرايون.

تون ٻہ ڪٺي اچ لاٽون ڏور، ٻوءِ ٻُڌايون ڪنهن جو زور،
لاٽون آهي سهڻو منهنجو، ناهي هن کان بهتر تنهنجو!
چونہ پلا ٻوءِ شرط ٻڌايون،
آءُ تہ لاٽونڙو ڦيرايون.

شاعري

[پياري الطاف جو مڙهه جڏهن مقام ڏانهن نيو پئي ويو ــ ۽ مڙهه تي جڏهن سانيھ جي سُرهي مٽي پاتي پئي ويئي، تڏهن تنوير لارون لڙڪ ۽ لاڙي رهيو هو ــ ۽ شاهه جا هي بيت ۽ سُڏڪي رهيو هو:

ســون آهي تــنَ وَٽِ، پيرِينَ هڳهه چوڙيا،
ڪا مُنهين ۾ ڪــٿِ، نات سَجڻ سَباجها گهڻو.

ســون آهي تنَ هيٺِ، پيرِينَ پڳهه چوڙيا،
ڪا مُنهين ۾ ڏيٺِ، نات سَجڻ سَباجها گهڻو.

ســون آهي تــنَ جهلَ، پيرِينَ هڳهه چوڙيا،
ڪا مُنهيــن ۾ آلَ، نات سَجڻ سَباجها گهڻو.

جندڙي کيل تماشو،
ڀائيءَ منجهه پتاشو!

ـــ تهمينه مفتي

ڪال ڳڏيوسون ڪاپڙي...

اهو لازمي نہ آهي تہ هر فنڪار هڪ عظيم مفڪر بہ هجي ۽ معاشري جو منطقي ۽ مثبت (Positive) تخيل بہ پيش ڪري سگهي، پر جيڪڏهن هو معاشري جي منفي (Negative) پهلو جي عڪاسي ڪري سگهي ۽ پڙهندڙ ۾ ان جي هر بڇڙائيءَ لاءِ نفرت پيدا ڪري سگهي، تہ هن جو رول بہ گهٽ نہ آهي ۽ هن جي فن کي بہ پائنده اهميت آهي. مغرب جي حقيقت پسند مڪتبي (Realist School of Litreture) اهڙي حقيقت پسند فن جي تخليق ڪئي آهي. ان مڪتبي ۾ ڊڪنز (Dickens) ايملي زولا (Emile Zola) وغيره اچي وڃن ٿا ۽ برصغير جي شاعريءَ ۾ "نظير" اڪبرآباديءَ کي اهو فخر حاصل آهي. مان فخر سان چوان ٿو تہ اسان جي "گدائيءَ" ۾ معاشي حقيقت ايترو تہ جرڪي رهي آهي جو ڪنهن بہ جوهريءَ جي جهول کي مات ڏيئي سگهي ٿي. "گدائي"، "بيوس" جو همعصر آهي..."گدائيءَ" جي شعور ۾ جو سماج جو آدرش آهي، اهو "بيوس" ۾ بہ نہ آهي. هن جو مجموعو هڪ جراح جي ميز آهي جنهن تي ماحول جو ناسور زده عضوو عضوو پکڙيو پيو آهي. هن جو ڪلام ڪاٽي وڏيرڪي رنگ ڍنگ، ڊيل ڊول ۽ رعب تاب جو ڪارٽون آهي تہ ڪاٽي هن جي هر سٽ ٽري لاٽ ٽري جي گولي آهي، جا هن دپڙ دونس ۽ پڪر پوسات واري ماحول کي دُون ۾ لڳي ٿي. "گدائي" جنهن دور جي پيدائش آهي تنهن ۾ سياست جي اهميت جذباتي نعره زنيءَ کان زياده نہ هئي ۽ ان دور ۾ ايترو بہ تاريخ ۽ سياست جو شعور، جيترو "گدائيءَ" ۾ ملي ٿو، وڏي غنيمت آهي. شال هن کي اجا بہ عمردراز ملي. هن کان پوءِ شاهہ ڀٽائي صاحب جي اها سٽ بي اختيار زبان تي اچي ويندي:

ڪال ڳڏيوسون ڪاپڙي، پاٻو پان پري.

جي اوهان بہ مون وانگر ڪنڪر هٽائي هيرا ڏسندؤ، تہ اوهان کي يقين ٿي ويندو تہ "گدائيءَ" جو ڪلام اسان جي ادبي ورثي ۾ هڪ املهہ اضافو آهي.

شيخ اياز

("ساڻيهہ جا سُور" جي پيش لفظ تان)

شيخ اياز

جهڙ ۾ جهيڻي باهڙي

(شيخ اياز جي اڻڇپيل مجموعي ’لٽو سج لڪن ۾‘ مان ڪجھ وايون
”مهراڻ“ 1976/2-1 ۽ 1977/2-1ع ۾ ڇپجي چڪيون آهن.
هن پرچي ۾ پڙهندڙن آڏو ڪجھ وڌيڪ وايون پيش ڪري رهيا آهيون.)

●

ووڙيندي مون واٽ،
لٽو سج لڪن ۾.

ڇپر منجھ ڇپي ويا،
اونهين اوچا ڪاٽ،
لٽو سج لڪن ۾.

ڪيڏو آهڪو پنڌ هو،
نه ڪا چانو نه ڇاٽ!
لٽو سج لڪن ۾.

اونداهي ۽ اوجهرو،
رهتو جيئڻ جاٽ،
لٽو سج لڪن ۾.

●

ڪامَ نہ ڪرهي مار
سوتي منجھ مهارَ
جنهن ڪي پنهونءَ پوئيا.

ڳولي پنءَ پنهور جي
جنهن جي نيڻ نهار
ڪام نہ ڪرهي مار

ٿليون ٿوٿرن سان ميان
جن ۾ ڀنڊڙ ڀڪار
ڪام نہ ڪرهي مار

ڪونجَ ٻڌين ٽوڪيت جي
جنن ڪا ڪونجِ آڌار!
ڪام نہ ڪرهي مار

●

جهيڻي آڳاريِن
ڪيمن ميڪيان هنڙا.

ڇو هنن پيالءَ پٽ جا
ڏيڻا ٿو ڀاريِن.

منهنجيءَ آڃ“ آسات ڪي
جَرڪي جيڏاريِن.

واري جيئڻ جا جهلا
مون کي ٿو ماريِن.

او شل سرچي سڪ سان
ٻرچيي پيئاريِن!

ء پو اوت آلاوَ جي
سٿيء تي هاريِن؟

●

سانجهيء سِڄ ٻڏو
رڻ ۾ پئي راتڙي.

ڪُڪي اڄ نہ ڪونجڙين
هنيو روهہ ٽڏو!
رڻ ۾ پئي راتڙي.

تاري ٽِمڪو ناهہ ڪو
سارو آپ پُڏو،
رڻ ۾ پئي راتڙي.

هاءِ ٻر مون ساڻاريو
سِتان لَڪِ لڏو،
رڻ ۾ پئي راتڙي.

تِن کي چئو ايترو
'ڪرها! ڪهتِ ڪڏو!'
رڻ ۾ پئي راتڙي.

●

ڪيتي رات پئي
رڳو روهہ رَئي
نہ ڪو ٻڪُ نہ ٻهيڙو!

ڪينوڻ ڪجي آپ ۾،
ڪاريء ڪپ وئي،
نہ ڪو ٻڪُ نہ ٻهيڙو!

جهڙ ۾ جهيڻيء باهہ جئن
ڪُوڪَر ڪونج ڪئي،
نہ ڪو ٻڪُ نہ ٻهيڙو.

چپ سيلايئہ اوچتو،
مون کي چنگ ڏئي،
نہ ڪو ٻڪُ نہ ٻهيڙو.

●

واڪا ڪريِ واءُ،
ڪيڏو تتيء تاءُ،
ڪيڏا ڪوسا ڪَڪَرا.

اهڙي سِڄ اپار ۾،
ڪهڙو سات سماءُ،
ڪيڏا ڪوسا ڪَڪَرا.

ٻهنجن پيرن جو پيو،
چرڪائي پڙلاءُ،
ڪيڏا ڪوسا ڪَڪَرا.

ماڳُ نہ پيڙو پاڳ ڪي،
لُڻ لَنءِ پو بہ لڳاءُ،
ڪيڏا ڪوسا ڪَڪَرا.

آءُ آساهو ڏير ڏي،
مون کي ڏرتي ساءُ،
ڪيڏا ڪوسا ڪَڪَرا.

●

ڪَڪَرِ جهڙ ڪارو،
ليڙا ساندا لَڪ ۾.

اکين ڪان اوجهل ٿيو،
ٻنهون پنارو،
ليڙا ساندا لَڪ ۾.

ڪَهندي اڄ مون سوچيو،
کهڙو ڪوهيارو!
ليڙا ماندا لڳ ۾.
لَڪِنِ لڙڪان ڪيترو،
اوڙهي انڌارو،
ليڙا ماندا لڳ ۾.
نہ مون لاءِ ليلاٽ ۾،
نہ ٿون ڪو تارو،
ليڙا ماندا لڳ ۾.

●

پنهنجي ياري، گهرُ ڏور،
ڪَرها آرها پند ۾.
مون ڪي منهنجي جيڏ ڙي،
ساٿو لاهين سُور،
ڪَرها آرها پند ۾.
پوءِ بہ ڦُلن ڇانوَ آ،
پرين تنهنجو پُور،
ڪَرها آرها پند ۾.
لَڏڻ ۾ مون نہ لڪائيو،
تتيءَ ڏينهن تنُور،
ڪَرها آرها پند ۾.
شال نہ لڳي لنوَ ٿئي،
لِڳ تہ ٿيا چُور،
ڪَرها آرها پند ۾.

●

اڏرُ، اڙي او ڪانگ،
نرجا، ڇا لئہ ٿو لنوين.
تون ڇا ڄاڻين بانورا،
اڄ ڪلهہ سڄڻ سانگ،
نرجا، ڇا لئہ ٿو لنوين.
سُرمو سُڪو اکڙئين،
سُڪرا سُڪا مانگ،
نرجا، ڇا لئہ ٿو لنوين.
رڻَ ۾ روجهہَ ڇپي ويا،
ڏئي ڇوهہَ ڇلانگ،
نرجا، ڇا لئہ ٿو لنوين.
آءٌ بہ ڀوان آهلي،
سُڻي سانجهيءَ بانگ،
نرجا، ڇا لئہ ٿو لنوين.

●

ٻُڌيي مون نہ سُهاءِ،
مون پڇاڻان سپرين.
جي چاهين، مون جيڏري،
آءٌ اچي ڳر لاءِ،
مون پڇاڻان سپرين.
مون ڪان ڀو آئين تہ ڇا،
بيوس نہ ٻهلاءِ،
مون پڇاڻان سپرين.
ڏَرتيءَ مَٿ ڏُتارَ ٿيي،
هٿين هيٺ سماءِ،
مون پڇاڻان سپرين.
مون جي ڪَجرا پوئيا،
مُنهنجي هٿان پاءِ،
مون پڇاڻان سپرين.

●

او شل هوت اچن،
اکيون جن جي آسري.
هُو جي ڳاڙهيون لُونگيون،
ڪُلهن مٿي ڪَن،
اکيون جن جي آسري.

جن لئہ مُنهنجا ٻول ڄمُن،
گريون ساڻ ڳنُلن،
اکيون جن جي آسري.
جن وٽ منهنجون ڳالهڙيون،
ڄمُن ڦُل ڦاڳ ڦُلن،
اکيون جن جي آسري.
جن سان منهنجو نينهن ڄمُن،
سانوڻ مينهن وسن،
اکيون جن جي آسري.

●

تُنهنجي تات تڳاءِ،
تنهنجي توهہ جيئان پيو.
مون کان ٻو منهنجا ٻرين،
سڏ نہ هوندو ساءُ،
تنهنجي توهہ جيئان پيو.
ڀنڊ تکيندو ڀيرڙا،
واکا کندو واءُ،
تنهنجي توهہ جيئان پيو.
لڪن ۾ پيو لڙکندو،
مُنهنجو لونءِ لڳاءُ،
تنهنجي توهہ جيئان پيو.
ڪهڙيءَ ڀَر ايندين ٻرين،
ڪنهن کي سڏ سماءُ؟
تنهنجي توهہ جيئان پيو.

●

تُنهنجيءَ جوڙ جهلڪ
موهَن، مون مَن موهيو.

مون ۾ وَر وَر وسوسا،
پيار نہ کائي ڀڪ.

مون من کامُهہ ويڙهيو،
ٻاهر جهولا جهڪ.

ڀٽ ڀنڀور تي ويا،
مون لئہ تيرچا لڪ.

ڪوڙ ڪٺوريءَ تون ميان،
ورچي ناس نہ نڪ.

ڏک ٻہ ڏاڙهونءَ ڳُلڙا،
ڏک ٻہ ڪهڙا ڏڪ!

مون ۾ سڀ کان اڳ ۾،
تُنهنجي مينهن مهڪ.

او شل اڇين اوچتو،
واريءَ ڦُلن آڪ!

صدين کان سرچي وڃي،
منهنجو ڀَل ڀلڪ.

سروپچند ر شاد

چنني پاسي ٿيو چنائو

ڪنهن جو وهيو آ رت، آلاڙي،
چنني پاسي ٿيو چنائوا

ڪنهنجو روز آتو مد ماتو سج ڪري سواگت، الاڙي،
چنني پاسي ٿيو چنائو.

ڪنهنجا گيت ڳائي وڻ وڻ تو، پريت ڳائي پربت، الاڙي،
چنني پاسي ٿيو چنائو.

وات وات تي واس گان جو، وک وک تي امرت، الاڙي،
چنني پاسي ٿيو چنائو.

سروپچن جا سر هنن ۾، آڏيءَ سان الفت، الاڙي،
چنني پاسي ٿيو چنائو.

ڳيرو گهاءُ گلابي چاهن، مورڪ چاهن مت، الاڙي،
چنني پاسي ٿيو چنائو.

تاج جويو

ٽنڪا (Tanka)

●

نِيرَ نِيرَ نِيرَ آڪاش-
ماڻهوءَ جو وچ روڊ تي
رَتَ ۾ لت پت لاشُ!
ڪولي پيو ڪو ڪيسن ڪي،
ڳولا ۾ آ پئسن جي.

●

پورهيت منهنجا ياءُ!
سينو چيري ڌرتيءَ جو،
تنهنجو هٿُ-ڇُهاءُ،
پيٽُ پري ٿو ٻستيءَ جو-
سَٽُ نه تنهنجيءَ هستيءَ جو.

●

موتين-مالهائون،
ڳوڙها ڳوڙها ڳل تي،
اڻڏٺ ريکائون-
هنج لڙا ڄڻ تل تي،
آجري آجري جَل تي.

منهنجا گيت گلاب

اوجل جر سمان، سپنو منهنجي سوچ جو!
جنهن ۾ جيئڻ جوت آ، آزاديءَ ايمان،
سپنو منهنجي سوچ جو!
مارڳ ۾ وڙهندي مران، منهنجو موت مهان،
سپنو منهنجي سوچ جو!
آزاديءَ جي آس ريءَ، مور نه مان انسان،
سپنو منهنجي سوچ جو!

●

پورهيت- پگهر واسنا،
منهنجا گيت گلاب،
سارو لوڪ سڳنڌيو!
آهه صحيفو سونهن جو،
ماڻهوءَ مک ڪتاب!
منهنجا گيت گلاب.
انسانيت جي عشق جو،
نيارو آهه نصاب!
منهنجا گيت گلاب.
ڌرتيءَ سينڌ-سنوار ريءَ،
ساريون سوچون خواب!
منهنجا گيت گلاب.

خاڪي جويو

وائي

ڀيرين ڀنڊ وسار،
اکين جي آڌار،

پنج پرينءَ جي پيچري.

آڏو لڪ آيا ٽيا،
ٽاڪي ٽن ڪي ٽار،

پنج پرينءَ جي پيچري.

ترهو وڏيءَ تار مان،
پنهنجو ڀار آڪار،

پنج پرينءَ جي پيچري.

ڪاهوڙين جي ڪوچ جا،
’خاڪي‘ خيال نہ ڪار،

پنج پرينءَ جي پيچري.

ذوالفقار سيال

●

سهس صديون اڳ
پيلو وڻُ هيم
هاڻي پنهنجي جُوڻ مٽائي
ماڻهو ٿيو هان

پر منهنجي اندر
رنگ اڃا آ ساڳو
ڳوُنچ گلن مان
رت نهيو آ

پوءِ بہ پنهنجي چهري تي
پيلو رنگ سجائي
(ٻنا ڪنهن چاهنا جي)
ورجايان ٿو
پنهنجي ئي تاريخ

ابراهيم اسير ملاح

منهنجي دلڙي سينهن جي ڦڙي

سمنڊ کان رتل
آسمان کان تتل
بي يار و مددگار
نه هن پار نه هن پار

تپي تنور جيئن
ساڙيو سور تيئن
دردن جا داستان
دل اندر مهمان

درياهه جو نه نيايو
هوا ئي آئي ويس
نه ڪي آڪاس اتڪايو
نکي ٿي ڪري پيس

منهنجي سنڌي سوغات
ڦڙيءَ جي جا بات
تي الا لا
آ ذات

منهنجي دلڙي سينهن جي ڦڙي

بشير سيتائي

ڏينهوءَ وارا ڏنگ

(نيڙو)

پري اندر ۾ آگ
ذات نڪتي ڏيهه ۾
چوري ٿي چڙوا ڳ

ڪاري رات اماس
وينگس وچ بازار
ويچي ون ۽ واس

گهر چڏي ڪر ساڻ
ڳاڏڙ ساڏڙ ٿي وئي
اونداهي چانڊاڻ

اڄ وري جاتر
جيون جو جنسار
پاڇا ۽ پونر

هي ڪوڙا ليڪا
ڪنهنجي هٿ ۾ ٻڌي جي
لاهي ليڪ ريڪا

آلا! اڪهاڙا انگ
ڪيرسهي نه ڪ جان تي
ڏينهو وارا ڏنگ

ڪله جا ڪهڙا ٻيار
اڄ به ٻچ نه ڪڪل ائي
سونهن نگر جي نار

ج. ع. منگهاڻي

پرهه ڦٽندي، صبح ٿيندو

جوٽيون ٻاري، اوندهه ٽاري،
سهرون موتين پرڙيون آڻي،
هارينداسين ڍڳ ڪناري،
مندر سپنو سچو ٿيندو،
پرهه ڦٽندي، صبح ٿيندو.

سانجهي ايندي، وينديون راتيون،
ماڪ لڙيءَ جو رمجهم رمجهم،
وسنديون خوشين جون برساتيون،
جيءَ ۾ سرڪي جهول جهليندو،
پرهه ڦٽندي، صبح ٿيندو.

جوت جرڪندي جڳ سمورو،
ٻهڪي ٻهڪي آنندو،
هيلان نه رهندو خواب اڌورو،
ماڪ پيو هيٺ کي سلائيندو،
پرهه ڦٽندي، صبح ٿيندو.

وائي

ويني ويني هنج ۾، ماڪ پيو ڳهرين،
ڪوجهي ديهه ڏرين!

وک ڪٿي هيڪڙي، ٻئي ٻيو ورن،
ماڪ ايندو توکري، سوچي ٿي لڙهن،
ڏاڍي جي اکيان ڏري، سس ٿو ڏرهن،
ڪوجهي ديهه ڏرين!

راشد مورائي

نظم

ڇيڙين تو جي ديواني کي،
دل جا درد ٻڌي سگهندين تون؟

ڇو پنهنجو آرام ڦٽائين، ديواني سان جو ڳالهائين.
اڄ رات لڙي وئي آهي، ڇو هيئن ننڊ ڦٽي وئي آهي؛
تون دانا ۽ مان ديوانو، مات رهڻ ڏي من ستانو.
پٿر ڇو تو اڇلائين، سمنڊ رهڻ ڏي ماٺو سائين.
مات! متان ڪا وير چڙهي پئي، ۽ ڪنهن جو احساس لڙهي پئي؛
بس! متان برسات وسي پئي، هانءُ ڦِسي پئي، اک ۾ ٻُسي پئي.
قيام ٿيندي لڙڪ لڙي پيا، جي، ڳوڙها ٿي چار ڳڙي پيا.
ياد وري ڪا تازي ٿيندي، ڪنيل، ڪنجي ٻازي ويندي.
دل تي مس قابو پيو آهيان، چاڪ رهڻ تو هاڻي چاهيان.
دور غمن کان گهاريان وينو، اونارن کي ناريان ويٺو.
توکي آ لاچار ٻه گهڙو، چرين لئه ويچار ٻه ڪهڙو!
سور ستا جاڳائين ڇو تو، ڇُنڊ ڦٽ چيڪائين ڇو تو.
ميروان موت، شڪار ستوڪان، رحم ڪري ڏس حال غريبان.
ڪنهن جي دل تي درد وڏي ڇو، هيئن ڏک ۾ ڪو ڪنهن کي ڏڏي ڇو.
هيءَ جا پرده پوشي آهي، بهتر سا خاموشي آهي.

ڇيڙين تو جي ديواني کي،
دل جا درد ٻڌي سگهندين تون؟

ادل سومرو

ڌرتيءَ تي دوزخ

جڏهن جڏهن پيا
گندي پاڻيءَ جي ڍبن پر تان
جهريل جهوپڙ پرسان
اچي لنگهين ٿو ته ٽڪ ٽڪ اکين ٿو
ڌڪار مان تون ناسن تي رومال رکين ٿو
ڪرپ منجهان تون منهن ۾ سوڻ وجهين ٿو
چوين ٿو:
”هي گندا ۽ جهريل جهوپا
سندر سماج جي چهري تي
ڪارنهن جو چٽ ٽڪو آهن
۽ رهواسي
هيچ نيچ ۽ جاهل آهن
انهن جهوپڙ ۾ رهندڙ ماڻهن
ڪنهنجي جوت اجهائي ڪونهي
ڪنهنجي لڄ ڪٿائي ڪونهي
انهن ويچارن سادن ساڻهن
جيڪو ڏاڍو ڏاريو آهي
گوندر منجهه گذاريو آهي
سور سهن ٿا ماٺ رهن ٿا
روز مرن ٿا روز جين ٿا
ساري ڏينهن جا ڏنپ سهن !!
آپ ۾ تارا روشن ڏسندي
ليڙون ليڙون جهول جهلن ٿا
چنڊ ڪري ٿو تن تي چٽرون
تارا ٽهه ٽهه ٽهڪ ڏين ٿا
۽ هوءَ دوزخ جهڙي ڌرتيءَ تي
ساگو ڏک جو ڏينهن تپي ٿو
سورن جو سج اڀري ٿو

امرتا بيدل

●

ساري گهر ۾
ديپ جلائي
پاڻ سجائي
تلڪ لڳائي
گجرا پائي
جوين جوت جلائي
توکي مست بڻائڻ ڪارڻ
تنهنجي دل وندرائڻ ڪارڻ
توکي پائڻ، ماڻڻ ڪارڻ
تنهنجي سيني ڳالهين آڏو
مون پنهنجو ڪنڌ جهڪايو آهي
جنڊڙيءَ ڪجھ سمجهايو آهي
تنهنجي ڪارڻ
جيءُ جرڪائي
ويٺي آهيان
پر تون راتا
ڪنور ڪيڏو
هڪ پيرو جڻ
رسي ويو آن
موتي مور نہ آيو آهين
هاڻ هلي آ سائين،
ڏس مون ڪيڏا سانگ رچائي
توکي ساجن ساريو آهي
دل جو ديپ جلايو آهي

●

تون نہ ايندين
تہ چا
تو تي سمجهيو
تہ مان
تو سوا
ڪيئن رهنديس جدا
پر مون
ڳالهيون پياريون
سن ٿي من ۾
د پائي چڙيون هن
ءَ ڪن کي
اجايو سڏي
وساري چڏيو
ءَ اهو
شام جو ڪڏ کهڻ
ءَ راتيون سجيون
جاڳندي ڪاٽيل
بڻجي ڪارا ڪڪر
وسي ءَ گجي
نيٺ آڏري ويا
چڻ ڪوئي
غم نہ هو
چڻ ٿيو
ڪجھ نہ هو
آءُ زنده آهيان
ڏس جيئان ٿي اچا
تون نہ ايندين
تہ چا
تو تي سمجهيو
تہ مان
تو سوا
ڪيئن رهنديس جدا.

رسول ميمڻ

رَت جي ريٽي رُت ۾

ڳاڙهي رَت جي ريٽي رُت ۾، ٿو سج سنجها جو ايئن لڳي،
ڏينهن دسي ڏاڍ سان، جيئن رات جو حبشي ڪنڌ ڪپي.
آ لانگ ورائي سانت سوار ۽ هيٺان آپ جو سينو آ،
آ ڪيڏي مونجهه انڌيرن ۾، هر تارو ڇڻ تہ پسينو آ.

چنڊ ڪي هرهر ڏنگ هڻي ٿي، رات جي نانگڻ زهر پري.
۽ زهر جهڙي چانڊوڪيءَ جي، اپ مان ٿو چنڊ ڏاڪ ڪري.
آ جيئن وسيهر چپ هڻي، ائين ڪاري رات جو سايو آ،
چنڊ ٿڌو هيڊو ۽ هاريل، سورج پاڻ ڏنگايو آ.

هن بيٺل رات جي پاڇيءَ تي، آ سانت جو سَينوَر ڪيڏو ڪنو،
ڪنهن وقت کي آهي واڍ وڌي ۽ ڪهڙيءَ گهڙيءَ کي گهُٽو ڏنو.

هر سورج هيڏڙي سنجها جو ٿو، اپ ۾ پنهنجو رتُ رَلائي،
۽ پنهنجي بڇيل پيلاڻ ڪٺي، ٿو انڌيارن ۾ چنڊ سڏائي.
هر ٽڪل ٽنل پيلو چنڊ، هت روپ لٽائي ويندو آ،
پر ڍرڪي ڍرڪي مقتل ڏي، ڪا ٻاڪ ڦٽائي ويندو آ.

دوري

ڏوران ڏوران چنڊ ڏسي، جاڳي پيو هو من جو مور،
پڙڪي ڪائي پوءِ آڏاسيو، هاءِ اسان جو من چڪور.
تارن ۾ سو ترندو ويو، ڦڙ ڦڙ پرڙا ماري من،
سڀ ستارا سانت هيا ۽ ڪونہ چُريو ٿي ڪوئي پن.
ائين انڌيارن ۾ اڏري اڏري، چندرما کي ويجهو پائي،
وڃي ڪريو هو آونڌي منهن، هو سڀ پنهنجا کنڀ ڪوهائي.
هُن پنهنجا آلا نيڻ ڪٺي، پوءِ سهڪي سهڪي سوچيو هو،
ڇا چنڊ رڳو ٿي ڇائي آ؟ هن انڌيارن لئي لوچيو هو.

ٿي ڌرتيءَ تان اِئين چنڊ ڏٺو، جيئن سانوڻ ۾ ڪنهن مور ڪٺو،
يا وسڪاري ۾ وري پيو هو، روئندي ڪنهنجو يار رنو.
هُٽ جهوني ٻڙ جي ڏارن مان، پيو پورنماسي اِئين ڀسي،
ڪارونجهر تي مور نچي ۽ سانوڻ جو جيئن مينهن وسي.
اِئين آڌيءَ ويلي چندرما، جيئن اپ ۾ گيندا گُل ڦٽن،
ڇا چاندوڪيءَ جي ڀت جهڙ هئي، جڻ رم جهم پيلا پن ڇڻن.
اِئين ڏوران چنڊ ڏسي، ڇا من اسان جو هرکيو هو،
۽ چاندوڪيءَ جي زلفن تي، پوءِ هٿ اسان جو ترڪيو هو.
اِئين چندرما تي رئندي رئندي، ڏوران هن پيو چنڊ ڏٺو،
هئي لاٽون لاٽون ماکيءَ ڌارا، هن جو ٿي ويو وات مٺو.
سو چنڊ نه هو، سا ڌرتي هئي، پئي چندرما تان اِئين ڏٺي،
ڪو چپڙا پنهنجا گول ڪري، ڏي اپ کي آڌيءَ ويل مٺي.
ڇا ڪونئرا ڪونئرا بادل ها، جڻ ململ جو گهونگهٽ هيو،
ڪا نئنگي چيلهه ڪلالڻ جي، ان تي سڌ جو مٽ هيو.
ڇا ڪرڙا ڪرڙا زلف هيا ۽ مهڪيو تن ۾ موتيو هو،
يا آڇرو آڇرو کير مٿان، جڻ ٿڃ ڪولي ڪنهن اوتيو هو.
ٿي ڌرتيءَ تان اِئين چنڊ ڏٺو، جيئن ڪنهن جي ويهون سال وهي،
ٿي ڌرتي چنڊ تان اِئين ڏٺي، جيئن سونهن سموري هوءَ هئي.
آ دوري ڪيڏي سونهن الا! ٿي ڪوڙ ڪي ڪيڏو روپ ڏئي،
آ ويجهو هر شيءِ واري، هير لڳڻ سان ڌوڙ اُڏي.

ڪوئي ڳائي نيڙو

چپ چپن سان جڙي،
پوءِ ٻه سانت ۾ -
سمايل هوندي رڙ.

ڳائي ڪپڙا گيڙو،
ٻنسيءَ جي ڌُن تي -
ڪوئي ڳائي نيڙو.

وسيهر جي لاٽ،
ٽنڊ پيو آ جوڳي -
چوڌر چپ چپات.

تنهنجي مُرڪ،
جڻ دل جو ڪوئي چير -
۽ ڪنڊ جي ڀُرڪ.

چوڌاري سانت،
جڻ ڀڪاريو هير توکي -
ڀڙاڏا ڀانت ڀانت.

رات ڏٺو مون خواب،
ماڻهوءَ آڏو ڀڃي وڃائي -
هڪڙي ردي رباب.

سارنگ ابڙو

●

شهر سڄي جي فوٽ پاٿن تي
اڪا اگهاڙا
بنا غسل
بنا ڪفن جي
بنا قبرن جي
جيڪي لاش پيا آهن
هرڪو ايندڙ ويندڙ
لاش ڏسي ٿو
ٿورو ڪنبي ٿو
ٿورو سوچي ٿو
اڳتي وڌي ٿو
۽ پوءِ پيهر
ڪم لڳي ٿو
ساڳين ڪوڙن سپنن ۾ -

●

اڄا ياد آهن مون کي اهي ڏينهڙا
جڏهن تون
من ڪناري ويهي
ميريو جي سانت ساگر ۾
پريت جا پٿر اڇلائيندو هئين
من جي ماٺيئن موجن ۾
محبت جي مستي مچائيندو هئين
۽ لهرن جي لئي تي لالڻ!
گيت گلابي ڳائيندو هئين
اڄا ياد آهن مون کي اهي ڏينهڙا
- پر ڏس، تو بن سانول
ڪيڏي آهي اداسي ڇانيل
تو بن ڪو پي ناهي جيڪو
ميريوَ جي سانت ساگر ۾
پريت جا پٿر اڇلائي
من جي ماٺيئن موجن ۾
محبت جي مستي مچائي
۽ لهرن جي لئي تي
گيت گلابي ڳائي

ايس . نسرين

●

وقت جي هر آهٽ تي
لکين لوچن
هزارين لمحا
لتاڙجن ٿا

دل جي هر ڌڪار تي
الهن پلسر جن
ساري هستي
ساڙيل وسني

اندر جي هرهڪ آهه تي
لڙڪ سوين اکڙين ۾
هرڪو لڙڪ آسڻهه
پوءِ ته ڪوڏيهه جو ڍ رهي
نه لڙي
نه دل جو رَتُ هئي.

●

سور سرير منجهه کهڻان کهڻان
ڪهن ڪي ڪن ٿسي وڻان وڻان
سورن جا سهني آڪمرا
لمن ڪلي ڪهن ڪشان ڪڻان
ڦڪر فراق ساهه سَڪاپو
ورهه ڪڙس ڪشان ڪشان
لوڪ سچي جا طعنا مهڻا
همه هيه هڙا هشان هشان
جا لڳي هار سينگار ڪريان
ان ڄڻ ۾ ٿي جهان جهان

برڪت بلوچ

رات لڙي وئي آ

رات لڙي وئي آ،
هاڻ ڪوبہ نہ ايندو،
لاٽ وسائي ڇڏ،
رات لڙي وئي آ.

اداس ڇو جيئڙو ٿئي،
ڪنهن جو اوسيئڙو ٿئي،
ڪير ڪو جاڳندو۔
اٿ ڪڙڪي ڏئي آ،
رات لڙي وئي آ.

ڪو بہ نہ ايندءِ،
ڪو بہ نہ پڇندءِ،
ڪو بہ نہ توکي پرچائيندو.
ڪنهن کي ڪالهہ پئي آ،
رات لڙي وئي آ.

نظم

دنيا شيشي جو گهر،
جيڏانهن نهاريون،
آرسيون ئي آرسيون.

ڪهڙا آهن تارا،
ڪهڙا آهن جلوا،
روشنيون ئي روشنيون.

درياءَ ڪير ڏارا جو وهي،
ڇوليون روشنيون پئي هٽي،
تارا ٽولڙيون،
ڇوڪريون ئي ڇوڪريون.

شاعر ڇڻ تہ ڪنيار

سونهن سمائي اندر ۾،
هانءُ سندم هيڪار.

سُرها سُرها ساهہ ڪٽان،
رابيل ڇڻ روح ۾ —
ٽانگر ٽوئرن سان ٽيئار،
هانءُ سندم هيڪار،
سونهن سمائي اندر ۾.

ڳاڙها تلڪ، ڪجليون اکيون،
اندلٺ ڇڻ آڪاس منجهہ —
ڇتسالي ڪئي ڇتڪار،
هانءُ سندم هيڪار،
سونهن سمائي اندر ۾.

سوچن جي ڇڪ مان،
ڪيڏي ٿو گيت لوان —
شاعر ڇڻ تہ ڪنيار،
هانءُ سندو هيڪار،
سونهن سمائي اندر ۾.

منظور قريشي

هڪ ميرانجهڙي سانجهيءَ جو

هڪ ميرانجهڙيءَ سانجهيءَ جو

هوا جي ٻورالن جهوٽن ۾
ميندي‌ءَ جي ڀني خوشبوءِ هُئي
—۽ تون
سينهن وساڙي جهڙو
پيشانيءَ تي تلڪ لڳائي
ڇم ڇم ڇم ڇيرينديءَ ڇير
ڦول سجائي وارن ۾
سنڌيا کي ڀيٽ ڏيڻ لاءِ
گل ڪٽي، ديپ جلائي
نديءَ ڪناري آئي هئينءَ

—۽ مون
گيت گلابي ڳائيندي
لهرين مان ليڙا پائيندي
ناءُ ڪي تنهنجي ويجهو آندو
ڇر جا ڇنڊا اڇلائيندي!
تنهنجو ديپ اجهايو هو

هڪ ميرانجهڙي سانجهيءَ جو!

دوها

سنڌ ٻـ بدلي، واءُ ٻـ بدليو، هاءِ وسي ويا سينهن،
جڳ جي ساري ريت مٽي، پر مٽيا نہ پنهنجا ڏينهن.

آءُ اڱڻ اڄ پير گهمائي، کولي پنهنجا وار،
من ٿو چاهي ٻادل ٻڻجان، ورسايان اشعار.

لهر لهر پئي پريت پڪاري، هوريان ونجهہ هلاءِ،
گيتن جي ٻيڙيءَ ۾ وينو، سنهنجو ساجن ڳاءِ.

ڪنول لوهاڻو

راڳي

هي ڪير ڪملو ڳائي ٿو!
هت ماڻهو گونگا ٻوڙا ٿي،
هت پينگ ممورا ٻونگا ٿي؛
هي ڪهڙي جوت جلائي ٿو؟
هيءَ اڻڪٽ ڪاري رات آماس،
آ چنڊ ستارن ڪي ٻنواس؛
هي واڻن لاءِ واجهائي ٿو!
هن جوءِ جا جوڳي روڳي ٿي،
ڪن ٿاهه نڀيءَ جا نوڳي ٿي؛
هي ٻن ٻن ٻيٽ وڄائي ٿو!
او راڳي، تنهنجا راڳي امر،
ٻيت امر تنهنجا ٻاڳ امر؛
تنهنجو ڪيڏارو من ڀائي ٿو!

سٽ

جڻن :
بوند لڏي
پل جڳ
ٿڻن :
سون ٻه سمايون
هڪڙيءَ سٽ ۾
سڀ سرهايون!

ٽڪرا ٽڪرا ٽِڪ

ٽاڪ منجهند جو ڪنواري ڇوري
ٽڪ ٻڏي ٿي ٽڪ ۾ جانچي
ڇاتيءَ تان ڪجهه ڪپڙو سيري
جوڀن ڪي ٿي لڪ ۾ جانچي

ٽڪ جي آڏو ٻيني ٻيني
شام ٿئي ٿي، چمڪن ٿا تارا
رات لڙي ٿي
چنڊ ڇڇرجي ٿو
ٽڪرا ٽڪرا ٽِڪ ٿئي ٿي
لڙڪن سان گڏ
تارو تارو ڇڄي پوي ٿو!

راهي چنا

سڏ

هَو ڏس
هَو ڏس
ہاٽ واٽ تي
مُنهن مُنهن مشعل
هٿ هٿ پٿر
گهٽيءَ گهٽيءَ ۾
هوڪا واڪا.
اچو اچو، هاـ اچو اچو
مشعل مان ہي مشعل ہاريُون
سورج کي رستو ڏيکاريُون

ٽيڙو

جيون جوڙي جوٽ،
صبح سانجهيءَ ـ
سچي کيي موٽ.

شهناز ميمڻ

نظم

جڏهن کان
مون سوچيو هو،
مون چاهيو هو،
مان تنهنجي آس ٿيان.
جيئن تون منهنجي آس آهين.
جڳ گذري ويا،
پر مان ـــ
اڄ ٻه ان آس جيان،
نراس نہ آهيان.

عثمان ميمڻ

رات اجالي چوڏهينءَ جو چنڊ
آءٌ اڪيلو
نديءَ ڪنارو
پورالو من، سوچان وينو:
هيڏي جيون ساگر مان
مون جي موتي ميڙيا آهن
موتين جو ڪو ملهه به آهي!
مون ڪان موتي وٺندو ڪير؟
منهنجو پنهنجو ٿيندو ڪير؟
ها پر شايد:
ڪو ٻيو ناهي، ڪو ٻيو ناهي.

رات اجالي چوڏهينءَ جو چنڊ
آءٌ اڪيلو
نديءَ ڪنارو
پورالو من، سوچان وينو:
چنڊ الائي ڇو ٿو چمڪي!
ڪنهن جي ڪاڻ ورهائي وينو هيڏو نور؟
ڪنهن ته پرين ڪي ڳولي ٿو
پنهنجون راتيون رولي ٿو.

ها پر ان جي ريت اها آ
صدين ڪان هي اڀري ٿو
اڀري ٿو ۽ آلهي ٿو
ڪنهن ته پرينءَ ڪي ڳولي ٿو
ڪنهن لئه راتيون رولي ٿو
ها پر شايد:
ڪو ٻيو ناهي، ڪو ٻيو ناهي.

رات اجالي چوڏهينءَ جو چنڊ
آءٌ اڪيلو
نديءَ ڪنارو
پورالو من، سوچان ٿو
منهنجي من ۾ آخر ڇاهي؟
مايوسيءَ جون غارون آهن
(ڏيل به ڏارون ڏارون آهن)
غارن ۾ اونداهي آهي
اونده ۾ خاموشي آهي
خاموشيءَ ۾ آخر ڇاهي؟
ها پر شايد
ڪو ٻيو ناهي، ڪو ٻيو ناهي.

آڌار آرائين

ڏات

جڏهن سمهي ٿو لوڪ لڪاءِ
سنهنجي
چَپَ چَپ تي
ڳَلَ ڳَلَ تي
آڪ آڪ ۾
رڳَ رڳَ ۾
تار تار ۾
صدين کان ننڊ پيل - پنڊ پهڻ ’هوءَ‘
ڪرَ موڙي ٿي جاڳي!

(2)

پٿر ٿي ويا نيڻ پئي
ته ٿئين اک جاڳي
آن جي اوسيئڙي ۾
جنهن کي اوهين نٿا ڏسو!

عنايت ميمڻ

غزل

لک ڪٿي ڪو لالچ ڏي پر
ڏرتيءَ کان ڪا دوري ناهي
ڪنهن سان ياڳ جي بازي کوڙي
هر ڪا نينگر نوري ناهي
ڌرتيءَ جو آ بار اسان تي
پن مٽن جي پوري ناهي
قلم جو ملهه ڪيو ٿا ڪنهن لئه
سورنهن سالي ڇوري ناهي

ناگپال

مورکتا

اداس آڪاش
وياڪل فضا
سرءُ جا پيلا پن
۽ ڪونل جا ورلاپ
او وڇڙيل وڇايل پرين
من تو چئيم ته
ڪائنات سميٽي
توکي ڳوليان
جي نه ته
تيلي هٿي پنيت پڙڪايان
ڪلندي هنبوڇيون هڻندي
تِپي پوان
۽ ڪائنات سان گڏ
توکي ۽ پاڻ کي
رک ڪري ڇڏيان
جيئن وري نه وڇڙون
۽ خدا به
جي چاهي ته
جدا ڪري نه سگهي

جيون

جيون ورهه جو ڏيک
پيٺو آ
مري جي ۽ جي مري
به ته رهٺو آ
هي جيون جو هيڏو جنسار
هي آشائن جو سنسار
ڪيلي روئي ۽ روئي ڪيلي
جيتي هارائي بي
نه ڇڏئو آ
چو ته
حياتي پنهنجي حرفتن سان
ڏک ڏرد
ايذاءَ عذاب
پيڙا ۽ پڇتاءَ سميت
جيئڻ لائق آهي.

محمد يعقوب آريسر

سانيٽ

سانوڻ آيو ٻوند وسي ٿي، سرهيون ٿيئڙيون سايون ٽاريون
ڍيل ٿلهي تڙڪول ڀريان ٿي، گوچارن ۾ مور نچن ٿا
ڪارَ آتر جي ڀامي ڏسجي، پرجي ڳرجي مينهن وسن ٿا
ٻور ڪنڌن جو پورو پورو، پيرن سان جهر ڪاريون چاريون

جهوڙي جهوڙي گيت ٻڌن ٿا، ساري ڏيهه ڏياٽيون ڀاريون
ڪونج جي وڻ گونج ڪنديا ۽، ساوا ٿي ڀيا روهيڙا
ٿر جي ڏرتي ائين لڳي جڻ، تنهنجو منهن ۽ موهيڙا
واهه وري پيو واهوندن جو، آهه ڀريتم گڏجي ڳهاريون

سرليون سرليون ڪڙڪيون ڪٽڪن، جهڙيون تنهنجون ڀرين ڀچارون
جهنگ سجي ۾ چنگ وڄن ٿا، بوڙيندن جون منڙيون ٻوليون
سرڪي سرڪي چنچل چوريون، ڏاچورن تي پير رکن ٿيون
سانوڻ آيو ياد اچي ونئين، لوڪ سٺي ڀيو منهنجون ڪارون

من ۾ موج مچي وئي آهي، ڇاتيءَ منجهه ڇڏن ٿيون ڇوليون
او پرڏيهي مند وري آ، آ ته ڪري ڪي آس آلوليون

اڪبر سومرو

نيڙو

هيڪل وياڪل
ماڻهن جي هن ميڙَ ۾
منهنجو من ڀاڳل

ڪيڏو آهين ڏور
هاڻ ته اچ سائين
ڇٽي رهيو آ ٻور

رَتَ جي لامَ
ڏينهن جا ڀوڀان ڀساهه
ويڳاڻي ڪا شامَ

جهونو سڪل ٻڙُ
ڇيري ويئي ماڻ ڪي
ڪنهن ڇيري جي رڙُ

واجد

ڪنواري سوچ

گذريل سورهن سالن کان
منهنجي هردي ۾ هڪڙي
ننڍڙي خواهش
پلجندي رهي آهي
سورهن سال لڳاتار
سوچيندو رهيو آهيان
جيڪر رات جو دير اچڻ تي
مونتي ڪائي ڪاٺي
ناراض ٿئي
نيڻن ۾ شوخي آڻي
ڪوڙي سوڙي ڪاوڙ جوڙي
ائين نهاري گهوري
جڻ چاڻ وڙهي
۽ آءُ سندس گلابي مُک ۾
پيار ۽ هلڪي ڊپ وچان
تڪيندو ئي رهجي وڃان
تنهن وير سندس
چنڊ جهڙي سهڻي چهري تي
هارجي پون ڪيئي مڻ سُرڪن جا
۽ سندس تاڻيل پرووُن
ڀرپور جي اٿلڪي چنڊ جيان
خوشين جو سنيهو ڀڄي
منهنجو روح ڇَڏڻ ريجهائي!

احمد خان ملڪاڻي

●

شام جا گهنڊ
وڄندا آهن جڏهن
هن زندان جي برجن تي
۽ سج ڪنهن اونداهي
غار جي اوناهين ۾
غرق ٿيندو
ويندو آهي جڏهن
ايندو اٿم ياد تڏهن
ته آهي اشارو اهو
انت جو
موت جهڙي مانت جو!

اطهر منگي

غزالا رفيق جي دل ٽٽڻ تي

دل ڪعبو آ،
دل ديول آ،
دل مندر آ،
دل آ ڪليسا-
جنهن ۾ ٿئي ٿي
پيار جي پوڄا-
ڪنهن جي
دل کي
جهوريون جهورڻ
ڳنٽيون ڳارڻ
ڪنهن جي
دل کي
مونهن سنواري
پيار، جيئاري
ڪنهن جي ميٺ ڪان پئي نرم
ٿئي ٿي دل
ڪنهن جي
دل ٽٽي
شيشي جهڙي
آجري آجري
نازڪ نازڪ
صاف شفاف
ٿوريءَ چوٽ تي
ڀڄي ڀري پئي
ڀرزا ٿي پئي!

پـــرم

نفرت
نفرت
نفرت آهي
مون کي اهڙي جيون کان
نفرت آهي

جنهن منجهه نه چاهيندي پي
اهڙن ماڻهن سان
ڪرڻي ٿي ڏند ٽيڙ پوي
جن سان روح جو رشتو ناهي
جن سان من جو ناتو ناهي
دل ديول ۾ جن جي ڪائي
مورت ڪانه سمايل آهي
نفرت
نفرت
نفرت آهي
مون کي اهڙي جيون کان!

اياز گل

غزل

توسان نينهن نيارا ٿي پيا، ڏينهن ته مرڪڻ وارا ٿي پيا.
چاهت اهڙو رنگ رچايو، چهرا چنڊ، ستارا ٿي پيا.
تنهنجو من ئي منزل منهنجي، اکڙيون اکڙيون چارا ٿي پيا.
توکي دوست ڪيوسي دلبر، دشمن دنيا وارا ٿي پيا.
ماکيءَ جهڙا مٺڙا ماڻهو، چاڪڻون ڏوهه کسارا ٿي پيا.
يادون، سپنا، خط اوهان جا، جيئڻ ڪاڻ سهارا ٿي پيا.
ڏورانهين ڪنهن ڏيهه وڃن پيا، خيال پيي وڻجارا ٿي پيا.
ڪن جون راتيون روشن هونديون، پنهنجا ڏينهن به ڪارا ٿي پيا.
مرڪي مرڪي ڏک ڏسياسي، ٻڌندڙ روئڻهارا ٿي پيا.
جيڪي "گل" ڏڪاريا دنيا، سي ئي توکي پيارا ٿي پيا.

ترائيل

چُپُ چپن تان سانت سڪي جا، تاڪا ٽوڙيو يار!
من ڪيڏو نه اڃي ٿڪي ٿو، گيت ٻُڌڻ جي لاءِ؛
گوندر گهايل ڌرتيءَ ڪان منهن ائين نه موڙيو يار!
چُپُ چپن تان سانت سڪي جا، تاڪا ٽوڙيو يار!

تارڻ ٻدران پيڙي هٿ سان، ڇو ٿا ٻوڙيو يار!
سور رهيو آ ڪهڙو باقي، هاڻ سهڻ جي لاءِ؛
چُپُ چپن تان سانت سڪي جا، تاڪا ٽوڙيو يار!
من ڪيڏو نه اڃي ٿڪي ٿو، گيت ٻُڌڻ جي لاءِ؛

بختيار ملڪ

ٽنڪا (Tanka)

رڙي ڪنهن جو ننگ،
پاپيءَ جي ڪِنهن نذر ڪيو؛
ننگو سارو انگ.
جيون ڪنهن جو زهر ڪيو،
هي ڇا ٿا پيا قهر ڪيو!

واءُ ٿي ڇاٿيا ڪَکَ
ڦڪڙيل ميڙن ڦڪڙيون
ٻارن ۾ پيا هُلَ
سونهن سڳنڌ جون ڇوليون
ڦٽڪن پوٽنرن ٽوليون

تصويرون (هائيڪا)

ڇمپا چنمبيلي رابيلَ،
چٽن قول چهر تي؛
اڏرن ٿا هر ويلَ!

سنجها ٿاٽي ڪير،
مون وٽ آهي ڇڏي ويو؛
لفظن جو هڪ ڍير!

ڪاڳر هي ڪورا،
لکيو منهنجا لفظ ٿا؛
وڃن هر ويرا!

لفظ نٿا لکجن،
چٽن جي ٿو چاهيان؛
خيال نٿا چٽجن!

پيءُ وڃي بازار،
گڏجي هلڻ جي لاءِ؛
ضد ڪري ٿو ٻار!

رحيم بخش قمر

●

مون کي رب جي نانءُ
موڪل ڏي ملير وڃان.

وسندي مينهن ملير ۾،
عمر، ڇايس آنءُ.

لڳي هتي بند لوهه ۾،
هتي ٿيٽڙو هانءُ.

وٺا مينهن ملير تي،
ٺريو دل جو ٿانءُ،

'قمر' ٿئي شل ڪيت سان،
ويڙهين منجهه وهانءُ.

غلام نبي عاقل

●

والي وطن تي وارِ،
ويڙهيچن جي ويا ڪرِ؛
بند ۾ ٻڪون ڪاتيان،
ٻئي جا آءُ ٻنهوارِ.
ڏونرن ڪاڻ ڏيهاڙيون،
سُڏڪان ٿي سنگهارِ.
سهيءَ لٽپ ملير جي،
ڀرور ڀاڪ ڀيارِ.
آڇا ڪٺن ٿي اوڍيان،
ڪَنُ جي آءُ ڏنارِ.
'عاقل' ڪي الله تون،
ملڪ انهيءَ ۾ مارِ.

محمد عثمان سولنگي

●

هوت هليا هنگلاج، پنهنجو پنهنجو پنڌ پڄائي.

راتو رات رمي ويا، ڇڏي رسم رواج.
سُڃ ڪري ويا من کي، تَنُ ڪري تاراج.
'عثمان' هليا اڌ رات جو، سوري سامي ساج.

هوت هليا هنگلاج، پنهنجو پنهنجو پنڌ پڄائي.

نيپراج صوفي

ڀيج ڀيج

ڀر ڀٽن جي چنڊ ڀري، ولهار تي وس ڀيج ڀيج،
ڀر وسي تڙڪول ڀر، گوچار تي وس ڀيج ڀيج.

وس وچوٽي وس ٻـ واٽي، لڪ ڳاڏيجي ڀر سڄو،
کيٿ کوهر ويٺرون هر گهار تي وس ڀيج ڀيج.

منڙيوني ڪيرٽي تون تڙ منٽي را جا ڀري،
ڀالوا ۽ ڏيپلو لڪميار تي وس ڀيج ڀيج.

پار برهم ڪان وٺي تون لڳ امر جي ڪوٽ سان،
چار نوري چاچري نوتيار تي وس ڀيج ڀيج.

ٿر وسي ۽ ڪس وسي، جي ڳان اسولڪ رو وسي،
آب چيڪو ڪوٽ تيٺن چيلهار تي وس ڀيج ڀيج.

تون ڪڪر هين ڪرم رو جي هون تنا ٿو اوڙڪان،
ڏيس مان جو هي آڇون گوڏيار تي وس ڀيج ڀيج.

حب لياري نٺين مليري، ڳاج ۽ هنگول سپ،
تار ٻارڻ ٿي وهي مُنهنبار تي وس ڀيج ڀيج.

ڪيرٿر سارو سري، ڪرچات سوڏو ۽ پٻ سنگهر،
لس وسي لاهوت ۾ لڪ ٻار تي وس ڀيج ڀيج.

ڪيچ ۽ مڪران، سرحد ڏس ٻلوچن جي وسي،
لاڙ ڪاڇي تي وسي ڪهسار تي وس ڀيج ڀيج.

سنڌ لئي "صوفي" چوي وس ٿي سڪاري تون سڄڻ،
سبز ڪر سانيهہ جي سهڪار تي وس ڀيج ڀيج.

"منصور" ويراڳي

زنده باد

منهنجي وطن جا گلشن، گلزار زنده باد،
گل ڦل چمن رکيو ڇا، خس خار زنده باد.

آهي وطن جي گلشن جو حسن لا زوال،
قدرت کيو آ بيشڪ ان کي عطا ڪمال،
جنگ جنگ تي جڳ ۾ جرڪي جلوو سندس جمال،
سائيءَ جي سجاوٽ، سينگار زنده باد.

سائيءَ ۾ سدا ٿيو، ساونگ رنگ لائي،
والي ڪري وڏا وڻ، وهواهه وس وسائي،
پورب پڇم ٿو پلپل خوشين جا گيچ ڳائي؛
برڪت جي بوندڙين جي وسڪار زنده باد.

ساوڪ پريون هي پوکون، سانگين لئه نيڻ نار،
سنهڙا هي سنگ سهڻا، هيڻين جو هار يار،
پلهار پار پيڙا، تن تان ته وار وار؛
سارن جو هيءُ ملير ۾ ملهار زنده باد.

مهراڻ جون هي موجون، من مست ڪن مدام،
ساگر جي ڇوٽ چولين ۾ پرت جو پيام،
ڪنڌن تي گاهه پوڻا، وڻ ٽڻ به عام جام،
وڌراهه هي وطن جي وڪار زنده باد.

جهنگل ۾ پيچرا ڇڻ ڪٽيون ۽ ڪهڪشان،
ڪٻڙن ۾ ڪُڙڪُٻيتا، تارن جا ڪاروان،
خيما اڇي هنيا هن ڌرتيءَ تي آسمان:
جبّار جون هي جوڙون جنسار زنده باد.

ڊوڏي جي دل هتي ڏس، هوشوءَ جون حشمتون،
سهڻيءَ جي سوز مستي، مارئيءَ جون جرئتون،
جهڪيل انهن جي آڏو، دنيا جون قوتون:
سانجهي مٿير منڙا، منٺار زنده باد.

ساٿي سماجهڙا سڀ، ساڻيهه لئه سهاڳ،
ڏونگر ڪي ڏوري ڏينهان، راتيون رهن سجاڳ،
ٻجڏي ۾ سر جهڪائي، واليءَ سان ڪن وهاڳ:
جهرجهنگ ۾ تنين جي، جهونگار زنده باد.

جيسين جهان ۾ ايرن، شمس و قمر ستارا،
تيسين رهن هي قائم، نرمل نوان نظارا،
گل پوش واديون ۽ چشما چمن پيارا:
قدرت سندي عطا جا، اسرار زنده باد.

شل ديس جي جُوانيءَ، ماڻي سدا بهار،
هر روح کي منجهانئس، راحت رمي قرار،
بلبل به منڙا نغما، ڳائي هي بار بار:
’منصور‘ جا هي قومي، اشعار زنده باد.

مير محمد پيرزادو

اَن - داتا

انّ جو داڻو:
هار ۾ ڪڏهين پوئبو ناهي،
ڇو ته اهو ڪو موتي ناهي!
پوءِ به ڪيئي هار ڇڏي،
سورنهن ئي سينگار ڇڏي،
انّ ڪڻي جي ڪيڏ او سائين،
پڇبو آهي!
انّ جو داڻو:
اک مان ڳاڙيل،
ڪوسو ڪارو ڳوڙهو ناهي!
جو جذبن جا جولان ڪٺي،
۽ سورن جا سامان ڪٺي،
سٿوَ دليون گهائي ويندو آهي!
پوءِ به ڪيئي لڙڪ لتاڙي،
پرهه-ڦٽيءَ کان پوياڙيءَ تائين،
بکيا ڏکيا جيئرا لاشا،
پنهنجو ٻن گنوائن ٿا،
۽ پوءِ انّ اپائن ٿا،
انّ ڪڻي تان پاپ ٿين ٿا،
انّ ڪڻي تان پيار ٿين ٿا.
انّ ڪڻي تي دنيا قائم،
اِن سان ئي وهنوار هلن ٿا.
انّ ڪڻي سان اڄ جا رشتا ناتا،
ڌن ڌن ٿا،
ڌن ڌن ٿا!

هرهڪ دل تي انّ ڪڻي جو راڄ هلي ٿو؛
اِن تي ئي سنسار پلجي ٿو.
انّ جو داڻو:
جڻ ته سڄي مانڊاڻ منڊيل جي ڪُنجي آهي!
پر جو اِيءَ ڪُنجي ٿو ناهي،
ريٿو رت ٻنين ۾ هاري؛
تنهن جي عيوض انّ اپائي،
اڄ به اگهي جڻ ننگو آهي!
اڄ جو ساٿهو ان مٿان ته عاشق آهي،
پر جو انّ کي انّ بنائي،
تنهن کي جيئڻ حق نه آهي.
پوءِ به هو پيو ان اپائي!
پوءِ به هو پيو ان اپائي!

نثار بزمي

ڪتبو

نثار بزمي ولد محمد حسن جوڻيجو
جنم: 13-6-1924ع
موت: ....
خدا جو بندو سڄي حياتي غمن ۾ گهاري
سَڻيڪو ورهين جي عمر ۾ ئي خدا
کي پيارو ويو ويچارو
مٽيءَ جي هيٺان دٻيو پيو آ
غريب شاعر
عجيب شاعر!

درخواست

جناب والا!
اسان جو هڪ عرض آهي سائين!
اميد آهي ته اگهجي ويندو:
ته سائين منهنجا،
نثار بزمي ولد محمد حسن جوڻيجو
اديب، عالم، عوامي شاعر
اسان جي لئي ٿيو عذاب آهي
ڪهي ٿو چاڻيءَ کي ٿاڻي اٿين جڻ نواب آهي
اسان جي ڳالهين جا شعر ٺاهي لکي پنن تي ڇپائيندو آ
اسان کي رسوا ڪرڻ جي ڪارڻ
نشي ۾ هردم رهي ٿو غافل
ڪڏهن ته مرڪي به ڏسندو آهي
ڪڏهن ته گاريون به ڏيندو آهي
ويو آ بگڙي مزاج هڻ جو
اکيون ڪڍي ٿو اڇي سهڻ ڏي
وجهي نه ڪوئي خنام ٻاري
ڪٿي کو پٿر وجهي نه ڪوئي غريب ماري
انهيءَ چرئي کي وجهڻ کپي ڪاٺ ۾ اي صاحب!
خدا جي ٿالي
اسان کي هڪڙي مٽي ڦيرڻي کان بچايو
سائين!

عزيز مهراڻوي

•

آهو ڏينهن
منهنجو
آخري ڏينهن هوندو
جنهن ڏينهن
اِهو اڌورو احساس
ويڙهي ول وانگر
منهنجي وجود کي
گهيري ويو ته
هاڻي جيئڻ لاءِ
ڪو ڪارڻ ناهي رهيو—
سچ ته
مون کي
ان ڏينهن جو
ايترو انتظار آهي
جيترو
شاڪيہ منيءَ جي مورتيءَ اڳيان
گيان ۾ وهنتل
وئشيا کي
نجات جو—
جڏهن ته
آءٌ ڄاڻان ٿو
مون کي نجات به ناهي ملڻي
پوءِ به
هي هٿ اکر
ثابتيءَ طور
رڪارڊ تي رهن
”پنهنجي وهايل رت جو جوابدار آءٌ پاڻ آهيان“

تنوير عباسي

منهنجي اک ۾ سج جو تيک

•

شرم ٻوٽي جهڙن ساڻ ڪومائجي
توکي هٿ لايان ٿو تون ٽيڙي ٿي پوين
مان ڪو مضراب آهيان ۽ تون ساز جڻ
جو ڇُهڻ ساڻ يڪدم ڇيڙي ٿي پوين
هير جان ننڊ مان توکي جاڳايان ٿو
۽ تون مکڙيءَ وانگر ٽيڙي ٿي پوين
سج جي روشنيءَ جو جهٽي اولڙو
چوڏهين چنڊ وانگر ڪيڙي ٿي پوين.

•

(ٽيڙو)

ڇهرو ڪاوڙيل،
۽ ڪالر تي ڪوٽ جي-
ڪلنڊڙ گُل" لڳل.

هيءَ حياتي

رات
ڪنهن جي تات ناهي
وقت خالي ٿانءُ ناهي
ذهن ڪوئي نانءُ ناهي
هيءَ حياتي ڀوءِ ٻه چاهي؟
ڪجهه نه آهي
ڪجهه ته آهي

منهنجي اک ۾ سج جو تيڪ

مان ڪو ڪورو ڪاڳر ناهيان
جنهن تي چاهيندين جو لکندين
ٻار جي ڦڙهي ناهيان جنهن کي
ميٽيندين ۽ لکندو رهندين
اڻ ڊهندڙ تحرير مان آهيان
۽ پنهنجي تقدير مان آهيان
مان آهيان هڪ ازلي ليڪُ
منهنجي اک ۾ سج جو تيڪُ

الطاف عباسي

وصيت

جي مران ڏيهه ڀڄڻ کان اڳ ۾
موت منهنجي تي ڪو ماتم نہ ڪجو
سنڌ ليءِ ساهہ کي سيني ۾ سانڍي ايندم
روح کي جسم مان نڪرڻ کان جهليندم ڏاڍو
موت کي منٿ ڪندم:
”ايترا سال چڏيو ٿئي جيئرو
هاڻ ڪجهہ ترس تہ ساڻيهہ رسان.“
منهنجي من جي اها منشا آهي
سنڌڙيءَ لاءِ مران
سنڌڙيءَ منجهہ مران
سنڌ جي هنج ۾ پارن جيان مان ڪنڌ رکي ساهہ ڏيان
۽ جي پوري ٿئي منشا منهنجي
لاش منهنجي کي دفن ڪين ڪجو
ساهہ منهنجو آهي سنڌڙيءَ جي ٻلي
پر مٺل جسم بہ سنڌڙيءَ کي ڏنم
نيڻ منهنجا ڏجو ڪنهن انڌي کي
ايل ايم سي ڏي نيجو منهنجو لاش
مڙهہ منهنجي کي کو چيري ڦاڙي
۽ ڏسي
منهنجي اندر ۾ ڪا سنڌڙيءَ جي بہ سڪ آهي يا
رڳو سڌڙيو آهيان
لاش منهنجي کي کو سنڌي چيري

۽ وڏو ويڄُ ٽئي
۽ وطن جا سوين بيمار صحتياب ڪري
۽ جي چاهيو ٿا قبر منهنجي اڏڻ
(توڙي اُن جو نہ ڪوئي آهہ ضرور)
سومري ڀاءُ جي ڀر ۾ ڪو منارو اڏجو
منهنجي جذبن جيڏو
پر انهن ڪان بہ اُچوا

●

تون ٿي چوين
مان پيڻ ڇڏي ڏيان!
ناممڪن
ٽيستائين
پيئند و رهندس
جيستائين
پيريل آهن
تنهنجا نيڻ ٿڌورا!

تهمينہ مفتي

تون ۽ مان
آد ڪان
هيڪلا هيڪلا
رڻ ۾ آجايل مورجان
رڙندا وتون
تون ۽ مان
ڏکن سکن جا
گناهن ۽ ثوابن جا
ڪنهو لاشا
پنهنجي سوري پاڻ کڻيندا
زندگيءَ جي اڻ کٽنڙ واٽ تي
هانداڻي رهون ٿا
نہ مرون ٿا نہ جيئون ٿا!

نانگراڻي

ماٿار

ڌرتيءَ سان منهنجي صبر جي
ڀيٽ نہ ڪهو – چو جو،
ڌرتي صبر ڪري ڪري
نيٺ ڦاٽي ٿي
اندر جي آڌمن کي
آلن جو روپ ڏئي ٿي
باهر ڪڍي ٿي
پر مان
اندران اندران ڪامان پچران
ٻهران برف رهان!

شرجيل

●

ڪا خوشي آهي توکي
جو ويڙهجي سيڙهجي
پنهنجي خوبصورت هٿن ۾
ڪو پيڪيٽ کڻي آئي آهين
ڏاڍي فارمل
۽ پرائي پرائي پئي لڳين
ڪا اهڙي ڳالهه ڪانهي
مان ساڳيو آهيان
رکيو وقت جا فاصلا آهن
ها، مان ڪاوان ٿو
تو پيڪيٽ کولي
چاڪليٽي ڪريم لڳل
خوبصورت ڪيڪ رکيو آهي.
مون وٽ،
چاقو، ڇُري ۽ ڪانٽو ڪونهي.
ها، ترس—
مون وٽ، پينٽنگ نائيف گهڻا آهن.
پوءِ تنهنجي خوبصورت هٿن ۾
پينٽنگ نائيف ڏسي
الائي ڇو
اُنين محسوس ڪيم
ڄڻ تون
ڪنهن جو اندر چيري رهي آهين.
ڄڻ—
"گلن" ڪان،
"ڪنڌن" جو ڪم وٺي رهي آهين.

●

لڪي سگهين ته لڪجانءِ
جو تمام اڪيلو آهيان
پري ۽ پري تائين
ڪجهه ڪونهي
نه آواز-
نه جسم-
نڪو ٽڏي هير-
نڪو جهولا-
۽ مينهن-
اڪيلو آهيان ڏاڍو
لڪي سگهين ته لڪجانءِ

نورالهديٰ شاهه

عبادت

ڏيئو جلائي ساري رات
گيان ـ ڏيان ۾ گم آئون
پئي نهاريان
تنهنجا نيڻ
جتان ڦٽندي پرڀات

منهنجي انگ انگ ۾
جرڪن ڏيون
تنهنجن هٿن جيون ريکائون

ٻه ماڪ ڦڙا
ائين پرجي آيا آهن
منهنجين نيرين نسن ۾
جيئن ـ رت ڦڙا

بند چپن ۾
جهولڻگاريان پئي
تنهنجي نانءُ جا سٽئي سُر

گيان ـ ڏيان ۾ گم آئون
پئي نهاريان
صدين کان
تنهنجن هٿن جيون ريکائون
جتان ڦٽندي پرڀات

ڏيئو جلائي ساري رات
گيان ـ ڏيان ۾ گم آئون ـ

سٽريات

ڪالهه اڃا
منهنجا هٿ جهلي پنهنجن هٿن ۾
ٻئي چپ رکي چڏيا هيائين
منهنجين آڱرين تي
۽ چيو هٿائين
ايترو نه لڪندي ڪر-
جي اهي آڱريون به ٽڪجي پئون
ته ڪيئن اوندا هين ۾
منهنجو چهرو ڇهي ڏسنديئن
۽ ڪيئن آئون محسوس ڪندس
تنهنجين آڱرين جي سينديءَ جهڙي خوشبو
تون-
منهنجي چهري جي بيحد ويجهو
(ساهه کان به ويجهو)
پنهنجا چپ رکي، ڇو نٿي جهونگهارين
آهي سيٽي سيٽون
جيڪي تون لکڻ ٿي چاهين-

آدم جي نانءُ

هرڪا عورت
ناهي تنهنجي هم بستريءَ لاءِ
هر عورت جو بدن
ناهي خلقيو ويو
رت جي هڪڙي بوند لاءِ
جنهن مان تنهنجو نسل وڌي سگهي

هرڪا عورت اوچي برانڊ جي سگريٽ ناهي
جنهن کي تون ٻن ڇڻن ۾ اڪائي سگهين
جنهن جو بدن
ٻکايل ڪُتي سمان
لوئين ۽ چيرين ڦاڙين
هڏ هڏ چباڙين

هوءَ دانگيءَ جي ڪارنهن به ناهي
جو پنهنجي پوٽ تي مَلين
۽ آرسيون سيٽي ڇڏين
پور پور ڪري

حوا

منهنجي بدن تي
ايترا ڪاٺ
جيترا آڪاس جا تارا
هر ڪاٺ
من جي پيڙ ڪان ٻه
گهرو اٿاهه

ڪيتريون
بي نانءُ ڪهاڻيون
ٻڪايل ٻار سمان
چٽين ٽيون
منهنجي بدن جي پوترتا

منهنجين اڪيلاڻين جا ساٿي
رات جي گهور آونداهين ۾
منهنجي بدن جا سيئي ڦٽ چٽي
منهنجيءَ مَٽ ۾ ڇڏي
هر ڦٽ جو مُلهه
آونداهين ۾ گم ٿيو وڃن
نئين سج اڀرڻ ڪان اڳ

آئون
آدم جي وندر جو
خوبصورت رانديڪو
آئون
حوا
ازل ڪان تنها!

سحر امداد

هن چيو هو:
”تون منهنجي راتين جو چنڊ
ڏينهن جو سورج آهين!“
اڄ مان
پنهنجي آياڳ جي آونداهين ۾
ٺوڪرن تي ٺوڪرون کائي رهي آهيان!

سنجوڳ

ماڪيءَ لار جيان
نينهن
ڳڙي پيو

اوسيئڙو

پل پل ڪوڪن جان
ماس ۾
ٽنبجي رهيو آهي

اسپيس - ايج

بس جي فوٽ بورڊ تي
هڪ هٿ سان لڙڪيل
جيون

پوز

جيئن ’پيا‘ چاهن
سانول سپرين ائين ئي گهاريون
ٽريڊيشنل جيون

امداد حسيني

منهنجو سڄو ڪٽنب رهيل هو ٽيهاڙ تي
۽ هيٺ آءٌ هيڪلو ويرين جي ور چڙهيل
ماڙيءَ مٿان آڳهاڙي مٿي ساڻ پيرون
ڪچي وٽي نهار — رڳون تاڻجي ويون
ذرتيءَ تي پير مون ٻه ڪنپائي ڪٽي ڇڏيا
۽ دشمنن جي اک منجهان مون نه اک ڪڍي.

ڪارڻ آڪارڻ

ماٺهو پهرين ڪارڻ ڳوليندا آهن
۽ اسان وٽ ڪو بہ ڪارڻ ڪونهي
نہ رئڻ جو
نہ کلڻ جو
هلو سائين،

تہ پوءِ اسان وٽ جيئڻ جو ڪهڙو ڪارڻ آهي؟
ڪارڻ ضروري بہ آهي؟
پر انهيءَ سوال جو ڪارڻ آهي؟
اهڙو سوال جنهن جو ڪو جواب ناهي
سڌ آهي پنا پڙاڏي جي
پنڇي آهي اڪيلو ۽ اُداس
وشال نيلاڻ ڪان پري
جنهن جو ڪنهن وڻ تي آکيرو ناهي

تہ سائين منهنجا،
توهان انهن ماڻهن وٽ وڃو
جن جي ڪيسي ۾
چالو سڪا آهن
منهنجي مُٺ ۾
ڪجهہ بہ تہ ناهي
ليڪ بہ نہ ـــ

سنو ٽيو جو مرڻ وارا مري ويا
ڪارڻ آڪارڻ
بنا جواب طلبيءَ جي
ڪوڙي جيون سان سچا رهي
آلهي ويا هُن پار.

منهنجي گگن نراڙ تان
سڀ ستارا ڪڙي ويا آهن

سائين،
توهان ڪي انهن ماڻهن وٽ وڃڻ گهرجي
جيڪي سورج ڪارو ڏسندا آهن
منڙا، پاءُ (اوري آءُ،
خوب خوشيءَ سان داڻو ڪاءُ)
مان ڪا موونگ چيئر ناهيان!

●

ٻرسڻ ٻن بادل، ڪالهه لنگهي ويا ڪيترا.

پياسا ٿي رهجي ويا، سڀ تَرايُون تَلَ.
ڪوهر ڪنڌر ٿي ويا، ٻٺر ٿي پيا ٻَلَ.
هر ڪنهن ماڻهوءَ جي مٿان، ڪورن ڪاٽي ڪَلَ.
هونئن ته ڪيڏي هيج مان، ڪاڏي انگ اڇَلَ.
اڄ ته سڄُ مٿي مٿان، پيرن ڏرُ تتَلَ.
ملير سونٽي مارئي، آس اها آنجهلَ.
ڪيئن لنگهيا هوندا آلا، پاڻيارِيءَ جا پَلَ.
ويڙهه وڃان ته ڪٿي وڃان، لينگها لينگها ڳَلَ.

ٻرسڻ ٻن بادل، ڪالهه لنگهي ويا ڪيترا.

●

بس بس بادل بس وو، منهنجو جيءُ جهڙالڙو.

منڊ ٻه آ منڙي جيان، منڊ مٿي ڇا وس وو.
جتي وسي ٿو مون پرين، آتي وڃي تون وس وو.
اڪڙين بس ڪي ڪٿي، ٻوندن ڪانهي بس وو.
جهڙ هجي جاني هجي، پوءِ ته ڪانهي ڪس وو.

بس بس بادل بس وو، منهنجو جيءُ جهڙالڙو.

●

آهوئي لوڪ
منهن موڪ
آتما تائين
جُڳن جي ڪارنهن مَليو
ڪوهن جهڙا وات پٽيو
اڪر اڪر ۾ زهر ڀري
جيپَ جهڙي ڪري
توهر ٻانهون ڦهلايو
سايون هيڊيون ڳاڙهيون
سگنلز اکيون ٻيرڪايو
رستو روڪيو بيٺو آهي

او سرڳهه نيٽي
او سورج ونسي
آپ ۽ ڌرتيءَ جي وچ ۾ جيڪا ريکا آهي ـــ ڌور
تنهنجي منهنجي نراڙ جي ريکا آهي
پنيان نهارڻ سان
سڀ ڪجهه ڀنڀ ڀڻ تي ويندو
ريک (ليک پيار جو) ڊهي ويندي

او جيڏي
او سرتي
پاڻ ڪي هلندو رهڻ گهرجي
هٿ ۾ هٿ پايو
آن ريکا تي نيڻ کُپايو!

●

مون مٿان رُئندي سوين مينهن لنگهي ويا آهن
اک ۾ رک ٽيو آ پيو هرڪو ڳوڙهو
۽ ترائيل ليکئي ڏينهن لنگهي ويا آهن
مون مٿان رُئندي سوين مينهن لنگهي ويا آهن

جڻ ته پيلي مان ٻُڪيا شينهن لنگهي ويا آهن
وڻ جي ٽُڙ جيان ساهه ۾ آهيان سوڙهو
مون مٿان رُئندي سوين مينهن لنگهي ويا آهن
اک ۾ رک ٽيو آ پيو هرڪو ڳوڙهو

●

مان ڊٺل ٿي سهي اَجڙيل سهي کنڊر ٿي سهي
ٿورڙي دير جي مون ۾ وهي وسرام ڪرين
مان سڄو اَڄ سهي سُڃ سهي ٻر ٿي سهي
مان ڊٺل ٿي سهي اَجڙيل سهي کنڊر ٿي سهي

هڪڙي سنسان ڳهڻيءَ منجهه ٿُريل گهر ٿي سهي
ڇو نه ڪجهه دير وهي ٿورڙو آرام ڪرين
مان ڊٺل ٿي سهي اَجڙيل سهي کنڊر ٿي سهي
ٿورڙي دير جي مون ۾ وهي وسرام ڪرين

ڪهاڻيون

- علي بابا
- مهتاب محبوب
- قاضي خادم
- عبدالجبار جوڻيجو
- ڪيهر شوڪت
- رعنا حنيف صديقي
- رزاق مهر
- حميد سنڌي
- ظفر حسن
- حليم بروهي

ڳالهه

- ولي محمد طاهرزادو

ناٽڪ

- علي بابا

● اڄ جو انسان اڪيچار مسئلن ۾ ڦاٿل آهي. اڄ جي انسان کي آرام ۽ سڪون کهڻ، بي آرامي، اڻ تڻ ۽ وسوسا وڏندا پيا وڃن. انسان، درپيش پيچيده مسئلن کي حل ڪرڻ چاهي ٿو، انسان انسان کي سمجهڻ چاهي ٿو، ۽ ساڻ پاڻ کي سمجهڻ چاهي ٿو، ۽ اهو سلسلو جاري آهي. انسان ۽ انسان جا اڪيچار مسئلا اديب جا بنيادي موضوع آهن، ڇو ته اهي هن جا به مسئلا آهن. تنهنڪري هو جيڪي ڪجهه به تخليق ڪري ٿو ۽ پڌائي ٿو، تنهن ۾ هو سڌي يا اڻ سڌيءَ طرح ساڻ شامل (Involve) آهي. اها شموليت (Involvement) ان رچيا لاءِ تڏهن اثرائتي ۽ مفيد ثابت ٿيندي، جڏهن ليکڪ پوري سچائيءَ ۽ ديانتداريءَ کان ڪم ورتو هجي، بيءَ صورت ۾ اها رچنا کوکلي لڳندي.

● هڪ ڪهاڻيڪار لاءِ اهو ممڪن ڪونهي ۽ نه ئي اها تنقيدي حقيقت نگاري (Critical-realism) سمجهي ويندي، ته مڙني موضوعن ۽ مسئلن کي هڪ ئي هيئت (From) ۽ اسلوب (Style) ۾ پيش ڪري. ڪنهن موضوع لاءِ صحيح ڍنگ ۽ طرز ادا اختيار ڪرڻ لاءِ رچناڪار کي گهڻو اکواڻ سوچڻو پوندو آهي. ڪو موضوع اهڙو هوندو آهي، جنهن لاءِ بيانيه (Discriptive-Narrative) انداز موزون هوندو آهي، ته وري ڪو اهڙو موضوع هوندو آهي، جنهن لاءِ علامتي (Symbolic) انداز بيان مناسب هوندو آهي. جديد رچنائن ۾ ته هرطرح جا تجربا ڪيا ويا آهن ۽ اڪثر بيانيه لکڻين ۾ علامتي عنصر به هوندو آهي. انهيءَ ڪري ئي جديد ادب ۾ ٽيڪنڪ جي تجربن کي گهڻي اهميت ڏني ويندي آهي، فقط انهيءَ مقصد ڪاڻ ته خيال جي اظهار کي مناسب ۽ موزون شڪل ملي سگهي.

— ممتاز مهر

("زندگيءَ جو وهڪرو" جي مهاڳ تان)

علي بابا

ڪروڙ ۾ ھڪ ماڻھو

آءٌ ڪميا جو ماڻهو آهيان، اهنسا جو، نه ڪروڙ ۾ جيو هتيا، ڪين جنگ جو. هاڻ ٻڌايو امن ڪٿي آهي؟ ڌرتيءَ جي گولي تي ته رڳو جنگ ئي جنگ آهي، جتي ڪٿي جنگ. گهر گهر جنگ. ماڻهوءَ ماڻهوءَ جي وچ ۾ جنگ. ڀلا "وار ۽ پيس" ناول تي ايمريڪنز ڪي سٺي فلم ٺاهڻ لاءِ جن پيو هو ڇا! نيٺ ٻه ته ڇو؟ ڇا اهو تمام وڏو سوال نه آهي؟...

آءٌ سوچيندو، واساما ڪائيندو، پبلشر وٽ پهچان ٿو. منهنجو پرابلم سؤ روپئي جو نوٽ آهي ۽ پبلشر ڪي پوليٽڪس تي ڪهاڻي گهرجي، جنهن ۾ نه عشق هجي نه سيڪس. آءٌ اهڙي ڪهاڻي لکي ويندس، واهيات ئي سهي، لکي ويندس. پوليٽڪس تي، فرمائشي ڪهاڻي، سؤ روپئي نوٽ لاءِ. سؤ روپيو مون ڪي پيٽ لاءِ نه، اهنسا پرابلم لاءِ گهرجي - ساري... پيس پرابلم لاءِ. ۽ پروفيشنل ڳالهه ٻولهه ڪرڻ ڪان پوءِ، صبح جو ٻارهين وڳي ڪهاڻي ڏئي، سؤ روپيو وٺي، دوستاڻي چانهه واري ڪچهريءَ ڪان پوءِ آهي ڪاني ٿي وڃڻ جي ڳالهه ڪري، آءٌ گهر پهچان ته ناني مئي پئي آهي. 80-90 سالن جي ناني. زندگي!... موت!... سو روپيو، ڪهاڻي. اهنسا پرابلم. موت ڪيڏي ته ان-نيچرل شيءِ آهي. هاڻ ته موت تي ڪنٽرول ڪرڻ گهرجي. آخر ڪرين جي تعداد ۾ جنريشن ٿو جنريشن، ماڻهو ڪيستائين مرندو رهندو! ڇا اهو تمام وڏو سوال نه آهي: ڪنٽرول آن ڊيٿ؟ ان دي ورلڊ آف سائنس، ڪنٽرول آن ڊيٿ، از ناٽ اي اِمپاسيبل مشن. آءٌ نانيءَ جي پٺر تي پنج منٽ ويهي ڪهاڻي لکڻ لاءِ هليو وڃان ٿو- ۽ پبلشر جي ڏنل سنڌ جي پراڻي نقشي ڪي هڪ گهرو غور سان ڏسي، ڏونگهي ڪشمش ڪائيندو، ننڍڙي پٽ عشقوءَ ڪي آر-سي-سي جاءِ ڏان وٺي، پنهنجي ننڍ پڻ واريءَ سائيڪو سال پراڻي ٽيڪاهينءَ جاءِ ۾ اچان ٿو، جنهن ۾ بجليءَ جو هڪ بلب ٻن-ڇئن ڏينهن ڪان لڙڪايل آهي، چوريءَ جي بجلي. ايڏي ٽڊ ڪانهي، پر عشقوءَ جو نڪ بند ڏسي وونٺائين ڪي ميڙي دونهين دُکايان ٿو.

عشقو ٽن سالن جو آهي. ڏاڍو تنگ ڪندو آهي. چوندو آهي ڳانو ٻڌاءِ، لٽو مي ٽينبر، لٽو مي ترو. مون ڪي هيڪل پٽ آهي، آءٌ سندس هر ضد پورو ڪندو آهيان. هو ڳائي ڳائي نچي نچي چوندو آهي ڳانو ٻڌاءِ، لٽو مي ٽينبر- ۽ آءٌ ٻه جهومي جهومي ڳائيندو آهيان. ڳائيندو سنو آءٌ آهيان ۽ ان تي ناچ راڪ ۽ رول هو مٺو ڪندو آهي. نيٺ ٻه ته ٽيليويزن جي دور جو ٻار آهي. منهنجي غربت جيڪڏهن ڪيس ڪا سئنيما اسڪوپ فلم نه ڏيکاري سگهي

آهي تہ ڇا ٽيو، ٽيليويزن تہ سڄي ڳوٺ ۾، گهر گهر ۾ آهن. مون کي سنڌس ناچ الوز پرسلي جيترو ئي وڻندو آهي ۽ ڳائڻ بہ.

نانيءَ جي موت سبب، پنهنجي ٻالاپڻ جي ٿورونديءَ ۾ ٽيهارو سال ڪلان پوءِ اچي ڪن لاءِ سنّ ۾ اچي وڃان ٿو. ساروڻا سانوڻ جي سنڌوءَ جيان ڊوڙندا ٿا اچن. تيرهن-چوڏهن سالن تائين جي ٻالاپڻ جي ساري سانپر جا ساروڻا.

متي، ڪاٺ جڙيل ڇت ڏانهن نهاريان ٿو. ڇت مون کي اوترو ئي سهڻي ٿي لڳي. جڏهن مان ٽن-چئن سالن جو هئس، تڏهن ان ڇت جي هڪ داسي ۾ رنگين ڪچ موتين جو ٻن-ٻن پکن وارو وڏو هوائي جهاز ٽنگيل هو، مون لاءِ. آلا، ڪيڏو نہ سهڻو جهاز هو! ضرور ڪنهن وڏي آرٽسٽ جو ٺاهيل هوندو. اهو جهاز جي هينئر ڇت ۾ لڳل ٺاهي تہ ڇا ٿيو، منهنجي ساروڻن ۾ تہ آهي. ڪي ڪي ساروڻا ساڀيان ڪان وڌيڪ سهڻا ۽ ڇٽا هوندا آهن.

وري هيٺ پٽ ۾ لڳل پيتين رکڻ جي سڳهي پيتي تڪتي کي ڏسان ٿو، جنهن تي اڄ بہ ٽي وڏيون پيتوون رکيل آهن؛ پر ساروڻن جون پيتيون ڪيڏيون نہ سهڻيون هيون! ڪاٺ جون. چون ٿا، انهن مان هڪ پيتي سدائين منهنجي لاءِ بادامن ۽ ٻين ڊراءِ فروٽ سان پريل هوندي هئي. مون کي بادامن جو سواد تہ ياد ڪينهين، باقي ننڍپڻ ۾ پنڌ پهڻ ٽيل بادام ياد اٿم، جيڪي ننڍپڻ ۾ فاسلز لڳا هئم. ان ٻالاپڻ ويلا ۾ مون ڇرئي ڇرهٽ پهراڙيءَ جي ٻار کي ڪيهي خبر تہ اهي فاسلز آهن، تمام قيمتي! بس مان تہ تماشي ڏسڻ لاءِ، ماڻهن کي انهن پنڌ پهڻ جهڙن بادامن سان ڏلبو ڏيئي مزو ماڻيندو هئس. اهي ٻاويهارو ڪن بادام مون لاءِ ڏاڍا مزيدار هئا. مان انهن کي ٽجوڙيءَ ۾ لڪائي رکندو هئس. ان لاءِ تہ اهي پهڻ منهنجي زندگيءَ جي بهترين ڪليڪشن هئي. اها ٽجوڙي تہ مون وٽ آهي؛ پر اهي بادام ڪينهن. پيون بہ الاهين شيون ڪٺل آهن. ها، منهنجي ڏيڻ جا ڪي جنسار رهجي ويا آهن. سوچجي تہ زندگيءَ ۾ ڪيڏي نہ هڪجهڙائي آهي. ڪيڏي نہ سستميٽڪ آهي زندگي! اڳي بہ آءٌ ڪليڪٽر هئس ۽ هينئر بہ ڪليڪٽر آهيان. منهنجي پسند بہ هوائي جهاز رانديڪو هو ۽ منهنجي پٽ جي پسند بہ هوائي جهاز رانديڪو. منهنجي گهر ۾ هينئر بہ روسي ميراج جهاز جو رانديڪو نہ بلڪ ڊيڪوريشن پيس رکيل آهي، جنهن سان صبح ساڻ اٿي، منهنجو پٽ سائنٽيفڪ نموني سان راند ڪيڏندو آهي ۽ وري پنهنجي جڳهہ تي رکي، ڳانو ڳائيندو آهي، آل دي اسٽارز، آل دي اسٽارز.

پر ترسو، اوهان سمجهيا هوندا تہ آءٌ ڪو وڏو امير ماڻهو آهيان، منهنجي گهر ۾ دنيا جو بهترين رانديڪو رکيل آهي. آءٌ مڃان ٿو تہ اهو موجوده دنيا جو سڀ کان بهترين رانديڪو آهي؛ پر مون اهو خريد نہ ڪيو آهي، هڪ آرٽسٽ دوست مون کي پٽ لاءِ، پنهنجي ٽين ايج جو ٺاهيل ماڊل سوکڙي ڪري ڏنو آهي. (ٻاڻ گهري ورتو هيومانس)

آءٌ چوان ٿو، ساروٽا ٻه ڇا آهن، ماڻهوءَ کي ڪٽڻ جو ڪتاب وجهو ڪيڏن. ٻاهر نڪري سامهون نديءَ پاڻيءَ جي ستر هزارن ۾ نهارڻ اڏوڳابري وڏي جاءِ ۾ نهاريان ٿو. اڳي اتي منهنجي ڳئن، مينهن، ٻڪرين، رڍن ۽ هرڻيءَ جا واڙا هئا ۽ هاڻ رڳو هڪ ڪتو، پيو آهي ڪتي جي ٻونگڙن جو هڪ جوڙو آهي، پيٽر.

ساروٽا ٻه ڪيڏا نه سلوٽا آهن. جڏهن اچن، ماڻهو ذهن جي اننت پاتارن جي ٿوٻار ۾ هليو وڃي. مون وٽ ته پلوڙ ڏڳن جو جوڙو ٻه هو. هڪ ڏڳو ته موهن جي دڙي جي سيل واري وڏي ٿوهي واري ڏڳي کان ٻه سگهارو، وڏن سڱن وارو. ڏڳو ناهي ته ڇا ٿيو، ان جي ڇهري جي جڙاوَ جو پرت پريل ساج ته مون وٽ تجوڙيءَ ۾ موجود آهي. الوءِ ڏسي ڪيڏي نه اريلي نرواڻ جيهي سانت ملندي آهي. هرڪا شئي پنهنجي اندر ۾ ڪيڏي نه ڪهاڻي آهي، ڇا منهنجي ڏڳن جي ساج تي ڪهاڻي نٿي لکي سگهجي؟ تجوڙين ۾ ته سون ۽ روپو رکيو آهي، نه ڏڳن جا قديم ساجَ. گهر آهي ڪين فرانس جي لاري ميوزيم جو ڪو ننڍڙو خانو.

هون — ڪهاڻي... ڪهاڻي، پاليٽڪس تي ڪهاڻي. نو رومانس، نو سيڪس. آرڊر از آرڊر...

هان — ڇا اڄ مان هن گهر ۾ اچي ڏاڍو رومانٽڪ نه ٿي ويو هيس. چاهيم پئي ته زال سان سيڪس انجواءِ ڪريان؛ پر هوءَ ويچاري اڻبوجهه، هن کي ڪهڙي خبر ته وهانءُ ويل پهرين رات اسان اِن گهر ۾ هني مون ملهائي هئي. ۽ اڄ رات، چوويهه - پنجويهه سالن کان پوءِ ان ساڳئي گهر ۾، ان ساڳي ڇت هيٺان، ايڏي نويڪلائي!

جڏهن ته سڀ ماڻهو پوڙهي نانيءَ جي مرتيو تي ويا هجن. جيون ۾ چوويهن - پنجويهن سالن کان پوءِ ساڳي ڪٽ، ساڳيو جنديءَ جو هندورو. بس ڪا شئي واڌارو آهي ته اهو ڇئن سالن جو سڪيلڊو ننڊ ۾، الوٽ ۽ الوپ پار. ايڏو نويڪلا ۽ ٽن - ڇئن سالن جي پٽ جي وڪائون ڏيندڙ نرواڻڪ آسيس. منهنجي زال نانيءَ جا ڏک ۽ ڏنجهه کنيو ويٺي آهي. چوانس پيو ته ڳڏهه، هن جا ته پير ٻه هاٿي روڳيءَ جيان سڄي پيا هئا. نه ويج نه طبيب. هن کي ته پاڻ نوي سالن کان پوءِ نرواڻ ملي آهي. اڄ دل ٿي چوي نانيءَ تي ڪهاڻي لکان، الا، اها منهنجي لائف جي بهترين ڪهاڻي هوندي. چوي ٿي:

”ٻوڙ، ڪهاڻيون... هڏ ته سڪائي ڇڏيا اٿئي پنهنجا، ڇڏ انهن کي، ڇريو ته نه ٿيو آهين!“ آءٌ ڳراٽي ٿو ٻڌانس.

”مٺا ڏيان ڪر، شرم ڪر، هندن ۾ ٻه ٽي - چار ڏينهن مٺي جو ادب ڪندا هوندا.“ هوءَ ڪاوڙجي ٻيڙ تي نڪري ٿي وڃي.

”ٻوڙهي... حرامزادي...“ آءٌ گاريون ڏيندو رهجي ٿو وڃانس.

ڪهاڻي... هون ڪهاڻي، ناني ته وڏي ڪهاڻي هئي. پر نو سيڪس، نو لئو، اونلي پوليٽڪس... پيور پوليٽڪس. سوچيان ٿو، پيور پوليٽڪس تي ڪهاڻي لکڻ ڪهڙي وڏي ڳالهه آهي؛ پر اڄ جي رات ته موت تي ڪهاڻي لکڻ جي آهي، جڏهن ته سائنس جي دنيا ۾

ڪنٽرول آن ڊيٿ از نات اِمپاسيبل سيشن، تہ پوءِ ماڻهو مرن ڇو پيا؟ جڏهن تہ سائنس جي دنيا ۾ نيوٽران ٻر اچي ويو، ۽ ذات جي سور لاءِ اڃا تائين ڪا بہ سٺي دوا نہ ٺهي سگهي آهي. اڃا تائين ڏندن تي ريسرچ جاري آهي، موت تي تہ ڪنٽرول جي ڳالهہ ئي پري ٿي. ان جا ڪهڙا سبب سوچيا آهن، ان تي ڪهڙي ريسرچ ڪئي آهي؟ ها، جاري آهي. شيم... شيم... شيم...

ٺيڪ آهي، اڄ ڪهاڻي نٿو لکان، ڏسان سڀاڻ منهنجو مٿو ڪيئن ٿو ڦٽي. ڇا مان پرائي ليٿو مشين اهيان، جنهن کي جڏهن گهمائيندا وڃو ۽ ڪهاڻيون ڏڙاڏڙ نڪرنديون اينديون... ٺيڪ آهي، سڀاڻ چوندو سائنس پيور پوليٽڪس معنا پيور ڪوڙ. دس از نات دا ٽائيم آف پاليٽڪس، اِٽس اوور، آل اوور، ناؤ آرٽ، پيور آرٽ، نٿنگ ايلس. ٽو ڊي دا يونيورس نيڊس ٽالسٽاءِ، هرمن هيس، پرل ايس بڪ، ٽئگور، شاهہ سچل- هٽلر، گوبل، چرچل، ڊيگال، اسٽالن، خروشيف، ڪينيڊي دي آر ان وانٽيڊ ناؤ. نو پاليٽڪس، نو ويپنس، نو مور آرگيومينٽس، جنٽلمين!

هون— ٺيڪ آهي، ائين چئي ٺيڪ ڪري ڇڏيندو سائنس. مؤ رهيو جيڪو مون کي ڏيندو، ان جي مون کي بہ خبر آهي، باقي سنڌ جو نقشو مون کي گهر ۾ چوريءَ جوئي سهي، رکڻ جو حق ناهي ڇا؟ آءٌ اها ساڳي ڪهاڻي ڇو نہ لکان؟ ۽ آءٌ پنهنجي مرضيءَ جي ڪهاڻي لکي، لٽ ڪوڙي سمهي رهان ٿو.

●

تہ- يار مون کي تہ ائين ٿو وسهي تہ سڄي دنيا ۾ ماڻهو وڃيا پيا آهن. ڳيا ڳيا ٿيا پيا آهن. ماڻهو آدجڳاد کان ڳهن پيا. ماڻهو خوش ڪونهن، ڪٿي بہ، ڌرتيءَ جي پوري گولي تي ماڻهو خوش ڪونهن. ماڻهو پوپٽي هيرانڌاٽيءَ جيان، سپنن ۾، سوچن ۾، تلڪ چاڙهيءَ تي ٻارڙن جيان چولا ڪاڻڻ ٿا چاهين، پر ماڻهو پنهنجو اندر پيا ڪائين، ائين آهي ڪين نہ...؟

- علي بابا

("سائي سڪار جي آس ۾..." تان)

مهتاب محبوب   سُريت

ٻن ڪلاڪن جي ڦٽ ڦٽان ڪان پوءِ سندس منهن جي موڪري تختي، ميناڪاري ڦلن وارين چانديءَ جي سڳين سان ڳتيل چوڙين ۾ ڪندن وانگر پئي ٻهڪي. گلابي گربيءَ جي ائن والن جي ڳوريءَ شلوار تي، چڱهچ سائي شيفون جارجيٽ جو ھُرمچ جي پرت سان رنو ۽ پهراڻ پاتي، عطر جي اڌ شيشيءَ سان پنهنجو انگ انگ مهڪائي، جنڊيءَ جي هندوري تي آهلجي، پٽ تي لڳل گهڙيال ۾ اکيون ڪپائي، هُن سگريٽن جا سوٽن تي سوٽا پئي هنيا، ته ڪڏهن ٽا چار وچن جو تيزگام اچي. گهڙيال جا ڪانٽا ٻه سندس اکين وانگر هڪئي هنڌ ڪُپجي ويا هئا؛ پر ٽِڪ ٽِڪ سا چِٽي ٻڌڻ ۾ پئي آئي. اوسيئڙي ۾ اوٻاسيون ڏيندي ڏيندي پيهرن واري ننڊ جي ويل ٻه ٽري ويس. جڏهن ڪان ڪنهن ڊائجيسٽ ۾ پڙهيو هئائين، ته پيهرن جي ننڊ سان حسن ۽ جوانيءَ ۾ واڌ ۽ نکار اچي ٿو، تڏهن لاڪر پيهري واري ننڊ سندس لاءِ ڪنهن عبادت گذار جي نماز وانگر عين ثواب تي پئي هئي- پر خير... نمازون ٻه ته ڪڏهن ڪڏهن قضا ڪرڻيون پونديون آهن؛ تنهن ڪري اِهو ڪو سنجهائيندڙ مسئلو نه هو، چو ته ڪيس خبر هئي، ته اِها ڪسر اونهئين صبح جو دير سان اٿڻ ۾ پوري ٿيئي هئي. ڪيس اها به خبر هئي ته ان آگهور ننڊ جا نشا پيهرن واري ننڊ کان هزارين درجا حُسن ۾ نکار ۽ نواڻ پيدا ڪندا آهن.

اِنتظار جي عذاب کان بچڻ لاءِ، هوءَ مينديءَ رتن پيرن سان هندوري جي لَسي ۽ چلڪڻي ڪاٺ تي وچٽ ڪري جهونگارڻ لڳي:

بِرهه دل ڪي ڪيو بي حال آ

هائي هڪڙي گهڙي جڻ سال آ...

گيت مزو ڏنس ۽ پنهنجي آواز جي لئي تي پاڻ موهت ٿي پئي. سوهه ۾ اکيون گهڙيال تان هٽي ويس. پهرين مصرع کان پوءِ ٻي مصرع ... ٽين مصرع ۽ اڃا چوٿين مصرع پئي ڳاتائين، ته ٽيڪ اُن مهل تيزگام جي سيٽي ٻه ڪن تي پيس. هوءَ انهيءَ دم شينهڻ وانگر اُچل ڏيئي اٿي ۽ آرسيءَ اڳيان پيهر پنهنجو پرپور جائزو وٺڻ لڳي. چيلي باداميءَ جهڙي رنگت تي، نڪ جي مست رنگي لونگ، ڪجلين اکين واري وٽندڙ نقشن ۾ جڻ ڪالاٽ ٻاري ڏني هئس. سانت پَري

ڌرڪَ صحتمند چپن تي پکڙجي ويس: جا هر حَسين ۽ جوان زال جي چهري تي، پنهنجي جوڀن کان مطمئن ٿيڻ مهل ازخود پکڙجي ويندي آهي.

هوءَ کهڙي به هئي ته به اعليٰ ۽ نفيس ذوق جي مالڪ هئي. پنهنجي ڪپڙي لٽي جو خاص خيال رکندي هميشه اڇي اُجري ۽ صاف سٿري رهندي هئي. جتان لنگهندي هئي، اتان موتئي جي مهڪار پکڙجي ويندي هئي. انين ڏينهن جڏهن وٽس هُو ايندو هو، تڏهن ويتر پاڻ کي ڀڪائي رکندي هئي. هن کي چاڙ هئي ته مرد اهڙي زال مان ڪڪ هوندا آهن، جنهن جي جسم مان هر وقت ٿوم، بصر، هيڊ ۽ ڳگهر جا مليل جُليل ڀپڪا پيا ايندا آهن؛ جيڪي رڳو ان مهل ٽرنڪن ۽ ڪبٽن مان سٽيل سهڻا ويس وڳا ڪڍي پائينديون آهن، جڏهن ڪين ڪيڏانهن اٺٿو-ويهٺو هوندو آهي. آنهن ليکي مرد، مڙس ٿيڻ بعد ان قابل نه رهندا آهن، جو سهڻا ڪپڙا پائي آنهن جون اکيون ۽ دل ٺارجي. هوءَ اڳين زماني جي دلربا حسينائن نازنينائن وانگر نيجا ۽ خالص سينگار ڪندي هئي. گلابي رنگت ڪاڻ پنير ۽ رَسوَل جا ورهه جهڙا وٽا پيئندي هئي. ڪيسوقلن جي پاڻيءَ ۽ کير جي ڦيڻ سان مُنهن ڌوئيندي هئي، ماکيءَ جون سرايون اکين ۾ وجهندي هئي. تيل ڦُليل، سُرما، مينديون مساڳ استعمال ڪندي هئي. وارن کي ميٿ ۽ ليمي سان ڌوئيندي هئي. چيلهه کي تاحيات مضبوط رکڻ ڪاڻ ڪونٽر ۽ چَوڙ ڪُٽي ڦڪيندي هئي. جسم کي سدا جوان رکڻ لاءِ طرح طرح جي تيلن ۽ عطرن جي مالش ڪرائيندي هئي. هن کي چهري تي ڪريمن ۽ پائوڊرن ۽ لوشنن جا ليپا پوچا بنهه نه وڻندا هئا... ها، هڪ پيرو سو ڪيس 'آئل آف آولي' لڳائڻ جو شونقڙو ٿيو هو. اهو خيال هونءَ پاڻجي به نه اچيس ها؛ پر جڏهن ڏٺائين ته ولايتي زالون ته ٺهيو، ديسي به انهيءَ مڙمڙ جي شيشيءَ ڪِد مکين وانگر چنبيون هيون، تڏهن سوچيائين ڪا ته مٺيا منجهس هوندي! جڏهن هڪ رات مومل کيس ان شيشيءَ لاءِ فرمائش ڪئي هئي ته هُن چاتيءَ سان لائيندي چيو هئس: "سچي سون کي پالش جي ڪهڙي ضرورت." تڏهن انهن لفظن جي سرور، گهڙي کن ۾ سندس نڪريل روپ ۾ جيڪي جرقَل باري ڏنا هئا، سي 'آئل آف آولي' جي شيشي ڪن ورهين جي استعمال تائين به نه باري سگهي ها. هُن ته ڪٿي پنهنجي کيسي بچائڻ ڪاڻ اها ڳالهه ڪئي هئي، پر هن ته اهي ٻول هميشه لاءِ هنئين ساڻ هنڊائي ڇڏيا هئا. هڪ دل گهريو دلدار، جيڪو مردانگيءَ جو ڀرپور ۽ مڪمل نمونو هجي، ان جي طرفان ٿيل تعريف کي ڀلا هوءَ ڪيئن ڀئي وساري سگهي. هن کي ٻه جي نقلي سينگارسَڙا وڻن ها، ته ڀوءِ لاچار اهي ليپا پوچا استعمال ڪرڻ کان وَسئون ڪين گهٽائي ها؛ پر سندس نيجا ۽ خالص سينگار هن کي وڻندا هئا. آهي منڙا ٻول اڄ به ڪَن ۾ ٻُريس پئي، جڏهن چار-پنج مهنا اڳ هن جي سريت ٿي، هن مسواڙ واري گهر ۾ آئي هئي.

هَن سندس اکين مان مَٽ جا ڍُ ڪَ پريندي، ميندي‌ءَ رتو نازڪ هٿ پنهنجي ڳاڙهي ڏِڪ سان مُنديءَ واري رعبدار ڳَري هٿ ۾ جهلي زور سان دٻائيندي چيو هئس:

”جانب، تنهنجي جمال جي مان کهڙي ساراهه ڪريان، تنهنجي انهن سينگارن ته مونکي پنهنجو سڪ ڪري ڇڏيو آهي.“

”ڇو ڀلا؟“

”اهي سينگار آهن سون تي رتيون.“

”ڪيئن ڀلا؟“ آزيڪاپ هڻي، ته به پورڙي ٻچي پڇيو هنائينس.

”مان توکي دل سان ماڻي سگهندو آهيان.“

”ڇا جي ڪري؟“ هن هيئين چپ جي ڪنڊ کي چڪ پائيندي پڇيو هو.

”انهيءَ ڪري جو تنهنجي نقلي پنبڻين ڪرڻ جو ڊپ نه هوندم، تنهنجي وگ وڪرڻ جي ڳڻتي نه هوندم، نوڪدار ننهن سان آک نڪرڻ جو ڀؤ نه هوندم، لوشن جو ليپ وات ۾ وڃڻ جو الڪو نه هوندم ـ وڏي ڳالهه ته فيشن ڪاڻ فاقن ماريل هڏائون جسم ترڪڻ جو اونو به نه هوندم!“ هن جيئن پوءِ تيئن ويجهو پوندي چيس.

”اهڙيءَ سان پلئه اٽڪيو هئيئي ڇا؟“ هن گهورن سان گهائيندي پڇيو هئس.

”توبهه ڪر!“ هن تڪ ڦيٽي ڪندي ورائيس. ”مونکي سڪل هريڙيون نه وڻنديون آهن، جن کي ڪٽي ڦڪي کائي ڇڏجي.“

”تڏهن ڇا وڻندو اٿئي؟“

”مونکي ڳئون جهڙو پڪو گوشت وڻندو آهي، جنهن کي چيچاڙڻ ۾ مزو ايندو اٿم.“ هن سندس هپس تي زوردار ناپي هڻندي ورائيو.

”مون تان کيلون ته ڪرين.“ مومل پانهن ۾ هلڪڙي چهنبڏي پائيندي چيس.

”سچي، مونکي تو جهڙي مضبوط زال وڻندي آهي.“

”۽ مونکي تو جهڙي مڻيادار آدرشي مرد، بهادر ۽ سگهارو... جنهن جي پير جهڙي ڦڏي ڇانوَ ۾، مان سڄي حياتي ڦڪل مسافر جي اگهور ننڊ جيان گذاري ڇڏيان.“ هن سندس جريب جيتري ويڪري ڇاتيءَ ۾ پنهن جو منهن لڪائيندي چيو هو.

ٽن ڏينهن هوءَ ساڻس حجاب ڪندي ٿورو ڳالهائيندي هئي. وقت سان گڏ جڏهن حجاب لهي ويس، تڏهن خوب انگل آرا ۽ حجتون ڪرڻ لڳي هئي. هينئر به ادائن جو اسير بڻائڻ لاءِ ڪو ستل سني هوءَ مرڪي پئي ۽ آئيني آڏو هئي، ميز تان پيڪٽ کڻي لائيٽر سان سگريٽ دکائڻ لڳي. ٽانگي جي ڇڻ ڇڻ تي هوءَ ڊوڙي دريءَ ڏانهن وئي، کيس ايندو ڏسي هڪلو سگريٽ اڇلي، در جي ڪنڊي کولي، ڏاڪڻ لڳ ڪونيءَ ۾ کهڙي، آسالڪ پنهنجو ڀاڻ کي ڪٽ تي سٽي، منهن ورڙهي پنجي رهي. ڏاڪڻ تي هن جي هلڻ جو آواز جڏهن ڪن تي پيس

تڏهن ڪيس ٻڌائڻ ڪاڻ، درد جي پيڙا سان تنگ پاڻهن چورڻ جي بهاني، وڏي رڙ ڪري چيائين: ”اي الله، شڪر آ تنهنجو! اهڙين حالتن ۾ ڪيو اٿيم جو سڄن پونگن ۾ بئي پرين لاءِ پساهه کڻان...“

هُن اهو دردبلو فرياد ٻڌو، پر انبن جي وڏي ڪوڪي ڪيس سُنجهائي ماريو، تنهنڪري ڪا رومينٽڪ سچئيشن ڪرئيٽ نه ٿي سگهي، جا اهڙن موقعن تي ٿيڻ گهربي هئي؛ رهندو هڪل ڪندي چيائينس: ”سومل... هي ته وٺائيم، ڦاسي پيو آهي...“

”آءٌ تي سِران پنهنجي ساهه ۾“؛ داد نه ٿيندو ڏسي رُڪائيءَ مان وراڻيائينس. ”ڇا ڦاٿو آئي؟“

”ڪوڪو ڦاٿو آهي“ هُن ٻگهر اگهندي چنگهه چنگهان مان وراڻيو.

”ڪٿي لڳو آئي ڪوڪو؟“

”اوهو... ڇُہ... ڪوڪو نہ، ڪوڪو؛ ڪوڪو! انبن جو ڪوڪو ڦاٿو آ در ۾......“

”آلا... آءٌ ته آئي به نٿي سگهان... ڪوڪو ڪٽان ڪٽائيندس!“ سومل نزاڪت ڀري نوع مان ڪونيءَ اندران وراڻيو.

هُن جو رُڪ جهڙو تتل بدن ويتر باهه ٿي ويو.

ڪاوڙ ۾ در جو پيو طاق ٺونٺ سان جهڙو ڏڪيائين، تيئن ٺونٺ ڦتجي رتو رت ٿي پيس... جوش مان وٺي جو ڪوڪي کي مٿان ڪان آچل ڏنائين، ته سڄو اگڻ انب انب ٿي ويو. ڦهڪو ٻڌي هوءَ، جا دَت هنيو پئي هئي، ڏهڪاءُ مان اندر ٺي اندر سُسي وئي.

”مار! ڏاڍو ڪو جوش وارو آهي؛ پر مڙس ته ڦڏو نه ته جڏي جو جڏو، اگڙين جو گڏو به پلا ڪو مڙس چئبو...“ پاڻ کي آٿت ڏيندي سوچيائين.

شينهن جهڙو مڙس ٻگهر ۾ شل ٿي هن جي پر واري ڪٽ تي پکي هيٺان اچي ويٺو. هوءَ زالن جي سدا جوان ادائن پٽاندر همدردي حاصل ڪرڻ لاءِ، جيئن جو تيئن سُنهن ويڙهيو پئي هئي. هيڏانهن هو به پرئي سَٽ جيان همدرديءَ جون اميدون رکيو ويٺو هو، پر ڪوبہ پوتو پٽرندي نه ڏسي آخر پاڻ ٺي ڪُڇيو.

”ديتال ته ڏجان، ٺونٺ مان رت پيو وهيم.“

”ڇا مان پيو رت وهنئي!؟“ هن ڪنن تان چادر هٽائيندي بيتابيءَ مان پڇيس.

”ٺونٺ مان، ٺونٺ مان! ٻڌءِ ڪونہ ڇا؟“

”الله پناهه ڏي، آءٌ ته سڄي ڏجي ويس ته الائي ڇا مان پيو وهي.“... هوءَ نزاڪت مان ائين چوندي منهن بڇڙو ڪري سنڌن جي سور جي مريض وانگر آئي.

”آلا... ا... ڇڙي به نٿي سگهان... سڄو بدن جڻ پڇيم پيو، تيڙڪاٽ پيا نڪرنس، پر تنهنجو رت ڏسي آئان ته مٿان تون دل ۾ اهو نه سوچين، ته ائين ڏينهن مهمان ٿي ٿو اچان

۽ منهنجي اها عزت آهي!" وهنجڻي مان ڊيڻال آئي کيه جي ٻُڙڻي تي لڳائي. رت آگهڻ کان پوءِ سِنِي زهر جي ڇُريءَ سان ڇهڪ ڏيئي لوڻ ٻُرڪيندي پڇيائينس:

"مَس پوپيءَ ڇڏيو اٿئي جو آيو آهين." هُنَ جي زال ايمٿا جو ذڪر هوءَ پوپيءَ جي ڦالي سان ڪندي هئي. "ڪيترن ڏينهن جي موڪل ڏني اٿئي پوپيءَ"؟

"هُون! هُوءَ ڇا موڪل ڏيندي مان پاڻ ڇڙو ڏيڍ ڏينهن لاءِ آيو آهيان".

"بس ڏيڍ ڏينهن لاءِ! ڇو؟ مون کو ڏوهه ڪيو ڇا... اڻ ڏينهن رهين پوپيءَ وٽ ۽ ڏيڍ ڏينهن سون وٽ! آءٌ ڪا آن پيَپ کان ٻه ويس ڇاڻ وري ٻه جوان تہ آهيان ايڏي سونهن ڪٿي ڪونہ اٿم".

"ڪير ٿو چوي تہ تو ۾ سونهن ناهي، ڪو تو جهڙو تي تہ ڏيکاري" اک پڇندي چيائينس.

"پيارا مان تہ پاڻ کي ڪجهہ بہ نٿي سمجهان: پر هُنَ ڪَل کان وري بہ چڱي آهيان، پاڻ جي پڇري کان تہ سٺي آهيان، جنهن کي ڏني پيو ڊپ وٺي". ائين چوندي مُنهن ۾ چُوهہ پائي ڏ نائينس.

"آئي هان! اهو اکين کي ڇا ٿيو آٿئي؟"

"ڇا ٿيو اٿم؟" هُنَ هراس مان تڙتڪڙ ۾ اکين تي آگريون ڦيريندي پڇيو.

"ذرا چو ڏيئي ويون اٿئي؟ مون تہ تنهنجو منهن هينئر ڄاڃي ڏٺو آهي".

"توکي تہ سدائين مسخري سُجهي" هُنَ چڙ مان چيس.

"نہ نہ، الله جو سُنهن، مسخري نٿي ڪريان- هي ڊگي ڳاڏيءَ وارو سَڪَ اکين ۾ ڇو هنيو اٿئي؛ وينو هنئين ڇا ڊگي ڳاڏيءَ ۾ جو هٿ اک کي لڳي ويئي."

"هَہ هَہ...، ڊرو ٿهڪ ڏيندي وراڻيائين. "اهڙي ڪائي ڳالهہ ناهي؛ اڄ ايمٿا سُرمو پارايو هئم."

"پوءِ سُرما پائي سُهاڳي ٿيو آئي پيو هجين ها نہ، مون ڏانهن ڇو آيو آهين؟"

"تون تہ ڳالهہ مان ڳالهوڙو ڪيو ويٺي آهين، هاڻي ڇڏ روسامو".

"ڪري آهي ان پيريءَ ۾، جو نوان نوان لاڏ ڪري ٿي توکي پرپائي. وڃي مُنهن تي ڇنڊو هڻ، هنيانءُ ٿو ڦاڙينم." ناز مان نڪ گهنجائيندي چيائينس.

"آچو رَنُو ڪيليءَ تي ٽنگيو پيو اٿئي، انهيءَ جي ڪنڊ ٻُسائي اکين کي زور سان سَهڻ تہ ڪارنهن نڪري."

"حاضر منهنجي سائنڻ، حاضر!"

هو اٿي وهنجڻيءَ ڏانهن وڃڻ لڳو، تہ هيءَ وري ڪٽ تي آهلجي پئي ۽ هٿ ڊگهيري حائيڊ ٽيبل تان ننڍڙي آرسي کڻي پنهنجو منهن جانچيندي وڏي واڪ چيائين:

”سرمو سيڪو پائي، پر اڪ اڪ جو ڦير“. مونکي ته ڏس، ڪيئن نه نهي ٿو. اڪيون ڪُليو ٿونئر ٿيو پون، تو وانگر نه ته ماڳهين اندر گهڙيو وڃن.“ آرسي واپس رکندي چيائينس: ”تون ته وري به سدا ملوڪ آهين، پوپي پائيندي هوندي ته صفا سَمڙي لڳندي هوندي. رڳو سرموئي سرمو ڏسبو هوندو: اکيون ته ڏسبيون ئي ڪونه هوندس، تئون ماڻهو ڏسيس ته پائين ڇڻ اکيون ئي ڪونه اٿس. وري خدا جي قدرت جيڏانهن وڃي ته سون پائي! نه منهن نه مهاندو.“

”مون ته ڪونه لهرائي ڏنو اٿس، ويچاري پنهنجو ڪٿي آئي هئي.“ هُن وهنجڻ کان پاهر اچي اکيون مهٽيندي چيس.

”جنو نوريڙيءَ تي ڳالهه ڪئي، تہ عشق مان توسان پرڻو ڪيو هئائين، جڏهن مسواڙي هوندو هئينس ته سَنگهه مان سُرهيون ڇنيون آڇليندي هيئي. نوٽن جون ٿهيون ۽ سون جون ڳوٿريون جهٽائيندي هُيئي. ڇنبو ته ملڪيت واري هئي، تنهنڪري سِرڙو پوهي م ڏنئي!“

”اهڙين گلا خور رنن کي اچڻ نه ڏيندي ڪر، جو هرويرو دليون خراب ڪن.“

”آهي به توهانجي شريڪياڻي، منهنجي ڪا ساڻس ربي ڪا خريئي! تون به ته مون کان لِڪي لِڪي پوپيءَ کي شهر گهمائڻ کاڻ وٺن آئي رهائيندو آهين: مونکي بہ سڀ خبرون پيون پون، پر مون کو ڪڏهن ڪُڇيو؟“

”گهمائڻ وري ڇا جو،“ هن سگريٽ جو سهارو ڳوليندي کيسا ڦولهيا. ”علاج لاءِ آڻيندو آهيانس.“

”هائو علاج! ڇاڻان ئي ڪونہ ٿي: اِهي جوٺهين جهڙيون شهر گهمڻ ۽ خريداريون ڪرڻ ڪاڻ، سدائين اڳهيون ٿيو، اسپتالن م ڪمرا بُڪ ڪرائي، محفلون مچايو وينيون هونديون آهن. گهمي ڦري، ريشم گليون لتاڙي، دڪان بهاري، پٺاڻ جي خيمن مان ڏڪا ٿاپا کائي، وري اڳهيون ٿي اچي ڪمري منجهه ڍهنديون آهن.“

”دلبر، هاڻي سُر م اچ: ڇڏ پرائي پچر، ڪي قرب جون ڳالهيون ڪر، ته مان به خوش ٿيان.“ هن ساڻس پچڻ-جي پٺي نہ ڏسندي ڳالهه بدلائي ۽ پنهي هٿن جون آڱريون پاڻ م ڳنڍي، ٽڪاءُ ڪيڍي خوفناڪ آرس پڳائين. هوءَ ڏڪي وئي.

”ڇا ٿيئي؟“

”ٿيندم وري ڇا،“ هُن اکين م خمار پريندي وراڻيس: ”تنهنجي قرب جو بکيو آهيان. هيڏيون منزلون خاص تولاءِ ته ڪري آيو آهيان. هت ته اچي ويهه، ايترو پري ڇو ويٺي آهين؟“

”آءٌ اِتي ئي چڱي آهيان“ هُن ماٺو ڪندي وهاڻو جهٽايس. ”اچي هي ويهاڻو رک: ڇيلهه سنئين ڪر ته مان تنهنجي کاڻ ڇانهه پانهه ڪاڙهي اچان... ڇاڪ ته ڪونه آهيان... پر ڇا ڪيان... آلا... ا... ا...“ هن ڪٽ تان اٿندي، پيڙا مان ڇيلهه کي جهليو، وک وک م ڪٿي رڏٽي ڏانهن وئي. اِهو لقاءُ ڏسي هُن جا ڇيهه ڇڄي پيا: ڪي گهڙيون ته ٽپيءَ م پيو

هون؛ پر پوءِ دل ئي دل ۾ ڪو حساب ڪِٿيون ڪري مامت جو ساهه کڻيائين ۽ بليڪ اينڊ وائيٽ ڪشن واري ڇيڇاٽي بوتن سوڙ و رڙ ئي ۾ ڪا هي پيو. چُلهه وٽ صندليءَ تي ويٺل ڏسي پٺن تي زور ڏيندي لاڏ مان چيائينس: "جاني تون چاڪ ناهين، ڇڏ ڪٿي انهيءَ چانهه جي خفي ڪي."

"آ... آ... هه..." هن پنيءَ کي سنئون ڪندي راحت مان هلڪڙي دانهن ڪئي. "آءٌ ته انهن مرداڻن پيڙن کان جهڙي ڪر ٻاڙيل هئس... ڪالهه دائي حليمان کان مالش ڪرائي پيڙا ڏياريم ته ماڳهين ٻڄان پئي آئي، جٽڪ ماڪوڙا پئي بت تي سُريا." منٿ ڪن جي آسيس ڪانپوءِ آمالڪ هٿن کي جهليندي چيائينس: "بس، ميڏي سائين! هاڻ گهڻيون هلاڪيون نه ڪر، اهو تنهنجو شان نه آهي. هلي پٿر ۾ تي ويهه، تڏيون هيرون پيون لڳن، مان اجها تي چانهه کنيو اچان." هن پنهنجي ادائن جا تير نشاني تي لڳندي ڏسي، ناز مان کيري ٿيندي چيس. هُن مرڪي نهاريس ۽ ڪو گيت جهونگاريندي، پٿر ۾ اچي آرام ڪرسيءَ تي چنگهون پڪيڙي ويٺو؛ رکي رکي پير به تي لوڏيائين ته سيتي به تي وڄايائين. ايتري ۾ هن چيٽڻ جهڙي چيلهه کي موڙا ڏيندي، چانهه جا ٻه مگا ٽري ۾ آڻي اڳيان رکيس. پاڻ به سامهون ڪرسيءَ تي ٿي ويٺي. چانهه ڏسڻ سان هن جي اکين ۾ تازگي اچي ويئي؛ پر ڀرئين ئي ڍُڪ پيئڻ سان ڍُرڪي پيو، لوبان جهڙو منهن بڻائيندي چيئينس:

"چانهه جي پتي آ، ڪين اگربتي!؟"

"پاڻ ئي ته آندي هيئي، پيارا!"

"مان ته ولايتي سهڻا دٻا آڻيندو آهيان، جيڪي عام جام پيا وڪرو ٿين."

"تڏهن مون اِهي اگربتيون ڪٿي وڌيون اٿمانس؟"

"دلبر ائين ڪٿي ٿو چوان، مان ته پاڻ حيران آهيان ته اهڙا سهڻا دٻا..."

"تون پاڻ ڏس، انهن سهڻن جو حال اجهو اهو اٿئي. 'متئون چڪي سڪي، آندرون ٻُڙ ٻُڙ دڪي'، انهيءَ کان ته پنهنجي ديسي چانهه چڱي. پرائي چلڪي تي هرڪجڻ مردڻ جي هونءَ ئي پرائي عادت آهي. ولايتي دٻا هجن يا پرايون زالون، چِلڪي تي واڇ پنجيو وڃين."

"جاني، اهي تير موڙانهن تـه نـه آچل، مان ته تنهنجي خمدار زلفن جي ڪوڙڪي ۾ اڳ ئي سِڪ ٿيل آهيان."

"هائو، بلاشڪ! تڏهن تـه اڪيلي ننڍڙڪي غيباڻي ٿيو پئي هوندي آهيان!" ڦري گهري ڪيس پنهنجي درد اچي ورايو.

"منهنجي دل، اهي جدايون وقتي آهن، مان ڪوشش ۾ لڳو پيو آهيان، ته توکي هلي پاڻ سان گڏ رهايان."

"جڏهن عضوا پينگهون ٿيندم، تڏهن ڪلهي تي کڻي هلي ٽنگيندينم چا؟"

"ڳالهه ٿي ڪرين! اجا تـه پاڻ پئي ننڍا آهيون."

"جوانيءَ جا ڏينهڙا به ته اهي چار ٿيندا آهن، نئين تـه ڪانہ سامائيس!"

”فکر نہ کر، تون سدائين جوان رھندينءَ.“
”فکر ڪيئن نہ کريان، اِنهن رات ڏينهن جي اوسيئڙن تہ منهنجو سِر وڃائي ڇڏيو آهي.“
”چاني اوسيئڙي ۾ جيڪو مزو آ سو ملڻ ۾ ڪٿي؛ هو ٻڌو نہ ٿي... ڳولهيان، ڳولهيان ۽ لهان...“
”ها، باقي اِها ڪسر رهيل آهي، جو سندرو ٻڌي ڳولهيندي وتانءِ...“
”سِڻي چڙو مثال ڏنو، ڳولهينديئن ڇا لاءِ، مان تہ تنهنجي هر ساهہ ۾ سمايل آهيان.“
اِنهيءَ جواب هِن کي ڪوري ڪر جيان تاري رکيو. مٺي لهجي ۾ ڏوراپو ڏنائينس:
”اَئين ڏينهن ايندو هئين، هاڻ تہ ٻہ ٻہ هفتا ٻہ گذري وڃن. اڳيون قرب نہ رهيو ٿئي مون ساڻ.“
”اهڙي ڪائي ڳالهہ ناهي جاني، مان تہ پَل بہ تو بِن نٿو گهاري سگهان؛ ڇا ڪيان ڪڏهن ڪم ڪاريون ٿي پونديون آهن.“
”گذريل هفتي ڇو نہ آئين؟ تنهنجي وات تڪيندي اکين جون ڏياتيون ڄڻ آجهائيون ٿي.“
”گهر ڇاڪائي ڪونہ هئي، تنهنکري نہ اچي سگهيس.“
”ڇو، وري ڪهڙو چِتو لڳس؟“ مصريءَ جهڙي زبان اوچتو ڪَڙي بادامي ٻِجي ويس.
”ڇوٿون مهنو اٿس.“
”اونهہ، اِها تہ سدائين مهيني مهيني ڪوڙ ڪيو ويٺي اٿئي تہ پيٽ سان آهيان. ڪٿان آيس پيٽ! ويٺي توکي خوش ڪري. مکڻ کي بہ ڪڏهن ڏند ٿيا آهن؟“
”ڪوڙ ڇا لاءِ ڪندي“ هُن زهر جي ڍڪ وانگر ڇانهہ کي گيت ڏني. ”ويچاريءَ کي ٽئيس ٿو پر ٻچيس ڪونہ ٿو.“
”بس بس گهڻو ٿيو، اِهي آير نہ توڙي تہ وٺي ڪيئن!“
”هيئنر تازو ڏيڍ مهيني جو ٻار ڪريس تہ دائيءَ جي چوڻ سان، مکڻ ۾ گڏائي ڳڙڪائي ڇڏيائين.“
”تو ٻهن! آلا!! آخ... خ!“ اڌ پريل مگو ڏڪار مان پري ڏکي چوڻ لڳي:
”منهنجو تہ روح ئي ڦيرائي ڇڏيئي... پڇڪ... رن ڏائڻ ٿي جا ٻچا ويٺي کيهي! اللّٰهُ پليندس پنهنجي پلٽي.“
اِهو ٻڌي هن جي منهن جو پنوئي لهي ويو، چڙ مان چيائينس: ”تون تہ سدائين ماٺهن تان چٽرون کرين.“
”چٽرون وري انهيءَ ۾ ڇا جون آهن پيارا، سچ چوڻ ۾ ڇوٽي باهہ لڳئي! سيائڻ صحيح چيو آهي تہ هن زماني ۾:
’سچ ميرچان، ڪوڙ ڳُڙ؛
پير پئسا، زال گر‘!“

”اجا تہ هفتو ڇڙو تہ وٽ رهان، تہ تون تہ منهنجو جيڪر اندرئي ساڙي ڇڏين! ڏيڊ ڏينهن تہ اڃان تہ بہ سڙيو جليو پوءِ تہ وڃان.“ هن مگو خالي ڪري سگريٽ دکائيندي چيس.

”ها...اَ...ن! توکي ايڏي پوپيءَ جي چڙ لڳي آهي: پر اجا جي نڪاح ڪري سامهون وٺي ويهاريندين، پوءِ تہ سندس چوڻ تي روز موڇڙا بہ ٺوڪيندين!“

هن جو هڪدم موڊ بدلبو ڏسي سياڻي سياستدان وانگر پلٽو کائي ويو.

”چري آهين: اجايا ٿي خيال ڪرين، آءٌ سچو تنهنجو آهيان. مون تہ پوڳ ۾ تنهنجا آزمودا ٿي ورتا.“

”ڪهڙا ٿو منهنجا آزمودا وٺين، ڪو آءٌ لُچي لفنگي آهيان ڇا؟ اڳ ڪو نہ ڏٺو هيئہ ڇا؟ منهنجو مرحيات بابو: خان خانان تہ جو وڏو زميندار، ڏاڏو جاگيردار، پڙ ڏاڏو پرڳڻي جو حاڪم، آءٌ اصل خانداني، حاڪم زادي پر اِها تہ منهنجي قسمت هئي جو:

”منهن ڏوڙ متي سر پايم.
سارا ننگ ناموس وڃايم،
ڪوئي پڇڻ نہ ويڙهي آيم،
هٿئون اُلٽا عالم ڪلندا، ڪوئي محرم حال نہ ملندا،
ڪيا حال سڻاوان دل دا...“

هن ڪن تي هٿ رکي غلام فريد جي ڪافي زاهدا پروين جي اسٽائيل ۾ ڳائڻ ڪان پوءِ ٿڌو ساهہ کڻي چيو:

”هئہ نصيب! ڪتو بہ ڪاڏم ڪک بہ نہ ٻريم!“ اِهو پڌي هن جون اکيون ڦانڊاٽا ٻڄي ويون، پر سور پي ويو.

”چئبو تہ هاڻ مان ڪتو بہ ٿيس!“

”ڪو توکي ٿي چوان ڇا، اِها تہ چوٽي آ.“

”بس، تنهنجي پريت مان اسان کي اهي ئي نتيجا ملندا...“

”پيو ڪهڙا ملندئي؟ پوپيءَ وانگر مون وٽ ڪُڳل تہ ڪونهن، جيڪي منگهن مان جهٽائيندي هئين، جو اڄ وٺي ٿي. اسان منگهن مان ممڙين وانگر عشق ڪو نہ ڪمايا، اسان ظاهر ظهور پير تي ڏوڪو هٽي تنهنجي قرب ۾ ڪنڌ نوايو.“

”الائي ڪير ٿو اچي توسان اِهي خبرون ڪري!“ پريشانيءَ مان سنڌ جي نقشي واري رنگ برنگي ٽيڪن جي ٽوپي لاهي، مٿو ڪنهندي ورائيائينس.

”ميهڙ مان پوپيءَ لاءِ مينديءَ جا دٻا گهرائين، حيدرآباد مان ’ڪالا ڪولا‘ جا ٽيوب آڻيو ڏينس. اِهي مکي هاٿي جوان ٿي ٿئي: ولايتي ڪڪڙ وانگر جيڪا چمڙي پئي لٽڪيس، تنهن جي ڪا ڪل ئي ڪانهيس، آنهيءَ جو بہ تہ ڪو ٻيلو ڪرينس نہ!“ هن ڇڻ زهر اوڳاڇيو.

جواب ڏيڻ لاءِ هو ٿورو منجهي پيو: پر ذهن ۾ آئڊيا جو بلب ٽيس. سگريٽ ساسر ۾ ڇٽيندي: ٽوٽن ڦيٽن کي ڊال جي طور استعمال ڪرڻ جو طريقو ڳوليهي لڌائين.

”جاني! خبر ناهي مون کي ڇا ڪيو اٿس، ڪهڙا ڦيٿا وڌا اٿس، جو مان هن آڌو اندو ٿيو پيو آهيان.“

”ڇا وري ڇا ڪيو اٿس“ وار نشاني تي لڳائيندي ورائيس. ”رڳو سون تي سر ڏيو پيو آهين.“

”منهنجي ليليٰ... منهنجو سر ته مجني وانگر رڳو تنهنجي محبت ۾ مستان ۽ غلطان آهي.“

”سوچڙو هٽان اهڙي محبت کي جنهن ۾ هوند شڪر نه ٽئير“ ائين چوندي ڳلڙيون ڦوڪي، منهن سونڊائي، ماٺ ڪري ويهي رهي. سچ به سوڙ وجهڻ جي تيارين ۾ هو. ساسرون سگريٽ جي ٽوٽن سان سٽجي ويون. هن کي پنهنجو پند هن پيري صاب پوندي نظر ٿي آيو. ڪي پل ٻات اونده جهڙي ماٺ رهي. آخر هيئين واڪ وٺڻ کان سواءِ پي واهه نه سُجهيس. ٻانيائين، لڳو ته تير، نه ته تڪو. نماڻي آواز ۾ چيائينس:

”منهنجي مٺي، ڪجهه ڪارائيندئين پيارينديئين با بکئي کي ويتر بک مارينديئين؟“

”جيڪي چئو.“ ٻن هفتن جون سانڊيل باهيون ڪيڏڻ کان پوءِ ڪجهه هلڪي ٿي.

”گهڻي تڪليف نه ڪجان جاني...“ هو سنگهه ڪيڏي ساڃو ٿيڻ لڳو.

”ڇگو ته پوءِ آءٌ پٽاٽو ٿي تري وٺان، تون اسٽور تان پڪين ڦڪاين جو هڪ پئڪيٽ وٺي آچ.“

هن ٽپائيءَ تان مڳا ساسرون کڻندي ورائيس. ”نه نه، ڏوڙ وجهين پٽاٽن کي! پڪيون پڪايون ڪارائي چو ٿي منهنجا پٽي جهان وڃائين!“

”چو انهيءَ کي وري ڇا ٿيو؟“

”ماڻهن الاهي وهم وجهي ڇڏيا آهن، پوءِ ڇا ڪجي، تون آٽي چانور ناهي، ته مان ڇهر وٺيو ٿو اچان.“

”ٽڪو آيو آهين، ماٺ ڪري سمهي رهه. پٽاٽو نٿو کائين ته واڱڻ يا پينڊيون تري ڏيانءِ. ڇيپيءَ ۾ ڪريلا به پيا آهن.“

”اِهي ترڪاريون مون کي نه وڻنديون آهن.“ ائين چوندي ٽپ ڏيئي ڪرسيءَ تان اُٿيو، ترماس کٽي ڏاکڻ تان هيٺ لٿو ته ساڳيو ڇڻ ڇڻ وارو ٽانگو مليس. شهر جو چڪر هٽي، پيه کلو برف ۽ ڏهين رپئي جي ڇهر وٺي واپس گهر اچي لٿو ته هوءَ به پٽ کي دم ڏيو ويٺي هئي.

رات جو ماني ٽڪي کائي ورانديءَ جون ڇيڪون کيرائي، فل اسپيڊ پکا هلائي ۽ کٽون گڏائي جڏهن ليٽيا، ته هن ڏٺو ته اهو وقت اٿم ’ڇيٽي‘ ٿيڻ جو، سو وٺي پنهنجا سُرڙا کيڏائين. هن کي به خبر هئي ته آڪريءَ ۾ مٺو وجهو ته مُڇرين کان کهڙو ڊڇڻ! ڪيس جان عالم جي طوطي کي هٿ ڪرڻ واري شهزادي وانگر، ڪيترن ئي مرحلن مان گذري پار پهتو هو، سو صبر سان ڪن ڏيو پيو هو.

”ڳالھ ٻڌي اٿئي...“ ھن جي پيشانيءَ تي پيل سُرھي چِڪ سان ڪيڏندي چيائين:
”ڪھڙي دلبر؟“

”ڪالھ سوناري قادو پائيءَ وٽ وئي ھيس...“ اھو ٻڌي ھن جي گستاخ ھٿ کي چڻ اوچتو ريل جو بريڪ لڳو.

”پوءِ!؟“ ٻڏل آواز پاتال مان آيريو.

”في الحال ٻن تولن جا جھومڪ ۽ ٽن تولن جو ھار چئي آئي آھيان، ايندڙ ھفتي تيار ٿي ملندا.“

”جاني، خبر اِٿئي تولو سون جو ڪيتري آھي؟“

”ڪيتري به ھجي، نيٺ به ڪامورو آھين.“

”حالتون ساريون پيون اٿئي، اڳوڻيون ڪمايون ڪٿي آھن. چوڌاري ڦٽڪن جا ڦھڪا پيا پون، ھٿن سان مارائيندين ڇا؟“

”جيڪي الھ تلھ ھيئي، سو ڦري ويئي پوپي، ھاڻي اھي بھانا نہ ڪندين تہ ڀيو ڇا.“

”مھينو کن ترس، پوءِ جيڪي چوندئين وٺي ڏيندومانءِ.“ ائين چوندي چِپن تي انجام جي مُھر ھڻيائينس.

”اھو بہ تنھنجو انجام آزمائيندس، ڏسان تہ ڪيئن ٿو پارين!“

”پياري، جيڪو ڪجھ ڪريان ٿو، سو سڀ تنھنجي لاءِ ئي تہ ڪريان ٿو، تو کان وڌيڪ ميئو پلا ڪير اٿم.“

”پوپي بہ نہ؟“

”نہ جاني!“ ھن گھڙيال ڏانھن تڪيندي ٿڌو ساھ کڻي وراڻيو.

”سچ!؟“

”تنھنجي سِر جو سُنھن!“

”پوءِ پوپيءَ سان ڪيئن پيو گذارو ڪرين؟“

”مڙيوئي پيو ليڪيو لوڙيان!“

”پلا ھڪ ڳالھ تہ مڃيندين نہ؟“

”چئہ...“ ھڪ وار وري ھُن جون پڪجا ڪيل سموريون طاقتون وسامڻ لڳيون.

”شريڪن جون شاديون اچي سِر تي ڪڙڪيون اٿم، سيائي مون کي گھڙي، سينڊل ۽ ٻہ ٽي وڳا وٺي ڏيڻا اٿئي...“

”سيئي سيائي جوڻ ڳالھيون سيائي سان، ھينئر چڏ اِھي لھٽا ليکا...“ ھُن منڊس بدن جي مھڪار ائين جھٽي چڻ ڦوڪٽي ۾ گئس ڀري رھيو ھجي.

”انجام ٿو ڪرين نہ؟“

”حاضر منھنجي سائڻ حاضر!“ ھُن جو انداز ڪمپيوٽر جھڙو ٿي پيو.

”سور ڪان لڳ پيا ساٿا ٿينم ...“
وري ساڳيو سهاپو شروع ڪيائين.

”دلبر اچا ڪيترو تڙپائيندين، هاڻ ته پارهن به لڳي ويا!“

”پنهنجي وات ته پارهين ڪان پوءِ شروع ٿيندي آهي سهڻا“.

شوخيءَ مان وراڻيائينس ۽ پوءِ دير تائين ڳالهيون سُهاڙيون ڪري سڀ ليڪاچوڪا لاهي ڦان تي سمهي رهيا.

سومل، هوئن ته ڪڪڙ جي پهرئين دس سان ئي اٿي ڪڙي ٿيندي هئي، تنهن ڪي اڄ ڏهه لڳي ويا. هن جي اچڻ ڪري هميشه ڪيس دير سان جاڳ ٿيندي هئي. اها ڪا نئين ڳالهه ته نه هئي؛ پر هر پيري ڪيس دير سان اٿڻ تي اچايو تعجب ٿيندو هو.

”آئي الا! سج متي چڙهي آيو، نه چانهه نه پاڻي. نپاڳو ڪير وارو ئي هليو ويو هوندو. الائي ڪهڙا ڪيپ چڙهيم، جو آواز ئي ڪونه پڌومانس“.

هو، جو نوم ويهاڻن ڪي پڪ وجهيو اونڌو ٿيو پيو هو، تنهن ڪي به سومل جي آواز تي جاڳ ٿي. ڪر موڙيندي چيائينس: ”جاني، هاڻي ججهي ڪنڊ وجهي سليماني ڪٺي ناهي، هينئر مون ڪان هليو ڪونه ٿيندءِ جو وجي ڪير وٺي اچان“.

سومل وهنجڻيءَ ۾ ٽوال صابڻ ۽ بالٽي پري رکي آئي، پوءِ سليماني چانهه جو ڪوپ آڻي ڏنائينس جنهن کي پيئڻ ڪان پوءِ هو اٿڻ جهڙو ٿيو. وهنجي‌سهنجي ٽوال جي گوڏ ڪري ٻاهر آيو، ته هن سلوار ۾ اڳ پئي وڌو. ڪپڙن پائڻ ڪان پوءِ گِلهو ٽوال ڏيندي چيائينس: ”ٻلا ڪا نيرن پيرن ته ناهي، رڳو سليماني چانهه جي اڌ ڪوپ تي ٽاريندينءَ چا؟ منهنجو ته پڪ ڪان هيانءُ ٿو لُڙهي“.

”الله پناهه ڏيندي، هيانءُ لڙهي تنهنجي دشمنن جو، تون منهنجي سر جو تاج، گلي جو هار، توڪان سواءِ منهنجو پيو ڪير آهي“؟

”پوءِ اٿ پلا ڪو بيلو ڪر، پڪ ڪان سران ٿو“.

”سرن تنهنجا ويري ۽ جيڪي توکي ڏسي نه سهن. آءٌ پاڻ اٿي تنهنجي ڪاڻ آفراٽا پچايان؛ پر پانيان ته اِهي گهڙيون به توسان ويهي گهاريان، رڌڻي ۾ چو وڃايان؟“

”ڍؤ بنا ڍوليا، ناهي ساچهه سونهن جي“ هن آئيني آڏو وارن ۾ تيل هڻندي چپن ۾ جهونگاريو.

”ڪالهوڪيون ’پڪيون پڪايون‘ پيون آهن. اڄ ڪٺي ڪائي چڏ. ڪجهه نه ٿيندو ٿي. انب به ميڙي پُسائي رکيا اٿم، چئو ته ٻه چار آڻي ڏيانءِ، انهن سان ڪائي حالي هيانءَ جهلو ڪري وٺ، ڏينهن به اچي چڙهيو آهي، ٻنپهرن جو ته هوئن به هوٽل تي ڪائيندا سين“.

هن هوٽل واري ڳالهه ڪاپاري ڏڪ جيان پچائيندي، انبن سان ماني ڪائڻ لاءِ هائوڪار ڪئي.

هيانءَ جهلو ڪري وري اچي ڪٽ پيڙو ٿيو. هوءَ به پٽر ۾ ائين اچي ليٽيس جڻ ڪا [illegible]

[illegible] نه ڪپڙا ۽

"چيو [illegible] ؟" هن پور [illegible] پڇيس.

"نه تڏهن!"

"سڻي تنهنجي قرب اهڙا نشا ڏنا، جو خوابن جي دنيا ۾ وڃائجي ويو هئس".

"اونهه رڳو سڪئي جان پچن تان قربان".

"هن پيري پئسا گهت آندا اٿم، بئي پيري ڏسجانءِ ته ڇا نتو ونئي ڏيان پنهنجي مٺي مومل کي!"

"ڇٻو ته هن پيري گهمائيندين ڦيرائيندين به ڪونه؟"

"اَت پلا، جلدي تياري ڪري وٺ ته چڪر ڏياري اچانءِ". اهو ٻڌڻ سان هوءَ وڃي تيار بن ڪي لڳي. هن تي پيهر ننڊ جا نشا چڙهڻ لڳا. ڪلاڪ ڪن سس آرام ڪيائين، ته هوءَ به سورهن سينگار ڪري، عطر عنبير مڪي، اچي سيرانديءَ کان ويٺيس ۽ چميون ڏيئي ڏيئي ننڊ ڦٽائي ڇڏيائينس.

هن اهو سڄو ڏينهن رڪشا ۾ چاڙهي راڻي باغ، چامشورو برج، هوٽل ۽ فلم تان گهمائي آڌيءَ رات جو گهر واپس آئي ۽ ويندي وينديءَ سمورو حساب ڪتاب پورو ڪري، آسر ويل ڳوٺ لاءِ ريل ۾ چڙهي روانو ٿي ويو.

مومل، 'نئين زندگي' مان 'لڏي ويا، آڏي ويا سُخن جي عمارت' جو اپياس ڪندي ٿڌو ساهه ڪٽي اُداس اکين سان دَر ديوارن ڏانهن نهار ڪئي. هن جي دم سان هڪ اڌ ڏينهن لاءِ به ڪيڏي نه رونق هئي. گهر ۾... وري انهن ڏينهن جو وڇوڙو... اوسيئڙو... يا نصيب! اڃا چار ڏينهن اوسيئڙي جي عذاب جا مس ڪاٽيائين ته صبح جي پهر اوچتو بندري ڦند واري چالاڪ جنو نوريڙي، جنهن جي ساڻس 'چنڊو چنڊي کي ڳولهي لهي' جي بنيادن تي پراڻي شناسائي هئي، سا اچي نڪتس. پٽر ۾ پيل ڪاٺ جي صندل تي ويهي پنهنجا بندرڙا هٿ نچائيندي ۽ نوريڙي جهڙيون اکيون ٽمڪائيندي چيائينس: "خبر آٿئي ٿيو ڏاڙو شهباز جوءِ کي علاج منهنجي گهر آئي رهايو، اڃهو هاڻ موڪلائي ويا آهن".

"مون ڏانهن ته ڪونه آيو!"

"تنهن ڏينهن پانيان ٿي ته ويچارو توڏانهن ٿي پئي آيو، پر الله منهنجي توبهه، منهنجي زاري!"

جنو نوريڙيءَ پٽ سان بئي بندريون آڱريون ڇُهي مني نڪ تي وڏا وڏا ڇانا پريا.

”منهنجي سائينءَ ڏانهن ته خير هو نه؟“ هن جو هينيون وسامڻ لڳو. بيتابيءَ مان پڇيائينس.

”مونکي هاڻ خبر پئي آهي ته ويچارو موت جي منهن ۾ آهي. ڪيس ڏسي منهنجا ته وائسرڦي ڦري ويا.“

”قسم اٿئي قرآن جو جنو! سگهو ٻڌاءِ منهنجو هيانءُ ٿو وڃني.“ هن ٻئي هٿ هنيانءَ تي رکندي چيس.

”ڪالهه نماشام جي مهل ٻارڙا ونيو مٿي ويٺي هئس، اوچتو ڪڙڪو پڌي دريءَ سان هيٺ جو نهاريان ڪٿي، ته منهنجيون هينيون هيٺ مٿيون مٿي ٿي ويون.“

”ڇا ڏٺئي؟“

”ڪٿي جو ڏسان ته تووارو شهباز پٽ پرڪٽ تي ٻوتو ٿيو وينو هو، جوٽس تارونءَ وارو اهڙو ته زورائتو چنبو وهائي ڪڍيس، جو مٿو وڃي پيٽ سان لڳس- شڪ ناهي جو رت جون ڦينڊيون به وهي نڪتيون هجنس! ٻيڙا سان ڪنڊ ڪري هيٺ ڪيائين، ته ٻه ٽي چار چنبا لاڳيتا وهائي ڪڍيائينس: ”ماريا، ٿيو ڏينهن ڪان پئي چمڙين ته مغز ۾ پاڻ پاڻ ۽ زوڻ زوڻ پئي ٿئيم، چڪر ٻيهنم نٿا: تيل جي ٽيري هڻينم، ٻر ڪو ٻڌين ٿوا! ڳوٺ ته رات ڏينهن ٽريون هڻندو هئين، هيٺ کهڙو ٿو مهٽو لڳيٿئي، پرائي گهر ۾ جيئڻ ڪڇان نٿي، تيئن وڃي چوٽ چڙهندو. اِهو ٽڪ سان وَر لاهي ڇڏيند يمانءَ، متان ڪو ٻيو خيال ڪيو اٿئي، تون ڪاچين چاتي.“ جنو نوريڙي ڊراماڻي انداز ۾ روئداد ٻڌائيندي چيو. مائيءَ اِتي بس نہ ڪئي، وري موهيڙي ۾ زور سان آگر ٽنبيندي چيائينس:

”اِهي موهيڙا ڦيهي وجهند يمانءَ، جن جي زور تي اهڙو شينگ ٿي پيو آهين، جو وڻ گهوڙو لتو ٻڌين.“ انين چئي پيشانيءَ تي ٻيل اسپرنگ جهڙي چڳ، ڪي اهڙيون ته ونئي چڪيون ڏنائينس، جو ماڳهين سڌي سيخ ٿي پئي، چي: ”وس پڄيم ته اِنهيءَ چنديءَ چڳ ڪي پاڙئون پٽي اُڇليان! خبردار جو وري منهنجي سامهون اِهي گونڊن وارا سينگار ڪري هليو آهين. اِهي سينگار آءٌ ٻه سڃاڻان ٿي: ڪا ته ڳالهه آهي، جو ماڪ تي موهيو هلين، مونکي ٻه ته خبر پوي، کهڙي نينهن جي نظاري تي چڙهيو آهين، جو فلڪ ٿي نٿو اُٿين. اِهو واءُ مٿي مان ڪڍي ڇڏ، نہ ته سنگسار ڪري ڇڏيند يمانءَ.“ اهڙيون تہ ونئي آلرون ڪيائينس، جو الله منهنجي توبهن! منهنجي بابي جي ٻه توبهن ته ڏاڏي جي ٻہ توبهن! سڄي چمار ۾ ڪنهن مرد جو زال هٿان اهڙو حشر نہ ڏٺم: سڄو گهٽي ڏناسين ٻڌاسين ٻر هي، ته ڪو سَها سَجو هو... ڇا مرد جو شان، ڇا سهي موڇڙوا رڳو مانڙي ڪيو ڪڏهن سُري تان پئي سَر لاٿائين، ته ڪڏهن هٿن جون ٽريون مهٽيندي، آگريون پئي مروٽيائين مروٽيائين. اهڙو نمائو ٿيو وينو هو، جو سچ پڇين ته ڏک ڪان هيانءُ ڇڄي پيم... تنهنجي من جو ڪٿي مور هيو: پر منهنجو ٻہ تہ پائرن جهڙو هو.

اهڙو ته بڇڙو ڪيائينس، جو هاڻ توکي ڇا ويهي ٻڌايان! اهو ته ٿيو پنهنجي پير مان لاهي مُنهن ۾ هڻڻ. ايترو سو ٻڌائيندي ماڻهن ته پوءِ هيون شهباز جون توبهائون ۽ گيسبون! پيرن تي مٿو رکي پئي بخشرايائينس."

مومل، جا ايتري دير عبرت جي سمنڊ جو ڪارو پاڻي اکين ۾ ضبط ڪيو ويٺي هئي، تنهن کي اندر ئي اندر اوتيندي ڇولين جهڙي ڇوهه مان چيائينس: "وڃي ڇاهي پائي، مون وٽ نهي جڙي آچين ڪچين اچيو ويهي. زال نه زال جو پائو تنهن کان پيو گهلجي! اچا تي چيائين ته توسان پرڻو ڪندس. وڃ ڪُڏي پنهنجي ڪيري تي، ساڻس پرڻو ڪري ڪهڙو پنهنجو اچو منهن ڪريان!"

"پيو وري ڇا، جيڪو پاڻ پيو گهلجي، سو توکي ڇا سنڀاليندو." پنيور کي باهيون ڏيئي نوريڙي ته هلي ويئي، پر هن جي ذهن ۾ اهڙو ڪو واچوڙو لڳو، جنهن پير جي وڻ جهڙو مضبوط ٿڙ پٽي پور ڪري ڇڏيو: جنهن جي ٿڌي مٺي ڇانوَ ۾، هن سڄي حياتي ٿڪل مسافر جي اڪيلو ننڊ جيان گذارڻ جي خواهش ڪئي هئي. هن جون خواهشون، هن جا خواب پير جي پن وانگر ڇڻي وکرجي ڪري پيا هئا. ڪيتري دير تائين ذهن جي اسڪرين تي، سرپرائيزانگ ميوزڪ جي گونج ۾ هُن سان گهاريل گهڙيون اُڀرنديون ۽ ڊهنديون رهيس. تنهن ڏينهن هوءَ ويهاڻي ۾ منهن وجهي ايترو رُني، جو اکين ۾ لُڙڪن جي ڪا بوند باقي نه بچي هيس. هوءَ پوءِ سوچي سوچي ٿڪي، ته ٻنا دير ٻاهرواري ڇوڪري کي سڏائي چيائين: "وڏيري مينهل کي وڃي چئو ته هتان منهن ڏيکاري وڃي."

... ...

هين ته ڪو اوسيڙو ڪونه ڪيو، ٻه هو ٻه ٽي هفتا ڪونه آيو، آخر چوٿين هفتي، ٿيٽ ٿيٽ ڪندي منهن سان در جي چائنٽ لنگهي اندر ٿيو. هين اوڏيءَ مهل پلنگ ۾ سگريٽ ڇڪيندي، ڪاشيءَ جي ڪوندين ۾ لڳل مَني پلانٽ کي پائپ سان پاڻي پئي ڏنو. هن ڪنگهڪار جو هارن ڊپائيندي چيس: "خوش ويٺي آهين نه؟"

"نه تڏهن ڇا ٿي سمجهئي؟" هين ڏانهس اٿين نهاريو جڻ هو ڪو ڪاڪروچ هو.

"ڪاوڙ ڪئي هوندئي؟"

"ڪاوڙ ڪري منهنجو موچڙو!" سگريٽ کي ڇپيءَ سان چنبڪو ڏيندي وراڻيائينس. "اهي ويئي هليا عزتن وارا ڏينهن، ڏٺم تنهنجا رعب ڪدو بيگ! مڙس ٻه اهو آهين نه جو ٻچا پيو ڪائين."

"ڪير ٿو چوي؟ ڪڏهن؟ مون کي ٻچا ڪير هئندو؟! ڪنهن کي طاقت آهي!"

"اي هاڻي نهيو نهيو ميتا، تو ته گهڻي ڊگهيون ڳالهيون ٿي ڪيون، ته هيئن ڪندس، پر تنهنجو ته پول پڌرو ٿي پيو."

”ٻَڪ جنوءَ اڃي پريو هوندئي، تنهن ڏينهن ايمنا کي ٻه انهيءَ رَنُ اڃي پڙڪايو، ۽ ته هوءَ هرويرو اهڙي ناهي.“

”ڪهڙي ٻه هجي، منهنجو پوپيءَ ساڻ ڪو لهنو ليکو، پر اکين تان پردا ته ڪجي ويو، تنهنجي اصليت ته سامهون اچي ويئي.“

”انهيءَ ۾ اصليت جي ڪهڙي ڳالهه آهي، زال ماڻهوءَ سان ڪهڙو وات ڏيان ها.“

”آءٌ تنهنجيءَ جاءِ تي هجان ها، ته اوڏيءَ جو اوڏي مهل مُنڍي مروڙي رکانس ها.“ هن نفرت ڀريل نگاهن سان نهوڙيندي چيس. هو ٻه وکون اڳتي وڌي آيو ۽ ٻانهن مان جهليندي چيائينس: ”مون کي بخش ڪر منهنجي سائڻ! هاڻ وڌيڪ ٻڏٺارڪو نه ڪريئم. اڳتي اهي دڙڪا تاب ڪونه سهندومانس. وري جي گوڙ ڪيائين، ته نيڙيءَ تي ننهن ڏيئي آقت ماري ڇڏيندومانس.“

”هاڻ سون جو ڳنڍو ٻه تي پوين، ته ٻه منهنجي لاءِ ڳيلت آهين.“ سٽ سان ٻانهن ڇڏائيندي وراڻيائينس.

”ها، چڱو جو ياد ڏياريئي.“ هو اڻين مُرڪيو ڇڻ ڦِڪائي وندرائيندو هجي. ”زيورن جي رسيد ته ڏي پلا، هيل ڪيسا ڀرُو ڪري آيو آهيان.“

”ايڏهين ڪر پنهنجا ڪـِڪا ڪِسا! ڪونه ٿا کپن تنهنجا زيور، جيئي وڏيرو مينهل خان پاڻهي وٺي ڏيندو!“

اهو ٻڌي هـُن جي ڪنن ۾ ٻرندڙ جبل ڦاٽي پيو، ڏرتي ڏُڏندي محسوس ٿيس؛ پر پڌر ۾ ڪتل نل جو سهارو وٺندي، پنهنجي پر ۾ تمر هٽي ڪديائينس.

”اهو وڏيرو مينهل نه، جنهن کي اڳ ئي سـَت سـُريتيون آهن!“

”مڙس ئي ته سـَت ٻه سنڀاليندا آهن، ياڙيا ته هڪ کي ٻه نه سنڀالي سگهن. مان ٻه ماريندي ته مير، چاڪر ڪونه چڪيندس.“ فخر مان ڪونج جهڙو ڳاٽ اوچو ڪندي وراڻيائينس: ”سيني جي سائڻ ڪري ويهاريندم، تو جهڙو ڪونهي جو بـُجا وينو کائي. توکي تي ڏسان ته جـَنوءَ جو چيٽيل نظارو اکين اڳيان ڦريو ٿو اچيم. مون ته ڪنهن مڙس ماڻهوءَ جو سهارو ٿي گهريو، تـه مٿي چانوَ ڪري، عزت جا ڏينهڙا گهاريندس. مون کي ڪهڙي خبر هئي، ته تون ڪو اهڙو مجوڙو هئين. هاڻ تـه سوچيو اٿم، گڏهه جي لت کان هاٿيءَ جي لت وري ٻه چڱي آهي.“

اهو ٻڌي هـُن ڏند ڪرٽيندي چيس: ”ڏسان ته تون ڪيئن ٿي مينهل جي ٿين!“

”اهي جوش ڏيکار پوپيءَ کي، جيڪا ٽـُڪ جي ٽانوَ ۾ پٺي ڪارائنئي، مون کي اڪيلو نه سمجهه. ’ڪريانءَ ٿي ڪيهه ته مڙي ويندا ٿيهه!‘ گهڙيءَ جو گهڙيءَ ۾ گهيلرائي سگهنديس ٿي. نڪاح ٻڌيءَ تي وس نٿو هلئي، آيو آهين مون تي ديرو دمائڻ، هون!“

”جيڪي توسان وهيو، سو سڀ پاڻي تي ويو!؟“

”اي هاڻي هل هل، چاڻ وڏيرو مينهل آيو ڪار ۾، تو جهڙو ڪونهي جو ٽانڪي ۾ چڙهي گهنڊڙيون وڄائيندو، ڇڻ ڇڻ ڪري اچي لهندو.“

”ته ڇٻو رن اڳ ئي ڪو مينهل ڪي هٿ ڪيو ويٺي هئين!“

”هفتو کن ٿيو اٿم جو ساهيائين، ۽ مان به ڪنڌ ڪونه ڪيايو.“ مومل رومينٽڪ انداز مان ڏڏو ساهه کڻندي چيس. ”هئو ته ڪن سالن کان چئو هو؛ پر تنهنجي ڪري مُنهن نه ڏيندي هئيمانس.“

اوچتو وڏيري مينهل جي ڪار جو بمُل ڊاگ اسٽائيل هارن وڳو.

ها... ئو... ئوئو... آ.

”مُئيس، هاڻي ڇا ڪريان!“ مومل ڪي پريشاني وٺي ويئي. اڃا ٽڙ ٽڙ ۾ هئي، جو ڏاڪڻ تي وڏي ڪڙيءَ واري بوٽ جي ڌم ڌم پهچي ويئي. ان دم ئي وڏيرو مينهل، هڪ هٿ سان شهپر وٽيندو ۽ ٻئي سان سٿرن ۾ ڪونهرا کندو اچي اندر پهتو. جيسين ڏائين وڏيرو مينهل ڪاٿس ان بابت پُڇي ئي پُڇي، ته هين وڏيءَ حرفت سان شهباز مان جان ڇڏائيندي چيو: ”ادا، هاڻي توکي موڪل، تون پلي وڃ ڳوٺ، ادي ايمٽا کي به سلام ڏجانءِ!“

●

”وڏيري جي ڪاوڙ تي، نه غريب لاءِ لڪڻ جي واهه نه لڀندي؛ هاءِ به وٺي ته هوءِ به وئي؛ نه گهر سلامت، نه وني بچندي؛ نه ٻني بچندي؛ يا ته جيل ۾ هوندو يا پيو رات ڏينهن موچڙا کائيندو؛ جيسين وجي وڏيري جو جِنُ لهي تيسين نه ڪوڪ آسمان وارا ڪنائيندا ۽ نه زمين تي ڪو پڌڻ وارو هوندو. وڏيرن جي وچ ۾ اها به پڪي هوندي هئي، ته ڪو غريب هڪ وٽان لڏيو ته پيو کوبه کيس پاڻ وٽ ويهڻ نه ڏيندو. خدا جي هيءَ وسيع دنيا جڏهن وڏيرن جي وس ۾ هئي، تڏهن غريبن لاءِ ڪيڏي نه تنگ هئي؟“

— سيد حسام الدين راشدي

(”هئُو ڏوٿي هئُو ڏينهن“ تان)

قاضي خادم — پر هوا پڙهڻ ڪونه ڄاڻي

[باغ ۾ گلن جي وچ تي هڪ پٿر تي
اُڪريل ڪتبو ”گل ڇنڻ منع آهي.“]

ڊسمبر جي شروعات هئي. هڪ موسم سرديءَ جي، ٻيو اسلام آباد، پر ڳالهه اهڙي هئي جو آءٌ اصل صبح ساڻ نيرن ڪائي گرم ڪوٽ ۽ سوئيٽر پائي سيءَ ۾ ڏند ڪڙڪائيندو، گلاب ۽ چنبيليءَ واري باغ ۾ اچي پهتس. ڪار بيهاري ٻاهر نڪتس ته اصل ماشائي ڦري ويا. هڪ ته سخت سيءُ، ٻيو آسمان تي ڪڪر، وري باغ جو ٿڌو ٿڌو ڇپراٽو. اصل ڄمي ويس. مٿان وري انتظار به ڪرڻو هو: هن يارهين بجي اچڻ جو چيو هو ۽ اڃا نَو مس ٿيا هئا.

آءٌ باغ ۾ پوکيل گلاب جي مختلف ڪِنن جا نالا پڙهي رهيو هوس، ته منهنجي نظر انهن تختيءَ تي وڃي ڪُتي، جنهن تي لکيل هو ’گل ڇنڻ منع آهي.‘ انهي تختيءَ جي هيٺان ڪيترا ڪومايل گل ۽ پن پيا هئا، جيڪي پڪ هن واديءَ جي سرڪش هوائن اُڇاٽائيءَ ۾ ٽوڙي ڦٽا ڪيا هئا. ۽ هاڻ اهي هوا جي زور تي هيڏانهن ڪان هوڏانهن اڏامي هلڪي کڙکڙ جو آواز ڪري رهيا هئا. انهن ڪان ڪي پيرن هيٺان چيپاٽيندو. آءٌ ڪيترو پنڌ ڪري اڪيلو هليو ويس ۽ وري ساڳي رستي تي واپس اچي در جي ويجهو بيٺس، ته من ڪو انساني مهانڊو نظر اچي: پر هتي ته اصل خاموشي لڳي پئي هئي. آءٌ بس هڪ هنڌ رومال وڇائي ٿڌي ۽ آلي ڇپر تي ويهي رهيس.

هن سان منهنجي انهيءَ ڏينهن صبح جو ٽيڪسلا جي عجائب گهر ۾ ملاقات ٿي هئي، جتي هوءَ ڪيترن طاقن ۾ رکيل گوتم جي مختلف مورتين ۾ ڏاڍي غور سان ڏسي رهي هئي، ڄڻ ته نرواڻ جي ڳولا هئس. هوءَ پنهنجي انهيءَ حال ۾ ايڏي ته مگن هئي، جو اها به خبر ڪانه پيس، ته آءٌ سندس پويان بيٺو آهيان، تنهنڪري جيئن ئي هڪ مورت ڪي ڏسندي ٻيءَ مورت ڏانهن وڌي، ته مون سان ٽڪرائجي پئي. هن جو مون سان ٽڪرجي، ’ساري‘ چوڻ جو انداز مون کي ڏاڍو وڻيو. ايترو ته وڻيو، جو آءٌ ’اٽ از آل رائٽ‘ به نه چئي سگهيس ۽ پوءِ سوچيم، ته مس مس اهڙي ڪنهن جملي چوڻ جو موقعو مليو هو سو به وڃائي ڇڏيم.

گوتم جي چهري تي ابدي سڪون جا واضح ۽ چٽا اهڃاڻ ڏسندي به، ميوزم جو هال مون کي ڏاڍو سرد پئي لڳو. رت ڄڻ ته بدن ۾ ڄمي رهيو هو. مون هٿ پتلون جي کيسي ۾

وجهي ڇڏيا. هوڏانهن گائيڊ به منهنجو پيڇو ڇڏڻ وارو ڪونه هو. هو مون کي اشوڪ اعظم جي زماني ڏانهن وٺي هلي رهيو هو، پر آءٌ ته هتي ئي ڦاسي پيو هوس.

”هي هٿيار اشوڪ اعظم جي وقت جا آهن.“ هو چئي رهيو هو، ”هي سرجريءَ جا اوزار آهن. هي سڪا ۽ دلا، ٿپيا ۽ ڪُنا به انهيءَ دور جا آهن. گنڌارا جي عظيم تهذيب جا رهيل نشان آهن...“

پر منهنجو ذهن 'هُن' ۾ گم هو. هوءَ جيڪا هر مورتيءَ جي اڳيان پاڻ به پنڊ پهڻ بڻجيو ٿي ويٺي ۽ آءٌ هن کي ڏسي، پنهنجي هستيءَ تان هٿ کڻي ويٺو هوس.

هوءَ جنهن گنڀيرتا ۽ بي‌خبريءَ سان، ماضيءَ جي هڪ عظيم داستان جي عظيم ترين ڪردار کي ڏسڻ ۾ گم هئي، تنهن مون کي ڏاڍو متاثر ڪيو. اها به ڳالهه آهي ته هوءَ پاڻ هڪ اهڙي مورتي پئي لڳي، جيڪا هوئڻ خود به دل جي مندر جي سونهن ۽ سوڀيا وڌائي سگهي ٿي.

”سائين، هن ڪمري ۾ قيمتي نوادرات رکيل آهن.“ گائيڊ هڪ لوهي گيٽ کوليندي چيو. مون نه چاهيندي به هن ڏانهن ڏٺو، هوءَ به دلچسپيءَ سان لوهي دروازي ڏانهن ڏسي رهي هئي. آءٌ به گائيڊ جي پويان اندر داخل ٿيس. هتي سيءَ کان مڙئي بچاءُ هو، ته به آءٌ پينٽ جي کيسن ۾ هٿ وجهيو، هڪ ڪان پئي شيلف ۾ ڏسندو رهيس. قسمين قسمين سون ۽ قيمتي پٿرن جا زيور، جيڪي ڪڏهن اشوڪ ۽ ٻين بادشاهن جي رائين جي خوبصورت جسمن جو سينگار بڻيا هوندا. ڪن ايرينگن ۾ ته ٿي سگهي ٿو، ڪنهن حسن جي ديويءَ جو ڪو وار به ڦاٿل هجي! ريشمي ڪپڙا، جن انهن اپسرائن جي جسمن جي چانڊاڻ چمي هوندي! هڪ لمحي لاءِ مون کي ائين لڳو، ڄڻ ته اهي هٿيار، زيور، ڪپڙا ۽ هيرا جواهر جيئرا ٿي پيا هجن. سچ پچ ته اهي ماضيءَ جي داستانن جا انڌا، گونگا ۽ ٻوڙا شاهد به هئا، ته انهن جو هڪ امر حصو به.

”سائين، هيءَ نچڻيءَ جي مصنوعي مورتي آهي، اصلي مورتي پيچي پئي آهي.“ گائيڊ منهنجي محويت ڪسي ٽوڙيندي، هڪ ٻئي دپائي ديوارگير شوڪيس جي ٻئي پاريندي چيو، جنهن ۾ رنگين ريشمي ڪپڙن ۾ ملبوس هڪ خوبصورت نچڻيءَ جي خاموش مورتي بي‌نور اکين سان گهوريندي نظر پئي آئي.

”ڪيڏا نه سٺا زيور آهن؟“ هن پنهنجي منهن پنجابيءَ ۾ چيو.

”خبر ناهي پائڻ وارا به ايڏا سٺا هئا يا نه!“ مون به پنهنجي منهن چيو.

”پائڻ وارا سٺا هئا يا نه، خوش نصيب ضرور هئا.“ هن وري پُڙڪيو.

”خوش نصيب ته هي زيور آهن، جو هر دور جي خوبصورتين کي پيا ڏسن.“ مون گهرين نگاهن سان هُن ڏانهن گهوريندي چيو.

”هر ماڻهوءَ کي هر وقت فلرٽ نه ڪري سگهبو آهي.“ هن پنهنجي گلابي شال کي زور سان بدن سان ويڙهيندي چيو.

”نقلي مورتي ته اصليءَ کان به سهڻي ٿي لڳي.“ هن وري چيو.
”زمانوئي نقل جو آهي.“ مون چڙ ته گائيڊ کي چيو.
”هنن پراڻو ڊائلاگ.“ هن چپ ڊُولا ڪندي مورتيءَ ۾ گهوريندي چيو.
”ڊائريڪٽ ڳالهه ٻولهه هجي ته ماڻهو ڪو جواب به ڏئي سگهي. ڪيئن؟“ مون وري گائيڊ کي مخاطب ٿيندي چيو. هن ڪجهه نه سمجهندي به ڪنڌ لوڏيو.
”سائين، هيءَ اشوڪ اعظم جي اها تلوار آهي، جيڪا جنگ کان پوءِ هن ڦٽي ڪري ڇڏي هئي.“ گائيڊ ٻڌايو.
”جنگ کان اڳ ڦٽي ڪري ها ته هزارين ماڻهو ڪونه بچي وڃن ها.“ هُن به گائيڊ کي چيو، جنهن اها ڳالهه به ڪانه سمجهي. ”پراڻين شين کي ڏسڻ سان آخر ملي ڇا ٿو؟“ هن پنهنجي منهن چيو.
”اولڊ از گولڊ.“ مون وراڻيو.
”هنن نين شين کي اگنور ڪري، اولڊ کي گولڊ ثابت ڪرڻ وري ڪهڙي دانشمندي آهي؟“ هن وري پنهنجي منهن چيو.
”نين شين کي پرکڻ لاءِ وقت گهرجي.“ مون هن ڏانهن ڏسڻ کان سواءِ چيو.
هن مون ڏانهن ڏسڻ کان سواءِ ٻاهر ويندي ويندي گائيڊ کي چيو ”ريسٽ هائوس هينئر ڪليل هوندو يا نه؟“
”ريسٽ هائوس چوويهه ئي ڪلاڪ ڪليل آهي.“ گائيڊ وراڻيو ۽ هوءَ شال کي ڪلهن تي ٺيڪ ڪندي، ڏاڍي بي نيازيءَ سان ديل جيان ٽلندي هلي وئي. چڙ ته ٻتي وسامي وئي.
مون به بي دليءَ سان باقي رهيل شيون ڏٺيون ۽ گائيڊ کي ٽپ ڏيندو ٻاهر نڪري آيس. تڪڙ ته مون کي به ڪانه هئي. جنهن ڪم سان اسلام آباد آيو هوس، سو پورو ڪري ڇڏيو هوم. اڃا ٻه-چار ڏينهن رهڻ جو به ارادو هئم. جنهن دوست وٽ رهيل هوس، تنهن جي ڪار منهنجي حوالي هئي ۽ همراهه پاڻ ڪم ۾ سوگهو هو. سو بي فڪري ئي بي فڪري هئي ۽ وري هيتري سهڻي ڇوڪري جا ڏئي، ته دل چاهيو ٿي، ته ٻه گهڙيون هن کي ڏسان. هونئن به سهڻين شين کي ڏسڻ جو ڏاڍو شوق اٿم. گلابي گل هجي يا گلابي چهرو. سونهين ۽ خوشبو جو هميشه ديوانو رهيو هوس ۽ خاص ڪري اسلام آباد سان ته ڪيترين سهڻين يادون سلهاڙيل. هينئر به مون گهٽ ۾ گهٽ، هڪ ڏينهن جي ڪنهن هڪ گهڙيءَ کي خوبصورت بڻائڻ ٿي چاهيو، ڇو جو وري واپس پنهنجي ساڳي ورڻو هئم، جتي ساڳيو دهل ساڳيو راڳ. زال ۽ ٻار، جهيڙا، گوڙ ۽ خرچ. مطلب ته زندگيءَ کي ساڳئي رستي تي هلائڻ کان اڳ مون هميشه وانگر اهو سوچيو ٿي ته جيڪڏهن قرار جون چند حسين گهڙيون ملي وڃن ته ڏاڍو سٺو. هونئن به آءٌ اهو سمجهڻ ۾ حق تي هوس، ته هُن خود به مون سان ملڻ چاهيو ٿي، نه ته ويندي ويندي اهو ڇو اطلاع ڏئي وڃي ها ته ڪيڏانهن پئي وڃي!

ميوزڪ سان نڪري اچي سامهون ٺهيل جديد طرز جي ٽوئرزم جي ريسٽ هائوس ۾ داخل ٿيس. هال ۾ اندر داخل ٿي، مون ساڄي طرف ريسٽورنٽ ۾ ڏٺو، جتي هوءَ ڪنڊ ۾ پيل هڪ ميز جي چوڌاري پيل ڪرسين مان هڪ تي ويٺي هئي. خوبصورتيءَ سان سينگاريل ريسٽورنٽ جي ڳاڙهي ڪرسيءَ تي هن جو وجود ڄڻ ته ان جو هڪ حصو ٿي لڳي رهيو هو. هوءَ ٺونٺ ميز تي رکيو، ڪاڏيءَ کي هٿ جي ٺيٺءَ تي ٽڪايو، در ڏانهن ٿي ڏسي رهي هئي ۽ اهو سچ هو يا منهنجو وهم، ته هن ٽڏو ساهه به ڀريو هو.

هتي ماحول ڏاڍو گرم ۽ وڻندڙ هو. بدن ۾ سرديءَ جيڪي ڏار پئي وڌا، تن ڪان نجات ملي ويئي هئي. مون ويجهو ويندي هن ڏانهن ڏٺو، ۽ هن جي چهري مان ڪوبه اهڙو واضح اهڃاڻ نظر ڪونه ٿي آيو، جنهن مان اهو لڳندو هجي، ته ڪو هوءَ مون کي سڃاڻندي به هجي يا ڪو هتي منهنجي اچڻ جي توقع هجيس، پر تڏهن به هن ماحول ۾، هن جو وجود مون کي ڏاڍو مڪمل لڳي رهيو هو. آءٌ به هن ڪان اجازت وٺڻ ڪان سواءِ ئي سندس سامهون پيل ڪرسيءَ تي وڃي ويٺس.

”فضيلت جي تقاضا اها آهي، تہ ڪنهن جي ميز تي وهڻ ڪان اڳ هن ڪان اجازت گهرجي.“ هن صاف نموني سان چيو. ”۽ هوئنئن بہ سڄو هال خالي پيو آهي.“

”تڏهن تہ اجازت ڪونہ ورتم.“ مون بہ چيو ”۽ هوئنئن بہ تصنع ڪان ڪم نہ وٺجي تہ بهتر آهي.“

بيرو اچي بيٺو.

”ڪافي ۽ سئنڊوچ آڻ.“ مون آرڊر ڏنو ۽ هُو واپس هليو ويو.

”آءٌ سئنڊوچ ڪونہ ڪائيندي يس.“ هن چيو.

”ڇو؟ اعتراض هجي تہ پئسا ڪٽي پاڻ ڏجانءِ.“ مون ٽورو مرڪي چيو.

”اڙي، مون کي وٺن ئي ڪونہ.“ هن جنهن لهجي ۾ هي چيو، تنهن جو بيان ڪرڻ منهنجي لاءِ ممڪن ڪونهي، ڇو جو اهو جملو ڏسڻ ۽ محسوس ڪرڻ وٽان هو. البت ان وقت منهنجي دل ۾ جيڪا ڇهنڊڙي لڳي هئي، تنهن جو مزو اڄ آءٌ اڄا بہ وساري نہ سگهيو آهيان.

بيرو سامان کڻي آيو. هُن هٿ وڌائي ڪافيءَ جو دٻو کوليو. ”انڌا، مون کي ميڪوئل وٺي ڪانہ ۽ هي جتي کٽي پہ آنا بچائڻ لاءِ اها ڪافي آڻين.“ هن بيري تي ٻاهه ڪڍي، جيڪو وڃي چڪو هو.

”يلا، بسڪيٽ ڪائيا.“ پڇيوسانس. هڪ تہ هوءَ پنجابيءَ ۾ ڳالهائي رهي هئي ۽ پنجابي مون کي آئي ٿي پوري سوري. ظاهر آهي تہ نرم ۽ نازڪ جذبا تہ پنهنجي ٻوليءَ ۾ ئي ظاهر ڪري سگهجن ٿا. آءٌ تہ رومانٽڪ ۽ ماڊرن ٽيڻ جي ڪوشش ڏاڍي ڪري رهيو هوس.

”ڪجهہ عقل بہ استعمال ڪريو.“ هن چيو.

”تنهنجون ڳجهارتون مون کان زور آهن.“ مون سنبدوچ کي ڏماڻي چئيءَ ۾ پوڙي کائيندي چيو.

”جان ڇڏائڻ لاءِ بهترين جواب آهي.“ هن ڪافي ناهيندي چيو.

هوءَ ڪنڌ جهڪائي ڪافي ناهي رهي هئي ۽ هن جا ايرنگ به هن جي هٿ جي لڏڻ تي لڏي رهيا هئا. هن جي ڪنن جي اڇين پاپڙين تي سائي زمرد جي نگن سان جڙيل ايرنگن جو ميلاپ عجيب لڳي رهيو هو.

”پر جي جان ڦاسائڻ جو ارادو هجي ته؟“ مون سوال ڪيو. هن ڏاڍي عجيب انداز سان مون ڏانهن ڏٺو ۽ جهٽ ڏئي منهنجي هٿ مان سنبدوچ ڦري ورتائين.

”توهين مرد به ڏاڍا پلستر آهيو. پنهنجي فائدي جا جملا گهڙيو وٺو.“ هن اهو چئي منهنجو اڌ کاڌل سنبدوچ کائڻ شروع ڪيو.

”نو ڪمينٽس.“ مون ڪافيءَ جو گرم گرم ڪوپ چپ سان لاتو.

”رهيل ڪٿي آهيو.“ هن پڇيو.

”خبر ناهي مون کي ڇا جواب ڏيڻ گهرجي.“ مون جواب ڏنو.

”آءٌ سهوليت تي ڪري ڏيان، آءٌ اسلام آباد ۾ رهندي آهيان.“ هن به ڪافي پيئڻ شروع ڪئي.

”آءٌ به اسلام آباد ۾ رهيل آهيان.“ مون جواب ڏنو.

”روز ۽ جاسمين گارڊن ڏٺو اٿئي؟“ هن پڇيو.

”ها، پر چڱ ته ڪونه ڏٺو اٿم.“ مون وراڻيو.

”سو وري ڪيئن!“ هن حيرت مان پڇيو

”اهو هيئن جو ان ۾ گلن جا سڀ قسم ڪونهن.“ مون چيو.

”ڪمال آهي، هتي ته گلاب ۽ ياسمين جو هر قسم آهي.“ هن وري حيرت مان پڇيو.

”ها، پر جنهن گل مان منهنجي مراد آهي، تنهن ۾ گلاب ۽ ياسمين جي خوشبوءِ ۽ خوبصورتيءَ جو اهڙو ته امتزاج آهي، جو ان کان سواءِ ڪو گهٽ سهڻو ۽ خوشبودار گل وٺي ئي نه ٿو.“ مون مرڪندي هن ڏانهن ڏٺو. مون کي پڪ هئي ته هن جي ڪنن جون پاپڙيون ڳاڙهيون ٿي وينديون، پر نه... ها هن جي چهري تي سرءُ جي زرد شام جو هڪ پاڇولو آيو ۽ لڙي ويو.

”سڀاڻي صبح جو آءٌ واندي آهيان. باغ ۾ ايندين؟“ هن نرم لهجي ۾ پڇيو.

”۽ اڄ شام جو ڇا ڪريان؟“ مون به معصوميت وچان چيو.

”منهنجي طرفان ڏوڙ وڃي پائجئين“ هن کلندي چيو. شايد هن به مون کي ڪجهه محن لاءِ مجبور ڏسڻ تي چاهيو.

”توهان اڳ هتي آئي آهين؟“

”ها، ڪيترائي ڀيرا.“

”پوءِ گائيڊ کان پڇيو هوندو ته ريسٽ هائوس ڪليل هوندو يا نه؟“

”سيڪيورٽي سمجهي وٺين، ته به ڦلڊي بازيءَ کان باز نه ٿو اچين.“ هن مرڪيو

”واپس ڇا ۾ وينديءَ؟“

”بس ۾.“

”مون سان گڏ هل، ڪار ۾ وٺي هلانءِ.“

”نه، منهنجو وس هلي ته نرواڻ جي نگريءَ ۾ پيرين پيادي اچان، نه ته به اهڙيءَ سواريءَ ۾ ايندي آهيان، جنهن مان جسماني تڪليف سهڻي پوي.“

”نيٺ ڇو؟“

”انڪري جو گوتم پنهنجي جسم کي ڪڏهن آرام ڪونه ڏنو ۽ نرواڻ حاصل ڪيو.“

”ته تون به نرواڻ جي ڳولا ۾ آهين؟“ توڪيوسانس.

”ها، اڄ کان نه صدين کان“، هن رڪائيءَ سان ڇيو ۽ اٿي تڙي تي، ”آءٌ صبح جو يارهين بجي باغ ۾ هونديس“. هن منهنجو جواب به ڪونه ٻڌو ۽ هلي وئي.

آءٌ ٻل ڏيئي ٻاهر نڪتس ته هوءَ ڪٿي به نظر ڪونه آئي. هيڏانهن هوڏانهن گهٽي ڏٺم، پر ڪنهن پڪي پڪڻ جو وجود ڪونه هو. سو آءٌ گاڏي اسٽارٽ ڪري ڪنڊيءَ آيس جتان چڪرچاڙي هٽي اسلام آباد پهتس. سچي وات هن جو خيال منهنجي ذهن تي حاوي هو ايتري قدر جو رات جو خواب ۾ به مون کي هوءَ ئي نظر پئي آئي. دل چاهيو ٿي ته جيڪر هوءَ شام جو به مون سان ملي ها ته ڏاڍو سٺو ٿئي ها. بهرحال جيئن تيئن ڪري صبح ڪيم، پر اٺ تڻ ڏاڍي هئم. سو رڳو ناشتو ڪري اچي باغ ۾ نڪاءٌ ڪيم.

’خبر ناهي ايندي يا نه؟‘ هونئن به چند گهڙين جي ملاقات هئي، پر هوءَ مون کي ڏاڍي وڻي. سمپل ۽ سمارٽ. مون دل سان چاهيو ٿي ته هن سان ملان. ڳالهيون ڪريان. ’هوءَ ضرور ايندي‘. دل سان پيو آواز آيو. وري مون وسيع باغ تي نظر وڌي، جتي نيڻ نهار تائين ڇيراٽا ۽ ڪنارن تي قسمين قسمين گل پنهنجي خوبصورتيءَ جا نشان بڻيو هلڪي هوا ۾ جهومندا ٿي نظر آيا. هن سرديءَ ۾ پيو ڪير به ته ڪونه هو باغ ۾. سامهون اچي پٿر جي نهيل مقبري نما ڇٽي بلڪل مينهوڳيءَ جي منڊ ۾ واريءَ تي ٻيٺل ڪنيءَ جيان پئي ڀاسجي. ٻئي طرف چشمي جي پاڻيءَ جي پٿرن مان ڪرڻ جو هلڪو هلڪو آواز قدرتي پس منظر موسيقيءَ جو ڪم ڏئي رهيو هو. مٿان آسمان تي رڳ ڇانيل هو، جنهن نه صرف ماحول کي سرمائي ڏنڌ ۾ جي جادوءَ ۾ جڪڙي ڇڏيو هو بلڪ باغ جي رنگين ماحول کي الف ليلوي رومانس جو هڪ حصو بڻائي ڇڏيو هو. بس هاڻ هُن جي اچڻ جي دير هئي، جنهن جي انگ انگ ۾ هن ماحول جا اهڃاڻ هئا. جنهن جو رنگ گلاب ۽ چمبيليءَ جهڙو هو ۽

اکين ۾ ڪٿين آبشار ۽ چشما لڪل هئس. هن جي آواز جو مقابلو پهاڙن جي چوٽين تان ڪرندڙ آبشارن سان ٽڪرائجندڙ لطيف هوائن جي ڪتڪايون وجهندڙ سوسٽرات سان ٿي سگهيو ٿي. هن ۾ ڪائنات جي هر خوبصورت منظر جو عڪس ڪنهن نه ڪنهن طريقي موجود هو، ۽ هي سڄو رنگين منظر هن جي وجود جي مهڪ، ٽهڪڙن جي آواز ۽ ساهه جي گرميءَ لاءِ آتو ٿي نظر آيو. مون کي حيراني ته اها هئي ته هن ڪان اڳ، آءٌ ڪٿين پيرا هتي آيو هوس ۽ خوبصورت چهرن سان گڏ، تڏهن سون ڪڏهن ڪنهن لاءِ پاڻ کي ايترو مجبور نه محسوس ڪيو. مون کي ياد آهي ته گذريل پيري جڏهن آءٌ ۽ نسرين هتي آيا هئاسين، تڏهن به بور ڪونه ٿيا هئاسين. اسين انهيءَ چنيءَ جي هيٺان وجي ويٺا هئاسين. نسرين چنيءَ ۾ رکيل هڪ ڪونديءَ جي آلي مٽيءَ سان چنيءَ جي هڪ ٿنبي تي منهنجو ۽ پنهنجو نالو لکيو هو: پر ان وقت ۽ هن وقت ۾ مون کي ڏاڍو فرق ٿي محسوس ٿيو.

آءٌ ان ئي خيال ۾ هوس، ته پريان هوءَ مون کي ٽلندي ايندي نظر آئي. هن پري کان ئي هٿ لوڏي پنهنجي اچڻ جو اطلاع ڏنو. مون واڇ ڏانهن ڏنو- هوءَ پنهنجي وقت تي آئي هئي. آءٌ تڏي تڏي چهر تان اٿي کڙو ٿيس.

”سويل آيا آهيو ڇا؟“

”ڇڻ ته چائو ئي هتي آهيان“.

”هي باغ آهي. هتي ماڻهو ڪونه ڇمندا آهن، گل ڦٽندا آهن. سرخ ... پيلا...“ هن ٽهڪو ڪري چهر تي وهندي چيو ۽ پوءِ پرس کولي لپ اسٽڪ ڪڍي مهارت سان چپن تي هنيائين، ”ٽڪڙ ۾ لپاسٽڪ ڪونه هنيم“.

”اهو به شڪر آهي، جي ٽڪڙ ۾ چپ ئي وساري اچين ها ته...!“

”تڏهن به ڪهڙو اثر پوي ها“

”شيڪسپيئر چيو آهي...“

”ڏوڙ پاتي اٿس، لڳي ٿو ته هن پيار محبت ڪونه ڪئي هئي، تڏهن اڏا ابتا جملا چيا اٿس“.

”نالو ڇا اٿئي؟“

”راحيلا!“ هن وراڻيو. ”پيار جي خبر اٿئي“.

”ها“.

”پيار ۾ يقين اٿئي؟“

”ايمان جي حد تائين“

”شڪل سان ته تون پاڻ بي‌ايمان ٿو لڳين“. هن چيو ۽ بي‌اختياريءَ ۾ منهنجون آڱريون چنيءَ جي ٿنبي تي وجي ڪٽيون، جت ان جملي جو ثبوت به موجود هو.

”پر هر معاملي ۾ نہ“. مون پر ۾ رکڻ لاءِ چيو. ”سنهنجو نالو اڪبر آهي“.

”جي عبدمحمد هجئي ها تہ بہ چا ٿئي ها“. هن ڪند ڏوڻيندي لاپرواهيءَ ڪان چيو.

”راحيلا موسر ڪيڏي نہ سٺي آهي.“ مڙئي ڳالهہ ڪرڻ خاطر چيم.

”ڏوڙ جي سٺي آهي. سيءَ ۾ ساهہ پيو وڃي هنہ“.

”جي موسر سٺي نہ هجي تہ تون چو هتي آئينءَ“. مون ڏورو تلخ ٿي چيو.

”خبر ناهي... بس هلي آيس. نہ اچڻ ڪپيم ها نہ؟“ هن ڪجهہ ڏکويل انداز ۾ چيو ۽ مون کي پنهنجي لهجي تي ڪاوڙ اچي وئي.

”ساري“.

”ڪهڙي ڳالهہ تي ساري چوندا؟“ هن لهجو برقرار رکيو.

”آءٌ توکي خوش رکڻ جي ڪوشش ڪندس“. مون بي‌اختيار ٿي چيو.

”ڪيستائين؟“ هڪ ڏينهن، بہ ڏينهن ...“ هن جي سوال مون کي منجهائي وڌو. هڪ پل ۾ آءٌ اهڙي ہواني تي اچي ويس، جو سمجهيم تہ چڻ ڪنهن ڏس ۾ وڪ ڪٿي ئي پوندي.

”ڪهڙن فڪرن ۾ پئجي وئين؟“ هن پنهنجو لهجو ٺيڪ ڪندي چيو، ”چند گهڙين جي سات کي اڻين چو تو برباد ڪرين. اچ تہ پنڪ پيس (Pink pease) ۽ وائيٽ روز (White rose) ڏيکاريانءِ.“ هن اٿندي چيو. آءٌ بہ هن سان گڏ باغ جي ڪنڊ ڪنڊ گهمڻ لڳس.

اسان هڪٻئي جي باري ۾ ڳالهائڻ کان پاسو پئي ڪيو. مون نٿي چاهيو، تہ هوءَ منهنجي گهريلو حالتن جي باري ۾ ڪجهہ پڇي، تنهنڪري مون هن کان هن جي باري ۾ بہ ڪجهہ پڇڻ نہ ٿي چاهيو، هونئن بہ هوءَ جيڪا ڪجهہ هئي، منهنجي سامهون هئي. هاڻ ان کان وڌيڪ هوءَ چا هوندي؟

”توهان کي اسلام‌آباد وڻي ٿو چا؟“ هن گلن جي ڪونڊين ۽ ٻوٽن درميان پٿريلي رستي تي هلندي چيو.

”مون کي جابلو علائقا وڻندا آهن“. مون وراڻيو.

”مون کي سنڌ ڏسڻ جو ڏاڍو شوق آهي“. هن چيو.

مون چاهيندي بہ هن کي سنڌ اچڻ جي دعوت ڪونہ ڏني، ان ڪري جو ات آءٌ اهو اڪبر ڪونہ هوس، جيڪو لاپرواهيءَ سان گرم سوٽ پايو، اسلام‌آباد ۽ مريءَ جي ٻهاڙين تي گهمندو ڦرندو نظر ايندو هو. اتي تہ آءٌ اهو اڪبر هوس، جيڪو زال ۽ ٻارن جي ٻنڌڻن ۾ ٻڌل، پنهنجي اعليٰ عملدارن جي هٿن ۾ پتلو ۽ دوستن يارن وٽ هڪ گوشہ نشين ۽ چيڙاڪ شخص هو.

منهنجي طرفان ڪو جواب نہ ٻڌي، هوءَ ماٺ ٿي وئي. هاڻ اسين ٻئي آهستي آهستي اچي پٿر جي ٺهيل چنيءَ ڏانهن وڃي رهيا هئاسين، جيڏانهن مون نٿي وڃڻ چاهيو. پر رخ ئي اهڙو جو قدم اوڏانهن پئي ويا.

”تون روز ٽئڪسيلا ويندي آهين ڇا؟“

”نہ، ڪڏهن ڪڏهن، جڏهن دل جو سور وڌي ويندو اٿم، تڏهن پنهنجن جذبن کي سڪون ڏيڻ خاطر ٽئڪسيلا ويندي آهيان“.

”اڪيلي ڇو ويندي آهين؟“

”هتي بہ تہ اڪيلي آهيان.“

”پر هتي تہ توکي خبر هئي تہ آءٌ بہ هوندس.“

”تنهنجي هجڻ يا نہ هجڻ سان اڪيلائي تہ ختم ڪونہ ٿي ٿئي.“ هن عجيب اداسيءَ سان چيو.

”شايد مون تنهنجي سُتل سور کي جاڳايو آهي“.

درحقيقت مون وٽ وقت تمام گهٽ هو. مون جلد کان جلد هن سان پنهنجي ان اٿاهہ پيار جو اظهار ڪرڻ ٿي چاهيو، جنهن جو اظهار مان وقت بوقت ڪندو رهندو آهيان. راحيلا نہ سهي ڪو ٻيو سهي. ڳالهہ تہ اظهار جي آهي نہ! پر ڇا ڪريان، هن جو موڊ ڏسي مون کي همت ڪونہ ٿي ٿي. انهيءَ ماٺ ۾ هلندي هلندي، اسين انهيءَ ٿنڀي وٽ اچي پهتاسين، جيڏانهن مون نہ ٿي اچڻ چاهيو، ڇو جو اتي مون کي نسرين سان گڏ پنهنجو نالو اچا بہ ڇٽن لفظن ۾ لکيل نظر پئي آيو. انهيءَ ڪري آءٌ وڌي ان ٿنڀي کي ٽيڪ ڏئي بيٺس، تہ جيئن هن جي نظر هن تي نہ پوي. هوءَ منهنجي سامهون ٻئي ٿنڀي کي ٽيڪ ڏيو بيٺي هئي.

”تون سمجهندو هوندين تہ تو مون کي ڦاسائي ورتو آهي؟“ هن اوچتو چيو. هن جي چهري تي نوڪ واري مرڪ پکڙيل هئي. آءٌ دل جي چور کي پڪڙڻ کان روڪڻ لڳس، نہ تہ منهنجي منهن مان ظاهر ٿي وڃي ها.

”هو بہ مون کي ٽئڪسيلا ۾ مليو هو. بالڪل انهيءَ مورتيءَ وٽ جتي تون مون سان مليو هئين.“ هن ڪنهن خيال ۾ گم ٿيندي هوريان چيو.

”پر هن مون کي ڦاسائڻ جي ڪونہ ڪئي. هو مون کي وٺيو هو. مون هن کي چاهيو، هن جي پوڄا ڪئي؛ پر هو پوڄا مان تنگ ٿي ويو. جڏهن هن مون کي پنهنجي پوڄا کان روڪيو، تڏهن مون کي خبر پئي هئي تہ دنيا ۾ صرف جسم جي اهميت آهي، پيار جي ڪابہ اهميت ڪانهي... پر آءٌ ڪيئن ٿي اهڙي ماڻهوءَ سان جسماني واسطو رکي سگهيس، جنهن جي مون پوڄا ڪئي هجي؟ جنهن کي مون آسمان ۾ تارن سان گڏ چمڪندي ڏٺو هجي! بس اها خسيس ڳالهہ هن کان سٺي ڪونہ ٿي...“ هن وري مون ڏانهن ڏٺو ۽ سرگوشيءَ جي انداز ۾ چيائين، ”هو هليو ويو، مون کي ڇڏي ويو، پر ڇا ڪريان انهن يادن کي، جيڪي دل جي اجهايل آتشدان ۾ چار جي ڍير هيٺان اڃا اجهائيل چڻنگ جيان ٻري رهيون آهن.“ وري ٿورو پري

ڏسندي چيائين، ”تنهنجي ڳالهين مان خبر ناهي ڇو مون کي سچ جي ڪجھ بوءِ آئي هئي؛ تنهنجي رويي مون کي متاثر ڪيو، تنهنڪري مون توسان ملڻ ٿي چاهيو؛ سو متان اهو سمجهين ته تون مون کي ڦاسائي چڪو آهين!“

مون هن جو هڪ هڪ لفظ غور سان ٻڌو. مون کي پنهنجي ڪنن ۾ زوزاٽ ٿيندا محسوس ٿي رهيا هئا. ظاهر آهي ته اهڙيءَ حالت ۾ پيار جو اظهار ڪرڻ مرڳو هن خوبصورت ساٿ کان به وڃائي وجهي ها.

”تو شادي ڪئي آهي؟“

”نه“ نه چاهيندي به ڪوڙ ڳالهايم. اهوئي مٺاڻيون گهڙيون مختصر هئڻ جو ڊپ.

”تو شادي ڪئي آهي؟“ پڇيومانس. هن ڪنڌ جهڪائي ڏاڍي جهيڻي آواز ۾ چيو.

”ڪنهن سان ڪريان!“ وري مون ڏانهن ڏٺائين ۽ اکيون هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ لڳس.

”انسان حالتن جي اڳيان ايترو مجبور ڇو آهي؟“ هن چيو. ”۽ مذاق اهو آهي جو حالتون پيدا به پاڻ تو ڪري.“

”اسان وٽ چوڻي آهي، پنهنجي ڪيئي جو نه ويڄ نه طبيب.“ مون کلي چيو؛ پر هن اهڙين نگاهن سان مون ڏانهن ڏٺو، جو وري چپ ٿي ويس.

”پر اهو ته ضروري ڪونهي، ته جيڪڏهن ڪو هڪ ماڻهو دوکو ڏئي ۽ ياري ٽوڙي ته ٻيا به ائين ڪن.“ هن ڄڻ پنهنجي منهن ڳالهايو. ”پر تجربا به ڪيستائين ڪجن؟“

”جيڪڏهن ڪو هڪ ماڻهو توسان خراب هليو، يا تنهنجي معيار تي پورو نه لٿو، ته ان جي معنيٰ اها هرگز ڪونهي، ته تون ٻين سڀني ماڻهن مان مايوس ٿي وڃ!“ مون تورو اڳتي وڌي هن کي چيو؛ پر هوءَ پيو ڪجھ سوچي رهي هئي. هن جي چهري تي هڪ ڇڪتاڻ جا آثار هئا. منهنجي ويجهو پهچڻ تي هن ڪنڌ کڻي مون ڏانهن ڏٺو. هن جي اکين ۾ گلابي رنگ اچي ويو هو ۽ ڳوڙهن سان ٽمٽم ٿي ويون هيون. مون جيئن چاهيو ٿي ته وڌي هن جا ڳوڙها اگهان ۽ کيس ٻڌايان ته آءٌ اهڙو ماڻهو ناهيان، تيئن هن جون نگاهون منهنجي پيرن ٿنڀي تي لڪيل منهنجي نالي ۾ وڃي کتيون. هبڪي ٻيهي رهيس. رڙ نه ٿي سگهي ويم. هڪ هڪ قدم مڻ مڻ جو ٿي لڳم؛ پر صورتحال اهڙي هئي جو ڪجھ به ڪري نه ٿي سگهيس. پر هن جلدئي هلڪي مرڪ سان مون کي ڏٺو ۽ پوءِ وڌي منهنجي ويجهو آئي ۽ چوڻ لڳي، ”تون سچو آهين. آءٌ اڃا به اهو مڃڻ لاءِ تيار آهيان، ته هن ٿنڀي تي جنهن اختر جو نالو اُڪريل آهي، اهو تون ناهين.“ ائين چئي هوءَ هڪدم مڙي ۽ مون کي ششدر ڇڏي مضبوط قدمن سان واپس وڃڻ لڳي.

هن جو وجود جيترو مون کان پري ٿيندو ويو اوتروئي ننڍو ٿيندو ويو. ايتري قدر جو پري کان گلن جي ٻوٽن جي قطارن جي وچ ۾ هوءَ مون کي هڪ گل جهڙي ٿي نظر اچڻ لڳي. مون کي ائين لڳو ڄڻ هوءَ ڪنهن قبر جي ڪناري تي ڦٽل ان سرخ گلاب جيان آهي، جنهن جي پيشانيءَ تي تقدير جي بي رحم هٿن اهو لکي مذاق ڪيو هجي ته: ”گل ڇنڻ منع آهي.“

عبدالجبار جوڻيجو — پُتلي

نالو تہ ڪو پيو هوس، پر ڪيس پتلي سڏيندا سين.

گهر جي ڏاڪڻ ڪي ڪل چار ڏاڪا هئا، پر پتليءَ جي عمر هئي ڏيڍ-بہ سال. هوءَ جڏهن بہ ماءُ جي بي‌خبريءَ جو فائدو وٺي در تائين ايندي هئي تہ ڏاڪا لهڻ جي ڪوشش ڪندي هئي ۽ گهر جي سامهون سيدي جي دڪان وارو چاچو خيرو ٽپ ڏيئي دڪان تان هيٺ لهندو هو ۽ کيس پڪڙي مٿي چاڙهي اتڪل سان اندر روانو ڪري در ٻيڪڙي ڇڏيندو هو. اجا ڪنهن گراهڪ لاءِ سيڊو تورڻ لاءِ ساهمي هٿ ۾ ڪندو سس هو تہ پتلي وري بہ در ڪولي ڏاڪڻ تان هيٺ لهڻ جي ڪوشش ۾ ڏسبي هئي. هُو ساهميءَ مان هٿ ڪڍي وري بہ ساڳي ڊيوٽيءَ تي لڳي ويندو هو. ڏينهن ۾ اهو عمل الائي ڪيترا ڀيرا ورجائبو هو.

پوءِ هن پتليءَ کي پيرڙين ڪندي ڏٺو، اسڪول ويندي ڏٺو. هُن پتليءَ جي مئٽرڪ ۾ پاس ٿيڻ تي مٺائي ورهائي. هُو ڏاڍو خوش ٿيو، پر دل ۾ هڪ خواهش هيس تہ پتلي ڪاليج ۾ نہ پڙهي ۽ پردو ڪري، گهر ۾ اندر رهي ۽ پنهنجن وڏن جي پيروي ڪري.

چاچو خيرو بہ عجيب ماڻهو هو. هُو پرائي اولاد ۾ بہ ايڏو موهہ رکي ويٺو هو.

هُو پراڻن خيالن جو ماڻهو هو. پتليءَ جا مائٽ بہ هئا تہ پراڻن خيالن جا، پر زماني جي رفتار کي ڏسي ڍري پئي پڏيا ۽ تريا. اجا هو ڪجهہ سوچين تنهن کان اڳ پتليءَ خود پنهنجو فيصلو ٻڌائي ڇڏيو ۽ پيءُ کي چيائين تہ 'زماني جي رفتار سان هلڻو آهي. اڄ جاهل رهڻ نٿي چاهيان' ...

چاچو خيرو کهڙي ليکي ۾ هو. هُن بہ اِها بدخبر ٻڌي ۽ ڪجهہ سوچي تنهن کان اڳ هُن پتليءَ کي ڪاليج ڏانهن ويندي ڏٺو. هوءَ اجا بہ چادريءَ ۾ هئي. البت پتليءَ جي نئين چادري ڪجهہ ٻيءَ طرح جي هئي. گهٽيءَ مان لنگهندڙن جو گهڻو ڌيان چادريءَ ڏانهن ڇڪجي پئي ويو. اڳتي جي خبر چاچي خيروءَ کي بہ نہ هئي.

حقيقت ۾ ڪاليج جي شروعاتي مهينن ۾ پتليءَ ۾ ڪو خاص فرق ڪونہ آيو هو. هُن جو لباس ڪجهہ توروئي فئشني ٿيو هو. البت پراڻي طرز جو لباس پائيندڙ ۽ بدصورت ڇوڪريون، توڙي ليڪچرارئيون کيس گهڻو پسند ڪونہ هونديون هيون ۽ هوءَ ڪاليج جي انهن ڇوڪرين کي بہ پسند ڪونہ ڪندي هئي، جيڪي ڪانئس سونهن ۽ فيشن ۾ سرس هيون.

چاچو خيرو تہ هرويرو پيو اندرئی اندر پچرندو هو. پرائي ڌيءَ کي پنهنجي ڌيءَ سمجهڻ ڪري هُن پنهنجو پاڻ کي ڪئي تڪليف ۾ وڌو هو. سندس پراڻا خيال ڪيس ستائي رهيا هئا. هُو پتليءَ کي ڪاليج ويندي ۽ موٽندي ڏسندو هو تہ ڪيس ايتري خوشي نہ ٿيندي هئي، جيتري پتليءَ جي ننڍي هوندي جي زماني ۾ ٿيندي هيس. خوشي تہ خوشيءَ جي گهر پر هاڻ تہ گراهڪن کي ڪنڌ ٻدران لوڻ پيو توريندو ڏيندو هو. ڪو هڪل ڪري چوندو هوس: 'چاچا، چريو ڏتورو تہ ڪونہ پيتو اٿئي؟؟ تڏهن هو ڇڙڪ ننڊ مان سجاڳ ٿي پوندو هو.

پتليءَ کي ڪاليج ڏانهن ايندي اڪثر ڪن ڇوڪرن جي تيز نظرن، اشارن ۽ تازن فلمي گانن جو شڪار ٿيڻو پوندو هو. هُن جو خيال هڪدم پنهنجي وڏي ڀاءُ ڏي هليو ويو، جنهن ڇيو هو تہ ڪاليج جي پڙهائي ضروري ڪا آهي. اِهو ٻہ سوچيائين تہ منهنجو ڀاءُ ٻہ تہ ڪنهن کي ڏسي گانا ڳائيندو هوندو. اِهو خيال ايندي ئی رستی ۾ ملندڙ هر ڏنگي ڇوڪري کي معاف ڪري ڇڏيائين. هين تہ معاف ڪيو پر هنن مان هڪ ڇوڪري کيس بلڪل معاف نہ ڪيو. گهٽيءَ مان نڪري روڊ تي ايندي هئي تہ هُن کي آتي پنڊ پهڻ وانگر بيٺل ڏسندي هئي. پتلي ٿورو اڳتي نڪرندي هئي تہ آن پنڊ پهڻ ۾ ڇڙڪ ساهہ پوڻ شروع ٿيندو هو ۽ اڌ منٽ ۾ پاڻ کان چڱو مفاصلو پويان هُو پاڇي وانگر چرندو پيو ايندو هو. هڪ فرمانبردار نوڪر وانگر ڪاليج جي گيٽ تائين پيو پنيان ايندو هو.

پتليءَ ڪوبہ خيال نہ ڪيو، ڇو جو آهو ڇوڪرو پري پري هوندو هو. البت ڪڏهن ڪڏهن ڪنڪو ٿيندو هوس. آن جو ذڪر پتليءَ شازيا سان ڪيو، جيڪا سندس ڪلاسي هئي.

پتلي رڳو شازيہ سان گهري هئي شازيہ هڪ شاهوڪار ماڻهوءَ جي ڌيءَ هئي. ڏاهہ ٿوهہ ۾ ٻہ پتليءَ کان ڇهري هئي. آن کی ڏسي پتليءَ پنهنجو روپ بدلائيندي ٻئي ويئي. سال جي آخر ۾ هُوءَ سچ پچ پتلي ٻڄي پيئي ۽ شازيا سان گڏ هلڻ چلڻ جي قابل ٻڄي ويئي. پتليءَ جو پيءُ مالي حيثيت ۾ شازيا جي پيءَ کان گهٽ هو: پر ساهيڙين اِهو ويڇو نہ رکيو. سنگت ڇٻو ئی اِن کی آهی تہ اوهين ڪليءَ دل سان دوست کی چاهيو. چاهڻ آهی چاهڻ سان. سياڻا، جيڪي هاڻ قبرن ۾ ستل آهن، تن جو تہ چوڻ آهي تہ جي هُو نہ چاهی تہ ٻہ اوهين چاهيو. اهڙا سياڻا جي هن مشيني دور ۾ هجن ها تہ ڪين پنهنجو رايو بدلائڻو پوي ها. نہ چاهڻ سان ٻہ چاهجي: سو ناممڪن 'نہ ڪونهي: پر مشڪل آهي ۽ پاڻ کي ٻہ پيرا ماري اُئين ڪري سگهجي ٿو. هنن ٻنهي ساهيڙين جا خيال ڪجهہ اهڙن ئي دائرن ۾ هئا. شازيہ ڪاٻہ ڳالهہ ڪندي هئي تہ پتلي آن کي فلسفي جو ويس ڍڪائيندي هئي ۽ اڪثر هر ڳالهہ جو نفسياتي جائزو وٺندي هئي. شازيا فلسفي ۽ نفسيات ۾ گهٽ هئي، آن ڪري ها ۾ ها ملائيندي رهندي هئي اڪثر پتلي انساني لاڳاپن ۽ رشتن ناتن تي ٻہ شازيا کي وڏا وڏا ليڪچر ڏيندي هئي. شازيا انهن مان ڪجهہ هضم ڪري سگهندي هئي، ڪجهہ فلسفو رڳو هن جي ڪنن جي پاڙين

تائين پهچي سگهندو هو. شازيا کي اهو معلوم نہ ٿي ٿيو تہ پتلي ايڏا وڏا ويا ڪيائڻ ڪٿان سکي؟ هڪڙي ڏينهن پتليءَ کان پڇيائين: "ڪير ٿو توکي اِهي ڳالهيون پڙهائي؟"

"ڪتاب."

"فقط ڪتاب!" شازيا پڇيو. پوءِ پتليءَ کيس پنهنجي سوچڻ جي قابليت کي ڪم آڻڻ جي فن بابت ڪجهہ ٻڌايو، تہ بہ شازيا جي دماغ ۾ ڪا ڳالهہ نہ ويٺي. هونئن تہ هوءَ چڱي سوچاري چرچائڻ ۽ چالاڪ ڇوڪري هئي.

هڪ ڏينهن پتليءَ جو پيچو ڪندڙ نوجوان همت ڪري اڳتي وڌي آيو ۽ سلام ڪلام ٿي ويو، هن کي اِهو سلام ڪلام ايترو خراب بہ نہ لڳو، ڇو جو انهيءَ وچ ۾ هوءَ ڪي ناول، ڪا ڪهاڻي ۽ ڪي شعر پڙهي چڪي هئي. وي سي آر بہ ڏسي چڪي هئي. هوءَ هاڻ ايتري تنگ نظر نہ هئي. اهو سلام ڪلام جنهن ئي ٿوروو وڌيو تہ پتليءَ جي جذبن جي سمنڊ ۾ لهرون اٿيون ۽ هنن شازيا جي اڳيان حقيقت حال جي پڌري ڪري ڇڏي. شازيا لاءِ پتليءَ جي شخصيت ۾ هڪ نئين جاذبيت پيدا ٿي پيئي. هن ڪانئس هڪ ڊگهو انٽرويو، جيڪو ڪنهن جا جذباتي، نفسياتي، سماجي بلڪ سياسي خيال بہ ظاهر ڪري وجهندو آهي. ائين ئي ٿيو ۽ پتلي هڪ بلڪل واضح شخصيت سان ظاهر ٿي پيئي. ملاقاتون وڌنديون ويون ۽ هر ملاقات جي رپورٽ بہ شازيا کي ملڻ لڳي. ڳالهہ ايستائين پهتي جو پتليءَ ۽ ارسطو جي لاڳاپن ۾ شازيا بہ اهم ڪردار ٻڌجي پيئي. ارسطوءَ شازيا کي ننڍي ساليءَ جو اعزازي عهدو ڏيئي ڇڏيو.

هوءَ ان اعزازي عهدي جي ڪري خوش هئي ۽ ابتدا ۾ هن پنهنجي عهدي جي حدن کان اڳتي سوچيو بہ ڪونہ. بظاهر هوءَ راضي هئي؛ پر آهستي آهستي جنهن سندس گهرائي ارسطوءَ سان وڌندي ويئي، تنهن سندس جذبن ۾ بہ اٿل پٿل شروع ٿي ۽ پتليءَ کي اڻ لکوئي سهي، پر آگرو لڳو، تہ بہ هن شازيا سان اهڙو اظهار ڪونہ ڪيو. ڪجهہ وري 'ادا' چوڻ جي نئشن ڪري بہ شڪ ڪونہ ڪيائين.

سيائڻ چيو آهي تہ عشق ۽ مشڪ لڪا نٿا رهن. خاص طور جڏهن مشڪ جا هڪ کان وڌيڪ ٽڪرا ڪجن؛ پر سيائڻ کي ڪير ٿو پڇي، بيوقوف بہ ائين ئا چوڻ. انهن بيوقوفن کان ئي سيائڻ سکيو آهي. غرض تہ پتليءَ ۽ شازيا جي ساهيڙپ جي عظيم الشان عمارت ۾ ڏار پون شروع ٿيا. آهي ڏار ابتدا ۾ ائين هئا، جنهن هڪ پٽ ۾ پهرين پهرين ڏار نظر اچي ۽ آهستي آهستي اهي ڏار وڌندا ويا ۽ ان جو اظهار پتليءَ هڪ ڏينهن ڪليو ڪلايو ڪيو. شازيا بہ ان جو اهڙوئي جواب ڏنو. هن جو جيڪو بہ خيال هو، سو هن صاف لفظن ۾ بيان ڪيو- يعني هيءَ هڪ اهڙي ريس هئي، جنهن ۾ تيز ڊوڙڻ وارو ئي اڳتي نڪري سگهيو ٿي. وري حالتن تي بہ مدار هو. جيڪي ڳالهيون ڳجهہ ۾ آيون ٿي، انهن سان کي پتليءَ ۾ نہ هيون؛ پر شازيا ۾ هيون. شازيا پتليءَ جي دل جو ڪو بہ خيال نہ ڪيو. هن کيس صاف صاف ٻڌايو تہ پنهنجا پنهنجا 'گنس' آهن. تو ۾ مون کان وڌيڪ گنس هجن تہ ميدان اچا بہ ڪليل

هو. پتليءَ جو فلسفو جيڪڏهن ميدان ماري سگهيو ٿي، ته شازيا کي ڪو به اعتراض نه هو. پر هاڻي بال ٻئي طرف هو. پتلي هڪ هارايل جواريءَ مثل هئي. هوءَ پنهنجي پياري ساهيڙيءَ کان هارائي چڪي هئي. اهڙي هار، جنهن کي پڙهيل ڇوڪريون ڪافي وقت تائين نه مڃينديون آهن ۽ جي لاچاري حالت ۾ قبول ڪري ورتائون، ته ست نه سهي سگهنديون آهن. نه رڳو نروس (Nervous) بلڪ توائي ٿي وينديون آهن. پاڇي سان وڙهنديون آهن. پنهنجي من گهري خوشبوءِ بدلائي ڇڏينديون آهن. هڪڙن بدران ٻيا ڪتاب پڙهنديون آهن. پتليءَ به ائين ڪيو ۽ بي. اي ته به پاس ڪري ويئي.

شازيا بي. اي ۾ ناڪام ٿي. تورو گهڻو پيار جو چرچو به ٿي ويو. پاڙي جو هڪ واندو جوان ديسي دلبر معاملي کي مشهور ڪرڻ لڳو. ڳالهه اها شازيا جي پاڙي ۾ هئي. پتليءَ جي پاڙي تائين نه پهتي هئي. جي پهچي ها ته چاچو خيرو پنجن سيرن جو تورو ڪٽي ارسطو جي مٿي ۾ وجي هڻي ها.

ڪهاڻيءَ جي پڇاڙي ڪا چرڪائيندڙ ڪانه ٿي، جيتوڻيڪ ٿيڻ کپي ها. ڪهاڻيءَ جي شروعات ۽ اُن کان پوءِ جي واقعن مان انجام جي خبر پئجي ويندي آهي. جيتوڻيڪ انجام کان ماڻهو اڪثر بي‌خبر ٿيندا آهن. باهه کي باهه، پاڻيءَ کي پاڻي ۽ طوفان کي طوفان نه سمجهندا آهن ۽ جڏهن مٿان اچي ڇپ ڪندي اٿن، ته پوءِ ويٺا قسمت کي لوڻيندا آهن ۽ اڪثر انهيءَ روج راڙي ۾ اصل ڏوهاري بدران ڪنهن گس ويندڙ بي ڏوهيءَ کي ڏوهي ٺهرائيندا آهن. پر پتلي ائين ڪو نه ڪيو.

ارسطو شازيا جو سڱ گهريو. پتليءَ کي اها سُڌ به پيئي. ماڻٽن غريب ڇوڪرو ڏسي انڪار ڪيو، سو به پتليءَ ٻڌو. شازيا آپگهات جو دڙڪو ڏنو، سو به پتليءَ ٻڌو. دڙڪي دهمان جي نتيجي ۾ هائوڪار ڪيائون، سو به پتليءَ ٻڌو. هن لاءِ انهن ڳالهين ۾ خوشيءَ يا ڏک جو ڪو چٽو پهلو ڪو نه نڪتو.

البت چاچي خيروءَ کي پتليءَ جي ڏک جي خبر دير سان پئي. جڏهن ٻهريون پيرو هن ڏٺو ته پتلي گهر ڏي موٽي ته پرس هٿ تي نچندو ڪو نه پئي آيو. اها شازيا ۽ ارسطو جي شاديءَ جي رات هئي. باوجود دعوت ۽ زور ڀرڻ جي به پتلي شاديءَ تي وڃي ڪو نه سگهي. سڄو هفتو هن جي حالت خراب رهي. نيٺ هوءَ گهر کان نڪتي. هن يونيورسٽيءَ ۾ داخلا ورتي. ڳالهين ڪندي دير ڪو نه ٿي لڳي، پر وقت پنهنجي رفتار سان ٿو گذري.

هڪڙي شام جو چاچي خيروءَ جي هٿ مان مورڳو گيهه جي پيالي سوڌي ساهمي ڪري ٿي. هن جي اکين ۾ چمڪ اچي ويئي. دنيا ڪيڏي نه وسيع هئي. پتلي پرس هٿ تي نچائيندي پئي آئي. ٻانهن ۾ پرس جو ڪشو ڦرندو ويو. ڌرتيءَ گردش پئي ڪئي. جاگرافي پڙهيل ڪو نه هو، پر هن اکين سان ڏٺو ته ڌرتيءَ گردش پئي ڪئي.

ڪيهر شوڪت   پُل تي ويٺل هڪ نوجوان

هاڻي هُو گهر ڪانِ ئي نه پر ڳوٺ ڪان به ٻاهر نڪري آيو. بند تان چڙهي، واهه جي ڪپ ڏئي، سال جي ڊوڙ ڪان بچندو اچي پُل تي نڪتو ۽ پل جي ٿلهي ڍڪي تي ويهي رهيو. هن جي چهري تي پريشاني ۽ اُداسي ڇانيل هئي ۽ هو ڪنهن گهريءَ سوچ ۾ گم هو. پل تان لنگهندڙ سال، گاڏيون، ڏنارن يا هارين نارين ڏانهن هن جو ڪنهن به قسم جو ڌيان نه هو. ڪافي دير انهيءَ حالت ۾ ڪنڌ هيٺ ڪيون ويٺو رهيو ۽ پوءِ هن نگاهون مٿي ڪيون، ته هن جي پريشان ۽ اُداس حالت الائي ڪيڏانهن گم ٿي وئي ۽ ان جي بدران هن جي مک تي سرور ۽ شانتيءَ پنهنجا پر ڦهلائي ڇڏيا. لهندڙ سج، وهندڙ واهه. هوا ۾ جهولندڙ وڻ ۽ نيٺ نهار تائين ساوڪ ۽ فطرت جو الستي ۽ سرمدي راڳ. هو ان ۾ ڪوئجي ويو. اهنج ايذاءَ، سور، سزائون سڀڪجهه ڀلائي ڇڏيائين. پر ڪجهه وقت کان پوءِ هن کي انهيءَ سڀڪجهه ۾ به ڪنهن قسم جي ڪشش يا چمڪ نظر نه آئي. هن ۾ وري بيزاري پرجي آئي ۽ هن کي اهو سڀ بي معنا، ڪوڪلو، اجايو چيڙائيندڙ ۽ واهيات لڳو:

So you are going to your paradise my old boy. Am I wrong?

ڪجهه ڏينهن لاءِ سڪون آرام جو مزو، ڪاڻ پيٽ جو ڪوئي اونو نه، گهر جون خوشيون، مائٽن مٽن سان گذرندڙ پيارا لمحا، ڳوٺاڻا دوست، جنت ناهي ته پيو ڇا هي؟

Wish you good luck my old boy.

”ادا اچي ويو، امان! ادا اچي ويو، ادا، ادا.....“ ننڍڙو ڀاءُ ۽ ڀيڻس ڪيس ڏسي ڊوڙن ٿا. هن کي چنبڙن ٿا ۽ هو هنن کي پيار ڪرڻ لڳي ٿو.

”ادا آئين؟“ پنهنجين وڏين ڀينرن سان ملي ٿو. ”تون خوش آهين نه فرحت، تون ڪيئن آهين راحت؟“ ”ها ادا..... تون ڪيئن آهين؟“

”مان به خوش آهيان. تون ته خوش آهين نه جاويد!“ ”ها خوش آهيان“.

”بابا توهان تي ڏاڍو ڪاوڙيل آ: چيائين پئي ته پن مهينن کان وٺي اسان ڏي پائي به ڪونه ٿو موڪلي. باقي پاڻ ڪراچيءَ ۾ عيش ڪندو وتي. اسان هتي ويٺا بک مرون.

سچي توتي ڏاڍي ڪاوڙ اٿس." راحت سندس گهر ۾ گهڙڻ واري سموري خوشيءَ ڪي تباهه ڪري ٿي ڇڏي.

"امان، جاويد سان نہ ملندين ڇا؟" فرحت ماءُ کي چوي ٿي.

"نہ، مان ڪونہ ڳالهائيندي مانس، ڪو ڪراچيءَ ۾ اهو خيال بہ اچيس ٿو، تہ گهر جي ڇا حالت هوندي. ڪراچيءَ وڃي امان کي صفا وساري ويهي ٿو، بہ بہ مهينا ٿي وڃنس ٿا تہ ڪوڙي پائي بہ موڪلي ٿو؟ آخر پڙهين جي پينشن ۽ توهان جي پرت مان ڪا پورت ٿئي ٿي؟ هڪ شيءِ وٺ تہ ٻيءَ لاءِ سڪ. پنهنجي هوندي بہ پيا تڪليفون ڏسون!"

"امان..."

"ڇڏ ابا ڇڏ، مون کي تنگ نہ ڪر." ماڻس ڀهريائين هن جي پاڪر مان پاڻ ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪري ٿي، ۽ پوءِ الائي ڪهڙي جذبي جي اثر ۾ اچي، هن کي بہ پاڪر پوري آميو پيار ڪري، ڪيس چمين سان وهنجاري ڇڏي ٿي. هاڻي ماڻس ۽ سندس پيرن جي اکين ۾ ڳوڙها آهن ۽ ننڍڙا پار حيرت مان هنن ڏانهن ڏسن ٿا.

"ادا، بابو تو سڏي ٿو."

"ڇو؟" راحت ڪان پڇي ٿو.

"الائي، بس رڳو اهو چيائين تہ پاءُ کي سڏي آءُ."

پيءُ ڏانهن اچي ٿو. پٽس هڪڙي پاسي ڪان سگهي پدل عينڪ پايو، سندس آندل ڪالهوڪي اخبار ۾ منهن وجهيو ويٺو آهي ۽ چانهہ جي خالي ڪوپ تي مکين جي لشڪر جو حملو آهي.

"بابا، توهان سڏايو؟" پٽس هن ڏانهن ڏسي، اخبار پڙهڻ بند ڪري، هٿ جي اشاري سان هن کي پنهنجي پر ۾ ويهڻ جو اشارو ڪري ٿو. هو پيءُ جي کٽ جي پرسان پيل پيءَ کٽ تي ويهي رهي ٿو.

"چانهہ پيئندين؟"

"ها، بابا."

"ابا، ڪير مهانگو ٿي ويو آهي، انڪري شاهر جو سليماني چانهہ پيئندا آهيون. توکي تہ سليماني چانهہ وٺي بہ الائي ڪونہ؟ ڇا ڪجي!" پٽس جو لهجو ڏاڍو ڏکارو آهي.

"نہ بابا، مان پاڻ سليماني چانهہ کي وڌيڪ پسند ڪندو آهيان، توهان ڪو خيال نہ ڪيو."

"ادا اسان کي تہ اها سليماني چانهہ وٺي لي ڪونہ! پر ڇا ڪيون، ڪير ۽ کنڊ لاءِ پئسا ڪونہ هوندا آهن، تہ پيو ڇا ڪبو!"

"بس ابا، ميڙني پيا زندگيءَ جا ڏينهن پورا ڪيون. قبر ۾ ڪو سک نصيب ٿئي تہ ٻي ڳالهہ آهي، باقي هي تہ مان هاڻي مکين ڏينهن اچڻ جو آسرو ئي ڇڏيو آهي!" پٽس جا

لفظ وڃڻ ٻڌجي سنگين جيان سندس سيني ۾ کهڙي وڃن ٿا. هو انهيءَ تي دانهن ڪرڻ چاهيندي به دانهن ڪري نٿو سگهي. نه ئي پيءُ کي ڪوڙي آٿت ڏيڻ تي سندس دل ٿي ٿئي. ڪجهه دير جي چُپ کان پوءِ پٽس وري ڳالهه ڇوري ٿو.

”ابا، اڳهون غلام محمد جي دڪان تان لنگهيم، ته تنهنجي اچڻ جو ٻڌي قرض جي واپسيءَ تي تيهائين وڌيڪ زور پريائين. بابا، هن جو ڏوهه به ته ڪونهي نه، ڇه ڇه ٽي ٽي مهينا ڪير ٿو قرض رکي، هين ڪي به ته دڪان هلائڻو آهي نه!“

هو پيءُ جو مقصد سمجهندي پئسا ڪڍڻ وڃي ٿو. پٽس به هن جي اٿڻ کي سمجهي ٿو.

”پُٽ، هين پيري تمام گهڻن پئسن جي ضرورت آهي، سو مڙئي اهو خيال ضرور ڪجان. تنهنجي پگهار ته تولاءِ ئي مس پوري آهي، ان جو مون کي احساس آهي؛ پر ڇا ڪجي، جڳ سان به ته هلڻو آهي نه.“ پٽس هميشه وارو رٽيل جملو اوڳاڇي ٿو.

هو ڪمري ۾ اچي، بيگ کولي، ڪراچيءَ موٽي وڃڻ جيترو ڀاڙو رکي، باقي پئسا ڪڍي پيءُ ڏانهن اچي ٿو. ”بابا، هان هي پئسا وٺو.“

پٽس ڪانئس پئسا وٺي ڳڻڻ لڳي ٿو. ”بس هي!“ پٽس جي پيشانيءَ تي گهنج اچي وڃي ٿو.

”بس بابا، اهي ئي اٿوَ، مون پاڻ لاءِ رڳو ڪراچيءَ موٽي وڃڻ جيترو ڀاڙو رکيو آهي، پيو جيڪي ڪجهه هُيو، اهو توهان جي حوالي ڪيو اٿم.“

”پر هنن پئسن مان ٿيندو ڇا! تون آخر پگهار ڪرين ڪاڏي ٿو؟“ پٽس چڙي چوي ٿو. هاڻي هين کان سويل واري سندس اها ڳالهه وسري وڃي ٿي، ته پگهار ته تولاءِ به پورو ڪونهي.

”بابا. اُتي ڪراچيءَ ۾ مسواڙ پريتم، ڪجهه قرض ڏنم ۽ باقي جيڪي ڪجهه بچيو آهي، سو ڪٺي اچي هت نڪتو آهيان.“ پيءُ کي هميشه جيان سمجهائي ٿو.

”بس، توکي آهي عيش ڪرڻو. اسان هتي دنيا آڏو خراب خوار پيا ٿيون، ان جو توکي ڪوئي احساس ٿئي به ڇو؟ ڇه ڇه مهينا ٿيڻدي پائي به نه موڪلين. سڀ پئسا ڪپائي، پوءِ هتي اچي ٿو ڪوڙ سٽين! نه پنهنجي عزت جو اونو، نه اسان جي اچن وارن جو خيال. مون ته ماستريءَ هوندي به پنهنجي گهر جي خرچ کان اڪيون نه پوريون هيون، تنهنجو ضمير ڇو ٻُڏي ويو آهي؟ مان ته......“

”چاهي؟ ڀڄڙي سان ڇا ٿي ٿو وڙهين؟“ ماڻس جيڪا متي جي سور ڪري وڃي اندر ستي هئي، سا مڙس جي گوڙ تي ٻاهر نڪري اچي ٿي.

پٽس، ماڻس کي ڪوئي جواب نٿو ڏئي.

”چاهي آخر؟“ هوءَ وري ڏيئرن کان پڇي ٿي.

”پئسن جي ڳالهه آهي، ٻيو ڇاهي.“ راحت تيزيءَ مان ماءُ کي جواب ڏئي ٿي.

”بابو چوي ٿو ته هنن پئسن مان ڇا ٿيندو!“

”ابا، پوءِ تون به ته خيال ڪر نه، پلا تون نه ڏيندين ته پيو ڪير ڏيندو؟ اسان آخر ڪاڏي وڃون. تو ۾ ئي اميدون آهن نه. ڪو پيو وينو آهي جو اچي اسان کي ڪارائيندو؟ ڪجهه هجئي ته ڏينس. ابا مان کي به روز ڪٿس پئي ٿئي، جي پئسا هجنئي ته جيڪر مان به ڊاڪٽر کي پاڻ ڏيکاري اچان!“

”آخر توهان مون کي سمجهيو ڇاهي؟ ملڪ جو والي؟ بادشاهه؟ هڪ ڪراچيءَ ۾ ڪلارڪيءَ ڪري روز روز وينو ذليل ٿيان، پيو هتي ڳوٺ اچان ته به ڪو سک نصيب نه ٿئي! مان ته هِن زندگيءَ مان ئي بيزار ٿي ويو آهيان ! نه تو موت اچي نه ڪا ٻي ڳالهه ٿي ٿئي! هفتي جي موڪل وٺي آيو هوس، ته ڳوٺ وڃي ڪو سک ماڻيندس، پر هت اچ ته هت به ساڳي مصيبت. ويتر ڏچو. تمجهڻ. مان ڪاڏي وڃان، آخر مان ڪاڏي وڃان!“
هن جو گلو پرجي اچي ٿو ۽ پنهنجي نڙيءَ ۾ ڪو ڳنڍو اٽڪيل محسوس ٿو ڪري. هن ڪان وڌيڪ ڳالهائڻ نٿو نڪري سگهي ۽ هو ڪمري ۾ هليو وڃي ٿو ۽ پنهنجي بيگ کڻي ٻاهر نڪري اچي ٿو. ”هان، هي پئسا وٺو، مان ڪراچيءَ ٿو وڃان، منهنجي هتي رهڻ جو ڪوئي ضرور ڪونهي!“ هو پيءُ جي کٽ تي پئسا اڇلي ٻاهر وڃڻ لڳي ٿو، ته ماڻس ۽ سندس پينرون ڇنبڙي پوَنس ٿيون ۽ وڃڻ کان روڪڻ لڳنس ٿيون.

”ابا خدا جي واسطي ائين نه ڪر...“

”ادا ڏس ائين وڃين ٿو.“

”ادا اڄا ڪالهه ته آيو آهين!“

ماڻس بيگ کسي وٺيس ٿي.

”ڇڏ امان ڇڏ. مان هتي ڪونه رهندس، ڪونه رهندس، ڇڏ مون......“

”ابا خدا کي ڏس. پنهنجي پيءُ ماءُ سان به ڪاوڙ؟ اڄا ڪالهه ته آيو آهين. اسان جي پوري سڪ به نه لٿي آهي، ته تون وڃڻ جا سانباها پيو ڪرين! نه ابا نه ائين نه ڪر، رب جي واسطي.“ آخر گهڻي منٿاڪٽ، ڇڪ ڇڪان ۽ منٿن کان پوءِ بيگ مان هٿ ڪڍي ٿو. ماڻس بيگ کي اندر رکي موٽي اچي ٿي. هو ماءُ ۽ پينرن کي روئندو ڇڏي، اندر کٽ تي ڪري ٿو ۽ اونڌي منهن ليٽي پوي ٿو. ٿوريءَ دير کان پوءِ هو پنهنجي مٿي تي ڪنهن جو هٿ محسوس ڪري ٿو. هٿ، جيڪو هن جي وارن تي گهمي رهيو آهي. هو منهن ورائي ڏسي ٿو. پٽس آهي. هو وري منهن کي وهاڻي ۾ لڪائي ڇڏي ٿو. پٽس هليو وڃي ٿو. هن جي اندر مان هڪ سڏڪو ايرڻ چاهي ٿو، پر اهو اڀري نٿو سگهي.

●

در تي سڏ ٿيڻ سان ٻاهر نڪري اچي ٿو. سندس دوست آهن. هنن سان بيلي ٿو.

”ٻه-ٽي ڏينهن آئي ٿيا ٿئي، پوءِ به منهن ڪونه ڏيکاريئي. اڄ به جي چاچو نه ٻڌائي ها، ته اسان ائين ئي لاڙڪائي هليا وڃون ها“ انور چويس ٿو ”ڇا پئي ڪيئي گهر ۾؟“

”بس اڃا ئي پيو هوس.“

”اڃا ئي يا ڪراچيءَ جا ٽڪ پئي لاٿئي. ها سائين ڪراچيءَ جون جوانڙيون ته ڇڳن پلن جي چيلهه ڇپي ڪري ڇڏين، تون ته پوءِ به سنگل پاسري آهين. بس بابا عيش ڪر عيش — موج ڪر ۽ موج!“ رزاق چويس ٿو.

”نه، اهڙي ڪائي ڳالهه ڪانهي. توهان هرو ڀرو غلط ٿا سوچيو، اتي ته......“

”اڙي هاڻي ڇڏ ڇڏ. اسان توکان ڪسي ڪونه ٿا وٺون اهي ملوڪڙيون، توکي نيبهه هجن ميان. هاڻي وڃ تيار ٿي اچ ته لاڙڪاڻي هلون. ’روميو جوليٽ‘ به ڏسي اچون ته يارن دوستن سان به ملي اچون. وڃ جلدي سنيري اچ.“ انور ڪلهي تي هٿ رکيس ٿو.

”پر مان لاڙڪاڻي ڪونه هلي سگهندس.“

”ڇو؟“ ڪوئي سبب؟“

”مون وٽ ناڻو ڪونهي! جيڪي هو سو گهروارن کي ڏئي ڇڏيم.“

”اڙي هاڻي اهو هميشه وارو رينگٽ ڇڏ. سدائين اهين ڪنجوسي، ڇگو هاڻي تيار ٿيءُ، پئسن جو ڪو فڪر نه ڪر. ڊڄ نه، تنهنجي کيسي تي بار ڪونه وجهبو.“ هو آن ٿو ڪ جي ور جو ڊڪ هاري نه ٿو، پي ٿو وڃي.

”ڏسين ڇا ٿو ٻيٺو، وڃ نه. اسان به ته تنهنجا دوست آهيون. ڪي ڌار ڪونه آهيون. وڃ جلدي اچ.“ منظور گهر ڏانهن ڌڪيس ٿو.

”نه مان ڪونه هلندس. توهان ٿي اچو، مون کي ڪجهه پڙهڻو آهي.“

”ڇڙي وئين؟ بابا يارن سان به ڪاوڙ ۽ ليڪا، وڃ تيار ٿي جلدي اچ.“

”چيم نه ته مان ڪونه هلندس، توهان ٿي اچو.“

”ڇگو شام جو ڪچهريون ڪبيون، ٺيڪ آ؟“

”ٺيڪ.“ گهر اچي ٿو.

●

”يوليسز“ پڙهي رهيو آهي:

”ادا“

ڪتاب تان نهار هٽائي سامهون ٻيٺل ننڍڙيءَ ڀيڻ ڏي ڏسي ٿو. ”ڇاهي؟“

”ادا، پئسا ڏي، شئي وٺنديس— هان ادا!“ ڀيڻس نماڻين نگاهن سان ڏسيس ٿي:

”پئسا ڪونهن.“

”ادا ڏين نٿو.“ ڀيڻس ليلائي ٿي:

”وڃين ٿي يا هڻانءِ موچڙا. هڪڙو ڀيرو چيم به ته پئسا ڪونهن، پوءِ به مٿو ٿي کائين. ڀڄي وڃ هتان.“ ڀيڻ تي الر ڪري ٿو. ننڍڙي ڀيڻس روئندي ۽ شور ڪندي ٻاهر نڪري وڃي ٿي ته هيانءَ ۾ سور محسوس ڪري ٿو. اکين ۾ ڳوڙها اچي وڃنس ٿا. وڌيڪ پڙهي نٿو سگهي ۽ ڪتاب کي جاري ۾ اڇلي، پاڻ کي کٽ تي ڪري ڇڏي ٿو.

●

رات جو ٽائيم، سيئي ستا پيا آهن. ماڻس سنڌس وارن ۾ آڱريون ڦيري رهي آهي، هن جون نگاهون ستارن ۾ ڪُتل آهن.

”ابا، هاڻي هڪڙي آس اٿم. شل، توکي پنهنجي جيئري ئي موڙ ڏسي، پوءِ وڃي قبر پيڙي تيان!“ ماءُ کي ڪوئي جواب نٿو ڏئي. چُپ پيو آهي.

”پر ابا، توکي ان جي ڪا ڳڻتي ئي ڪونهي! ۽ پئسا ٽارينڊو اچين تڏهن به چڱو. ڪنهن ڪان سڀ ۽ گهرون نه ڪهڙي آسري تي!“ ماڻس رهي نٿي سگهي، سندس لهجو ڏاڍو روئڻهارڪو آهي.

”امان، توکي ڪيترا ڀيرا سمجهايو اٿم ته اجايون ڳالهيون نه ڪندي ڪر. رڳو هجڻي ماڻهوءَ کي خراب ڪرڻو!“

”اهي اجايون ڳالهيون آهن ابا؟ ماڻهن جا ٻار اجا آڱوٺي جيترا مس ٿين ٿا، ته شادي شادي ڪندا وتن ٿا، ۽ تون آهين جو ايڏي عمر اچي تي اٿئي، ته به شاديءَ جي نالي ڪان ٻه چڙين ٿو! ابا، مانکي ته...“

”مان چوانءِ ٿو بکواس بند ڪندينءَ يا نه؟“ صفا باهه ٿي وڃي ٿو.

”مان بکواس ٿي ڪيان... ماءُ... ماءُ سان ائين ڳالهائبو آهي-چڱائيءَ جو...“ ماڻس ٻُڏ سڪندي، ڳوڙها ڳاڙيندي هلي وڃي ٿي، ۽ هو سوچڻ لڳي ٿو ته ماءُ کي ڇا سمجهائي ته هن کي خود انهن موڙن پڌڻ جي ڪيڏي نه آس آهي!

●

ڳوٺاڻي هوٽل تي دوستن سان چانهه پي رهيو آهي. سياست تي بحث هلي رهيو آهي، ڳوٺاڻا به دلچسپيءَ سان هنن جون ڳالهيون ٻُڌي رهيا آهن، ته ڪريم ڪاسائي اچي ٿو.

”ابا چڱو جو تون ملي وئين، مان پاڻ توهان جي گهرڏون ٿيو ٿو اچان.“

”خير ته آهي ڪاڪا؟“ ڪجهه ڪجهه سمجهندي به پڇي ٿو.

”ها ابا، پيو مڙئي ڪٽير آهي، مهاديءَ جا پئسا وٺڻ ويس ته پٺهين چيو ته پئسا جاويد وٽ آهن، اچي ته موڪليانءِ ٿو، سو ابا، هاڻي قسمت سان مليو آهين، ته هتي ئي ڏئي ڇڏ ته چڱو.“

”پر چاچا، مون وٽ هن وقت ته ڪونهن، توهان ڏي موڪلي ڏبا، ڪوئي خيال نه ڪيو.“

”پٺهين چوي ٿو وٽ آهن، تون چوين ته هن وقت ڪونهن! جي پئسا نٿا لٿهنو ته اهڙو گوشت ڪائو چو ٿا؟ مان ڪو ڪنهن جو نوڪر ته ڪونه آهيان، مهربان! مون کي پئسا گهرجن پئسا.“ سڄي هوٽل وارا ڪيس ڏسي رهيا آهن. پاڻ کي بي عزتو محسوس ڪندي به زبان نٿي چريس. ڪريم ڪاسائيءَ کي انور ئي سمجهائي ٿو: ”چاچا، تنهنجا پئسا ڪوئي ڪائي ڪونه ويندو، ملي ويندئي، دلجاءِ ڪر.“

”دلجاءِ ڪريان! واھ اشراف واھ، جن ڪا سان خيرات ٿو ڪيان.“ ڪاسائي پيو بڪ
گهٽو ڪجھ چٽي هليو وڃي ٿو ۽ هو محسوس ڪري ٿو، جڻ سندس سڄي ڪپڙا ڪوئي لاهي
ويو آهي ۽ هو ننهن ڪان وٺي چوٽيءَ تائين ننگو هجي.

●

دال ماني ڪائي رهيو آهي تہ نندي ڀاءُ جو روئڻ ڪن تي ٿو پوي.
”امان! اهو وري ڇا تي ٿو ميڪي؟“
”ابا، عبدالقادر جن جي گهر مڇيءَ جو ٻوڙ ڏسي آيو آهي، چوي ٿو تہ مان روز روز
دال ڪونہ کائيندس، مان کي انهن ڪان وٺي ڏيو.“
”اڙي بس ڪندين يا اچي هٿانءِ ڀادر؟“ ڀاڻس جو روئڻ جاري آهي. هو ٽپي ٻاھر ٿي
وڃي ٿو، ۽ ٻاھر نڪري نندي ڀاءُ کي ٻہ ٽي چماٽون وهائي ڪڍي ٿو.

●

رات جو دوستن وٽان اٿي اچي ٿو تہ ماڻس فرحت کي زور ڏيندي نظر اچيس ٿي.
فرحت ڳچيءَ تائين رلهي ويڙهيون سٽي پيئي آهي.
”ڇو امان، خير تہ آهي! ڇا ٿيو اٿس؟“
”ابا، بخار ٿي پيو اٿس!“
”بخار!“
”ها ابا، ڪجھ ڏينهن چڙي، وري هليو ٿو اچيس. مئو جند ئي نٿو ڇڏيس!“
ماءُ ڏانهن مٺل نگاهن سان ڏسي ڪجھ چوي نٿو.
”ڪوڊ ويرين مان تہ ڪجھ وري ئي نٿو، هجن پئسا تہ لاڙڪاڻي وڃي ڊاڪٽر کي
ڏيکاري اچانس. هاڻي تہ ڪڏهن ڪڏهن وٺي اهڙو ٿي ڪنگهي جو مان تہ ڊڄي ٿي وڃان.
ابا، ويچاريون پرت مان جيڪي ڪمائين، سو هليو وڃي گهر جي خرچ تي. دوا تہ ٿي پوين، پر
انهن پئسن مان جان لاءِ ڪپڙو بہ نصيب ڪونہ ٿو ٿئين! تو ھہ بہ تہ آسرو ڪونهي نہ! ڪاڏي
وڃون؟ بس ابا، خدا اٿن، اهوئي پناھ ڏئي سگهي ٿو.“
اکيون پرجي اچنس ٿيون. ٻتي ڪٽي اندر هليو وڃي ٿو. ڀاڙي وارا پئسا ڪڍي ٻاھر اچي ٿو.
”هان هي وٺ، سڀاڻي لاڙڪاڻي وٺي وڃجوس.“
”نہ ابا رکين، تو کي ڀاڙو ڪري بہ تہ وڃڻو آهي نہ؟ پوءِ ڪيئن ڪندين، ڪير ڏيندئي؟“
”توڻ هنن کي رک، مان مڙئي ڪنهن نہ ڪنهن ڪان اوڌر وٺي وڃي ڪراچي
نڪرندس، منهنجو خيال نہ ڪر.“ هو ڪٽ تي پئسا اڇلائي وڃي پنهنجي هنڌ تي ڪري ٿو ۽
سندس نيڻ ڇلڪي پون ٿا.

●

”منظور، ڳالهه ٻڌ، ڪجهه پيسا گهرجن، پاڙو ڪري ڪراچيءَ پهچڻو آهي.“ ويچاري صورت سان منظور ڏي ڏسي ٿو.

”يار پاڻ وٽ ته پيسو ڪونهي، ڪنهن ٻئي کان اڌارا وٺي ڏيانءِ. ٻيو ڊڄان ٿو ته هن پيري به اڳي وانگر ڪندين. ٻن مهينن کان پوءِ ڳالهه ياد پوندءِ، مون کي پين آڏو ذليل ڪري وجهندين!“

”هن پيري ائين ڪونه ٿيندو منظور.“

”سدائين ائين چوندو آهين، رڙائي رڙائي پوءِ ڏيندين.“

”نه، هاڻي ائين ٿئي ته پوءِ هميشه لاءِ اهو سلسلو ختم سمجهه، دلجاءِ ڪر وڃڻ سان موڪلي ڏيندومانءِ.“

”چڱو، مان ڪوشش ڪندس.“

”نه ڪوشش نه، ڪنهن به حالت ۾ هٿ ڪري ڏيڻا اٿئي. مون کي ڪراچيءَ پهچڻ ڏي. باقي ٻي ڳالهه جو تون ڪوئي خيال نه ڪر.“

”پر پيلي مڙس ٿجانءِ، ائين نه ٿئي جو مان پين ۾ ڏٺو ٿيان.“

”نه نه، تون خاطري ڪر.“

●

So you are going to your paradise.

”پيراڊائيز! هون! پٽس جي جنت. حراميءَ ڪڏهن هتي جي حالت ڏٺي هجي ته ائين چوي ئي نه. سمجهي ٿو ته جڻ مصيبتن جو ٺيڪو ڪراچيءَ ئي ڪنيو آهي. هتي هجي ته خبر پويس ته مان جنت ۾ آهيان يا دوزخ ۾!“

پهريائين هن کي پنهنجي دوست تي سخت مٺيان لڳي؛ پر پوءِ هن کي لڳو ته ان ۾ هن جي دوست جو ڪنهن به قسم جو ڏوهه نه هو. ڏوهه ته هن جو پنهنجو آهي. جاڻندي به ڪراچيءَ مان بيگ کڻندي، هن به ته ائين ئي محسوس ڪيو هو نه، ته سچ پچ پنهنجي پيراڊائيز ڏانهن ٿو وڃي. اها جنت، جتي وڃي سڪون نصيب ٿيندس، جتي آنند ماڻيندو. آنند، جنهن جو ڪراچيءَ جهڙي شهر ۾ تصورئي نٿو ڪري سگهجي. ها، اها هن جي ڀُل هئي. نه، ان کي ڀُل نه پر چشم پوشي چوڻ گهرجي. خبر هوندي به هو ائين ئي ڪندو آهي. اصل پاڻ کي اهو زوريءَ ڀانور ڪرائيندو آهي يا ڪٿي ايئن چئجي ته اهو مچرائيندو آهي، ۽ سڪون ماڻڻ جو مزو وٺندو آهي. هن کي لڳو ته اها انساني فطرت آهي ته هو پاڻ کي خوش ڪرڻ لاءِ ڪاڪ محل جوڙيندا آهن ۽ ان ۾ ڪا مومل ويهاري ڇڏيندا آهن، ۽ ايئن ڪري خوشي ماڻي مصيبتن ۽ تڪليفن کان چند لمحن لاءِ (خيالي ئي سهي) پاڻ آجو ڪري سگهڻ حاصل ڪرڻ چاهيندا آهن. نه ته هن کي ته اڳ ۾ئي اها خبر هئي ته ڳوٺ ۾ اهو هفتو ڪيئن گذرندو؟ پر پوءِ به هُن هميشه جيان اهو مچي ورتو هو، ته اتي حالتون بدلجي ويون هونديون ۽

ان سلسلي ۾ اهو بہ يقين ڪري ورتو هئائين تہ اتي وڃي هائي سک سائيندو سک جيڪو هن ڪان ڪسيل آهي، ڦريل آهي، جيڪو هن کي ڪٿي بہ اڃا تائين ملي نہ سگهندو آهي، جنهن کي هن هر هنڌ هرجاء هروقت حاصل ڪرڻ جي سڌ ڪئي آهي، ملڻ جو ويساهہ ڪري وڏيڪ ڏک ڀوڳيو آهي. هائي بہ هو اهو محسوس ڪري رهيو آهي تہ ڪراچيءَ وڃي سک مائيندو. جيتوڻيڪ هن کي خبر آهي تہ ڪراچي وڃي ڪري جهنم ۾ داخل ٿيندو. وري بہ ساڳين مصيبتن ۾ ڦاسندو. پوءِ بہ هن کي ائين ٿو لڳي تہ اتي وڃي هڪڙي نئين زندگيءَ جي شروعات ڪندو. نئين زندگي، پُرسڪون، پُرلطف، شاندار زندگي! هن جي چهري تي هڪ ڪوڙي مُرڪ ڦهلجي وڃي ٿي.

●

جاويد او جاويد!

ڇاهي؟ ننڊ سان ٿو اٿارين!

ننڊ مان ٿو اٿاريانءِ، ڪمال آ سج چڙهي آيو آهي، تڏهن بہ خانصاحب ستو پيو آهين.

بابا، اٿي ماني پچاءِ. اسان تنهنجا نوڪر ڪونہ آهيون، جو تنهنجي واري جو ڪم بہ اسان ڪري ڏيون.

يار مون کي بخار ٿي پيو آهي، تون ئي ڪٿي پچاءِ، شام جو ماني مان ڪندس، ننڊ بہ تہ اڃا اکين آئي هئي.

بابا اهي نخرا هتي ڪونہ هلندءِ. ماني اٿي ڪر تہ واهہ، نہ تہ وڃي هوٽلون سنڀال تہ خبر پوَنئي تہ گهٽي ويهين سؤ آهي!

چڱو ناراض نہ ٿيءُ، مان ماني ڪيان ٿو.

●

جاويد!

هون.

پگهار مليئي؟

نہ يار اڃا ڪونہ مليو آهي.

يار ڪمال آهي! پين کي ملي وڃي، باقي ٿوسان ڇڻ دشمني اٿن. بابا مسواڙ ڏيڻي اٿئي، ڪٿئون بہ پئسا آڻي پورا ڪر.

يار اهڙو ڇو ٿيو آهين! پئسا هجن تہ مان ڏيانءِ. خبر اٿئي راتوڪي ڪاڏي ٿي آهيان ۽ مٿان اڇي رات ٿي آهي، تڏهن بہ ڪاڻ پيٽ جو ڪو آسرو ڪونهي ۽ تون وري پيو......

پُٽ جاويد، مان تنهنجي بک مان پڌل ڪونہ آهيان. بابا ائين ڪم ڪونہ ٿيندو، جي رهڻو اٿئي تہ پئسا هلاءِ، نہ تہ وٺ ٽڪيٽ، پيا بہ ڪوڙ پارٽنر ٿي رهڻ لاءِ پيا ايلاز ڪن، رڳو تون ڪونهين. هڪ ايترو سستو رهاڻانءِ مٿان وري......

ناراض نہ ٿيءُ يار، مان ڪتاب نہ ڪتان پُسن جو ڀلو ڪري ٿو وٺان.
هٿ ڪجانءِ ڪنهن بہ صورت ۾ نہ تہ هتان پنهنجا ٽپڙ ٻڌ.

●

غلام محمد!
ڇا هي
ڪر چوانءِ ڪندين؟
ڪهڙو ڪم؟

يار اڄ وري هٿ پير سڙڻ لڳا آهن. مهرباني ڪري اسٽور تان هيءَ دوا تہ وٺي آڻي ڏي. منهنجو مٿو ٿو ڦري نہ تہ جيڪر مان پاڻ ئي وٺي اچان ها.

بابا مون ڪان اهو ڪونہ پڄندو، مان پاڻ ٿوڪان وڏيڪ ٿڪل آهيان. اهڙو شوق آٿي تہ پنهنجن چنگهن ڪان ڪم وٺ. مان سمهان ٿو، متان جاڳائين....

●

جاويد
هون
ڇا ٿو ڪرين
پڙهان پيو
پتي هاڻي اهو پڙهڻ پڙهڻ ڇڏ. مون کي ننڊ ٿي اچي. مهرباني ڪري بتي وسا.
پر اڃا تہ ڏهہ ٿيا آهن. هيترن ڏينهن ۾ اڄ ئي تہ پڙهڻ لاءِ ٽائيم مليو اٿر.
بابا مان چوانءِ ٿو مون کي روشنيءَ ۾ ننڊ ڪانہ ايندي آهي. پڙهڻ جو اهڙو شوق آٿي، تہ وڃي پنهنجي لاءِ خلاصي جاءِ هٿ ڪر. هيءَ منهنجي جاءِ آهي ۽ هتي منهنجي ئي هلندي. سمجهيئي يا......

●

ارباب!
ڇٺ
يار اڄ تہ هڪڙي مهرباني ڪجانءِ.
ڪهڙي؟

يار منهنجا مهمان آيا آهن. انهن کي مان پاڻ واري کٽ ڏيندس، تون مون کي پاڻ سان سمهڻ ڏجانءِ. مڙئي هڪڙي رات جو مسئلو آهي، ڏکي سکي گذري ويندي.

نہ بابا، مون کي ٻئي سان گڏ سمهڻ ۾ آرام ڪونہ ايندو. تون وڃي پنهنجي لاءِ ڪو ٻيو بيلو ڪر.

ان ڏينهن تنهنجا مهمان آيا هئا ته مون سان ڪونه سمهيو هئين؟ مڙس ٿيءُ ائين نه ڪر ني. مهمان ڇا چوندا؟

توون وري يار عجيب ڳالهيون پيو ڪرين، هڪڙو پنهنجي جاءِ ۾ رهايون، پيو وري اهي نخرا. اهو آهي ڪنهن سان چڱائي ڪرڻ جو بدلو؟

●

ڪشور ڳالهه ته ٻڌ.

چئه.

جاويد ته ڪڏهن ڪا فلم ڪونه ڏيکاري آٿي نه؟

اهو سڄو فلم ڇا ڏيکاريندو! پاڻ ته پالي، هڪڙي جوڙي ڪپي به سڄو هفتو ٿو هلائي. ڏس ڪپڙا ڪهڙا ٿي ويا اٿس. ساريو جهڙو پنگي. ٻُڌي به ٿو مري!

اڙي هوريان ڳالهاءِ ته ٻڌي نه وٺي.

ٻڌندو ته وري ڇا ڪندو. سان ڪوڙ ته ڪانه ٿي ڳالهايان. تون ٿي چئه اٿس ڪو افعال ؟

ها اهو ته سچ آهي، تڏهن ته ڪا به چوڪري لفٽ ٿي ڪانه ٿي ڏئيس نه؟

چوڪرين جو اتو ڪتو آهي، جو اهڙي پنگيءَ کي منهن لڳائينديون. باقي نازلي جي تون مهربان ٿئينس ته پي ڳالهه آ.

منهنجي مهربان ٿئيس جُتي، مان اهڙي ڪنجوس تي ڪنگهان به ڪونه. تون ٿي مون کي ائين چئين. دنيا ڇا ڪُتي آهي. ڪيلي ڳالهاءِ ته سڀئي مرد پيرن ۾.

●

جاويد اڙي جاويد

جيءُ... ڇا ڪيئي؟

جلد نيڪر، مون کي وهنجڻو آهي. اڄ نوشيءَ سان پروگرام آهي، دير ڪئي ته ناراض ٿي ويندي.

ٿورو ترس، باقي به ڪپڙا وجي بچيا آهن. منٽن ۾ ٿو ڌوئي وٺان.

نه بابا، پري ٿيءُ-مون کي تڙ ڪرڻ ڏي، پوءِ ڌوئجانءِ اهي ڪپڙا.

صبح جو به ته تڙ ڪيو هُيئي نه.

ته پوءِ هاڻي نه ڪيان. اٿي جلد ڪر نيڪر.

●

جاويد!

هون.

يڪو غسلخاني ۾ ڇا پئي ڪيئي؟

"......... ..!"

اڙي مري ويندين ڇورا! پئسا ڪٿي ڪوڙ ڇوريون. ڪراچيءَ جهڙو شهر، جتي ڇورين جو سمنڊ ٿو وهي، اتي به تون پياسو...!؟

ڇورين تي پئسا خرچ ڪريان ته گهر ڇا موڪليان. پاڻ ڇا ڪاوان بڪ مرڻو ته ڪونهي؟

اڙي پوءِ ڪا چڱي نوڪري هٿ ڪر نه. ائين ته مري ويندين. ڏس ته ليڙڪيڙ ٿي ويو آهين.

چڱي نوڪريءَ لاءِ سفارش ۽ پئسو ڪٿان اچي، اهو سوچيو به آٿي.

ته بابا پاڻ ڄاڻ، مون سان ڇو ٿو وڙهين!

●

سر توهان سڏايو؟

مسٽر جاويد، توڪي نوڪري ڪرڻي ناهي ڇا؟

سر.

سر ڇا، اڄ به دير ڪري آيو آهين. مون ڪان اهو برداشت ٿي نه سگهندو.

سر صبح جو ماني ڪرڻي ٿي پوي. وري بس جو اوسيئڙو. بسون اهڙيون پريون ٿيون اچن، جو لڙڪڻ جي جاءِ به نٿي ملي، سر.......

پتي مان بهانن سان پڌل ناهيان. آئيندي ائين ٿيو ته پگهار ڪٽجڻ ڪان به وڌيڪ سزا ملندي، اهو ذهن ۾ ويهاري ڇڏ. ته هيءَ ڪراچي آهي، تنهنجي سنڌ ناهي!

يس سر.

●

جاويد سنڌ ٿو وڃين؟

سنڌ ٿو وڃان! ته ڪراچي سنڌ ناهي ڇا؟

ڪراچي وري سنڌ ڇا جي آهي، ڪراچيءَ جي الڳ حيثيت آهي مسٽر جاويد.

●

پائي سنڌي ڪراچيءَ ڪي ڪاٿي ويا، جيڏانهن ڏس اتي سنڌي حاضر.

هي پنهنجي حڪومت اٿن. مستيون ڪرڻ ڏين، باقي سندن حڪومت ڊهي، ته اهڙا موچڙا هڻنداسين، جو وري ڪراچيءَ ڏانهن منهن نه ڪندا.

اڙي هوريان ڳالهاءِ ڪو سنڌي... وينو نه هجي بس ۾.

●

هن سان ملو، هي مسٽر جاويد آهي، سنڌ ڪان هتي آيو آهي. پنهنجي حڪومت اٿن، تڏهن هتي ڪراچيءَ جهڙي شهر ۾ نوڪري ملي اٿس، نه ته هن ويچاري ته خواب ۾ به ڪراچي نه ڏٺي هوندي، ها ها... ها! مسٽر جاويد، مان چرچو پيو ڪيان .Dont mind it

●

ڇا تو ڳولين جاويد؟

ماني ڪاڻ تي نظر اچي!

نه اڄ ڪونه ڪئي اٿسي.

ڇو؟

بابا بس پئسا ختم ٿي ويا. هاڻي سيڪو وڃي پنهنجو بندوبست پاڻ ڪري.

ماري ڇڏيوَ. پکهار ۾ اڃا ايترا ڏينهن پيا آهن. هاڻي ڇا ٿيندو؟ اوڌر به ته وڏي مصيبت ۽ ذلت ڪڍڻ کان پوءِ ٿي ملي. ڀلا سدائين ايڏو جلدي ميس جا پئسا ڪيئن ٿا ختم ٿي وڃن؟

ڪيئن ٿا ختم ٿي وڃن! يعني مان تو کپائي ڇڏيان؟ اها آهي شرافت، رهندو مون تي الزام تو هڻين!

يار تون هر ڳالهه انهيءَ طرف ڇو ڪٽي ويندو آهين. ڪڏهن ڳالهه جو مطلب سمجهڻ جي ڪوشش به ته ڪندو ڪر.

يعني مان بيوقوف آهيان ۽ تون...

يار منهنجو اهو مطلب ناهي. خير ڇڏ انهيءَ ڳالهه کي، اڳتي مون کان اهڙي غلطي ڪانه ٿيندي. مان...

چڱو هاڻي مٿو نه کاءُ، جان ڇڏ.

●

”هونءَ مان به وڏو ذليل آهيان. وڏو ڪميڻو، اصل نِوڙ. ڪراچيءَ وڃڻ لاءِ تنگ پيو ٿيان. صبح کان وٺي ڪيڏي نه خوشي شروع ٿي وئي آهي. ڄڻ اتي وڃي ڪو لڪل خزانو لهندس. نئين زندگيءَ جي شروعات - پرلطف - پرسڪون - شاندار زندگي ۽ ڪراچيءَ هوندي ايڏي خوشفهمي!“

هن کي پنهنجو پاڻ تي ڏاڍي ڪاوڙ اچي وئي. هن جا ٻئي هٿ پنهنجن ڊگهن وارن ۾ کپي ويا. هن وارن کي ائين سٽ ڏني، ڄڻ آهي وار هن جا نه پر ڪنهن دشمن جا هجن. وارن پٽجڻ تي چرڪي هن وارن مان هٿ ڪڍي ڇڏيا. نئين زندگيءَ جي شروعات ڪرڻ ۽ پراڻي زندگيءَ جي لاش کي دفنائڻ لاءِ انسان ڪيڏو نه بيوقوف ٿو. اهو سوچي هن جي چهري تي ويچارپ واري اداس مرڪ اچي وئي. هن سوچيو، پر اها نئين زندگي شروع ٿي نه ٿي! اها پراڻي بيزار ڪندڙ زندگي ڪراچيءَ ۾ هجي، ڳوٺ ۾ هجي يا ڪٿي به - ڇچڙ جيان چنبڙيل جند ڇڏڻ جو نالو ئي نه. ڪيمپ لڳو ته سندس اها سوچ، ته ڪراچي وڃي شانتي ماڻيندو، هڪ خيال کان وڌيڪ ڪجهه ناهي؛ رڳي آنسو آهي. اتي پهچي مان ساڳيون ذلتون، ساڳيو احساس جو ڏنگ سهڻو پوندس، ساڳي هر شيءِ لاءِ سڪڻو پوندس.

”ڀلا چڱي نوڪري ٿي ملي، نه ئي ڪو آسرو يا اميد آهي! اميد به ڪهڙي رکان! ان پوزيشن ۾ به ته ناهيان. ته ڪنهن وڏيري کي ڪنهن لالچ ۾ ڦاسائي ڪا چڱي نوڪري

هٽ ڪيان. لڳ سٺي نوڪري مون کي ڪانہ ملندي. اها اميد رکڻ پاڳلپڻو آهي، بيوقوفي آهي ۽ خوشفهمي. هن حالت ۾ ڪراچيءَ ۾ رهڻ اڃا بہ وڌي چرائپ."

هن کي ڪراچيءَ تي جڪ اچڻ لڳا ۽ انهيءَ تي جنهن ۾ نوڪري ملڻ تي هن وڏي خوشي محسوس ڪئي هئي. جنهن سان هو ڪيئن اميدون رکي آيو هو ۽ جتي هن کي ذلتون سَهڻيون پيون آهن. جتي نہ پنهنجو گهر ٺهو وٺي سگهي ۽ نہ ئي ڪو سٺو پارٽنر ٺو مليس. جيترا پارٽنر بدلايا اٿئين، انهن ۾ ڪوبہ فرق ڪونہ. جيترا گهر مٽايا اٿئين، انهن ۾ بہ ڪوئي فرق ڪونہ. هر هنڌ ساڳي ڪار، هر هنڌ گهر نہ هجڻ ڪري طعنا ۽ ٽنڪا. ذليل ٿيڻ. جتي بہ ويو آهي اتي نئين بدمعاشي، نئين ذلت جو منهن ڏٺو اٿائين. هڪ پنهنجن جا سور پيو ڪراچيءَ ۾ هرهنڌ ڏاريائپ جو احساس، جيڪو وڪ وڪ تي نہ رڳو محسوس ڪيو اٿائين، پر ڪرايو ويو اٿس. نہ، ڪراچي ڪونہ ويندس. جهنم ۾ وڃي پوي ڪراچي. هتي ڳوٺ ۾ ئي رهندس. ها ڳوٺ ۾ ئي...

ڪن پل ڪاڻ هن خوشي محسوس ڪئي، پر وري هن جي خوشيءَ کي موت اچي ويو. هن کي ياد آيو تہ گهر توڙي ڳوٺ، هن لاءِ دوزخ ڪان گهٽ ناهن. ڪراچيءَ ۾ تہ هن کي نوڪري ملي سگهي آهي، پر هتي تہ پنيوالي يا بيلداريءَ جو آسرو بہ رکي نٿو سگهجي. سيٺي جايون پريون پيون آهن. ڳوٺ ۾ بيروزگار رهڻ، ۽ ان بيروزگاريءَ ڪان پوءِ جون ذلتون، گهر وارن جي ذري ذري تي ٿُٺ لعنت، جنهن سان هن الائي ڪيئن جند آزاد ڪرائي هئي وري شروع ٿي ويندي ۽ اهو هن ڪان سٺو نہ ٿيندو. هن کي خبر آهي تہ سندس سياڻ ڪيس ائين ڪرڻ نہ ڏيندو. ڪيس لڳو تہ ڪراچيءَ وڃڻ ئي هن لاءِ ٺيڪ رهندو ۽ هتان ڪان، انهيءَ بدمعاش پارٽنر شالاڪ سان زندگيءَ جو تياس ڪٽڻ ئي مناسب ٿيندو، جنهن ڪان سواءِ هن لاءِ پيو ڪو رستو ڪونهي.

"هر مان شالاڪ سان وڌيڪ رهي ڪونہ سگهندس. انتها درجي جو ڪريل آهي. سيڪو. آڱوٺي ڇاپ. هر وقت منهن تي لعنت وسندڙ. ذليل. خود غرض."

هن سوچيو تہ هاڻي هو ڪنهن ٻئي سان رهندو. انهيءَ ڳالهہ هن کي خوشي هٿڪي ڪئي؛ پر هن کي وري ياد آيو تہ اتي سڀ هڪجهڙا آهن. ٺڳيا آهن، يا ٺڳايا ويا آهن. سڀ هڪجهڙا خود غرض، لالچي، ڪميڻا، ماڻهپي جي ڏپ ڪان سواءِ.

نہ ڪراچيءَ ڪنهن بہ صورت ۾ نہ ويندس- تہ پوءِ ڪاڏي وڃان؟ ڳوٺ، نہ! ڪراچي، نہ! تہ ڪيڏانهن وڃان!؟

مون کي يقين آهي تہ جتي بہ ويندس اتي اهي حالتون، ذلتون، محروميون جند نہ ڇڏينديون، ۽ اهو سڀڪجهہ منهنجي ذليل طبعيت ڪري ئي آهي.

'الا ڏاهي ۾َ ٿيان، ڏاهيون ڏک ڏسن.'

ها، مون جهڙو حساس هنن حالتن ۾ رهي نہ سگهندو. پاڻ ايڊجسٽ ڪري نہ سگهندو. تہ پوءِ ڪهڙو رستو اختيار ڪيان؟ ڪهڙو!؟

هو ڪافي دير تائين منجهيو وينو رهيو. ڪوبہ حل ڳولي نہ سگهيو. ڪابہ روشني ڏسي نہ سگهيو. سندس نهار وهندڙ واهہ تي هئي، جيڪو هاڻي اوندهہ ڪري ڪارسرو ٿيندو ٿي ويو.

ها هڪ رستو آهي. آخري رستو. جيڪو مون کي اختيار ڪرڻ گهرجي يا ڪرڻو پوندو. خودڪشي... ها آپگهات ئي سڀني مرضن جي دوا آهي. ۽ مون کي اها دوا استعمال ڪرڻ گهرجي. ان ۾ ئي نجات آهي. ٻي ڪا واٽ ڪانهي. تازو هڪ مصور بہ تہ ائين ڪيو نہ؟ واهہ جي ڳالهہ ڪيائين: I prefer to die rather than live a life of shame

ها مون کي بہ ائين ڪرڻ کپي. هن شرمسار زندگيءَ مان ائين ڇوٽڪارو ملندو. اهوئي واحد طريقو آهي. ”موت ۾ ابدي سڪون آهي.“ ڪيڏي نہ شاندار فلاسافي آهي. هر مسئلي جو حل. هر مونجهاري جو خاتمو. آنند ئي آنند. شانتي ئي شانتي. مڪتي، هميشه لاءِ مڪتي!

پر مان اڃا مانڪو ڇو وينو آهيان!؟

ڇو!

ڇو؟

شايد مان ڊڄان ٿو. ڳيدي. يا اڃا جيون سڌرڻ جي آس! نئين شروعات جي اميد. جيتوڻيڪ مون کي ڄاڻ آهي تہ اهو سڀڪجهہ سوچڻ اجايو آهي. واريءَ تي ڪوٽ اڏجي نٿو سگهجي...

پوءِ بہ جيئڻ ٿو چاهيان!... هيتري واهيات، ذليل ۽ ڪريل زندگي- پوءِ بہ زندهہ رهڻ جي چاهنا. پوءِ بہ جيون سان پريم!...؟... نہ هاڻي مون کي حياتي ڪونہ کپي. ڪونہ گهرجي هيءُ جيون. واهيات... پر منهنجي خودڪشيءَ سان گهر جي ڇا حالت ٿيندي؟ امان ۽ بابي سان ڇا وهندو؟ ڀينرن ۽ ٻارن جو آئيندو ڪيڏو نہ اونداهو ٿي ويندو؟ هن کي ڪجهہ نہ ڏنو اٿم پوءِ بہ تہ هنن جون اميدون، آسون ۽ تمنائون مون سان لاڳو آهن نہ؟ هنہ هنہ... هہ... نہ...

هو پاڻ تي کلڻ لڳو.

وري ڏس، ڪهڙا نہ آرگيومنٽ ڏاهڻ شروع ڪيا اٿم. اصل مان پاڻ ذليل آهيان. مون ۾ ايڏي اخلاقي جرئت آهي ڪانہ. ڊڄڻو...؟ ها ڳيدي آهيان. انهيءَ شيءِ کان ٿو ڊڄان، جيڪا هڪ ڏينهن تہ هوندي بہ اچڻي آهي. تہ پوءِ جڏهن هن زندگيءَ ۾ ڪابہ سونهن، ڪابہ سرهاڻ ڪانهي، تہ موت اچڻ کان اڳ ان جي آجيان ڇونہ ڪرڻ کپي. مصيبتن مان پاڻ ئي پنهنجي جند آزاد ڇونہ ڪجي؟ ڪنهن شيءِ جي انتظار جو فائدو ڪهڙو آهي؟ فائدو بہ ڪهڙو آهي؟...

مونجهہ -

سوچ -

ها آپگهات ئي -

پوءِ؟...

ڳوٺ ۾ رهان؟ ڳو...

ڳوٺ ۾ وري... پلا ڪراچيءَ ۾ وري...

نہ ڪراچيءَ ۾...

تہ ڪاڏي وڃان؟ ڪجهہ تہ ڪرڻ کپي. ڪو تہ ڇوٽڪارو هجي. ڪو تہ هوندو.

ڪهڙو آهي!؟

ڇا ڪيان! هان؟...

آپگهات... ڳوٺ... ڪراچي...

آ... ڳ... ڪ... ڳ... ڪ... آ...؟

آخر ڇا ڪرڻ کپي؟ ڪجهہ تہ ڪرڻ ئي کپي-ڪو بہ هڪ فيصلو... ها، ڪو بہ هڪ...

پر ڪهڙو؟ ڪاڏي وڃان؟ ڇا ڪريان؟

انهيءَ پل تي منجهيو وېٺو آهي.

سوچ لوچ ۾ آنڌمانڌ جي تياس تي ٽنگيل هئو!

●

ريڪ ۾ رکيل ڪتابن تي جڏهن دز چڙهي ويندي آهي، تڏهن اهو تنقيد جو ڪم هوندو آهي، تہ انهن کي چنڊي ڦوڪي، جرڪائي نئين سنئين پڙهڻ تي هرڪائي- ائين ڇڇي ويل تحريرن جي اهميت جو پتو پوندو ۽ آهي ڪتاب آڏوهيءَ جي ڪاچ ٽيڻ کان بہ بچي پوندا-- ۽ ان لاءِ ”فلاڻو ناراض ٿي پوندو“ يا ”فلاڻي کي اهميت ملندي“ جي چڪر کان آجو ٿيڻو پوندو. تنقيد هيلتائين جو آسري نہ سگهي آهي، تہ آن جو ڪارڻ بہ ”فتوائن“ ۽ ”ياري باشيءَ“ وارو روايتي لهجو آهي، ان کي تياڳڻو پوندو. ذاتي وٽت-اٿوٽت کان مٿي چڙهڻو پوندو--ڇاڪاڻ تہ تنقيد هيٺ ڪرڻ جو نالو ناهي.

رعنا حنيف صديقي — پولار

ثمرين گيٽ تي بيٺي هئي. جڏهن هن جي ڪار سامهون اچي بيٺي، بينا ڪار سان هيٺ لٿي ۽ ڪار جو گيئر (Gear) وري سٽارٽ ٿيڻ لاءِ بدلايو ويو، ته ثمرين ڪار جي دريءَ ۾ اندر جهاتي پاتي. ”او نو، ادا منظور توهان ڪيڏانهن ٿا وڃو؟ توهان ڪي اندر اچڻو پوندو. آءٌ توهان ٻنهي ڪي پنهنجي پاڻ سان ملائڻ ٿي چاهيان No excuse me please —“ منظور خان ڪي نه چاهيندي به لهڻو پيو.

ثمرين جو پاڻ عمر، جيڪو عالمي شهرت جو چترڪار ته نه، پر هڪڙو شيشاگر هو ۽ ويجهڙائيءَ ۾ جرمنيءَ ۾ پنهنجن ڪرسٽان (Crystals) جي نمائش ڪرائي موٽيو هو، بينا ۽ منظور سان ملاقات ٿي هيس ۽ منظور کان سندس آئل ڪمپني بابت پڇڻ لڳو، جتي هو مئنيجر هو.

بينا ڪي پارٽيءَ ۾ الاهي پراڻا ساٿي ملي ويا. هوءَ پيرس ۾ پنهنجي ٽن سالن جي پڙهائيءَ بابت ٻڌائڻ لڳي ۽ ڪانئن سندن باري ۾ ڳالهيون پڇڻ لڳي. ٿوري دير کان پوءِ بينا پنهنجي مڙس ڏانهن نهاريو، جيڪو بيوسيءَ جي حالت ۾ بيٺو، عمر جي سوالن جا اڻٽا سبتا جواب ڏيئي رهيو هو. هن ڪي پاڻ ڏانهن نهاريندي ڏسي، منظور ڏاڍيءَ مشڪل سان عمر کي ڇڏي هن وٽ آيو ۽ سرپاٽ ۾ چيائين: ”آءٌ وڃان ٿو هتي اجايو ڦاسي ويو هوس. پوءِ ايندس توکي وٺڻ.“

بينا جي چپن تي مرڪ پکڙجي ويئي ۽ هن هائو ۾ ڪنڌ ڌوڻيو. هن جو چهرو امن ۽ شانتيءَ جو ڳالهائيندڙ چتر هو، جو هن جي من ۾ به امن ئي امن هو. نه صرف پاڻ سان بلڪ پين سان به امن امان!

منظور بناڪنهن ڪان موڪلائڻ جي هليو ويو ۽ بينا ديوار تي ٽنگيل مغل پينٽنگ ڪي ساراهڻ لڳي. ايتري ۾ عمر به آرنج جوس جا گلاس کڻي هن جي پاسي ۾ اچي بيٺو.

”ثمرين وٽ ڪي ڏاڍيون قيمتي ۽ قديم شيون آهن.“ بينا هڪڙو گلاس کڻندي چيو.

”ها، ثمرين جي هنن تي ڏاڍي دل آهي.“ عمر چيو ”پر اسان ڪي انهن پراڻن antiques ڪي رڳو ساراهڻ کپي، آرتي نه ڪرڻ کپي.“

”توهان ٺيڪ ٿا چئو، آءٌ به سوچيندي آهيان، ته انهن ڪي ايتريقدر چاهي اسان پنهنجي زماني جي فن ۽ هنر کي وساري ٿا ڇڏيون. پنهنجن قوتن ڪي گهٽ ٿا سمجهون.“

”ثمرين پڻي پڙهايو تہ تو انڊورٽائزنگ (advertising) ۾ ڪي نوان ۽ خاص ميڊيا (media) ڪب آندا آهن. تنهنجي ڪم جي ڏاڍي واکاڻ پڙهي اٿم.“ عمر سنڌس باري ۾ چيو.

”نہ، اهو صحيح نہ آهي. آءٌ تہ رواجي ڪم ڪندي آهيان، جيڪو ڪم ونڊر بہ هوندو آهي ۽ هونئن بہ اسان سڀئي گڏجي ڪندا آهيون.“ بينا مرڪندي چيو. ”خاص تہ توهان جهڙا ماڻهو آهن، جيڪي سچي قوم جي سيپتا ۽ آرٽ جي رهبري ڪندا آهن. قومن ۾ ڪن ۾ هڪڙو پيرو ڪو جينيس (genius) اڀرندو آهي، جيڪو پنهنجي قوم جي اتهاس ۾ انقلاب آڻي ڇڏيندو آهي.“ هن عمر ڏانهن پنهنجي ڳالهہ جي پٺڀرائيءَ لاءِ ڏٺو، جيڪو سنڌس ڳالهہ ڏاڍي ڌيان سان پڙهي رهيو هو. ”اهو جينيس (genius) ڪهڙي بہ شعبي جو هجي. چترڪار، ليڊر يا سائينٽسٽ. توهان بہ انهيءَ آتم پد تي پهچي ويا آهيو.“

”پر فنڪار تہ سڀ selfish هوندا آهن. هو پين جي لاءِ نہ، پر پنهنجي satisfication جي لاءِ ڪنهن تخليق کي جنم ڏيندا آهن. اها پي ڳالهہ آهي تہ اسان قوم جا سونهان آهيون. ڀاڳ وارا تہ توهان آهيو، جيڪي unconsciously قوم جي اڳواڻي ڪندا آهيو.“ عمر جي مرڪ ۾ ٽوڪ هئي. بينا کي هن جي سچ چوندڙ مرڪندڙ اکين کان الاءِ ڇو ڊپ محسوس ٿيو.

”لڳي ٿو تہ توهان اسان جي پيشي کي سٺو نٿا سمجهو. ائين تہ نہ آهي جو توهان advertising کي فن جو دشمن ٿا سمجهو؟“ بينا پڇيو.

”دشمن تہ نہ، پر ها، ان کي soap operas ۽ entertainment shows وانگر اوچي قسم جي فن جو هيٺاهون substitute ضرور سمجهندو آهيان.“

”ڪجهہ بہ سمجهو، پر اسين تہ عام ماڻهن وٽ پهچي ويندا آهيون ۽ هنن کي ذري گهٽ جندڙيءَ جي اوچن قدرن سان سڃاڻپ ڪرائيندا آهيون.“ بينا پنهنجي ڏندي جو پاسو ونڊي وراڻيو.

”تون چا بہ چوين پر ڳالهہ اها آهي تہ اسان create ڪندا آهيون ۽ توهان نقل ڪندا آهيو.“

”چڱو سائين، مڃيوسين.“ بينا هٿ جوڙيندي چيو ۽ پيئي کلڻ لڳي. ”پر پوري طرح تڏهن مڃينديس جڏهن توهان مون کي پنهنجي glass work جو ڪو پيس ڏيندئو.“

”تنهنجو مڃڻ تہ مون کي اِلاهي مهانگو پيو.“ عمر کلندي چيو.

”بينا عمر کان شيشي جي فن بابت پڇيو. ”توهان مون کي ڪجهہ blowing glass بابت پڙهايو. هونئن تہ هميشه فيڪٽرين ۾ ئي گلاس جون ڪارائتيون شيون هزارن جي تعداد ۾ ٺهنديون آهن، پر توهان تہ glass blowing کي individual art جي پڪيڙ ۾ آڻي فن جي دنيا ۾ نواڻ آندي آهي.“

”هي فن منهنجي ڳولها تہ اصل ڪانهي، پر هيءُ اهڙو فن ضرور آهي، جنهن ۾ هر ڪلاڪار کا نئين شئي آڻيندو آهي. دنيا ۾ ڪي بہ ٻہ پيس هڪ جهڙا نٿا ٿي سگهن. شيشي ۾ ايتريون تہ خوبيون آهن، بينا، جو آءٌ هر پيري کا نئين شئي ٺاهيندي حيران رهجي

ويندو آهيان، ڇو جو هر پيري مون تي ان جو ڪو نئون گڻ ظاهر ٿيندو آهي. مون ڄاڇيو آ ته شيشو ڇيڪي مٽيءَ ڪان به وڌيڪ نرم ۽ لچڪيدار آهي. هي هڪڙو ڌاتو آهي، پر ساڳي وقت هي ڀاڻيات liquid به آهي. اهڙو liquid جنهن کي پگهرايو وڃي، ته ماڪيءَ جهڙو محسوس ٿئي ٿو. پوءِ ان کي پنهنجي مرضيءَ پٽاندر blow pipe سان ڦوڪي ڪو به آڪار ڏيئي سگهجي ٿو. پيو ته ان ۾ روشنيءَ ۽ رنگن کي به ڪٽب آڻي سگهجي ٿو." عمر پنهنجي آرٽ جي باري ۾ ڳالهيون ڪندو رهيو ۽ بينا اچرج ۽ دلچسپيءَ سان ٻڌندي رهي.

رات جو جڏهن منظور بينا کي وٺڻ آيو، ته عمر بينا جي ڪن ۾ سرٻاٽ ڪيو: "لڳي ٿو، تون پاڻ کي under estimate ٿي ڪرين."

گهر ڏانهن ويندي، بينا سوچڻ لڳي ته عمر جو ڇا مطلب هو. هن منظور ڏانهن ڏٺو. جيڪو ڏاڍي سڪون ۽ لاپرواهيءَ سان ڪار هلائي رهيو هو. 'عمر ائين ڇو چيو؟' هن پاڻ کان سوال ڪيو. سندس سوچون Pendulum وانگر عمر کان منظور ۽ منظور کان عمر تائين لُڏي رهيون هيون. سندس نهار منظور جي Profile تي اٽڪيل هئي. خوش ۽ مطمئن منظور، شريف ۽ خاموش. 'ڊنيد جيئن بند ٿيل ۽ بيڻل' بينا پنهنجي منهن ڀُڻڪيو.

"ڇا؟" منظور سمجهيو بينا ڪيس ڪجهه چئي رهي هئي.

"ڪجهه به نه." بينا گهرو ساهه کڻندي چيو. ڇهري تي اهوئي سڪون.

رات جا ٻه لڳا هئا. بينا کي رات جو رڳو ٽي-چار ڪلاڪ ننڊ ايندي هئي. جڏهن هوءَ سمهڻ لاءِ ليٽندي هئي، ته احساس ٿيندو هئس، ڄڻ هوءَ اجايو وقت وڃائي رهي هئي ۽ هوءَ آٽي اچي Studio ۾ ڪم ڪندي هئي. هن مهل به هوءَ Sketches ٺاهي رهي هئي. سندس ڏيان ٻئي ڪمري ۾ سٽل منظور ڏانهن ويو. پيءُ جي مرضيءَ سان بينا هن سان شادي ڪئي هئي. پٽس جي چونڊ تي هوءَ منظور سان ملي، هن سان ڳالهايائين ۽ هائو ڪيائين. پيءُ کي آٽت هو ۽ منظور خوش هو، ته هن کي پسند ڪيو ويو آهي- پر بينا ڇا هئي؟ هائو ڇو ڪيائين؟ اهو ڪو به سمجهي نه سگهيو.

انسان ٻن دنيائن ۾ رهندو آهي. هڪڙي ٻاهر جي دنيا Concrete ۽ محدود، جنهن ۾ انساني سنگ قائم هئا. ٻي اندر جي دنيا: پوراڻي ۽ وشال. بينا جو سڄو وقت اندر جي دنيا ۾ گذرندو هو. ٻاهر جي دنيا جي وجود کي هوءَ بيشڪ لازمي سمجهندي هئي: پر ان سان ذري گهٽ ڪو به ناتو نه هئس. تنهن ڪري ان سان ٺاهه هو، امن هو! انهيءَ امن جي ڪري ٻاهر جي دنيا، اندر جي دنيا جي ڪڏهن به وچ ۾ ڪانه آئي. شادي ٻاهرين دنيا جو لازمي ڀاڱو هئي. انهيءَ ڪان وڌيڪ شاديءَ جي ڪا به اهميت ڪانه هئي.

بينا جي ذهن جي ڪُن جي ڪنهن به وڪڙ ۾ منظور جو وجود ڪونه هو. ان ڳالهه کان منظور شايد اڻڄاڻ هو. هو ته رڳو ان ڳالهه ۾ئي مگن هو، ته سندس زال هڪڙي وڏي گهر جي

ڇوڪري آهي، پڙهيل لکيل! بينا آڏو منظور جي ٻن اڻپڙهيل پيرن ۽ ماسيءَ جي ڏيئرن جا معصوم چهرا اچي ويا. هن کي محسوس ٿيو، ته هوءَ ۽اڻ هڪڙو چمڪندڙ ٿانءُ هئي، جنهن جي ابتي ٻاسي Made in England جو ليبل لڳل هجي ۽ جنهن کي ڪنير پنهنجي ٿي هٿن سان جوڙيل ٿڪر جي ٿانءُ تي سرسي ڏي! 'هي پنهنجا ٿانو انديري جاءِ ۾ چو ٿو ڦيٽي ڪري؟ ڇڻ ان سيٽيءَ سان هن جي ڪابه ماڻتي ڪونهي.' بينا کي ڀهريون پيرو منظور تي ڪاوڙ آئي، ڇو جو منظور ڀهريون پيرو هن جي اندر جي دنيا ۾ Interfere ڪيو هو ۽ سندس هميشه جيان امن پسند من ۾ جنگ ڇڙي هئي.

... ...

عمر گهٽو ڪري ثمرين ۽ بينا سان ملڻ سندن آفيس ۾ ايندو هو ۽ Advertising کان ملڪ جي معاشي حالت کي نقصان جي باري ۾ بحث ڪري ڪيس ڇيڙائيندو هو ۽ هوءَ ٻنهن جا Lay Outs ٺاهيندي ويندي هئي ۽ سوٽ ۾ جواب ڏيندي ويندي هئي.

هڪڙو پيرو هوءَ ثمرين جي گهر ويٺي Sketches ٺاهي رهي هئي. عمر به اتي ويٺو هو. ثمرين فون جي گهنٽيءَ جو آواز ٻڌي فون Receive ڪرڻ هلي وئي.

"آءٌ توکي سمجهي ويو آهيان ته تون ڇا آهين." اوچتو عمر بينا کي چيو.

بينا حيران ٿي ڏانهس ڏٺو. "پر آءٌ ڪا اهڙي Mysterious شخصيت ته ڪانه آهيان، جو توهان جي سمجهه ۾ نه اچان. هڪڙي عام ڇوڪري آهيان!"

"ياد اٿئي، ڀهريون پيرو جڏهن آءٌ توسان مليو هئس، تڏهن توکي ڪجهه چيو هئم؟"

"نه ... ڇا چيو هيئي؟" پر عمر جي اکين ۾ حقيقت ٻڌي، بينا ڊچي ويئي ۽ اکيون هيٺ ڪري چيائين، "ها، ياد اٿم، پلا ٻڌاءِ ته آءٌ ڇا آهيان؟" هن ڳالهه ڦيرائيندي پڇيو.

"تنهنجي اسٽار Cancer توکي آرسيءَ وانگر پڌرو ڪري ڇڏيو آهي." عمر چيو. "تنهنجي اسٽار جو نشان Crab آهي. اندران نرم ۽ نازڪ، پر ٻاهران لاپرواهي ۽ سخت مزاجيءَ جو خول چڙهيل!"

"ڇا مطلب؟" بينا شايد وڌيڪ چٽائيءَ سان ڪجهه ٻڌڻ پئي چاهيو.

"اهوئي ته تون ڏکن ۽ ايذائن کان بچڻ لاءِ محبت جي جذبي کان به بچڻ ٿي چاهين. پر اهو ايذاءُ انهن ايذائن کان، جن کان تون بچي رهي آهين، وڌيڪ پوائتو آهي."

"بس؟ يا ٻي ڪا ڪسر رهجي ويئي آهي؟" بينا جي آواز ۾ سندس ڇهري جهڙي شانتي هئي، پر سندس احتجاج جي ان انداز عمر کي Disturb ڪري ڇڏيو.

"هڪ ٻئي جي Analysis ته سٺي ڳالهه آهي بينا. تون به مون تي Criticize ڪري سگهين ٿي." هن چيو.

"آءٌ ته ماڻهن کي ڪڏهن به نٿي سمجهي سگهان. ڪير ڇا آهي؟ اهو سوال ته منهنجي ذهن ۾ ڪڏهن به نٿو اچي." اهو هو به سچ. بينا ايتري قدر Introvert هئي، جو هن پنهنجي

خول کان نکري پڻ کي ڪڍهن بہ نہ ڏنو هو. هن ڳالھ بدلائي عمر کان سوال ڪيو:
”پلا هڪڙي ڳالھ ٻڌاءِ. تون Cancerians تي چنڊ جي اثر کي ڪيتري حد تائين درست ٿو سمجهين؟“ ۽ عمر سمنڊ جي لهرين ۽ چنڊ جي اثر هيٺ اچڻ واري اسٽار Cancer جي باري ۾ ٻڌائڻ لڳو.

... ...

رات جا چار لڳي رهيا هئا ۽ بينا Studio ۾ پنهنجي ميز تي ويٺي ڪم ڪيو. ڪم ايترو ضروري بہ ڪونہ هو، پر پوءِ بہ اڄ ڪيس اصل ننڊ ڪانہ پئي آئي. هن ڪم ڇڏي ڪرسيءَ تي ٽيڪ ڏيئي پنهنجون ٿڪل اکيون ٻوٽيون. ٿوري دير کان پوءِ اکيون کولي اڳيان پٽ تي لڳل تصوير کي ڏسڻ لڳي، جنهن تي چار سال اڳ ڪيس Photography Club پاران انعام مليو هو. ڳاڙهي، پيلي آڪاش تي هڪڙو اڪيلو ڪارو پکي اڏري رهيو هو:

’جهونجهڪڙي ۾ ڪارو ڪڇي
منهنجو من، جيون ٻن
اڏري اڏري پوندو ٿڪجي
تنها تن، منهنجو من
جهونجهڪڙي ۾ ڪارو ڪڇي.‘

هن کي اياز جو نظم ياد اچي ويو ۽ تڏهن ئي تنهائيءَ جو احساس ڪنهن چاتل سچاتل ڏک جهڙو لڳس. اهو ڏک ڪيس پهريون ڀيرو پيرس ۾ لڳو هو، تڏهن هن پنهنجي من اندر امن آئي سوچيو هو: اڪيلائيءَ جو احساس تہ هر فنڪار کي ٿيندو آهي. هو پنهنجي فن ۾ ايتري قدر ٻڏي ويندو آهي، جو ٻاهرين دنيا جا سڀ ناتا ۽ پيار وڃائي ڇڏيندو آهي.

پر اڄ ... اڄ وري هي خيال ... احساس هئس تہ عمر سان ملي ٿيو آهي. عمر، جنهن هن جي ڪٽ لڳل ذهن کي Metal Stimulation ڏني هئي. جنهن جو Subtle humour منظور جي سستي مذاق کان ڪيترو نہ مختلف هو. اڄ شدت سان احساس ٿيس تہ جيڪر مڙسهنس وهندڙ نهر هجي ها، بند ٿيل ۽ بيٺل ڍنڍ نہ، تہ هوءَ پاڻ کي ڪيترو نہ سوڀياڳڻ سمجهي ها!
هوءَ مايوسين جي اونهي اوڙاهہ ۾ ڪري رهي هئي، جتان واپسيءَ جي ڪابہ وات نہ هوندي آهي. سندس اکين آڏو پراڻو ڏٺل ڪنهن فلم جو ڏيک گهمي ويو: جنهن ۾ هڪڙو پولاري (Astronaut) پنڌ کان راڪيٽ جي ٻاهر رهجي ويندو آهي. راڪيٽ اڳتي زوزات ڪري نڪري ويندو آهي ۽ هو ويچارو پولار (Space) جي اونهي اوڙاهہ ۾ ترندو رهندو آهي. نہ پنيان ڪو ماضي، نہ اڳيان ڪو مستقبل!

رزاق مهر

مومل موءِ ڪان پوءِ.....

هو اڪثر وڏي ميران جي پيرن ۾ ويهي رهيو.

ڏهه ڏينهن اڳ، جڏهن ميران وٽ رڪيل پنشن مان پنج روپيا آفيم لاءِ گهرڻ لڳو هو، تڏهن ميران چيو هوس، ”علوءَ جا پيءُ، ڪجهه هوش ڪر- ٻه هزار مٿان قرض بيٺو آهي. ٻارن کي ڏس، لڱن تي لٽو به ناهي! انهن جو ايترو به خيال نه اٿئي جيترو آفيم جو“.

ميران جو ايترو چوڻ، ۽ پيرل جو هٿ هڪدم وڃي ميران جي وارن ۾ پوڻ. ڇڪي پٽو ڪري ڇڏيائينس. ميران پاڻ ڇڏائڻ چاهيو.

پيرل مچريو ويو. اڪيون پوائنٽون. وات ڪٺو. اصل چريو ٿي پيو هو“. ڪميڻي! مون کي ٿي سيکارا ڏين. گهڻا گهمرا سمجهايو ٿي مانءَ ته گهري موچڙا نه کائيندي ڪر.“

هو ميران جا وار ڇڏي پٽ جي ڪنڊ ۾ رکيل ڪپڙن ڏونڻ واري سونٽيءَ ڏانهن وڌيو. سونٽي کڻي اچي ورتائينس. هڪ زوماٺي سونٽي لڳڻ سبب ميران ڪُنڊڙ ڊور جان رنڀ ڪئي: ”اٽي ابا ڙي“. ۽ پيرل ڪجهه سوچي، سونٽي ڦٽي ڪئي. پوءِ ڏک مڪون ۽ وري لتن سان ورتائينس-۽ هوءَ فوٽ بال جيان ٽڏبي رهي. ميران هميشه جهان صبر سان ڪٽبي رهي، ۽ هميشه جيان روئي ڪٿي رڇ پريائين.

ان ڏينهن پيرل هن کي ڏرتيءَ تي ٺي اڌ مئل ڇڏي، ڪپٽ مان وڃي پئسا ڪنيا، ۽ پوءِ تڪڙو تڪڙو گهر کان ٻاهر نڪري ويو. تڏهن ميران ڏند ڪرٽي اڇنگار ڏني هئي، ”ماريا شل ڪو منهنجو صبر پُڄندئي“. هوءَ رڙهندي ڪنجهندي ڪٽ ڏانهن وڌي وئي هئي.

اها مار ميران لاءِ ڪا نئين ڳالهه ڪانه هئي. پيو تہ نهيو، پر هر عيد تي جڏهن گهر گهر خوشين جي وڙڪا ٿيندي هئي، تڏهن به ميران بي زبان جانور جيان ڪٽبي هئي. تڏهن به هن جي گهر ۾ ڪنهن نہ ڪنهن بهاني روڄ راڙو ضرور ٿيندو هو. هن جا ٻار، جيڪي مهيني کان عيد اچڻ جا ڏينهن ڳڻيندا هئا، اهي ان ڏينهن گهر جي ڪنهن ڪنڊ ۾ منهن پيلو ڪري ويهي رهندا هئا. تڏهن ميران ٻارن جا لٿل منهن ڏسي، دل ۾ چهبر پوندا محسوس ڪندي هئي.

هوءَ چاهيندي هئي، پارن کي سڄي جڳ جون خوشيون ڏي، پر هن ڏٺ رڳو نه ڪٿندڙ غمن جا انبار هئا. هوءَ پارن کي خوشيون ڏئي نه سگهندي هئي، ته پنهنجي نصيب تي روئي پوندي هئي. گذريل عيد تي پيرل جيئن ئي نماز پڙهي گهر آيو هو ته ڏٺو هئائين، ديڳڙو اڃا دم تي هو. اڃا ڪجهه گهڙيون هيون چانورن رڌجڻ ۾. پيرل جي نظر ۾ اها ميران جي وڏي ۾ وڏي غلطي هئي، جنهن کي معاف ڪرڻ هن جي اصول جي بلڪل خلاف هو. هن کي هڪدم باهه لڳي وئي- ۽ چار ڪچيون گاريون ڏئي، ديڳڙو ڪٺي اونڌو ڪيائن. رڌل چانور ڌرتيءَ جي نذر ٿي ويا. جن منجهان نظرون ڪيدي پار پيءُ جي ڪاوڙيل چهري ڏانهن خوفزده نظرن سان ڏسڻ لڳا هئا.

”ذليل سان وڃي ماٺين جي گهر روزو کوليان“. ڪٽ جو پڳل پائو ڪٺي اڇي ورتائينس. پوءِ جڏهن مار ڏئي تواڻيءَ سان گهر کان ٻاهر نڪري ويو هو، ته ميران پويان چيو هو، ”متا شل ڪاريءَ واءُ جي سٽ ايندئي“.

ڪاريءَ واءُ جي سٽ پيرل کي ته نه آئي، پر ميران پاڻ ئي هي جڳ ڇڏي هلي وئي. ڇهه ڏينهن اڳ ميران کي پار ڄائو هو، ۽ جنهن ڏينهن هن جي ڇٽي هئي، ان ڏينهن ميران مري وئي.

ٽين ڏينهن جي ئي ته ڳالهه آهي، جو ميران پيرل کي چيو هو، ”علوءَ جا پيءُ، دائيءَ چيو آ ته مون کي ذرڪان تي پيو آ، تڏهن سڄي پئي آهين“.

تڏهن پيرل چڙي پيو هو. چيو هئائين، ”مڪر ڇڏ، مڪر ڇڏ ته وڻانءِ نه سونتن سان“.

۽ هن وڌيڪ نه ڪڇيو هو. ان ڏينهن کان پوءِ سندس حالت وئي جيئن پوءِ تيئن خراب ٿيندي. اهڙي حال ۾ به هوءَ گهر جو ڪم ڪار ڪندي رهي. ڇو هوءَ عورت نه هئي، ڪٿهن مڇي مارڪيٽ جي رول ڪتي هئي.

هڪ ڏينهن اڳ جڏهن پيرل پاڙي ۾ ننهنڊڙ نئين جاءِ جي ڪم تي وڃي رهيو هو، تڏهن ميران ڪيس ڪنجهندي ڪنجهندي التجا ڪئي هئي، ”علوءَ جا پيءُ، مان مري وينديسانءِ پيلي، منهنجو ڪو احساس ڪر.“

”تون ڏائڻ، تون مرندينءَ؟ ڪتڪو نه ڪر، رن! تون مون کي ماري پوءِ مرندينءَ.“

پوءِ جڏهن هو ڪم تي هليو ويو هو، تڏهن ميران ڏانهس پنهنجو وڏو پٽ علو، جيڪو ستن سالن جو هو، موڪليو هو. جڏهن پيرل آيو ته ميران پنهنجون بند ٿيل اکيون کوليون ۽ وري بند ڪري ڇڏيون. انهيءَ تي پيرل کي چڙ لڳي وئي، سئيون پيڪوڙجي ويس. ڏند ڪرٽيندي چيائين، ”شهند نه ڪر، مان ڏاڍو حرامي آهيان. اصل هڏ ڳڏ پڇي وجهندو سانءِ“.

تڏهن ميران دپ کان ڪٺي نماڻا نيڻ کوليا هئا.

ان ڏينهن پيرل ۽ ٻارن لاءِ ماني پاڙي جي وڏي مائي سيائيءَ موڪلي هئي. پيرل کي اها ڳالهه وڻي ته ڪونه هئي، پر سيائيءَ جو چوڻ موڙائڻ هن لاءِ ڪجهه ڏکيرو ٿي پيو

هو. ان لاءِ بہ جو سيائيءَ جو چوڻ مونائڻ ھن لاءِ ڪجھہ ڏکيرو تي پيو هو. ان لاءِ بہ جو سيائيءَ جا هن جي مٿان وڏا احسان ڪيل هئا.

ٻي ڏينهن جڏهن ميران اٿڻ ويهڻ کان لاچار ٿي وئي، تڏهن سيائيءَ پيرل کي ڪجھہ چيو، ۽ پيرل ڪند ڌوڻي، ٽانگو ڪرائي ميران کي ڊاڪٽر ڏانهن کڻائي ويو. پر ان مهل وقت گذري چڪو هو. ڊاڪٽر ڪيس جواب ڏئي ڇڏيو. ھو گھر ڏانهن واپس پئي آيو ٽانگو اڃا رستي ۾ ئي هو تہ ميران بہ موت جي ڪاري ڀاڪر اوندھہ ۾ گم ٿي وئي، پنهنجي نصيبن جي سچ جيان.

گھر ۾ ماتم مچي ويو. (ان روچ ۾ ڇهن ڏينهن جي ننين چاول ٻار جون رڙيون بہ شامل هيون، جنهن کي پوءِ پاڙي جي هڪ عورت کي ٿڃ لاءِ ڏنو ويو.)

ميران جي ماءُ ڏانهن تار موڪلي وئي، پر هوءَ اڃا نہ پهتي هئي. هن جي اچڻ تائين ميران جو لاش هڪ ڏينهن تائين رکڻ جو فيصلو ڪيو ويو هو. در جي ٻاهران تڏو وڇايو ويو هو، جنهن تي آهستي آهستي ماڻهو اچي ويهڻ لڳا هئا.

پيرل تڏي تان اٿي اندر آيو. ان مهل پاڙي جي وڏي مائي سيائي ميرل جي ٻارن کي پرچائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي-جيڪي رڙيون ڪري روئي رهيا هئا.

سيائي جي نظر جڏهن پيرل تي پئي تہ هوءَ هن ڏانهن وڌي آئي. ”ابا پيرل، ٻار بس ئي نٿا ڪن. تون ڪو هنن کي چپ ڪراءِ“.

پيرل ڪجھہ نہ ڪڇيو، رڳو اڳتي وڌي آيو. ٻار هن کي پاڻ ڏانهن ايندو ڏسي، پنهنجو پاڻ ئي چپ ٿي ويا.

”ابا ڳالھہ ٻڌ“. مائي سيائي هن جي پرسان ايندي چيو.

ان کان اڳ جو مائي سيائي قرض ڏنل پئسن جي ڳالھہ ڪري، پيرل هڪدم چئي ڏنو، ”ماسي، تنهنجي پائي پائي سان لاهيندس. تون اسان سان وڏا ڳڻ ڏنا آهن. بس، هاڻي ڪجھہ ڏينهن رڳو مهلت ڏي“.

مائي سيائيءَ ميران جي لاش ڏانهن ڏسندي ورائيو، ”پيرل، جيڪي ميران مون کان جاءِ لاءِ بہ هزار ورتا هئا- اهي ياد اٿئي نہ؟“

”ها ماسي، گھر ۾ نہ ڪانبو پهريان تنهنجو قرض لاهبو.“

مائي سيائي ميران جي لاش تان نظرون هٽائي، ٿڌو ساھہ کنيو. چيائين، ”ابا، سچي ڳالھہ اها اٿئي تہ ميران رڳو نالءُ منهنجو ڪيو، نہ تہ اهي پئسا پاڻ پورهيو ڪري ميڙيا هئائين.“

”هي چا پئي چوين ماسي!“ هو وائڙو ٿي ويو.

”ها ابا، جڏهن تون ڪم تي ويندو هئين تہ ميران ويچاري هين هُن جي گهر وجي پورهيو ڪندي هئي. هاڻي جڏهن اها شيءِ ٿي هلي وئي تہ لڪلڪاءَ ڇا جو.“

پيرل جي نرڙ ۾ گهنج پئجي ويا. هن پنهنجو نوس وجود برف جيان ڳرندي محسوس ڪيو. سيني ۾ هلڪي هلڪي سور جون سٽون آيرڻ لڳس. جهڪيل ڪنڌ مٿي ڪٽي هڪ نظر ٻارن تي وڌائين، جيڪي ڏانهس خوف وچان ڏسي رهيا هئا ــ ۽ ٻي نظر چادر ۾ ڍڪيل ميران جي لاش ڏانهن ــ وڌائين. هن جي اکين ۾ ڀهريون ڀيرو ميران جي لاءِ ڳوڙها ڀرجي آيا. ٻيءُ کي رئندو ڏسي ٻار ماءُ لاءِ وري روئڻ لڳا، ۽ هن اڳتي وڌي ٻارن کي ڀاڪرن ۾ ڀريو ۽ ڍورن وانگر ڍڪڻ لڳو.

●

ڪهاڻي لکڻ ۽ ڪهاڻي جنمڻ ـــ ٻہ الڳ واتون آهن. هڪ ٺهيل ٺڪيل وات آهي، جنهن تي بنا ڪنهن ڪَٽڪي پير ڌري اڳتي وڌي سگهجي ٿو ـ ۽ ماڳ (پُڄاڻي) تي رسي سگهجي ٿو. ٻي وات نئين ۽ اڄاتي ماڳ ڏانهن ويندڙ وات آهي؛ ان وات تي پير ڌرڻ لاءِ تجربي جي جوکم کڻڻ جو ساهس ضروري آهي؛ ائين ئي هڪ ڪهاڻيڪار ـــ هڪ ڪلاڪار پنهنجي تجربي ۾ ڀرپور شرڪت لاءِ، پڙهندڙ جي من ۾ آسيو اتساهہ پيدا ڪري سگهجي ٿو.

حميد سنڌي

ٽوٽ ڌرتي

مستن تي کھڙي ميار. پَرو نٽهڻ آس ۾ کي ڪلاڪ جهُمر هڻندو رهيو. ڍُکھي چولي جو پلوَ مٿي ڪري جهولي جهلائي دانهون ڪندو رهيو: ”پيچ مولا!“؛ ”هڻ ڪو مولا ڳوڏي جيڏو“؛ ”هڻ ڪو مولا ڳوڏي جيڏو“؛ ”پيچ مولا“.

رب جي ذات وڏي آهي. آڳھي تہ ڪائو ڪچ، نہ تہ ماڻڪن ڪي بہ موٽ. پَروءَ جي چوڌاري ماڻهن جا ميڙ هئا. پر رب جي ذات اڃا بہ وڏي آهي، پروءَ جي جهول ۾ نہ هو ڪائو ڪچ، نہ هُن آڇ ڪئي، نہ هيس لڄ. انگ اگهاڙو هڪ وڏو چولو جنهن جي هيٺان ڪجھ بہ نہ هيس. هو ٻاڏائي رهيو هو. رڙيون ڪري رهيو هو. پر رب جي ذات اڃا بہ وڏي آهي. جڏهن ڪو ڪرم ڪري. پروءَ جهڙا مست تہ گھٽئي، پر پرو سڏبو ئي هو ”مينهائي مست!“ پرو کھڙو جي ”مينهائي مست.“

اڄ هن لاءِ آزمائش جي گھڙي هئي. ماڻهن جا ميڙ. اک اک منجهس. سندس هر چُرپُر تي ماڻهن ۾ چُرپُر اچيو ٿي وئي. سندس هر نعري تي نعرو ٿي لڳو: ”پيچ مولا“؛ ”پيچ مولا“؛ ”هڻ ڪو مولا ڳوڏي جيڏو“؛ ”هڻ ڪو مولا ڳوڏي جيڏو.“

’جيڏو تنهنجو نانءُ اوڏو ئي آسرو‘ واري آسري تي خلق ڇميو بيٺي هئي. پگھر ۾ ٻُڏيا، جسم ۾ سڙيا، پر هو سڀ آسروند هئا ۽ سندن هڪ نظر پروءَ ۾ هئي ۽ هڪ نظر آسمان ۾. اڃا تہ ڪٿي بہ آڳر جو آهاڃ نہ هو. ابر جو آهڃاڻ نہ هو. پر آسروند اهوئي آسرو ڪنيو بيٺا هئا تہ رب جي ذات ڪھڙي وڏي آهي، وسي تہ وڏڦڙو، اچي تہ اڳڻ آڳهاري، برسي تہ بهاري، آئي تہ آجايل پياري. آجايل آج ڪنيو بيٺا هئا، ڌرتي ٽوٽ هئي، سوڪھڙي ساوا بہ سڪائي ڇڏيا هئا.

... ...

انهيءَ ٽوٽ سڪل ڌرتيءَ تي اڄ پرو بيٺو هو، جنهن سان هن جو ازلي ناتو هو. سڄي ڳوٺ وارا سنهرن تہ هو پروءَ مان مينهائي مست ڪيئن ليکيو.

پرو ڪو چانئي ڄم ڪان مست ڪونہ هو. پرو ائين ئي هو جيئن عام ٻارڙئي. هڪ غريب پيءُ ماءُ جو غريب پٽ. ڦاٽل چولو، هيٺان ڪجھ بہ نہ، گھٽيءَ ۾ ليٽڙيون پائيندڙ، مٽيءَ سان راند، ٻاراڻي وهيءَ جي مستي، ڪيس انهيءَ ڳالھ جو پتوئي نہ رهيو تہ هُن جا پيءُ ماءُ مري

ويا آهن. هڪ ننڍڙي گهر ۾ ڦڦين جي حوالي، ڇاڇي جي مار موچڙي هيٺ پئي پليو. پروءَ لاءِ سوڻن جو ولر وڏي نعمت هو. کيڏڻ، رڙيون ڪرڻ، واڪا ڪرڻ سندس وس هو. ننڍڙي ڪچائين گهر جي وڏي اڱڻ ۾ ويهي جڏهن ٻارن جي لڏي سان گڏ ڦيريون پائيندو هو ته سندس ڪيفيت ڪنهن مست کان گهٽ ڪانه هوندي هئي. جيتوڻيڪ سندس ڪا به اهميت ڪانه هئي، پر هو پنهنجي دلبريءَ جا داوَ ڏيکاريندو رهندو هو. سندس ڪلهي، ملوڪ منهن لاءِ ڪنهن کي ڪو خاص چاهه نه هو. هو هڪ يتيم ٻار هو ۽ اهڙا يتيم، اهڙا توهه پٽن ۾ ڪٿين پيا هئا.

پرو انهيءَ ۾ به خوش هو. سندس خوشي تڏهن وڌي ويندي هئي، جڏهن پنهنجي سؤٽ مومل کي آگر ڪان وٺي هلائڻ جي ڪندو هو. هوءَ جڏهن پڌمڙا پير کڻي هن سان گڏ آڱڻ ۾ هلندي هئي، ته هو خوشيءَ وچان رڙيون ڪندو هو ۽ ڦڦي زينان کي سڏ ڪندو هو، ”ڦڦي، او ڦڦي، هيءَ مومل ته ڏس ڪيئن هلي ٿي، جهڙي ڍيل!“

ڦڦي جنهن پروءَ کي پنهنجو ڪري رکيو هو، وراڻي سان جواب ڏيندي هيس، ”ها، ها پريل مومل ته ڍيلن جي به راڻي آهي.“ هو خوش ٿي، مومل کي مٺي ڏيندو هو ۽ زور سان چوندو هلندو هو: ”هلي منهنجي ڍيل راڻي، هلي منهنجي ڍيل راڻي—!“ ۽ وٺي اچي ڦڦيءَ وٽ ويهندو هو. ڦڦي هيڏانهن هوڏانهن نهاري چوندي هيس، ”اڙي پريل، هوءَ ته ڍيل آهي تون ڇا آهين، مٺو مور؟“ ته پرو مومل کي ڇڏي ٻانهون کولي مور وانگر نچندو هو، ۽ نچندي ٽپندي ٻاهر هليو ويندو هو.

پروءَ جي اها نچڻ ٽپڻ جي مستي ويتر وڌي ويندي هئي، جڏهن آرهڙ جا ڏينهن سانوڻ اچي ڏاريندو هو. مينهوڳيءَ جي موسم پروءَ لاءِ بن مستي ۽ توهه ڦلارجڻ جا ڏينهن هوندا هئا. هو ڀرين ڪٽيءَ تي ٻاهر نڪري ايندو هو، ۽ خوشيءَ وچان دانهن ڪندو هو، ”پيج مولا!“ ۽ پوءِ سندس سؤٽ به هنبوڇبون هڻندا نڪري ايندا هئا، نعرن جو ڏوڏڪاٽ هوندو هو، ”پيج مولا، چاندي جا گولا.“ ”پٽ تي نوڙي، مينهن آيو ڊوڙي.“ پر پروءَ جو وڻندڙ نعرو هوندو هو: ”هڻ ڪو مولا گوڏي جيڏوا!“ نعري هڻڻ ۾ هو بنهه مست ٿي ويندو هو. جڏهن ٽڪو مينهن پوندو هو، ٻار سڀ اندر وراندي ۾ ڊوڙي ويندا هئا، ته به پرو ويٺو هوندو هو. مندس رڳ رڳ ٻهاريءَ ۾ هوندي هئي. هو مينهن ڦڙا ٻت تي وارائيندو ويندو ۽ مينهن ڦڙن کي پيئندو ويندو هو. ڪڏهن ته گپ کڻي ٻت تي لائيندو، منهن تي مليندو ۽ ڪڏهن ته دٻن مان پاڻي پيئندو هو. ڦڦيس رڙيون ڪندي هيس: ”پرو، اڙي پرو، مري پوندين، اندر اچ.“ پر هو مينهن جي گوڙ ۾ ڇڻ ته ٻڌندو نه هو؛ پر جڏهن ڇاچو ننڍ ڪڍندو هو ۽ وراڻي سان آلاريندو هيس: ”اڙي اچين ٿو يا نه، هڏ گڏ پيڃي ڇڏيندوسانءِ.“ تڏهن لاچار اندر ايندو هو. ڦڦيس چولو لاهي سڪڻ وجهندي هيس ۽ هو پوتڙو ٻڌي، وراندي جي هڪ ڪنڊائتي در وٽ ويهي، مينهن جي ڪا لار جهٽي وٺندو هو.

مينهن اجا اکري مس هلندا هئا تہ پروۃ لاءِ ساوا پَٽ، پَٽ پٿيھر ڀڄي پوندا هئا، هو لهي وڃي رئيس جي باغ ۾ پوندو هو، خوشيءَ جون للڪارون ڪندو ليٽڙندو ويندو. يارن سان مستي ڪندو ويندو. موٽندو تہ اچڻ ساڻ مومل کي ڪٺندو ۽ چوندس، ”منهنجي ڏيل راڻي هلي تہ سائي پٽ پٿيھر تي. هٽ نہ هلي، هلي تہ سائي پٽ تي. راڻي! باغ ۾ هلندينءَ؟“

يڪدم چاچس رڙ ڪندي هيس، ”مٺا، باغ ۾ نہ ڪٺي وڃانس، ڪو تو وانگر پٽ تي ڪري، تنھنجي ٽنگن ۾ تہ لوھہ پيو آهي.“

”چاچي مومل وڏي ٿئي تہ پوءِ تہ هلندي؟“

”چڱو، چڱو، وڏي تہ ٿئي.“

هو مومل جي پدمڙن پيرن کي تڪيندو توريندو رهندو هو. پرو خوش هجي ۽ مومل پير نہ ڪٺي ۽ خوشيءَ وچان ڇيٽون نہ ڪري. مومل جڏهن ڇيٽو ڳالهايو تڏهن بہ پروۃ ڏانهن ڪئي: ”ڦقي ڏيل تہ ٻولي ٿي!“ ڦقي ورائيندي هيس: ”ٻولي سدا ٻولي، مٺو مور!“ ۽ هو ٻانهن جون ڪنيڙاٽيون هڻندو، پيرڙا ڪٺندو نچڻ لڳندو هو ۽ مومل بہ هاڻ ساڻس گڏ پيرڙو ڪٺندي هئي. مومل نچي ۽ پرو خوش نہ ٿئي.

ائين ٽئين موسم آئي، ٽئون سانوڻ آيو، پروۃ ۾ جڻ تہ وڄ واسو ڪيو هو، ۽ ڪيس اسڪول جو بہ خيال نہ رهيو، نہ وري موسم جوئي ڏپ! ڪکرن جي آهچاڻ تي هو اسڪول مان ٻاهر نڪري آيو. چاچو پڙهڻ ڇاجو لڪڻ. هو پلا سن جي مستيءَ ۾ ٻهاريءَ ۾ اچڻ وارو پکي. سو خشڪ پٽن، سڪل ميدانن کي ڏسندو ڊوڙندو آيو. ڪيس بس نہ هئي، جيستائين گهر نہ پهتو. هَن ڏانهن ڪئي، ”هڻ مولا ڪوڏي جيڏو.“ سيني سرتن گڏجي ورائيو، ”هڻ مولا ڪو ڪوڏي جيڏو.“ مومل ٻاتائي چيو، ”هن مولا تو دوڏي ديڏو.“ ائين ابر ۾ آهاءُ ٿيو، ڪوڙ تي، ڳجڪوڙ جا ٽڪاءُ ٿيا، وڄ وراڪو ڏنو، بادل مستيءَ ۾ ورندا آيا، ڦڙڦڙ ڦري لارون ٻڌي، پرو تيئن ٻهاريءَ ۾ آيو: ”هڻ مولا ڪو ڪوڏي جيڏو.“ وسڪارو ٿيو، نيسارا وهيا، ھر پرو اجا بہ مستيءَ ۾ هجي، مور ڪٺي ٻر ڪنڌيريا، ڏيل پريان آواز ڪري، پرو ڪنيڙاٽيون هڻندو وڃي، چوندو وڃي: ”مولا اصل ڪوڏي جيڏو، ڪوڏي جيڏو-ڪوڏي جيڏو مولا-!“ جيئن پروۃ صدا هڻي تيئن ڪارونيارو ۾ وڄ وراڪو ڏئي، وڄ جو وَڄ اجا وڃي بس ڪري، تہ بادل ٻيرٿي ٻيھن ۽ ڪوڙ جا ٽڪاءُ هنيانءُ ڏڪائن، پر پرو مستيءَ ۾ مست هو. سندس ساٿي وراڻدي ۾ وڃي لڪا، هاڻ تہ مومل جو بہ آواز نہ هو پر پروۃ جي صدا صدين جون سڪون لاهي ڇڏيون. وسيو بہ ائين وسيو جو هاڻ پکي پکڻ لڪڻ لڳا، ساڻهوۃ جا تہ اڳيئي ڦڙ ڏکڻ لڳا هئا. ڪچيون جايون، سو هڪ هڪ ٽڪاءُ تي سندن پٽيون ٿي لڙيون، ڇتيون تہ اڳ ئي وهي هليون هيون. گهر وارن جو ٻنهہ ساھ منجهيل هو. هرهڪ اهو پي ورائيو، ”جل تون جلال تون آئي بلا کي ٽار تون.“

ڦقي زينو تہ وراڻدي ۾ ويٺي هئي، هاڻ تہ هوۃ پروۃ کي سڏ بہ نہ ٿي ڪري سگهي، ستيون منجهيل هرهر ”حسبي الله........“ جو ورد پئي ڪيائين ۽ شوڪارا ڀِئي هنيائين.

چاچي، ڀڦي صفوران ۽ ماسي نعمت، تغاريون ۽ بالٽيون ڇيت هيٺان ڏيڻ ۽ ڪاري ڍوئڻ ۾ پوريون هيون ۽ چاچو، تيشي ڪنيو پرهلن کي بند ڪرڻ ۾ لڳو پيو هو. مينهن هٽي جاءِ کي ڇڻي وڌو هو، ڪلاڪ ڪن ۾ مينهن اصل پوريون ڪري ڇڏيون.

ماسي نعمت ته وهلور پئي ويئي، "هڙو مينهن نه ڏٺوسين نه ٻڌوسين. اصل قيامت اهي قيامت." ڇڪي ويل وهي ويئي، مينهن بس نه ڪري، ائين سڪنهن کي محسوس ٿيو ته ڪا خاموشي آهي. هاڻ مينهن گوڙ، وڄ جي ڪڙڪاٽن سان گڏ هڪ آواز بند ٿي ويو آهي. چاچو يڪدم اُپو ٿي ٻاهر ڊوڙيو، پَرُو آتي ئي بيٺو هو، هاڻ هو نعرو نه هڻي رهيو هو. هو مينهن جهڙي رهيو هو، آهستي آهستي پڙڪي رهيو هو، "واهه ڙي مولا واهه، بنهه بهاري ڪري ڇڏيڻ مولا، اصل رنگ لڳي ويا، واهه منهنجا مولا!"

اِئين چاچي وچي ڳڙ ڪان جهليس، ڪنيي اندر ڪٺي آيس، "ڪٽي جا ڦڙ، اسان جو ڏو وچي سِرُ ۽ تون آن بهارين ۾. 'هڻ مولا گوڏي جيڏو'، هاڻي جهل دٻ. جاءِ جهڪي آ، ڇت وهي آ، اجا ٻه مولا گوڏي جيڏو!" نڙ ڪٺي چلم مان ڪڍيائين ۽ اچي ورتائينس: "اڙي چوندين هڻ مولا گوڏي جيڏو. پٺين ٻرڪهل بند ڪندو، ماٺين گارو ڪندي — توکي اصل نه ڇڏيندس. اڙي پيا ڪهڙا هئا، جن گوڏي جيڏو جو نعرو هنيو هو؟"

ٻين نينگرن جو ساهه مٺ ۾ هو. ڪن ته ڪنڊون پاسا ورتا هئا، گلو ۽ شيرل ته ڪٽ هيٺان وچي لڪا هئا، "نڪرو ٻاهر نڪرو، اڙي وَرُو، شمو، يارو هيڏي اچو."

ڇوڪرا جيئن ايندا ويا تيئن چاچي نڙ ڦيرايو، "اڙي ڪهوڙا ڙي مري وياسين، اڙي بابا ڙي، الا ڙي — ڪهوڙا ڙي" پي پئي. اِئين وڏو ٺڪاءُ ٿيو. سڀ چپ ٿي ويا، آن سان گڏ "ڏڪ" جو آواز ٿيو. سيني ورانڊي مان ٻاهر ڏٺو، رنڊٽي جي ڇت ويهي ويئي هئي. آن سان گڏ سيني ڏٺو ته ٻرو چپ چاپ ٻاهر وڌيو. وچ اڱڻ ۾ ويهي رهيو، ننڍڙا هٿ مٿي ڪٺي چيائين "مولا هاڻ هالار ۾ هارينس." هُن وري صدا هڻي "مولا، هاڻ هالار ۾ هارينس." "مولا — مولا — منهنجا مولا!"

ٻروءَ جي صدا ٻه ڪا صدا هئي. مينهن جهڪو ٿيڻ لڳو، ڪا گهڙي نه گذري جو مينهن بس ٿي ويو. ٻرو اتي ايستائين بيٺو رهيو جيستائين، ڪڪر ٽڙي پکڙي نه ويا، هاڻ ته ڏينهن شينهن هو. سڀ ٻاهر نڪري آيا. ڀڦي زينو وڏي ٻروءَ وٽ اچي ويٺي ۽ سندس منهن ۾ نهارڻ لڳي. اِئين وڏي واڪي چاچس کي چيائين، "ادا نصير، هيءُ ڇوڪرو فقير اٿئي، ملنگ مست اٿئي، آئندي سنڀالي هٿ ڪٺندو ڪر. سندس ڪرامت ڏٺئي!"

گهر وارا سيئي ٻروءَ جي چوڌاري مڙي آيا هئا، هن کي ائين ڏسي رهيا هئا، ڄڻ ڪا نئين شيءِ ڏٺي هئائون. چاچي نصير ويجهو اچي ٻروءَ جي مٿي تي هٿ ڦيريو ۽ ٻروءَ ڪيريل رنڊٽي ڏانهن وڌي ويو. هاڻ ته موسل ٻه پدمڙا پير ڪٺندي ٻاهر نڪري آئي هئي.

”هلو-مولا دوڙي ديڏو نہ ڊيل راڻي هلي ڪيون.“ پرو هن ڪي هلائيندو، ”منهنجي ڊيل راڻي هاي“ ڪندو، ٻاهر نڪري ويو. هن پيري سندس چاچي خاموش ٿي ويٺي هئي، هن ڪي مومل جي ٻاهر وڃڻ تي شايد ڪو بہ اعتراض نہ هو. پرو سڏو اچي رئيسن جي باغ مٿان ويٺو ۽ برسيل جي بهار، آئي جي هڳاءُ ڪان مست ٿي مومل ڪي ڏسي رهيو هو، جيڪا ڪيس هن مست ڪندڙ موسم جهڙي پئي لڳي. هيءُ ڏوتل پوتل وڻ، آجريل ڏرتي، هو گپ ۾ ويهي رهيو، مومل گپ ڪٺي ڪيڏڻ لڳي. اڄ پرو بهاري ۾ هو، مينهن وسيا هئا، بهاريون ٿيون هيون، ڊيل راڻي ساڻس هئي.

هوڏانهن ماسي نعمت ڪي برقعو نہ ٿي هٿ آيو، ٿوري دير ۾ گهر گهر ۾ اهائي وات وائي هئي، ’پرو ڪاني ڪرامت وارو آهي‘ ۽ ائين پروءَ جي ڪرامت سڄي شهر ۾ ڦهلجي وئي. الائي ڪٿان ڪٿان ماڻهو اچڻ لڳا. سڀني نَنڍڙو مست ڏسڻ تي گهريو. اڇرج ساڻ پروءَ کي ڏسندا هئا ۽ ڪانئس دعا گهرائيندا هئا. پرو منڊ ۾ تہ حيران هو، تہ هيءُ آهي ڇا؟ پوءِ جڏهن نذر نياز ملڻ لڳو، اسڪول بند ٿيو، مار موچڙو بند ٿيو، پرو بالم ٿي مست بڻجي ويهي رهيو. چاچي نصير ۽ ڦڦي زينوءَ جي تہ چاندي هئي. آهستي آهستي گهر ۾ رونق اچڻ لڳي. پرو ڪوڙا سچا ليڪا پائيندو وڃي، ”حق الله هو“ جو نعرو هڻندو وڃي ۽ چاندي نہ وسي!

جيئن ڪرامتون ڪامياب ٿينديون ويون، پرو ڪامياب مست بڻبو ويو. هو ڪڏهن ڦڦيءَ ڪان پڇندو هو، ”پر ڦڦي مون ڪي تہ ڪجهہ بہ نہ ٿو اچي، مان قرآن بہ پڙهيل نہ آهيان. الف بي بہ پوري نہ ٿي اچيم، مان ڪيئن ڪرامت وارو ٿيس؟“

ڦڦي، هَشُ ڪري آهستي چوندي هيس، ”منو مور، ڪرامت جي صاحبن ڪي ٻاهرين علم جي ضرورت نہ هوندي آهي. توکي باطني علم آهي پٽ! تون رڳو نيت سان آبتو ليڪو تو پائين يا هٽڙو ٿو گهمائين يا پاڻيءَ ٿو شوڪارين يا پاڻيءَ ۾ ٿو هٿ ٻوڙين تہ سڀني جا ڪم سولا ٿيو ٿا پون ۽ آن سان گڏ اسان جا بہ ڪم سولا!“

پرو ڪجهہ بہ نہ سمجهندي ڪنڌ ڌوڻيندو هو. پرو جيئن جيئن وڏو ٿيندو ويو، سڀ ڳالهہ ڪيس سمجهہ ۾ ايندي وئي. هن چاچي جي مجبوري بہ سمجهي، سڄي گهر جي ٻي وسيءَ جو بہ پتو پيس. هن پاڻ کي مست سمجهڻ شروع ڪيو. هاڻ هنن جي گهر ۾ غريبيءَ جو ڪانءُ نشان نہ هو. ڪچي گهر مان پڪو گهر ٿي ويو، اوطاق ٺهي وئي، وڏي ڳالهہ تہ پروءَ لاءِ ڏار ڪمرو ٺهيو، جنهن کي آڏو سهڻو چاپرو هو. سڪجهہ چاچي نصير جي نظرداريءَ هيٺ ٺهيو. آخر چاچو پراڻو رازو هو. هاڻ تہ سندس هٿ بہ ڏڪندا هئا، پوءِ هو ڪيئن رازپو ڪري ٿي سگهيو! هونءَ بہ ڪيس رازپي جي ڪهڙي ضرورت هئي؟ قدرت جا بہ عجيب رنگ آهن، ڪنهن ڪي هٿ ۾ شفا ڏني، ڪنهن ڪي هٿ ۾ ڪرامت ۽ پروءَ جو ننڍڙو هٿ ڪجهو ناهي، ۽ سواليءَ جو سوال پورو ٿيو ناهي! هاڻ تہ پروءَ جا هٿ مضبوط جوانن وارا هٿ هئا، ڪرامت ۾ بہ اوڏوئي زور هو.

پروءَ لاءِ هاڻ اِها ڳالهہ ڪا دلچسپيءَ واري ڳالهہ نہ هئي، هن لاءِ جيڪي ڪجهہ هو، سا مومل هئي. مومل هاڻ پوري ڊيل راڻي هئي. هوءَ هُن جي سامهون جوڻ متائيندي رهي. هاڻ هوءَ هڪ خوبصورت ۽ ڏکڻ وارڻ، جهٽ ڪلڻ ۽ جهٽ بند ٿيڻ واريءَ وڏيءَ اکين واري سهڻي راڻي هئي. پرو جيئن ڪيس راڻي سڏيندو آيو هو، تيئن سڏيندو ايندو هيس. مومل جو چاهہ بہ رنگ متائيندو رهيو. هاڻ جڏهن هوءَ پروءَ جي پرڀ وهندي هئي ۽ پرو سندس هٿ وٽي، مٿن ڀ وجهندو هو، تہ ٿڌو پاڻي سندس رڳ رڳ ۾ ڦهلجي ويندو هو. آهو پاڻي پين لاءِ تہ شفا جو پاڻي هو؛ پر مومل لاءِ آب حيات هو. هوءَ روز آن هٿ لاءِ واجهائيندي رهندي هئي، تہ ڪڏهن ٿو پرو سندس هٿ وٽي. هوءَ نہ چوندي بہ چوندي هيس: ”پرو، منهنجي هٿ ۾ ڪهڙي شفا آهي؟ تون منهنجو هٿ ڇو ٿو مٿ ۾ وجهرائين؟“ پرو سندس منهن ڏي ڏسي مرڪي ڏيندو هو.

پرو آن ڏينهن تہ بنهہ سندس ويجهو وهندو هو. جنهن ڏينهن هوءَ وهنجي سهنجي، آجريل ڪپڙا ڍڪي، آلا وار پکيڙي، ڏيکيءَ ۾ ماني ۽ آن تي پوڙ جو پريل وٽو رکي، ٽلندي سندس ويجهو ايندي هئي. پرو ماني پاسي تي رکي، ڪيس پانهن ڪان وٽي وهاريندو هو. سندس اکين ۾ نهاريندي، هو ويجهو وڃي سندس وارن جي اڻ آئيل تاجي پيٽي کي چکي، نڪ جي ويجهو آڻي، وڏا ساهہ ڪڻندو هو، آن مهل بي اختيار ٿي چوندو هو ”رب منهنجي جي قدرت!“ مومل وَرُ وَرُ ڪري پڇندي هيس ۽ آن جو جواب بہ ساڳيو ملندو هيس، تہ بہ هوءَ چوندي هيس: ”پرو، ان ۾ ڪهڙي رب جي قدرت آهي؟“

”راڻي تنهنجي آلن وارن مان آهوئي هڳاءُ اچي ٿو، جيڪو آني ويل ڌرتي ڇڏيندي آهي، ۽ ملڪ واسجي ويندو آهي. ڇا آهو هڳاءُ عطر عنبير ڪان گهٽ آهي!“

آني جي ويل سان سندس قرب هليو آيو. آني جون بهاريون آيون ناهن، پرو چاپري ۾ نڪري ايندو، سندس صدا آهائي هوندي: ”هڻ مولا گوڏي جيڏو!“ اچا هڪ پہ صدا مس هڻندو، تہ مومل پري ڪان ڊوڙندي ايندس. ”بس پريل!“ هو ماٺ ٿي ويندو؛ پر آهو ٿي پيو نچندو، منهن ٻت تي ورائيندو، پاڻيءَ جون لارون پيندو، ڏُٻن مان ڏُڪ پريندو، مٽي ڪٽي ٻُت تي لائيندو، هڪ وڏو مٽيءَ جو چاڻو ڪٽي مٽي تي رکندو هو. هڪ چاڻو ڏوپجي ويندس تہ پيو ڪٽندو. ڇگي ويل ڪان پوءِ مومل سڏ ڪندي هيس ۽ هو اندر چاپري ۾ هلي ايندو هو. مومل پوتڙو ڪٽي انگ اگهندي هيس. هو ڏيرج سان هٿ وٽي سندس هٿ ۾ پيل نيڪر جي چيٽيل چلي کي وٽي ڦيرائيندو هو ۽ پوءِ انڪوچو وٽي، پاڻ کي پاڻ اگهندو هو. هوءَ چپ چاپ پاهر وڃي چاپري ۾ ويهندي هئي ۽ پرو لتا متائي اچي پرڀ ۾ ويهندو هيس. مومل سندس اکين ۾ نهاري چوندي هيس: ”پريل، تون مينهائي مست ڇو آهين؟ مينهن توکي مست ڇو ٿو ڪري؟“

پرو مُرڪي چوندو هيس: ”راڻي، مينهن ۾ هن ڌرتيءَ جو ازلي لاڳاپو آهي. اسين هن ڌرتيءَ جا نينڍڙا ڏٽي آهيون: اسين به مست نه ٿينداسين ته ڀيو ڪير ٿيندو! ڇا توکي مينهن مست نه ڪندو آ؟ هن جهڙ ڦڙ جي بهاري ۾ تون ڪجهه به محسوس نه ٿي ڪرين؟“

مومل انهيءَ جملي سان ڇڻ ته ڇڪجي سندس پر ۾ هلي ويندي هئي ۽ پوءِ سامهون وارانبي ڏي نظر ڦيرائي هڪدم پوٺتي هٽي ويندي هئي. رڳو ايترو چوندي هيس: ”پرو مون کي پتو ناهي!“ اهو چئي رئـو ڪٽي ڇپاڙيندي هئي يا انهيءَ ڪر جـي چلي کي ڦيرائيندي هئي، جنهن ۾ سندس ساهه هو ۽ پرو يڪدم هٿ وٺي چوندو هيس:

”انهيءَ چلي جا چڪر مان ڦيرائيندس، گهمي ته تو پر سولو نه. ڪاڏي ويندو، نيٺ ته هن هٿ وس ايندو.“

مومل مرڪي چوندي هيس، ”هاڻي تنهنجي هٿ وس ناهي ڇا، هينئر به ته تنهنجو آهي!“

”نه راڻي جڏهن مان موڙ ٻڌي هٿ لال ڪري، تنهنجن رتڙن هٿن ۾ هٿ وجهي انهيءَ چلي کي مقدر سمجهي ڦيرائيندس، پوءِ جيڪي نصيب!“

مومل شرمائجي چاهري جي ڪنڊ وجي ڪٽندي هئي ۽ سندس ساهه آيو ڪڇندو هو. پرو ويجهو ويندو هو ته هوءَ هٿ وڏائي چوندي هيس:

”پرو انهيءَ چلي کي ڦيرائيندو ڪر، الائجي چـو منهنجو شاديءَ ۾ ايمان نـه ٿـو ٻيهي، هونئن به پرو شادي محبت جـو معراج ته ڪونهي.“

پرو هڪ سادي سودي نينگر کان اهي اکر ٻڌي، چرڪي ويندو هـو ۽ ڳالهه ٽارڻ لاءِ چوندو هيس: ”تون به ڪنهن کان گهٽ ناهين. ٻنهه ست آهين، مون کان به وڌيڪ- تو ۾ هونئن بـه مٺيا آهي: پر راڻي جڏهن سمجهه پريو ڳالهائين ٿـي تـه بس، پوءِ اسان ٻارو مست وڏو مست ٿي وڃي ٿو.“

ائين ٻئي ڇٽا کلي ڏيندا هئا ۽ ٻئي زينو، جيڪا هاڻي قبر ۾ پير لڙڪايو ويٺي هئي، سامهون وارانبي مان اهو نظارو ٻئي پسندي هئي. نُور ايا سڄو هيس، پر سندس پاءُ چاچي نصير کي تـه پتو بـه نـه ٿـي پيو. ٻئي زينو ڏسندي ڏسندي ڪنڌ لاڏي پاءُ کي چوندي هئي، ”ادا، هو جوڙو ڏسين ٿو؟“

”ڪهڙو جوڙو.“

”ڪين جو؟“

”سينهن ۾ ايا پکي ويٺا آهن.“

هوءَ گهڙي ماٺ ڪري، پوءِ چوندي هيس: ”ادا، پريل جي پارت اٿئي.“

”توکي به رکيو رکيو ٿا پُور پون. الله ڪري جڙي هجين، مون کي پارت چو ٿي ڪرين.“

”ادا، مومل کي پريل کان ڌار نه ڪجانءِ، نه ته سڪجهه ختم ٿي ويندءِ، ٻڌايانءِ ٿي، اهو به ٻڌايانءِ ٿي تـه هيءَ نهيا ئـي هڪيئي لاءِ...“ ۽ اڃي ڪنگهه چڙندي هيس، هوءَ ساڻي ٿي ڪرندي هئي ۽ چاچو نصير کيس اوڇڻ ڍڪي سمهاريندو هو.

”ڇري، ڳٽي ڇو ٿي ڪرين؟ گهر جي گهر ۾ ڳالهه آهي، ڪا پري آهي ڇا، ڪنهن ڏينهن مَڪاسيڙو ڪرائي ڇڏيندا سون.“ ائين چوندي هو مرڪي به ڏيندو هو ۽ پيڻ ڪي دلداري به ڏيندو هو. پر پريان ماسي نعمت جيڪا ڪن لايو ويٺي هوندي هئي؛ ڪوڙو منهن ڪريو، موڙو ڏيندي هئي ۽ آهستي پٽڪندي چوندي هئي، ”رک ڏٽيءَ تي، رڳو سنهنجو شيرل روزگار سان لڳي؛ ڏس ته مان ڪيئن ٿي پنهنجا پيڙا پني لايان.“

ماسي نعمت جي پيڙن ڪي واقعي ڪو واءُ سولو لڳو، جو پڇي زينو ته الله ڏي هلي؛ پر چاچي نصير به ڏڪ نه جهليو، سيني پيڻ جي ڏڪ هٽي ڏڪي وڏس. پٺي ڇٽا وڏي جيءَ سان ٽي ڇيا؛ پر جيءَ جو ڪهڙو جياپو سپ ڪي ڏٽيءَ وَس. وڻيس تــه جياري وٺيس ڪَڪُ پن ڪري ڇڏي.

پروءَ ڪي ڪنهن به اڄ تائين رئندي نه ڏٺو هو، سو وَسيو ۽ سندس اکين جي وسڪاري، مومل ڪي ويتر رئاري وڌو. مومل هجي پٺي ۽ سندس هڇيل هانءُ ڪي ڏسي، پروءَ ڪٿي مانٿ ڪئي نه ته شايد آپ ڪي بــ رئاري ها؛ پر پروءَ جو هانءُ تڏهن بنهه ڪاچي ويو، جڏهن هڪ ڏينهن مومل ڏانهنس نه لڙي، منجهند جو ماني به، ماسي نعمت ڪٽي آيس. هُن رات تائين صبر ڪيو؛ پر جڏهن رات جو به ماسي نعمت اچي سندس آڏو ماني آڇلائي، تڏهن هو بيرُ تي ويو. ”مومل ڪاٿي آ.“

”مومل ڪا تنهنجي ڳڏل ٻانهي آ جو هر ويلي تنهنجي ماني ڪٽي اچي، تهل ٺڪور ڪري.“

”ماسي مستن ڪي نه ڇيڙ“، پروءَ رڙ ڪئي آن سان ڳڏ سندس اکيون ڳاڙهيون ٿي ويون.

”اهي اکيون پين ڪي ڏيکار، اهو سينهاٽي مست تون پين لاءِ هوندين، مان سچاٽانءِ ٿي تون ڪهڙو مست فقير آن! مون سان گهٽي تين تين ڪندين، ته وجهندس هٿ برقعي ۾. جيئن مون پاڙي پاڙي وڃي توکي مست ٺاهيو هو، هاڻ تنهنجي مستي ڪيڍي ڪنديس ٻاهر.“

پروءَ يڪدم ماني ڪٽي ٻاهر آڇلائي، ”نڪري وڃ هتان.“

”وڃان ٿي پر اِهو ياد رک ته مومل هاٽي شيرل جي نالي ٿي چڪي آهي، جي تو آن جو نالو بہ ڪنيو آهي، ته مون جهڙو بڇڙو نه ٿيندءِ!“

پَرو حيران ٿي سندس منهن ۾ ڏسڻ لڳو، ڪا گهڙي هو خاموش رهيو. پوءِ تــه ڇڻ چلالي اچي ويس، يڪدم تپڙ ڪٽي آڇلايائين، مَستن واڪرست ٿي پيو، ڏانهن اهڙي ڪيائين جو ماسي نعمت ڇرڪي وٺي ٻاهر ڀڳي. پروءَ رڙ ڪئي ”مولا، ڪٿي آهين، مولا، ڪٿي آهين!“ ۽ هو جوُڪيءَ ۾ ٻاهر نڪري آيو، اڱڻ ۾ ڊوڙڻ لڳو، ”مولا! هڻ ڪو گوڏي جيڏو! مولا! هڻ ڪو گوڏي جيڏو.“

ٿار جا ڏينهن هئا، سپ وراندي مان نڪري آيا. ماسي نعمت وڃي ڪند جهلي هئي، پروءَ جي چاچي وڏي آهي، ”ماسي ڇا ڪيس!“

”اڙي امان مارَيئي ڪي ڇا ڪيم، ڇيو ماس ته منهنجي مومل جو نالو نه ڪٽي.“

”ماسي توکي جهليو به هير ته في الحال ڳالهه نه ڪر: ہر اصل پيٽ جي هلڪي آهين. هوڏانهن چوڪر ڪي به بند ڪيو اٿئي، جا ٻئي جهڄي. هيڏانهن هيءُ مڻ مڃائي ڇڏيو اٿئي.“

”مڻ ڇاجو، ٻلي ٻيو رنيي: رنيي رنيي ماٺ ڪندو. هليو آ گوڏي جيڏو وسائڻ: مينهن جي ڪا موسوم آ، جو بس هاڻ آپ ڏري پوندو!“

پروءَ رڙي رڙي، اجا گهڙي ساهه ڪنيو ۽ آسمان ڏانهن ڏٺو، پر آتي ڪجهه به نه هو.

اوچتو سندس ڪن تي پڙلاءُ پيو. آواز وچ واري ڪمري جون حدون لتاڙيندو، ورانڊو ٽپندو، سندس مستيءَ کي مست ڪندو ويو، ”پَرو، پَرو!“

پروءَ کي ائين محسوس ٿيو ته ننڍڙي ڊيل ٻئي ڪوڪاري. سندس هٿ مٽي ڪجي ويا ۽ ڪنپڙاٽيون هٽي ڦيريون پاتائين ۽ بوڙ پاتائين. سڌو وچين ڪمري ۾ پهتو، اندرين ڪوٺيءَ کي ڪلف هو. اندران آهوٺي آواز ”پَرو، پَرو!“ هُن ڪُلف کي سٽ ڏني، پر نه کُليو. هُن مستيءَ ۾ در کي هڪ ٽڪر هنيو، ٻيو ٽڪر هنيو، سندس رتوڇاڻ منهن تي آهائي مستي هئي. هو هاڻ رڳو اهو چئي رهيو هو ”منهنجا مولا! ڪٿي آهين. ڏسين ٿو، اجا چئين ٿو ته نه— بس مولا هڻ کو گوڏي جيڏو، ڪر ڪا بهاري!“ هو رت ڳاڙيندو رهيو، ٽڪر هڻندو رهيو، پر ڊپ ڪان ڪير به سندس ويجهو نه ٿئي آيو. ماسيءَ شيرل کي ڏڪو ڏنو: پر شيرل آتي ئي ڄمي ويو. سندس پيا سوٽ پري بينا هئا. پَرو رت ڳاڙيندي ڳاڙيندي، ڪِري پيو. کيس ائين محسوس ٿيو ته هاڻ اندران ڪير ٽڪر پيو هڻي. هُن آنڻ جي ڪئي، پر آتي نه سگهيو. رت ڦڙن وچي ڏرتي ڪنئين، هاڻ رت جو مينهن هو، جو ٻئي وسيو. اِئين گوڙ جو آواز ٿيو، وِچ جو چمڪاٽ ٿيڻ لڳو. سڀ ٻاهر ڀڳا. ڪارن ڪڪرن جي ڪارنهن سڄي آسمان کي ويڙهي ويئي هئي. هڪ گوڙ جا ڏڪاءَ، ٻيو وچ جا چمڪاٽ، اونده انڌوڪار ٿي ويو. وچ جي روشني ويتر ٿي هنياڻ ڇينو. ۽ ائين اچي وڏ ڦڙي ڏڪاءُ ڪيو. مينهن بـ مينهن هجي، ٻاٽي هجي جو ڇڇڪارا ڪيو پيو ٺين، جڻ ڪير ڇڄ پري پيو هاري. پروءَ جي چاچيءَ ڪجهه پاڻ سنڀالي ورتو ۽ هوءَ پنين پير واپس وري، پروءَ کي اورانگهي وچي ڪُلف کوليائين. پَروُ بي‌سُرت پيو هو. ڪوٺيءَ جو در کوليندي وسامي ويئي، سومل بـ ٽڪر هٽي رتوڇاڻ ٿيو پئي هئي، يڪدم دانهن ڪيائين.

”اڙي، مري ويئي مائس، ماسي، شيرل، گُلو، اڙي هيڏانهن آچو—.“

سڀ ڊوڙندا آيا، سومل کي ڪٽي ڪٽ پيڙو ڪيائون. ڪو سرمو ڪٽي آيو، ڪو پٽيون، ڪو ٻاٽي، سومل اک کوليندي چيو ”پريل!“ سڀني اوڏانهن نهاريو، جت پَرو پيو هو. هوءَ ڏک جي پرواهه نه ڪري پروءَ ڏانهن وڌي، نٽڙي هُن کي ڏنائين. گوڙها ڳڙي آيس، پوءِ يڪدم هوش سنڀالي چيائين، ”ادا گُلو! هن کي ڪٺوس.“ هُن پاڻ بيهي پروءَ جا زخم صاف ڪيا، سرمو پريائينس. آهستي آهستي هن جي پرسان ويهي رهي. ماسي نعمت جيڪا اجا به وهلور ٿي ويئي، تنهن شيرل ۽ گلوءَ کي سرپاٽ ڪيو ته پَروءَ کي ڪٽي سندس ڪوٺيءَ ۾

آچلي اچو. مومل سڙبات پڌو. ڪنڌ ڪٽي چيائين ”خبردار جو ڪنهن پروءَ ڪي هٿ لاتو آهي. وڳو پنهنجو خير گهرو.“

آن ويل وڏو ٺڪاءُ ٿيو، ڪنهن وراندي مان دانهن ڪئي، ”رڏڻو ويو.“

آن ويل پيو ٺڪاءُ ٿيو، ”وهنجڻ جاءِ وئي.“

پٺي ڏڏڪي تي هيسيل آواز آيا، ”وراندي جو هڪ حصو به هليو.“

ائين سيني ٻوڙي اچي ڪمري ۾ پناهه ورتي. مومل پروءَ کي ڏسي رهي هئي، جيڪو هاڻ هوش ۾ هو ۽ مومل جي اکين ۾ اکيون هيس. هو گهڙيءَ ڪان پوءِ آهستي اٿيو، وڄ جو چمڪات ڏنائين، مينهن جو شپڪو پڌائين، اصل ڪٽ تان لهي بيٺو، مومل ٻانهن ڪان ورتس، پر هو اڳتي هلندو ويو، ائين چوندو ويو، ”واهه منهنجا مولا اصل بهاري ڪري ڇڏيئه، اصل رنگ لڳائي ڇڏيئه، واهه منهنجا سائين؟“

هو وراندي ۾ ٺي هو ته پرواري جاءِ جو ڏڏڪات پڌائين، رڙيون واڪا، آن سان گڏ ٻاڙي مان ٻانگن جو آواز اچڻ لڳو. مومل اچي پرسان بيٺس: ”پريل هاڻي بس، رب جي ذات بيشڪ وڏي آهي، هاڻي سندس در ڪڙڪاءِ پريل!“

”مومل، منهنجي مولا آڏو سڀ بندا برابر آهن. تون به ٻاڏاءِ اچ مون سان.“

وڄ اڱڻ ۾، مينهن جي پناهه وٺيو پيٺي بيٺا هئا. مومل هٿڙا آيا ڪيا، ”مولا هاڻي بس—“ ”منهنجا مولا هاڻي هالار ۾ هارينس“ ”منهنجا مولا رحم!“ ڪا گهڙي هوءَ ٻاڏائيندي رهي، رڙيون ڪندي رهي ۽ پرو خاموش بيٺو رهيو. ائين مينهن جهڪو ٿيو، تان جو ڦڙ ڦڙ وڃي بچي. ويل ٺي ڪانه گذري جو آسمان تي تارا چٽا ڏسڻ ۾ آيا. پروءَ آهستي سندس هٿ ورتو، نڪرجي چٽيل چلي ڪي ڦيرايو، ”راڻي اِهو سچ آهي، شادي محبت جو معراج ناهي، پر هاڻي هيءَ جهڙ ڦڙ جون بهاريون نه ٿينديون، هاڻي مينهن نه وسندا، هاڻي ملڻ ڪهڙا، جدايون ته ڪينهن منهنجا سائين!“ پرو آهستي سندس هٿڙو ڇڏائي وڌيو، ۽ ڏيڍيءَ وٽ بيهي مومل کي ڏنائين. جيڪا بت ٻڌيو بيني هئي، چوڌاري سڀ پاتي مڙي ويا هئا، ماسي نعمت جو آواز چٽو هو، ”پڙي، هن جو خيال ڪيو، هيءُ الله لوڪ نينگر آتو، ڪرامت ڪانه ڏٺو. وٺي هلي اندر ويهاريوس، هٿڙا الله لوڪ ماڻهو ڪانيءَ ڪرامت وارا ورلي پيدا ٿيندا آهن. پرو ڪڙو کولي ٻاهر نڪري ويو. هن جي وڃڻ تي مومل جڻ سجاڳ ٿي پئي، دانهن ڪيائين، ”پريل – پريل!“ پرو جيئن ڏيڍي ڇانئٽ ٽپيو تيئن وري نه آيو. هو هاڻي سچو پچو مينهاڻي مست هو، هڪ آلفي ۽ پاڻ، ڪڏهن ڪهڙي دڪان تي، ڪٿان ريوڙيون کنيائين، ڪٿان پڳڙا، ٻوڙون پيو پائيندو، رڪي رڪي دانهن پئي پوندس، ”هاڻي جهڙ ڦڙ بهاريون نه ٿينديون، هاڻي مينهن نه وسندا.“

ڪو ڳالهائڻ جي ڪندس ته وارن ۾ ڍڪيل چپ کُلي پوندس ۽ ڪِلي چوندو، ”مٺا، شادي محبت جو معراج ناهي.“

ڪو دل جلو آتي ٺي پڇندس، ”ميٺهاڻي مست! پوءِ محبت جو معراج ڇا آهي!“

"جهڙ ڦڙ جي بهاري ۽ وسندڙن جو خير!"

"پر تون چئين ٿو ته هاڻي مينهن نه وسندا، هاڻي جهڙ ڦڙ جي بهاري نه ٿيندي."

"اکين جي جهڙ ڦڙ کي ڪنهن روڪيو آ!"

پرو غلاموءَ جي دڪان تي گهڻو ويهندو هو، غلاموءَ سان دل بہ هوندي هيس. رات جو سندس دڪان جي دڪيءَ تي سمهي پوندو هو. ٿڌ هجي، ولهه هجي، سوڙ يا رلي بہ نہ ورتائين، دڪان سان ٻہ-ٽي ڦاٽل گوڻيون ڪنيائين، جيڪي ڪيس رات جو اوڇڻ جو ڪم ڏينديون هيون. غلامو، جو پاڻ بہ ڦتيل هو، ڪو نينهن لاتو هئائين، پر دل جو دلبر ڪيس ڏڪ ڏئي هليو ويو هو. هو جڏهن پرندو هو تہ يڪدم ڊانهن ڪري چڙندو هو، "پريل! دل ڪنهن سان لائجي؟ هنن ماڻهن سان جن ۾ وفا ناهي؟"

پريل رکي رکي چوندو هيس، "منهنجي مولا جا غلام، تون هن مولا جي ڌرتيءَ جو بہ غلام آهين، هن ڌرتيءَ سان نينهن لاءِ، ڏاڍي سوادي اٿئي." پوءِ مٽي کڻي مٺي ۾ وجهندو، منهن تي مکيندو، ڌڌڙ اڏائيندو، ڊوڙندو ويندو، "واهه منهنجا مولا، اصل بهاريون ڪري ڇڏيئي."

هاڻي تہ واقعي مٽيءَ جو مينهن وسڻ لڳو هو. ڪيترين مندون نري ويون، ۽ هيءَ نئين مند بہ خير سان پوري ٿيڻ تي هئي، مينهن جو تہ پتو ئي نہ هو. چوڌاري خشڪيءَ جو سمنڊ هو، جنهن ۾ سڀ پٽي سڙيا ۽ پريا، ڊورا ڊوريون، ڪسيون، ڪورون، تل ترايون سڀ خشڪ هيون. وڻ ٽڻ، پکي پکڻ، ڊور ڍڳو ٻوڪهڙي جو ساهُ نٽي ماڻي سگهيا، ڪن دم ٿي ڏنو، تہ ڪي پوين پساهن ۾ هئا، پنيون پارا تہ پري پارڻ ٿيا، هاڻ ماڻهن جو وارو هو.

سڀ پروءَ کي ڦري ايندا هئا: پر هو دانهن ڪري چوندو هو: "هاڻ جهڙ ڦڙ جون بهاريون نہ ٿينديون، هاڻ مينهن نہ وسندا." ۽ ڊوڙ پائي شاهن جي درگاهہ واري ميدان ۾ لهي ويندو هو. پوءِ هن کي ڪير وٺي. نيٺ غلاموءَ چيس: "پرو، ائين نہ ڪر، مينهن وساءِ!"

"مينهن منهنجي مولا جي هٿ وس آهي، پروءَ کي ڪهڙي طاقت آهي."

"پر پرو تنهنجي دعا ۾ وڏي طاقت آ، تون ڪٿي دعا گهُر، ڏس ڌرتي سڄي ٽوٽ ٿي ويئي آ، هاڻ تہ ڪوهيون بہ سڪي ويون آهن، باقي بچيو آ مارڪيٽ وارو کوهہ، اهو بہ گهٽا ڏينهن؟ هيءَ ڌرتي وڏيڪ ٽوٽ رهي تہ اسين سڀ ٽوٽ ٿي ويندا سين پريل!"

پرو ڪلندو هو ۽ پٺُور پوٺ تي چوندو هيس: "منهنجي مولا جا غلام، منهنجي مولا جي ڌرتيءَ جا غلام، هن ڌرتيءَ ۽ سندس ماڻهن جي ٽوٽ هجڻ ۾ شڪ اٿئي ڇا؟ پر اهو ياد رک تہ ڌرتي هميشه دان گهرندي آهي، سمجهئہ! ڌرتي دان گهري ٿي!"

غلاموءَ دان تي چرڪيو. ميني کي سڏي چيائين، ۽ خير خيراتون شروع ٿي ويون، پر شايد آٽي نہ اگهاميون يا اجا دير هئي.

هن پيري غلاموءَ کي جيئن پروءَ منهن تي چڙهيو، اصل ٻيرُ ٿي بيٺس: "تون مست ٿيو آن، ڏوڙ جو مهناڻي مست آن! تون الله لوڪ آن، رڳو عاشق جيئڙو آن. مومل جي

عشق ۾ حيران، اڙي ڪو اٿئي هن ڌرتيءَ سان به عشق؟ ڌرتي دان گهري ٿي، ڏوڙ نه ڇائي. هاڻي وچي ڏوڙ پاءِ، مومل ڪارو منهن ٿي ڪرئي. سڀ مومل ڪي مڃائي آيا آهن، هوءَ توکان فقيري ۽ مستيءَ ۾ گهٽ ڪانهي، اڄ دعا گهرندي، ڏس ته منهنجو رب ڇاٿو ڪري؟"

پرو ڪا گهڙي ڇمي ئي رهيو. پوءِ ڊوڙ پاتائين. سڌو وڃي پنهنجي گهر جي ڏيڏيءَ وٽ پهتو. پر ڇانئٽ نه ٽپيو. اندران مومل جو آواز پئي آيو "مولا! هڻ ڪو گوڏي جيڏو!"

"پيڄ مولا، منهنجا مولا رحم!" پروءَ اُت بيٺي ئي سين هنئي: "پيڄ مولا! هڻ ڪو گوڏي جيڏو!" هڪ ئي صدا تي مومل ڊوڙندي ڏيڏيءَ وٽ پهتي. پرو هن کي سڃاڻي نه سگهيو، هڏن جو پڃرو! ڪاڏي ويا چوٽا چنبيل جا، ڪاڏي ويون پنبڻيون پناهه واريون، ڪاڏي ويا گل گلاب جا، ڪاڏي ويا عطر عنبير جا هڳاءُ! هو هڪ ٺوٺ خشڪ سڪل ڌرتيءَ کي ڏسي رهيو هو.

مومل هن جي ملوڪ منهن کي چيڙهالي وارن جي ڪکرن ۾ پسي ڪو خوش ڪانه ٿي. اڃي اُجري ماڻهوءَ کي ڏڏڙ ۽ مٽيءَ جي تهن ۾ ڏسي ڳوڙها ڳڙي پيس. هوءَ وڌي وٽس آئي، پروءَ ڏيرج سان سندس هٿ ورتو. آتي آهوئي نڪر جو ڇٽيل ڇَلو موجود هو: هن ان کي ڦيرايو ۽ چيائينس، "راڻي! هاڻ بهاريون ٿينديون، مينهن وسندا، سڪجهه اُجري پوندو، تون دل نه لاهه."

۽ هن زور سان نعرو هنيو، "مولا! هڻ ڪو گوڏي جيڏو."

هن ڏٺو ته ماسي نعمت اچي پيرن کان جهليو هيس، "ابا، پنتي نه موٽ. بس، جيڪا ٿي، سا ٿي. مومل اڄ به تنهنجي آهي، تنهنجي رهندي، مون کان خطا ٿي."

هن آهستي پير ڇڏايا ۽ گهوري ماسي نعمت ڏانهن نهاريو، "ماسي، مستن سان وڏيڪ مَستي ڪندينءَ ته تنهنجي شيري کي خاڪ ڪري ڇڏيندوسانءِ."

"اڙي ابا، هن ته ڪجهه به نه ڪيو آهي. هن تنهنجي ڊپ کان مومل سان شادي ئي نه ڪئي."

"مومل سان شادي؟" پرو ڪليو، ڪلندي ڪلندي چپ پڪوڙجي ويس. "هيءَ مومل ٿوروئي آهي: هيءُ ته منهنجي ڌرتي آهي ۽ هن سان لائون لهڻ لاءِ ڳاڙهو گهوٽ کپي. ڌرتيءَ لاءِ سِر ڏيڻ سُترو ناهي، ڌرتي دان کان سواءِ ڪنهن جي ڪانهي، سمجهڻ ماسي!"

ماسي ڪجهه به نه سمجهندي وچي پٽ ۾ لڳي هئي.

پروءَ مرڪي، مومل جو هٿ ورتو. وٺي چلي کي ڦيرو ڏنائين ۽ صدائون هڻندو ٻاهر نڪري ويو، "هڻ مولا گوڏي جيڏو!" جيئن گهٽي ٽپي ٻرڻين پر ٿيو، ته نظر وڃي رئيسن واري باغ تي پيس، جتي هاڻ سلا به سڙي خاڪ ٿي ويا هئا. وڻن جي جڻ ڪنهن ڇانگ ڪري ڇڏي هئي. هو آهستي لهي اُن پٽ تي بيٺو، جيڪو ڪنهن وقت هن لاءِ پٽ ۽نيهر هو، جنهن جي ساٽي گاهه تي هو ليٽڙيون پائيندو هو. هو ان ئي پٽ تي ڏڙها هڻڻ لڳو، جيڪو

هيٺر خشڪ ميدان جي صورت اختيار ڪري چڪو هو، جنهن جو هر حصو ٽوٽ بڻجي چڪو هو. گهڙيءَ ۾ ماڻهو اچي مڙيا. سڀ آسائتا، آسروندا، آجايل آج ڪنيو بيٺا هئا ۽ ڌرتي ٽوٽ هئي.

... ...

هاڻ پروءَ جي مينهاڻي مست هجڻ مان ماڻهن جو به ايمان لڏڻ لڳو. پروءَ جي زبان ٽوٽ تي وئي هئي. هو نچي ڪڏي ٿيا ڏئي ڪنيڙاتيون هٽي سهڪي پيو هو، سندس نڙي ويهجي وئي هئي، پر سندس صدائن ۾ ڪابه ڪمي نه آئي هئي، آهائي صدا، پر منهنجي رب جي ذات اجا گهٽي وڏي آهي، جڏهن راضي ٿئي. پروءَ کي الائجي ڇا ٿيو، اوچتو هن دانهن ڪئي:

”ها منهنجا مولا، هيءَ ٽوٽ ڌرتي دان گهري ٿي، رت جو ريج گهري ٿي، تون سو منهن نه موڙ، باقي ٻندو حاضر آهي.“ ائين چئي پرو نيوڙيو، وڃي نراڙ پر فرش ڪنيائين ۽ زور سان ڌرتيءَ تي ٽڪر هڻڻ لڳو. پلا ڌرتي ورهين جي آجايل، صفا ٽوٽ، اصل رڪ تي لڳس، ڇپي ڏڪ ۾ رت جون ٿينڊيون وهڻ لڳس؛ پلا خشڪ زمين رت ائين پيئندي وڃي جيئن ڪو آجايل آج لاهيندو آهي، پر پرو به ريج ڏيندو وڃيس ۽ هو ايستائين ڏڪ هڻندو رهيو، جيستائين آبر ۾ آهاءُ نه ٿيو ۽ ڀهرين ڦڙي مٿس وسڪارو نه ڪيو ۽ پرو بي نور اکيون مٿي ڪئي چيو،
”واهه منهنجا مولا اصل بهاريون ڪري ڇڏيئي، اصل رنگ ڪري ڇڏيئي، ٻنهه بهاريون...!“
پرو وڌيڪ چئي نه سگهيو ۽ وڃي ڌرتي جو پاسو ورتائين. هاڻ سندس رت به ڌوپيو پئي ويو، آهستي آهستي رت جي لالاڻ مينهن جي ڌارائن ۾ گڏجيو ڦهلبي وئي. ڪو وهڪرو ڪنهن طرف هو، ڪو وهڪرو ڪنهن طرف. رت جي لالائي پاڻي جي سونهن کي وڌيڪ سهڻو ڪري ڇڏيو هو. ڌرتيءَ جون رڳون آهستي آهستي آن ڳاڙهي پاڻيءَ کي ڪٽي رهيون هيون. سيني اهو به ڏٺو ته متاهينءَ تان، جتي مومل رهندي هئي، اتان جيڪي به وهڪرا آيا پئي، تن ۾ به اهائي لالائي، آهائي سرخي هئي. پئي وهڪرا جڏهن پاڻ ۾ ملي اڳتي وڌيا ته سڄي ڌرتي ڀٽ ڀنڀور جو وڳو ڪئي پاتو.

چون ٿا ته جڏهن به اسان جي ڌرتي ٽوٽ تي ويندي آهي ته ڪونه ڪو مست ان کي رت جو ريج ڏيندو آهي ۽ الائجي ڪيترن مستن جو هن ڌرتيءَ کي ريج ڏنل آهي، جو هاڻ ڪڏهن به هت سوڪهڙ نه ٿيندي آهي، هميشه جهڙ ڦڙ جون بهاريون هونديون آهن ۽ آئي جي مند ڪڏهن به ڪوٽي نه ٿي آهي.

تـلاءُ

ظفر حسن

رات جو مينهن پيو تـ رهيل ڪسر بہ پوري ٿي ويئي. هڪڙو هيٺالو، ٻيو جهوڙيون، ٽيون سيارو. باقي مينهن رهيل هو، اهو بہ آڌيءَ رات جو اچي ڪڙڪي ـــ صبح جو ڏونهين نہ ڏٺي، مٿان پوڙهن جي ڪنگهہ ۽ ڪانگهارا، ٻارن جا ڪيڪرات. جهڙي قيامت! ٻر جي قيامت بہ هڪ ڏينهن جي هجي، تہ ماڻهو ڏجي بہ؛ جتي ڏبهاڙي قيامت هجي، تہ پوءِ ڪهڙي سُڌ تہ قيامت ڪڏهن آئي، ڪڏهن ويئي! اتي قيامت تي بہ ڪهل اچيو وڃي!

مينهن گند ڪي ڦلاري وڌو آهي. اڳي تہ رڳو تلاءُ جي ڏپ نڪ ساڙيندي هئي، هاڻي تہ گهٽي گهٽي، جهوپڙي جهوپڙي ڏپ ٿي ويئي آهي؛ پر نڪ اهڙو تہ بي نڪو آهي، حرام جو سڙي! ٽيهن سالن کان نڪ اهڙي جو اهڙو آهي؛ ويٺو وڏيڪ تڪو ٿي ويو آهي. ڪو بہ ائين ڏونهن ڪي نہ تاڙي، جيئن ماڻهوءَ جو نڪ!

هو بہ کپ ۽ گند مان لچ لچ ڪندو، گپ هاڻا پير ڪٽي تلاءُ جي کپ تي اچي ويٺو آهي. پريان ريل جا پٽا چلڪندا ڏسڻ ۾ پيا اچن. گندي ناليءَ جو پاڻي آتلي تلاءُ ۾ پئجي رهيو آهي، ۽ انهيءَ گندي ناليءَ جي سرن پڌل کپ سان آها واٽ آهي، جتان ماڻهو هلي، ريل جا پٽا اڪري، پريان پڪي رستي تي پهچندا آهن ـــ ۽ اتان ٽڙي پکڙي وڏي شهر ۾ الوپ ٿي ويندا آهن!

هو انهيءَ سرن پڌل کپ پريان واٽ جي پوڙن سنجهہ اڏ لکل اڏ پڌرو نظر اچي رهيو آهي.

”اڙي ڪير آهين، هتي ڇا پيو ڪرين؟ ڪجهہ تـ ڌيان ڪر. نياڻيون سياڻيون پيون لنگهن، پريرو ٿي وڃي جهنگ جو خيال...!“ ڪو آواز مٿان واٽ تان اچي ٿو.

”۽ توهان سڀ صبح جو قطار ڪريو وڃيو ويهو، او صفا پٽي واري پاسي ۽ ريلن جون ريلون لنگهيو وڃن، اوڏيءَ مهل لڄ ڪاٿ تي اچيو!“

”اڙي رمون تہ ڪونہ آهين؟ لخلانت ٿئي!“ هو بہ پوڙن مان هٿ ٻاهر ڪڍي، پونڊو ٿو گروڙي.

”اڙي چريا، ريل گاڏيءَ وارن کي ڪهڙي خبر تـ ڪير ويٺا آهن؛ توکي تـ اسين سڃاڻون ٿا نہ.“

”سڃاڻو ٿا تہ پوءِ ڇا؟“

”اڙي هي معاملو سڃو سڃاڻڻ ۽ نہ سڃاڻڻ جو آهي.“

”سچ!“

”پيو نہ تہ وري— ماڻهوءَ کي رڳو ڀڪ ٿئي تہ فلاڻي هنڌ کو ڪونہ سڃاڻيس تہ اصل ٺڪوئي لنگهي وڃي!“

”اهو ڪيئن؟“

”اهو تون نہ سمجهندين، تون تہ آهين چريو. واقفن ۾ هجين يا اڻواقفن ۾، ڪڏهن آهوئي جيڪو من ۾ ايندءِ!“ خدن ريل جا پٽا آڪرڻ لڳي ٿو.

”خدن يار، شهر پيو وڃين نہ— وزم واڙي تہ وڃيو اڇجانءِ. قسم اٿئي مولا جو، ڪالهونڪر ڀاڙيا وتون!“

”اڙي هتي ڀاڪرڪٽو لڳو پيو آهي. رات جو مينهن ماڻهن کي ڏاهي وڌو آهي، توکي لڳي آهي وزم ڀاڻيءَ جي! آئون ڀاڻ دوا وٺڻ پيو وڃان، جيوڻ جي ٽڪي چاق ڪانهي.“ هو ريل جو پٽو آڪري وڃي ٿو.

سڄ پنهنجا ڪرڻا ڪيا آهن. اتر جي تيز هوا جي ٿڏاڻ ڪجهہ گهٽ ٿيڻ لڳي آهي. ڪي ماڻهو جهوپڙين مان پاڻي پيا ڪيڻ، تہ ڪي ڪائين سان ناليءَ ۾ روڪيل پاڻي پيا وهائين. تلاءُ مان ڏيڏ نسريو بيٺا آهن. مڇرن جا مڇ پاڻيءَ تي چٽيون ٻٽيا پيا آهن. هوا سان ڏيڏ لڏن لمن ٿا، پاڻيءَ ۾ هلڪيون لهريون پيدا ٿين ٿيون ۽ مڇر بہ لهرين سان هيٺ مٿي ٿين ٿا:

”اڙي هرويرو ٿا پاڻي ڪيو. رات جو پيو وسڪارو ٿيو، تہ تلاءُ جو پاڻي اندر ڏوڪي ايندو. پوءِ ڪيڏانهن ڪيندؤ پاڻي!“ هو بڙبڙ ڪرڻ ٿو لڳي. ’شپڙڪ‘ پاڻيءَ ۾ پٿر ڪري ٿو ۽ مڇرن جو ريلو اڏامڻ لڳي ٿو.

”اڙي آئي ويٺو، ڪُتي جا پُڇ!“ هو رڙ ڪري ٿو ۽ هڪ پيو پٿر سندس ڪن وٽان ٿيندو، پاڻيءَ ۾ ڪري ٿو ’شپڙڪ‘ ۽ مڇر جيڪي ڀرين پٿر لڳڻ تي اڏامي، پوءِ ويهي رهيا هئا، سي وري اڏامڻ لڳن ٿا.

”اڙي ڇورا، رات مينهن پيو: پر توهان تي ڪو اثر نہ پيو. هجو ماڻهوءَ جا ڦر تہ اثر پوي...“

”رمون چريو— رمون چريو........“ ٻار چيڙائڻ لڳنس ٿا. هو ڏيلهو ڪٺي ٻارن کي آلاري ٿو، تہ پريان ايندڙ آواز تي هٽ جهلي ٿو وٺي.

”اڙي هلو ڇورا، صبح سوير رؤنشو. اڙي ٻچُو! تون تہ گهر هل، پڙهين ڪٿ تي پيو آهي، ۽ توهان بہ پڇو نہ تہ هٽانو نہ ڪلا.“ پريان ساجن ڇوڪرن کي دڙڪا ڏيندو هن ڏانهن پئي آيو.

”ساجن، چڱو ٿيو تہ ڇورن کي ڀڄائي ڇڏيئي، نہ تہ اڄ آئون بہ لاڪ لاهي ڇڏيان ها!“ هو هٿ وارو ڏيلهو تلاءُ ۾ اڇلي ٿو. لهريون پيدا ٿين ٿيون، مڇر اڏامڻ لڳن ٿا.

”رمون، تون بہ تہ ڪجهہ هوش ڪر نہ“ ساجن اٿلندو مٿس ڇوهہ ٿو چئبي.

”هو تہ آهن ڇورا ڀاڻ زورا، پر تون بہ تہ پاڻيءَ مان نڪريو وڃين!“

”پوءِ هو ’چريو چريو‘ ڇو ٿا چون؟“

”اڙي بابا، هو پلي پيا ڏوڙ پائين: باقي چڙندين تہ پوءِ ڇورا تنگ ڪندءِ، تون ڪو چريو ٿوروئي آهين!“

”هان—آءٌ چريو ڪونہ آهيان نہ ساجن!“ هو خوش ٿي وڃي ٿو.

”نہ بابا، تون چريو ڪونہ آهين.“

”پڪ.“

”پڪ، اصل پڪ. تون اسان وانگر آهين. جي چريو آهين تہ پوءِ اسين بہ چريا آهيون. غريب يا تہ سڀ چريا آهن يا پوءِ هڪڙو بہ ڪونهي.“

”پوءِ پلا پار مون کي چريو ڇو ٿا ڪن؟“

”اڙي رمون، سمجھہ سمجھہ جو فرق آهي. ٻارن کي ڪهڙي ڄاڻ تہ تون ڏاڍو ڏاهو ۽ عقلمند آهين.“

”پوءِ ڇٻو تہ اها سچي ڳالهہ سمجهڻ نہ سمجهڻ جي آهي.“

”اها ڳالهہ ڪيئي نہ عقل جي. يار رمون، تون تہ اسان کان بہ وڌيڪ عقل وارو آهين.“

”ساجن يار، موتندي وزم ٻاٽي تہ وٺيو اچجانءِ. قسم اٿئي مولا جو.“

”مزوري لڳي تہ حاضر.“

”اڄ تہ واهہ جي لڳندءِ. اسان مستن جون دعائون اٿئي.“ رمون ٿوري دير لاءِ ٻيهي رهي ٿو ۽ سامهون جهوپڙين ڏانهن نهارڻ لڳي ٿو. ٻن-ٽن جهوپڙين مان دونهون نڪرندو نظر اچي ٿو. ٻار وري ڳوٺ جا پڙدا سيري جهاتيون پائڻ لڳا آهن. ناليءَ جو پاڻي اٿلون ڪري رهيو آهي ۽ ٻنهي پاسي تلائن ۾ ڪِري رهيو آهي— پريان ريڊئي تان قرآن شريف جي تلاوت اچي رهي آهي. مانڊٽي ڪُلي وئي آهي. رمونءَ جي اکين ۾ چمڪ اچي وڃي ٿي. پيڙيءَ جو آسرو ٽئيس ٿو.

هو تِلندو جهوپڙين جي ويجهو اچي ٿو. ٻارڪيس ڏسي ’چريو چريو‘ ڪن ٿا، پر هو ڏانهن نهارڻ بنا يعقوب جي مانڊٽيءَ تي اچي ٿو. هاڻ ريڊيو تان قرآن شريف جو اردو ترجمو اچي رهيو آهي. يعقوب ۽ علڻ الائي ڪهڙي ڳالهہ تي ڳنڍيا پيا آهن. هن کي پهرين تہ سمجھہ ۾ نٿو اچي.

”اڙي صبح سوير الله رسول جو نالو وٺجي يا فلمي ڳانا لڳائجن!“

”تنهنجي مرضي. اسين بہ تيسين چانهہ ڪونہ ٿا پيئون. سيلون لڳائيندين تہ چانهہ جون سُرڪيون پربيون.“ وري علڻ رمونءَ کي ڏسي چوڻ لڳي ٿو: ”واهہ ڙي يار رمون، وڏو ڪو ترڙ نپاڳو آهين، ڪالهہ اهڙي ڪا پيٽ هنيئي جو ڪيسائي خالي ڪري ڇڏيئي!“

رمونءَ جو منهن لهي ٿو وڃي، پر وري همت ڪري چويس ٿو: ”پوءِ اڄ آزمائجانءِ!“

”آزمايان وري ڏوڙ، ڪالهہ جمعو هو، پلارو ڏينهن، بلڪ ۾ وارو لڳي ويو. اڄ هڪ-ٻہ ٽڪيٽ نڪتي تہ بہ شڪر.“

”هان يار، فام ڪيئن هئي؟“ يعقوب وچان پڇيس ٿو.

”هاءِ يار، راٽيءَ جا آهي لوڏا هئا، جو ڊاهي وڌائين.“

”اسٽوري ڪهڙي هئي يلا؟“

”اسٽوري واهه جي هئي. هو هيرو آهي، نالو ڇا اٿس؟ ها، نصرالله. ان کي مسلمان مجاهد ڏيکاريو اٿن ۽ راڻي ڏيکاري اٿن ڪافرياڻي. بس پنهي جو عشق ٿي وڃي ٿو. اصل مزو اچي ويو.

ريڊيو تان قرآن شريف جو ترجمو ختم ٿئي ٿو ۽ يعقوب سيلون لڳائي ٿو. سهگل جو مٺو آواز اچي رهيو آهي: ”دک کي دن بيتن ناهين.“

”يار ڪيڏو نه درد آهي سهگل جي آواز ۾.“ علن گنڀير ٿي وڃي ٿو.

يعقوب ڪنڌ ڌوڻيندو رهي ٿو، ”يار ٻل ٻرڪون ٿا، پهر روئون ٿا. سهگل جا سُر ته هاڻوَ ۾ ڪٽيو وڃن.“

”علو، پيڙي ته پيار“ رمون پاڏائيس ٿو.

”يعقوب، ڏي هڪ پيڙي يار رمونءَ کي ۽ ڏاهه چانهه ٻه ڪوپ.“

رمون آتساهه مان علن ڏانهن ڏسي ٿو.

”رمون يار، مٽني ۾ فرسٽ شو ۾ بلئڪ ڪيم، جوا ڪيم، هاريم، ڪيل ڏٺم، اچا اچي ڊٻس ته مٿان مينهن اچي ڪڙڪيو، اهو اٿئي سچو حال.“

رمون رڳو ڏانهس تڪيندو ٿو رهي.

”پئسا ڪمائي ته پوءِ جوا ڇو ڪيڏيئي؟“ يعقوب چيس:

”بس، ڪنهن ڪنيو. دل چيو ته من ۾ ٿي پئسا ٻيا ٻه نڪري پون، ته هڪڙو ڪوٽ وٺان، چيچل کي عينڪ ٻه نهرائي ڏيان— ۽ تو کي ٻه هڪ وڳو وٺي ڏيان.“ هُن رمونءَ کي ڪراڙي ٻاتي، ”اڙي تنهنجا ڪپڙا ته ڦُسيا پيا آهن، اڙي زوراور مرڻو اٿئي ڇا؟“

”ڪري ٻه ڇا، پيو لٿو هجيس ٻه نه!“ يعقوب ياد ڏياريس.

”رمون يار، مينهن پوي ته مون ڏانهن هليو ايندو ڪر نه، اٿين ته مري ويندين!“

”اڙي مري ويس ته ڇا ٿيندو؟ هي مري ويو ته ڇا ٿيندو؟ تون مري وئين ته ڇا ٿيندو؟ اسين سڀ مري وياسين ته ڪهڙو آپ ڊهي پوندو!“

”ها، آهي مشڪري جو اٿين ٿا مرون! متان دل لاٿي اٿئي. آءٌ مري سگهان ٿو، تون مري سگهين ٿو. اسين سڀ ٿا مري سگهون. اصل ان ٿيڻي آهي، ڪيئن يعقوب؟“

”ها، سچو آهين علو، سچو. آئون ڀانيان ٿو ته رمون انهيءَ تلاءَ ڪان ڊنو آهي، ته متان پاڻي پرجي وري جهوپڙين ۾ هليو اچي مچرن سوڏو، ڪيئن يعقوب؟“

يعقوب ۽ علو کلڻ لڳن ٿا.

”اڙي رمون بادشاهه آهين، بادشاهه! ڪٿان جو ڪٿان وڃي لڪين. اچي وٺ چانهه. بس يار پنهنجي پنهنجي سمجهه جو فرق آهي.“ يعقوب ڪوپ وڌائي رمونءَ کي ڏئي ٿو. يعقوب ريڊئي جو آواز مٺو ڪري ٿو. ايتري ۾ مائي ساول اچي ٿي.

”ابا ياقب، ٻه گوريون ته ڏجانءِ تپ جون.“
”اما سائل، ڪيئن چاق آهين نه.“ علو پڇيس ٿو.
”ڪير؟ علڻ پٽ آهين! ابا، شابس ٿئي. نه ڪا خبر وٺين نه ڪا سار لهين ته جيئرا آهيون، ڪين مري ويا آهيون.“
”امان، هن تي ميار ڪانهي. هي ته آهي ناڻڪي ڦر.“ علوءَ جي پاران يعقوب جواب ڏئي ٿو.
”ابا، ناڻڪي هجي يا ٻانڪي، پنهنجن کي ڪو وساربو آهي ڇا؟ مٽڙهو بيمار نه هجي ته آئون اڇي نڪران ها. مون ٻه چيو ته علوءَ کي گهڻن ڏينهن کان ڏٺو ڪونه اٿم. خدا ڪري چاق هجي.“
”چاچا جيئل چاق ڪونهي ڇا؟ اڄ ضرور ايندس پڇڻ.“ علو ڦڪو ٿي چويس ٿو.
”ابا، اڇو نه اڇو، شل وڏيون ڄماروَن مائيو. سدائين خوش هجو. ڳوٺ ڪان نڪتا آهيون ته مَن پنهنجن سان ماڻ لاءِ ماندو ٿو ٿئي. نه وڪٽي ها وڏيرو زمينون، نه وٺي ها چوڏري ۽ نه ٿيون ها بيگهر. آلا آلا!“
”توکي ته چوڌريءَ ڪيڍيو، پر اسان جا ته وڏيري ئي لاهه ڪيي ڇڏيا.“ علوءَ چيو.
”امان، گهبراءِ نه، مولا چڱي ڪندو.“ علو آٿت ڏئيس ٿو.
رمون سات مات ۾ پولار ۾ پيو نهاري. اوچتو چرڪ پريندي چئي ٿو: ”ها امان، گهبراءِ نه، انهيءَ تلاءَ کي منهن ڏيو.“
يعقوب ۽ هو ٽيئي کلڻ لڳن ٿا. ”يار رمون، سچي تون بادشاهه آهين.“
يعقوب ريڊيي جي سُئي ڦيرائي ٿو. آواز پيو اچي. ”جيڪر هيس ڏاري، مارن تڏهن وساري.“
اوچتو يعقوب گنڀير ٿي علوءَ کي چوڻ لڳي ٿو: ”ها يار، اسين رمونءَ تي کلون ته پيا، پر چوي ته سچ پيو. پهرين ته مٿان آيل مصيبت کي منهن ڏيون، پوءِ ٻين ڳالهين کي ڏسبو.“
”ها يار، چوي جيڪر سچ ٿو.“ علوءَ ٻه رمونءَ ڏانهن مچتا ۾ نهاري ٿو. ”يار، ڏاڍو درد آهي هن پنهور جي آواز ۾ –”جيڪر هيس ڏاري، مارن تڏهين وساري.“ هو لفظ ورجائڻ لڳي ٿو. ”ها يار، ڏاريا آهيون، تڏهن ته ويسارجي ويا آهيون!“
ٻار وري گهٽيءَ ۾ نڪري اچن ٿا. ”رمون چريو، رمون چريو“ جا آواز اچڻ لڳن ٿا. ٻارن کي واقعي رؤنشو لڳو آهي. ڪجهه ڏينهن اڳي اهو ساڳيو رمون چاق چڱو ڀلو هو. مزوري ڪرڻ ويندو هو، پوءِ الائي ڇا ٿيس، جو اڌ چريو ٿي پيو. پهرين ٻڪ ٻڪ ڪرڻ لڳو اجائي سجائي، پوءِ هورياں هورياں مات ٿيندو ويو ۽ ٻارن کي ٻه وندر ملي ويئي. غريب ٻار پيو ڪن ٻه ڇا؟ نه اسڪول نه ميدان، نه باغ، نه راند روند. اهي ئي رستن تي ڏڪا ٿاپا، هو پيا ۽ هوڪرا. اڄ رمون ور چڙهي وين ۽ هو کيس چيڙائڻ لڳا: ”رمون چريو– رمون چريو.“

”اڙي نياڳا وڃو نتا گهر، ڇو اچي مٿو کاڌو آٿوَ.“ يعقوب کين ڇڙٻيو ۽ پرسان پيل ڪاڻي ڪٺي مٿن آلريو. پار شايد ان رد عمل لاءِ تيار نه هئا. ٽورو هيسجي ويا. علوءَ ٻه ڀادر لاهي ڏانهن اڇليو ۽ پار ٽڙي پکڙي ويا.

”اها سڄي حرامپائي انهيءَ ولڻ جي ڀٽ جي اٿئي. هاڻ ٻه ڪينچل ڪري ۽ ٻي لوڏ ٻه وٺيو اچي.“ يعقوب ريڊئي جي سُئي ڦيرائيندي چيو.

”ها پاڻ مري ويو، پويان هن چٽ ڪي ڇڏي ويو.“

”سچ پڇين ته آهيون اسين ٻه چٽ.“ علو چوي ٿو.

رمون وري اچي انهيءَ تلاءَ جي ڪپ تي ويهي رهيو. گهڻو هاڻي سڄو تلاءُ ۾ پڄي رهيو هو. هو ويٺو رهيو: ٻه-ٽي ڪلاڪ گذري ويا. ماڻهو به آيا ويا. پار ته هيسجي اهڙا ڇڏا هئا، جو الائي ڪيڏانهن گم ٿي ويا هئا. رمون ٻه چپ ويٺو هو. نه ڪنهن پڇيس ته ڇو هو اتي ويٺو هو ۽ نه ئي هن ڪنهن سان ڳالهايو. اصل پيڙي ٻه نه گهري. بس رڳو ڪيڏي ڪيڏي مهل رکيو پٿر پي تلاءُ ۾ اڇليائين. ننڍيون لهرون پيدا ٿيون، ڪن ۾ گم ٿي ٿي ويون.

ماستر ڪي لنگهندي الائي ڪيئن ڪهل اچي ويئي. رمونءَ ڪي ڏسي چوڻ لڳو، ”رمون، حق تي چريو ٿا چوني. آئون پانيان ٿو ڪلاڪن ڪان ويٺو آهين. هاڻي ته سچ ٻه لڙڻ وارو آهي.“

رمونءَ ماستر ڪي اڻ پٽو ڪري وري هڪ پٿر تلاءُ ۾ ڪٽي اڇلايو ۽ وري لهرون پيدا ٿيون ۽ مچرن جو ريلو آڏاميو ۽ وري اچي پاڻيءَ مٿان ويهي رهيو.

”اڙي رمون، توسان پيو ڳالهايان. گونگو ٿي ويو آهين ڇا؟“

”ماستر، پلا ٻڌاءِ جڏهن گهٽو مينهن وسي ٿو، ته پوءِ پاڻي ڇو ٿو اچي جهوپڙين ۾.“

”ظاهر آهي مينهن وسندو ته پاڻي ضرور ايندو جهوپڙين ۾، پيو ڪيڏانهن ويندو.“

”نه، اهو مينهن وارو پاڻي نه، تلاءُ وارو پاڻي.“

”اڙي پَٽوڪَ، جڏهن تلاءُ پاڻيءَ سان پرجندو ته ضرور اٿلندو، ڏسين ڪونه ٿو ته هي گٽر ڪيئن پيو اٿلي. اهو پاڻي ٻه ته تلاءُ ۾ پوي ٿو.“

”پلا جي گٽر هتي نه هجي ته؟“

”پوءِ ٻه تلاءُ اٿلندو، پر دير سان. ها جي مينهن نه پوي ته پوءِ ڪونه اٿلندو. پر گٽر ته پاپا سرڪاري آهي. هو انهن بنگلن جو سڄو گند ڪچرو ڪٺي اچي ٿو. انهيءَ ڪي ڪير بند ڪندو.“

”اسين بند ڪنداسين.“ رمون جي آواز ۾ هوڏ هئي.

”پاپا اها طاقت اسان ۾ نه آهي. ميونسپالٽيءَ وارا ته پاڻ گٽر کولڻ ايندا آهن-“ وري سوچيندي چوڻ لڳو، ”ها پر جي هتي تلاءُ نه هجي، ته گٽر ٻه نه اٿلي.“

”پوءِ ڇا ٿئي!“

”ها، اهو ڪٽر جو ڀاڻي مورڳولي ٻنگلن ڏانهن موٽي ويو. هتي روڪ ٿيس ته اهي سڀ ٻنگلا ڪٽر سان ڀرجي وڃن.“

”سچي!“ رمون جون اکيون چمڪي اٿيون.

”ٻيو ڪوڙ ٿو ڳالهايان؟ اڀان وير چڙهندي آهي ته دريا به آهستو وهڻ شروع ڪندو آهي، هي ته ڪٽر آهي.“

”ها، پنهنجن جهوپڙين ۾ مينهن جو پاڻي گهڙي ڪونه ايندو؟“

”نه، صفا نه.“

”ها، يعقوب جي مانڊڻي ڪانه پڏندي.“

”نه.“

”ها، جيٺل جي جهوپڙي ڪانه ڪرندي.“

”نڪو.“

”ها، ها، خدن ۽ علڻ جا ٻار بيمار ڪونه ٿيندا.“

”ها، ڇو ٿيندا؟“

”ها ها...“ هو وڌيڪ ڪجهه چئي نه سگهي.

”ها، تلاءُ ڪي مٽيءَ سان ڀريندو ڪيرا!“ ماستر رمونءَ کي چوندو، ٻانهن ٻچائيندو، ڳاليءَ جي ڀاسي تان لنگهڻ لڳي ٿو.

”آئون ڀريندس، ٻيو ڪيرا!“ رمون ڇاتيءَ تي هٿ رکي چوي ٿو.

”ها، ٻيلي تون ئي ڀري سگهين ٿو، ٻئي جي طاقت ناهي. تون ته آهين بادشاهه ماڻهو.“ ماستر اڳتي هلندي ٻيهي، هن ڏانهن نهاريندو، مرڪندو هليو وڃي ٿو.

هو وانڙن وانگر گهٽين مان لنگهندو پيو وتي. پير گپ سان ڀرجي ويا اٿس. ٻار هاڻي ڊڄي چڙوچڙ ٿي ويا آهن. هو ٻارن کي ڏسڻ لاءِ واجهائي پيو— جهوتون ڏيندو، هڪ جهوپڙيءَ کان ٻي جهوپڙيءَ تائين هلندو پيو وتي. هڪ هيسايل ٻار ڳوڻ جي نيڙي ڪٽي ڪيئي ڏسڻ لڳي ٿو، رمون ٻيهي رهي ٿو. ٻار ڪجهه نٿو چئيس.

”ها پٽ، چئه ته رمون چريو— چئه چئه.“ ٻار تهائين ڊڄي وڃي ٿو ۽ منهن نيڙيءَ جي اندر ڪري ٿو ڇڏي.

هو آتان وري اڳتي هلي ٿو، پري کان هڪ ٻار ٻيو نظر اچيس ٿو، جيڪو وڪر ونيو گهر پيو وڃي.

”ها بابلا، آئون آهيان رمون— رمون چريو—“ ٻار ٽپرس ۾ ڏانهس نهاري ٿو. لڳيس ٿو رمون سچ ٻچ چريو آهي، يا مار کائڻ لاءِ هشيون پيو ڏئيس، ۽ ٻار مرڳوئي هن کي ڏسي، ڊوڙي ڀڄي وڃيس ٿو. رمون اتان هوريان هوريان هلندو اچي جيٺل جي گهر پهچي ٿو، جڏهن آخري داءُ هلندو هجي.

"ابا ڪمن، آهي ڪو ڪهر ۾؟"

ڪمن سڏ تي ٻ وڙند و ٿو اچيس، پر اوچتو هن تي نظر پوندي ئي ڇڪ ڇريڪ لڳي ٿو وڃيس.

"اڙي بابا، ڊڄ نه – آئون آهيان رمون – رمون چريو. مون کي چيڙائيندڙ ڪونه چريو چريو ڪري. پٿر به نه هڻندؤ ڇا؟" ڪمن ڀيرين نه تهرس جي لڪا ڏئي ٿو. پوءِ همٿ ڪري ڳالهائڻ لڳي ٿو "تنهنجي مرضي آهي ته آئون پاڊر ڪاوان، لنيون لڳن ۽ بابا الڳ ابتو ٽنگيو."

"اڙي نه نه، هاڻي حرام جو توهان جي دانهن ڏيان. تون پلي پين کي سڏي آ. سيٺي پٽر هٽو، اصل وڏا وڏا، پر هتي نه – هتي علوءَ وارا ڏسندوَ ته ڪل لاهي ڇڏيندوَ. آئون هيئن ٿو ڪريان جو تلاءَ جي پي پر ٿو ٻيهان، هان – پوءِ توهان ناليءَ تان ٻيهي مون کي پٽر هٽو، ڇتر هٽو، سمجهيوَ!" ائين چئي هو تلاءَ ڏانهن وڃڻ لڳي ٿو.

هو يعقوب جي مانڊٽيءَ تي اچي ٿو. ريڊيٽي جو آواز ڪن پيو ڦاڙي. "جنم جنم تيرا ساتهه رهي گا." يعقوب ۽ ستار ملو پاڻ ۾ ڳنڍيا پيا آهن.

"آئون چوان ٿو ته هڪڙو ته صبح کان وٺي رات تائين گانا هلايو، پيو وري ڪوڙ، جنب جنب جي بڪواس."

"وري ستان ڪوڙ، هندوستان لڳائي ڇئين ٿو ته ريڊيو پاڪستان آهي."

"پڇي ڏس ڪنهن کان ٻه!"

مانڊٽيءَ جي اردگرد ويٺل ماڻهو ملان ستار ۽ يعقوب جي ڏي وٺ مان ماٺ ڪريو مزو وٺي رهيا هئا. هونئن به ملان سدائين ڪنهن نه ڪنهن سان ڳنڍيو پيو هوندو هو.

يعقوب جي پڇڻ تي ماڻهن هائوڪار ڪئي، ته ملان زمين تي پير زور سان هڻندو، ٻڙ ٻڙ ڪندو هليو ويو.

رمون سيرندو سيرندو يعقوب جي پرسان اچي ويٺو.

"ڏي مون وارا سپ پئسا." رمونءَ اوچتو رڙ ڪئي.

"سيٺي؟"

"ها، سيٺي ۽ هينئر جو هينئر." رمونءَ وري حڪم واري انداز ۾ چيو.

"اڙي رمون چريا، هينئر ته سپ ڪونهن."

"سپ ڪونهن نه، پلا پنج ڪن ته ڏي."

يعقوب جند ڇڏائڻ لاءِ سپ پئسا ميڙي، پنج ڳڻي ڏنس ٿو.

رمون پئسا وٺي وري يعقوب کي ورائي ڏئي ٿو.

"هان هي وٺ پنج رهيا ۽ ڏي مون کي پنجن رپين جا بسڪوٽ ڪنٽرا، پڙو پڌي ڏي سمجهيئه."

"ڇو ڇا ڪندين، ماني ڪري کائيندين ڇا؟"

"منهنجي مرضي."

يعقوب بسڪوٽ ۽ ڪنمنڙا ٻرنين مان ڪڍي ٻُڙو ٻڌي ٿو ڏٺيس ۽ رمون وٺندي ٿي هلڻ لڳي ٿو.

”ڏٺو رمونءَ کي — مڙس سڌو سنئون چوي نه ٿو ته پنجين رپين جو مال کپي — پهرين پنج رپيا پنهنجا وٺي ٿو ۽ وري پوءِ ورائي ڏي ٿو.“

رمونءَ جي ڪن تي يعقوب جو آواز پئي ٿو ۽ اوچتو بيهي ٿو رهي. ”پئسا هوندي سوندي اٿين ڇو وٺان شيون تو ڪان. تنهنجي مرضي آهي ته ماڻهو سمجهن خيرات پيو وٺان“ ماڻهو سڀ کلڻ لڳن ٿا ۽ يعقوب به مرڪي ٿو ڏي.

رمون ڪنمنڙن جو ٻُڙو کوليو اڇيو جهوپڙين جي کهڻين ۾ نڪري: ٻار ٻٽي راند پيا ڪن.

”ٻارو هي ڏسو ڪنمنڙا ۽ بسڪوٽ.“ ٻار راند ڇڏي هن ڏانهن ڊوڙڻ لڳن ٿا.

”نه نه، ائين نه ملندوَ ڇورا.“ پهرين مون کي پٿر هڻو ته پوءِ.

ٻار ٿپرس وچان ڪيس ڏسڻ لڳن ٿا.

”ها ٻارو، آئون ٿو ٽلاءَ جي ٻي پر بيهان، توهان اچي مون کي جيڪي وٺيوَ سو هڻو. جنهن جو نشانو لڳندو، انهيءَ کي هڪ هڪ ڪنمنڙو انعام ۾ ملندو.“ ائين چئي هو ڀڄڻ لڳي ٿو ۽ ٻار هن پويان ڊوڙڻ لڳن ٿا.

هو ڪپ مان ٽرڪندو، ڪنيون ٽاليون ٽپندو، ماڻهن سان ٽڪرائيندو، ڊوڙندو ٿو وڃي ۽ ٻار ’هو هو‘ ڪندا، سندس پويان ڀڄندا ٿا وڃن. رولو ڪتا به رونشي ۾ شامل ٿيندا ٻارن سان گڏ ڊوڙڻ لڳن ٿا. لنگهندڙ ماڻهو حيرت سان هنن کي ڏسڻ لڳن ٿا. هو گٽر تان سيڙن واري واٽ ڏيو ريل جي پٽڻ واري پاسي کان ٿيندو، ٽلاءَ جي ٻي پر وڃڻ لڳي ٿو: ٻار پويان اٿس — پاڻ اوچتو بيهي رهي ٿو ۽ هٿ جي اشاري سان ٻارن کي روڪيندو چوڻ لڳي ٿو.

”بابا اها ڪار ڪانهي — توهان گٽر وٽ بيهو. مٿاهان ٿيندؤ ۽ آئون پٺي پاسي ٿو بيهان، جنهن جو نشانو لڳي اهو اچي ڪنمنڙو وٺي وڃي.“

”۽ بسڪوٽ؟“ هڪ ٻار پڇيس ٿو.

”پوءِ اها توهان جي مرضي، وٺيوَ بسڪوٽ وٺو، وٺيوَ ته ڪنمنڙو — بس.“

ٻار اوسي پاسي کان پٿر ڪٺي هن کي هڻڻ لڳن ٿا، ڪي پٿر هن تائين پهچي نٿا سگهن ۽ پاڻيءَ ۾ ڪري ٿا پون — پاڻيءَ ۾ لهرون پيدا ٿي وري گم ٿي وڃن ٿيون، هڪڙو پٿر هن کي پيرن ۾ اچي لڳي ٿو.

”ٽو ٻار“ هڪ ٻار رڙ ڪري ٿو — عارب ڊوڙندو هن وٽ اچي ٿو ۽ ڪنمنڙو وٺي وڃي ٿو.

هڪ ٻار کي ڪنمنڙي ملڻ سان ٻارن ۾ تهائين جوش اچي وڃي ٿو.

ٽلاءَ جي پر وارا پٿر ڪٺي ٿا وڃن، ٻار ٿورو پريان وڃي پٿر چونڊڻ ٿا لڳن. هڪ ٻار ريل جي پٽي ڏانهن اچي پٿر ڪٺڻ لڳي ٿو.

”مٽان اهي ڪنيا اٿو؟ ريل ڪيرائيندو ڇا — اڙي پري ٿي اٿان — اهي پٿر ڪار ڪونهن — اهي لڳا ته به ڪجهه نه ملندو. بابا، پيو ڄتان به آڏيو هر شئي ڪار آهي — ٺڪر، ڏبا، شيشا، گند، ڪچرو جيڪو وڌيو سو آڏيو بس، توهان لاءِ سولائي ڪري ڇڏيم —“

هڪ پٿر اوچتو هن کي لوندڙيءَ وارو لڳي ٿو ۽ رت وهڻ لڳي ٿو. ٻار هيسجي بيهي ٿا رهن.

”پرواهه نه ڪر — اڄ خميسا اڄ پنهنجو ڪنمنڙو وٺي وڃ — واهه جو چيٽو آهين!“

هڪ ريل گاڏي انهيءَ وچ ۾ اچي بيهي ٿي، شايد سگنل نه مليو اٿس. اتي گهڻو ڪري گاڏيون اچي بيهنديون آهن — ماڻهو درين مان ليئا پائي ڏسڻ ٿا لڳن.

هي عجيب قسم جي راند ڏسي انهن کي الائي ڇا ٿو ٿي وڃي. رمون چرئي کي ڏسي هو به رونشي مان درين مان ڪيلن جون کلون ۽ پيو گند ڪچرو ڏانهس اڇلائڻ ٿا لڳن، عجيب نظارو ٿو لڳي، ڄڻڪ سڄي خلق چري ٿي پئي هجي. ريل جو هارن وڃي ٿو ۽ ٽرين هلڻ لڳي ٿي ۽ جيڪو گاڏو رمونءَ جي پرسان لنگهڻ لڳي ٿو، ان مان گند ڪچرو رمونءَ ڏانهن اڏامندو اچي ٿو ۽ رمون ويتر کِلڻ لڳي ٿو. ريل جي درين مان ماڻهو رمونءَ کي ائين کلندو ڏسي، رونشي ۾ کلڻ لڳن ٿا. ’هو هو‘ جا آواز ڪندا وڃن ٿا.

سڄ لڙي هيٺو ٿي چڪو آهي. آتر جي هوا ۾ ٿڌ وڌي ويئي آهي — ٻار به پڳهريلا آهن، ته به ڪٿان نه ڪٿان ڪانه ڪا شئي ڪنيو اچيو هن ڏانهن اڇلائين.

”نه رمون هاڻي راند بس — توکي ته ڪجهه لڳي ئي ڪونه ٿو.“ هڪ ٻار چويس ٿو. ٻار ٿڪجي پيا آهن.

”چڱو ٻارو، ترسو، آئون اچان ٿو.“ هو مٿي اچي ٿو. ٻار رمونءَ جي حالت ڏسي ڊڄي ٿا وڃن. گند سان پريل، منهن مان به پن ٿن هنڌان رت وهندڙ، لوندڙيءَ وٽ رت ڄميل، عجيب پوائتي شڪل.

ٻار هيسجي وڃن ٿا.

”ٻارو، ڊڄو نه - اچي، هاڻي هي بچيل مال اوهان کي ورهائي ٿو ڏيان. اچي ونو — هان خميسا هي ۾ ڪنمنڙا، عارب توکي بسڪوٽ ٿا وڻن وٺ هي بسڪوٽ ۽ ڪيڏانهن ويو عارب، اچي عارب تولاءِ ۽ هي وٺ ڙي تون ۽ هاڻي هي توکي —“ هو ٻارن کي بچيل مال ورهائي ڏيڻ لڳي ٿو.

سج هاڻي لڙي چڪو آهي. سنجها جي وقت جي اونده هوريان هوريان وڌي رهي آهي. تلاءُ جي ڪني پاڻيءَ جو رنگ، مٽان وهندڙ گٽر جي پاڻيءَ جو رنگ، جهوپڙين ۽ بنگلن تي ڇانئجندڙ اونده جو رنگ هڪ ٿيندو وڃي. جهوپڙين ۾ دونهيون دُکڻ لڳن ٿيون، پريان بنگلن ۾ بتيون ٻرڻ شروع ٿي وييون آهن.

رمون گٽر جي مٿان ائين ويٺو آهي، ڄڻڪ ڪو وڏو ڪم ڪيو اٿس. ماڻهو ڪم تان موٽڻ لڳا آهن. پريان خدن پيو اچي. خدن رمونءَ کي ڏسي ڇرڪي وڃي ٿو:

”اڙي ها ڇا ٿيو اٿئي؟ لڦيو پيو آهين، وري انهن چورن...“

”خدن، ڏس تلاءُ پريو آهي نه...“ هو خدن جي ڳالهه ڪٽيندي چئي ٿو.

”ها، ڀاڙي پوندس ته ڇو ڪين ڀرجندا!“

”اڙي ڀاڙيءَ سان نه، اڄ اسان تلاءَ کي لٽڻ شروع ڪيو آهي. ڏسين ڪونه ٿو، اسان هن گندي تلاءُ کي گند سان پري ڇڏيو آهي.“

خدن غور سان هن ڏانهن ڏسي ٿو ۽ پوءِ وري تلاءُ ڏانهن ڏسي ٿو. هن کي پيو ته ڪجهه نظر نٿو اچي؛ پر ڪجهه نارنگين جون کلون، ڪجهه ڪاغذ ۽ دفترين جا ٽڪرا ترندا نظر ٿا اچن.

”رمون، ائين ٿو لڳي، تون هاڻي سچ سچائي چريو ٿي ويو آهين.“

ساڄن به اچي پهتو آهي. هو به رمونءَ کي ڏسي ڇرڪي وڃي ٿو.

”ساڄن، رمونءَ جون ڳالهيون ٻڌيون اٿئي. مڙس تلاءُ کي ٿو پري، سو گند ڪچرو ميڙيو، ان ۾ پيو وجهي.“

ساڄن ڪجهه ڪونه ٿو ۽ رمونءَ ڏانهن ئي نهاريندو رهي ٿو. ڳالهين ڳالهين ۾ ماستر ۽ علو به اچي پهچن ٿا. رمون فخر سان هنن ڏانهن نهاري ٿو.

”اڄ انهن چورن کي ڀادر هٿا پوندا. ماستر تون اها پرائي نه ڪر، ڇورا سڀ ڪري ويا آهن. اڙي رمون! هڪڙو اڳيئي ڏپ، منهن ته ڏوئي ڇڏ.“ خدن وري ڪين سڄي ڳالهه ٻڌائڻ لڳي ٿو.

”چئبو ته رمون تلاءُ ڪيئي لٽيندوا!“ سڀ کلڻ لڳن ٿا. رمون سندن کلڻ تي ڪاوڙجڻ لڳي ٿو.

”ڇو نه پربو تلاءُ—آئون ان کي پريندس، ڀلي اوهان مدد نه ڪيو. اهو گٽر آبتو نه وهايو، ته پوءِ پيءُ جو پٽ ناهيان!“

”اڙي بابا رمون، ائين ڪيئن تلاءُ پربو.“ ماستر سمجهائيندي چويس ٿو.

”ڏسجو، ڪيئن نه ٿو اها ڪنڌ هتان گم ڪريان. توهان ته پيا روز هتان لنگهو، ڏسجو.“

”اچي وٺ، هي تنهنجو وزم.“ خدن سگريٽ ڏئيس ٿو.

”ڄمون به تولاءِ آندو آهي. اڄ اهڙي دعا ڪيئي، جو واهه جي مزوري لڳي.“

رمون هنن جي هٿن مان وزم وٺيو، اهي به تلاءَ ۾ اڇلائي ٿو.

”اڙي هي ڇا ڪيئي؟“ علو رڙ ڪري ٿو.

”سڀ ڪجهه هن تلاءُ ۾ وجهو. ٺيڪر، ٺوبر، پٿر، مٽي، واري، بجري...“ ائين چئي هو پنهنجي اوسي پاسي کان، جيڪي هٿ لڳيس ٿو، اهو کڻي تلاءَ ڏانهن اڇلائڻ لڳي ٿو. هو سڀ اچرج مان کيس تڪڻ لڳن ٿا.

پرئڪٽيڪل ائسٽرالاجي

(طنز ۽ مزاح)

حليم بروهي

ائسٽرالاجيءَ جو مطلب آهي علم نجوم، ۽ علم نجوم جو مطلب آهي نجوم جو علم. لفظ نجوم دراصل انجم جو جمع آهي. انجم جي معنيٰ آهي تارو، ۽ تنهنڪري علم نجوم جو مطلب ٿيو تارن جو علم. انجم نالي هڪڙي ڇوڪري ٻه هوندي هئي جنهن کي ڏسي اسان کي احساس ٿيو هو ته انجم تمام سهڻو نالو آهي، ۽ پوءِ اسان علم نجوم سکيو. جيڪو تارا ڏسي اوهان کي اوهان جا افعال ٻڌائي، تنهن کي انجم شناس چئبو آهي. جنهن انجم کي اسان سڃاتو هو، تنهن کي اسان ڪجهه غلط سڃاتو هو، ڇو ته هن اسان کي ڪڏهن ٻه نه سڃاتو. هاءِ انجم!

هاڻي پاڻ سمجهون ته علم نجوم ڇا آهي، هي تارا ڇا آهن، هنن تارن جو اسان جي زندگيءَ سان ڪهڙو واسطو آهي، اسان جي زندگيءَ جو اسان جي مستقبل سان ڪهڙو تعلق آهي (هيءَ ستٽ اجائي آهي)، اسان جي مستقبل جو اسان سان ڪهڙو تعلق آهي (هيءَ ست ٻه اجائي آهي)، ۽ انجم اسان جي زندگيءَ ۾ ڪڏهن اسان وٽ اڪيلي ٻه ايندي يا سدائين پنهنجي ساهيڙيءَ کي پاڻسان گڏ آڻيندي رهندي (فقط اهائي هڪ ستٽ ڪم جي آهي). علم نجوم ٽيڪنيڪل ضرور آهي؛ پر ايترو ٽيڪنيڪل ٻه ڪونهي جيتري ٽيڪنيڪل انجم آهي. هاءِ انجم!

اسان ڪيترو ٻه لڪي ڇپي جنم وٺون، ڪيترا ٻه ۽ ڪهڙا ٻه پري — ڪاشنس وٺون ته اسان جي جمڻ وارو لقاءُ ڪوبه نه ڏسي؛ پر اسان جو ڪامياب ٿيڻ ناممڪن آهي، ڇو ته ڪونه ڪو هڪڙو تارو، اسان جي قسمت جو تارو بڻجڻ لاءِ، آسمان ۾ اسان جي جمڻ جو انتظار ڪري رهيو هوندو آهي. اسان جي ڪامياب جم تي دائيءَ کان ٻه وڌيڪ خوشي اُن تاري کي ٿيندي آهي. اسان کي اهو تارو نظر اچي يا نه اچي؛ پر جهڙيءَ ريت اهو تارو اسان جي جمندي ئي ڪڇيون هڻندو، تاڙيون وڄائيندو، پهرئين هائوس کان پئي هائوس کان ٽئين هائوس ڏانهن روانو ٿيندو آهي، تنهن مان پڌرو ٿيو پئي، ته اهو تارو اسان جي جمڻ وارو نظارو ٻاقائدي ڏسي رهيو هوندو آهي. نوٽ — جنهن سان پڇي نه سگهجي تنهن کي عزت ڏجي، تنهنڪري مائرن کي گهرجي ته ٻار ڄڻڻ وقت مٿي تي پوتي رکن. من تاري کي حيا پئي ۽ هليو وڃي. ٻيو نوٽ — هاءِ انجم!

هي تارو، جيڪو اسان جي جمڻ وقت اسان ۾ اکيون وجهيو ويٺو هوندو آهي، سو تمام امپارٽنٽ تارو آهي. ائسٽرالاجيءَ ۾ هن تاري کي 'برٿ اسٽار' چئبو آهي؛ پر پاڻ هن تاري جا

افعال ڏسي، آن کي هن مضمون ۾ 'ٻيجيا تارو' چوندا‌سين. هن مضمون ۾ جڏهن ٻه اسان ٻيجيا تاري جو ذڪر ڪريون، تڏهن اوهان سمجهي وڃو، اسان جو اشارو برٿ اسٽار ڏانهن آهي. هاڻي اسان ٻه مثال ڏينداسين. هڪڙو مثال اسان جو پنهنجو آهي، ۽ ٻيو مثال اسان پنهنجي پياري انجم جو ٿا ڏيون. (هاءِ انجم!) هونئن فقط انجم جو مثال ئي ڪوڙ آهي. اسان جو پنهنجو انٽريسٽ به انجم ۾ ئي آهي (هاءِ انجم!)

اسان جو پنهنجو برٿ اسٽار وينس آهي، جو ته اسان جي ڄم وقت اهو تارو اڀري رهيو هو، ۽ انجم (هاءِ انجم!) جو برٿ اسٽار مارس آهي، جو ته انجم جي ڄم وقت اهو تارو اڀري رهيو هو. اسان هي ٻه مثال اجايا ورتا آهن، جو ته هاڻي اسان کي پاڻ کي خبر نٿي پوي، ته اڳتي ڇا لکون! پر خير، ماهر ائسٽرالاجرس وانگي پاڻ هڪڙو سوال اٿاري پنهنجي جند ڇڏايون ٿا. سوال آهي ته اسان کي خبر ڪيئن پوي، ته فلاڻي انسان جي ڄمڻ مهل فلاڻو تارو اڀري رهيو هو؟ جواب تمام سولو آهي، ايترو سولو جو نينڍڙو ٻار به ٻڌائي وجي؛ پر الائجي ڇو اسان کي نٿو اچي. اسان ڪتاب ۾ ڏسندا آهيون، ته ڪهڙي ڏينهن، ڪيتري بجي، ڪهڙو تارو اڀري رهيو هو. جنهن ڪتاب ۾ لکيل هوندو آهي، ته ڪهڙي ڏينهن، ڪيتري بجي، ڪهڙو تارو اڀري هيو هو، تنهن ڪتاب کي يوفيمري چئبو آهي. يوفيمري لکيل اهڙي نمولي هوندو آهي، جو يوفيميرس پڙهڻ ۾ ايندو آهي؛ پر اصل اچار يوفيمري آهي. يوفيمرين جي جمع کي يوفيمرانڊس چئبو آهي. هاءِ انجم! (نوٽ ـ هاءِ انجم چوڻ لاءِ هي موقعو مناسب نه هو.)

پر ترسو. ڀهرين اسان ڏسون ته اسان ڪٿي ڪا غلطي ته نه ڪري آيا آهيون. ها، اسان هڪڙي عظيم‌الشان ۽ شاندار غلطي ڪري آيا آهيون. اسان جو ڪم هو ته ڀهرين اسان سمجهايون ها ته هائوس ڇا آهي ۽ سائن ڇا آهي، ۽ پوءِ سمجهايون ها ته برٿ اسٽار ڇا آهي. تنهنڪري هاڻي اسان وري ٻي نهايت شاندار غلطي ڪنداسين. اسان ڀهرين سمجهائينداسين ته سائن ڇا آهي، ۽ پوءِ آرام سان ويهي پڇتائينداسين، ته اسان ڀهرين هائوس ڇو نه سمجهايو. انجم جي طبيعت به اهڙي هئي. پاڻ سان پاڻيهي پنهنجي ساهيڙي وٺي ايندي رهي؛ پر پوءِ جڏهن اسان کي سندس اها ساهيڙي وڻڻ لڳي، تڏهن پاڻيهي ويهي پڇتائڻ لڳي، ته اڪيلي ڇو نه ايندي رهي. هاءِ انجم جي ساهيڙي! شرمائڻ جي ڳالهه ڪانهي؛ پر ائسٽرالاجي آهي ئي منجهيل معاملو. هونئن ائسٽرالاجيءَ آهي به سراسر ڍوڪو. ڀلا تارن جو انسان جي زندگيءَ سان ڪهڙو واسطو؟ پر تنهن هوندي به ائسٽرالاجيءَ مان ايترو فائدو ضرور آهي، جو گهٽ ۾ گهٽ اها خبر پئجيو وڃي، ته تارن جو انسان جي زندگيءَ سان ڪهڙو واسطو آهي.

سر صدقو لڳن ٿان

ولي محمد طاهرزادو

(ڳالهه)

ٽاري مگريي جي وانڊ واهڻ کان ويهارو ڪن وکون پريرو، پڊي پرسان، پراڻن پڊن تي، ڏوران پئي ڏسبي هئي. ان وانڊ جي اولي ۾، ٽارو، سندس سلڇڻي سدوري نوڙني نينگر نوريري ۽ ماڻس ملوڪان، آکهه ۾ ڪل ٿي پاتي وهيا ٿي.

ننڍي لاڪر نوريري گهرو حاج ڪم ۾ هٿوباري ڪندي هٿ ونڊائيندي رهي. گهيڙ تان گهڙا ڀري اچڻ، مال جو ٽانگو ميڙي اروڙيءَ تي اچلڻ، گهر ٻهاري، ٻُهر ٻاهر سٽڻ، ٿڪريءَ تي ڇيٽا ٿڦڻ، ڪم آڪلائي ماءُ سان گوڏ و گڏي پرت پرڻ، سبوت سبڻ سگهندي هئي. ٽُڪريور، ٻاجي پوڙ، ماڻس رڌيندي هئي ته هند وچاڻو ٻاڻ ڪندي پکيڙيندي هئي. واري وٽيءَ ٿي اٿورچ ٿيو پيون حاج ۾ هٿ پير هڻنديون هيون.

ٽاري ڪي موراهين مال سان محبت هئي. مهاڳي ۾ ٻه نمبر ٻنيءَ جا ٻه هئس. موسر سارو پوکي راهي ڪري پيٽ پيو پاريندو هو. هي مڇيءَ مانيءَ وارا ڏيٺائي ڏٺي هئا.

نوريري ٻارهن ورهين جي ٻالڪيءَ مان ڪٽي جا اوڏ ڏني ته سورهن سالن جي سنوپري سونهن سوپيا ۾ سرس ٿي پيئي.

هت رڳو ٽارو واهڻ کان واڪو وينل هو، پيا ٽ مائٽ مڙئي واهڻ جي جهرمٽ ۾ جهوپا جوڙيو، ورا ڏيو ويڙها ٺاهيو ويٺا هئا. نوريريءَ جي ناناڻي ٽُڪ وسڻ ۾ وڏيل ويجهيل هئي. ڪڏهن ڪڏهن ڳوٺ ۾ اچڻ سان ڳوناٺيون ڳوريون ڳيجهوٽي وٽس اچي ڳوڙهه ڳاهڻ ٿينديون هيون. هوءَ ٻه ساهيڙين سرتين، جيڏين سان جوڙ ٿي گهمي گهتي ريجهه رهاڻ ۽ روڻڪا ڪري گهر رواني ٿيندي هئي. اتي ٿهيءَ واري ٽوليءَ سان ٽيلهاڙن ۾ ٻانهينءَ واري ٻانهن هٽي اتي هلندي هئي، ته ڇڻ مور پيو ٽيلي سان ٽيلي. تڏهن کان ٿي وڏيري ويڏل جي چاتيءَ ۾ چيٽراٽ پيا پوندا هئا. ڇپن کي چاپو ڏيئي چوندو هو: "وهيءَ چڙهي، چوري واهه جا ٿيندي!" نوريري هئي به نارين ۾ نُور!

نوريريءَ کي ماڻس ملوڪان نُور نچوئي، پنيرڪي توٺي پرت پريندي، پالي، ڪيو ساڏيو ساماڻو هو. هن جي وارَ وارَ تان پلهار پئي ويندي هئي. ماءُ جي دل! انهن اوجاڳن اوسيڙن ڪندي هوءَ هڃي هڃي پئي. دائما دق تپ ديرو ڪري ويهي رهيس. دوائون درمل،

اوڙنو علاج، ڏسن ڀنڊن جا ڀوڄ ڀر ڀنڊ ڪيائون، پر ڪند ڪين ڪنيائين. آخر تنگي تڪي، چڙي چڙي، هڪڙي هيڏڪيءَ سان حق جي حوالي ٿي ويئي.

مانجهي، مامهس متاري سان ملي، پني پاري، هر هلر ۾ همراهي پيو ڪرائيندو هو. ڏگن ڪاڻ ڪترين جا ڍيرَ جوڳ جهلڻ، پاڻيءَ جو وارو وٺڻ، ٻار ڪرائڻ، ڪنديون ڪٽڻ، ائين ئي ٻني ٻاري ڪي چاهه سان چڱيءَ چنبڙيو پيو هوندو هو. جٽي وٽي تي جاتو ته نوريري نڌان مانجهي ماڻيندو.

مانجهي، ارڙهن ورهين جو ارڏو اڙٻنگ، ڪوهو ڪندار، جاتو جوان هو. جڏهن جهنگ مان جاڙو ڪار ۽ جا ڪوڙ ڪري، مامهس جي گهر مانيءَ ڪاڻ، ماندو ٿي، هٿ منهن ڌوئي، منهيءَ ۾ اچي اهلرندو هو، ته نوريريءَ آتس نگاهه پوڻ سان آتي مکڻ ماني يا ڪا چڱهرَ چٽي نيئي مهندان رکندي هيس. هو ڪائڻ ۾ ڪپي ويندو هو ته نوريري اکيون انڪائي، مانجهيءَ جي ماني ڪائڻ، گرانهه گڙڪائڻ تي پيئي سرهي ٿي سرڪندي هئي. مانجهي به اڪنيٺ سان هن جو گلابي مکڙو ڏسيو پيو گدگد ٿيندو هو ۽ ٻاجهاري ٻولي ٻڌي، هينئين جي هُدڪ هُدڪ ۽ هوراڪورا هٽائيندو هو. پرت جا ڀور پچائيندو، گنيي تي گنو ڪندو ڪائيندو گت سان گهندو ويندو هو.

سورهن سالن جي نهنائيءَ واري نوريريءَ جي حسن جي هڳاءُ جو ڌوُ جي ديوارن تي ٿي پيو؛ ته مردالي ملوڪت ۾ مانجهي به ڪسو ڪونه هو. نوريري جي مونهن سوپيا ۾ ملوٽي ۽ نرت نزاڪت ۾ نهوڙڻ واري هئي؛ ته مانجهي به من سهڻن جو مٺ، ٿاهوڪن جو ٿاٺ هو: پينا پڻا، هيبت واري هاڻي، مروت مڇن جيي ريهه ريک رليل، مٺيادار مڙساڻو هڏ ڪاٺ هو. ٻنهي ۾ پيائي ڪانه هئي، ٻيئي مرڪڻ مور هئا؛ هڪبئي تان اور گهور هئا. ڪلندي خوش ٿيندي ڪهڙن ۾ نتي مايا، پوري پڪ هئن ته اسان جا ٿيندا لايا سڄايا! وچ ۾ پيو ڪو ڏمون ڏڦير به ڪونه تي ڏنو، رڳو وڏيري ويڌي ڪي وٺ وڪڙ تي وڙهيا.

مامهس متارو به ڪو پرمتڙيو ڪونه هو. پليءَ پٽ ٻانيائين تي ته آن جو منهن جنڊ ڏانهن آهي؛ ڪڏ اندر هجي ته ٻُهر ٻاهر نه ٿتو ڪجي! اهو پڪو پهه ڪيو هئائين، ته نوريري اڳو پوءِ مانجهيءَ جي ميلڪ آهي؛ پر تڏهن به لوڪ لڄا ڪري، دڙڪي ڪڙڪي، لٺ چٺ، ڏکي ٻاپيس سان مانجهيءَ ڪي مٺ ۾ رکيو آيو.

●

اڄ نوريري گڏون گولڻ ڪاڻ جهنگ ۾ جهوتون تي ڏنيون. پڏي جي پيڪ ٻرسان مانجهي ملي ويس.

مانجهي: او نوريري! چئي ٿدو شوڪارو پري، ڪوڏر ڪلهي تان لاهي، ونگڙي پيانگڙيءَ سان للاٽ جو پگهر پسوئي، رئي رتي رهاڻ ڪرڻ ۽ اندر جي آڌ من اورڻ ۽ هيڪي هيڪي حال ڪرڻ خاطر ٻڌر تي پيئو. نوريري به نواحي جي نهار ڪري پر ۾ ٻيهي رهيس.

مانجهي: نوريري، ڳوٺ ۾ ڳالهه پئي ڳائجي تہ متارو نوريريءَ جو مڱڻو ۽ وهانءُ مانجهيءَ ساڻ ٿي ڪندو.

نوريري: الله سائين ائين ٿي ڪندو!

مانجهي: پر مامي کي مٺيان نسوري نڪ تي رکي آهي! ڪم ڪار ۾ ڪروڙ لڳو پيو اٿس! مون ڀاڻ پئي مڃايو تہ ڪو مينهڻ ملي تہ نوريريءَ کي نياپو ڪريان، الله ڪري اچي تہ سورَ سليان! ڀاڳين سياڳين اڪيلي اچي ويٺي آهين. مون کي من تي محبت جو مونجهارو آهي. مامي ساڻ مُنهن ڏيئي مذڪور بہ ڪري نٿو سگهان، حجت نٿي هليم، ڇا ڪريان ڪيئن ڪريان؟

نوريري: بابي جي وڏ پڻ جي وهي آهي. ان جي تڪ تاءِ، تڙي تابش، تؤنس دؤنس جي دل ۾ نہ ڪر، همت نہ هار!

مانجهي: ويل تہ آءٌ بہ ڪونہ آهيان، هن جي حشمت وارين هڪلن هوڪرن هٻڪو ڪري وڌو اٿم، مڇڻ ڏڪي ڏار نہ ڪريئم!

نوريري: مولا ڪندو تہ تون ئي مون کي ماڻيندين، آءٌ تنهنجي تابي (تابعيداري) ۾ ٻانهن ٻڌي ٻانهي ٿي رهنديس. مانجهي! ننڍ پڻ جو نينهن نڀائينديس، ناتو ڇنان تہ ڇوري ٿيان!

مانجهي: مامو متان مُڪرجي وڃي. اهو ڏيچو ڪريو، دل دهلجيو وڃي!

نوريري: بروبر. ابو اپوجهہ آهي، جيئن ماڻهو ٿا مواسينس تيئن ٿو تو مٿئون طبل ڪري.

مانجهي: ڀلا، ڪنهن جي اري انڱڙيءَ ۾ اچي الجهي تہ ڪونہ ويندو، نهڪار ۽ نابري تہ ڪونہ واريندو.

نوريري: اسان جي الله ڀاران انگ انڪڻ ۾ چڙو ويڌو ارهو آهي، باقي پيو ڪو...

مانجهي: حقئون ناحقئون وڏيري ويڌي ڪُٽي ڪٽي وير وڌو آهي! پر نون تہ تن جي ڪانہ ٿيندينءَ نہ؟

نوريري: مانجهي! سواءِ تنهنجي، سياڻي ڪنهن سياءَ منهنجو سڱ سونيو، تہ نوريريءَ جون لاشون سوليءَ تي سٽندين ۽ سر سانگ تي سوار! تون هينئون نہ هار، هورا ڪورا ۽ اٽڪ اندر سان ڪيڏي چڏ، وياڪل ٿي وسواس نہ وڌاءِ، نڪي وماسجي وسمي ۾ پئو، چيت ۽ چيتو جاءِ ڪر، تون تہ جوڌو جوان ڪُوپو ڪونڌر آهين!

مانجهي: پيو وري کهڙو ماءُ جو وڏيڪ، سونُر جو پٽ منهنجي مسيءَ ۾ ساهہ هوندي، تنهنجو سڱ سڳائيندو ۽ نوريري نبهندس! مون کي مڃو ۽ موتاج نہ ڄاڻ، چري! ”ڏن صدقو سرن جو، سر صدقو لڄن تان!“

آءٌ مڙس آهيان، مڙس جو پٽ آهيان، جيڪو منهنجي نوريريءَ تي ٻُري نيت سان رکي نگاهہ وجهندو تہ ڏينديون بہ صفايون، پڌيون بہ اچيون پنيون، ڪچنديون بہ ڪتون. مون کي ڪچو ڪيم ڀانئجانءَ!

نوريري: تہ بيڏڙڪ ابي جو ٻانهن ٻيلي ٿـي بيهہ. آءٌ اُهي اُهي ڪاڻ تنهنجي آهيان. خاطري ڪر، اللہ تي رک!

پوءِ ٻيئي پاڻ ۾ وعدا وچن قول اقرار ڪري واٽ وارُو ٿيا.

●

هڪڙي ڏيهاڙي ويرانڊ جي وير مانجهي مشڪندو ماهِس جي گهر آيو. آڱڻ آڪرندي ئي نوريريءَ تي نظر پيس. نوريريءَ کي چيٺو چئي ڏنائين:

مانجهي: نوريري! سُڌ ڪا سئي اٿئي؟ اڄ مُنِ مائٽن، سنگتين ساٿين قصو ٿي ڪيو تہ هيلو ڪو سائو (سُهائو) سومار ويهون واري ڇڏيندو. تنهنجون سؤٽيون، ماساتيون ڀڻاٽيون، جيڏيون سرتيون، ڳنديون ڪپڙا پيون سِبن پرين. تون بہ ڪا ترت تياري ڪري وٺ. ادي وڏي مامي ڪان اڇي موڪلائيندي. هيل تہ پاڻ بہ هلي درگاهہ جو ديدار ڪنداسون، مرشدن جا مڪان ڏسنداسين، ملاقاتون ڪنداسون، اوليائن ڪان الاهي دعائون گهرنداسين. هل تہ ولين کي واجهايون، سوال ڪري ستايون تہ من ماسي کي مَن ۾ مِهر پوي، ڪاج سرن، جوڙيون سجوڙيون ٿين!

نوريري: مانجهي، منهنجي ميڙن مارڪن (معرڪن)، رؤنشن تماشن سان پوئي ڪين. ڳويون ڏُهيو، تنهنجو منهن ڏسيو، سُڪي سَرهي ويٺي آهيان.

مانجهي: نہ نہ، ائين نہ ڪر، چوڻ ڪٽي مڇ، رسامون ۽ رنج ڇڏ! پاڻ ٻہ انسان آهيون. ڪڏهن تہ ڪو کيل تماشو ڏسئون واسئون ۽ آساس وٺون. اُهي وهڻ وانگي ٻيا وهنداسين ۽ ڳهنداسين ڪيئن؟ ڇڏ چانگرا، منٿ مڇ. مَنِ! هيءُ ماڀيرو (ماهہ ڀريون) سومار نہ، پر ٻاراهو (ٻارهن ماهو) سومار آهي. هن جي ٻولي ئي ٻي آهي، هن سومار جي ساک سرس ۽ سنوالي آهي چا، سُڻئي؟

نوريري: (ڪَرَ موڙيندي) تون ٿـو چئين تہ اڄها حاضر آهيان. ٻہ وڳا سبيا پريا رکيا اٿم، ڳاڙهو حلواڻ وارو وڳـو ويهي ئـي وِهتيان ۽ جيڪو سائو اوڍيل اونڌر توکي سيبائتو آهي، سو وري ڪٽي اوڍي نڪرنديس. رهيو اڇو جورو سبوٽ وارو، سو اتـي هلي پائينديس. ائين چڱو ٿيندو نہ؟

مانجهي: هائو هائو. ائين ڪجانءِ ائين.

نوريري: جيڪو منهنجي مور جو حڪم! ننڍپڻ جو ناتو ڇناڻ تہ ڇوري ٿيان!

●

"سيائي سائو سومار آهي، سيائي سائو سومار آهي" ڳوٺ ۾ چِٽڪ واءُ وڪوڙجي، واچوڙو وري ويو. ٻانديڙا ڀنڊ جو پرينڊ ڪرڻ لڳا. جڏهن هلڻهارڪا ٿيا تہ ٻيٽ تي پيرب پوائتو

ڀوشن ڏنو: ’ڳهڻو آ...؟. تتر ٻه تنواريو ۽ ڇيري ٻه چرڙات ڪيو ’سوڻ سنو ڪينهي‘ نوريريءَ جي من ۾ مانڊاڻ مچي ويو. ڇي، هي ساڱو سومار سٺائو سياڳو نٿو سُجهي!

هن سومار تي ٻارهن ورهين جون ٻالڪيون، سورهن سالن جون سنوپريون، ويهن ورهين جون وينگسون، پنجويهن سالن جون پوڀريون، ٻڍيون ٻاڏڙيون، ڇوڪريون ڏوڪريون، سڀئي سڦٽت سهي‌سنبهي سينگارجي آسهيون. هوڏانهن وري ڳوٺ جا ڳوڏا: ڳيرو ڳرٺ، ڇورا ڇنيلا ڇانگ ڇوڪرن جي، ڪي بانڪا بهادر ۽ ڀنڊا ٻلوان، ڪي راوت رستم ته ڪي ڪَرڙوڊ ۽ اڏڙوت ڪَنڌٻئي ڪهاڙيون ڪلهن تي لٺيون لوڏي اٿي هليا. مايون مجرا مچينديون ڳيچ ڳائينديون هليون:

ٻيـارا ڀـِڙَ منهنجي ٻـيرل جـا ٻـَسبا،
اچـا اگـڻ منهنجي مرشد جـا وسندا.

سڀئي سوالئيون آڪنڊ سان اچي درگاهه جو دالان وارو در سٽي پير جي پڙ ۾ پهتيون. ٻاٽاري ٺاهڻ بعد، سماع سڻڻ کاڻ ساجهرئي پٽيون پري وينيون. ويٺي لقاءَ جو نڪاءُ ڏنائون.

●

هيڏانهن ميڙي متي، بازارن ۾ پير پاٽڻ سان مٺين منايون ميوا، ڪشمش ڪاڇا ڪيلا، ريوڙيون پتاشا، توت صوف ڪاشا، شربت‌شيرا، پلا پڪل ڪيرا، قالودا ڦُلا، گجر گدرا ڪَنلا، نان پڪوان، پيڙيون پان. ڇا ڪائي ڇا ڪائجي! ٻانسالين ۽ ٻوڳڙين جون ٻٺيون، سَنج‌ساج ۽ لٺيون، ڪتا ڪمرون ۽ ڪٽيون. ڇا ڇا ڏسي ڇا ڏسجي! ڪوپ ڪٽليون، برف بوتلون، چوڙا چمڪيليون، ڳانا ڀؤنرڪليون، رانديڪا ۽ رليون. ڇا وٺي ڇا ونجي!

مڙس مڙئي ميڙي جي مزن ۾ مشغول، ميدان ۾ وَر وَر ڪري پئي وڙڪيا.

هٺومٺو ٽريو. مڙس ملاکڙي ۾ هئا، ٻيرل ٻنهنجي ٻاٽاريءَ تي ٻيڙهه هٺيو، ٻالوپولو ٻکهلو، ٻابوٻنڊو ٻٺيو وَڪڙ سان وينو هو.

ڪانئلو ڳهٽ ڏسي، ڪامٽين قبي اندر وڃڻ جو قصد ڪيو. ڇيڏڪ ڇڏينديون، ڇيرن جو ڇمڪو، ٺهه‌ٺهه ٺشڪو، مرڪنديون مشڪنديون، جڏهن ڇانٺ چڙهيون ته نوريريءَ تي ناسوريءَ جي نگاهه پئي: ڳورا ڳِل، ڀورو بدن، پوشيدي پوشاڪ، ناز نزاڪتدار نڪٽي آچي آجري! جن ڪي ڪن نه جن، تن جي ڪيوپڊ جو ”ڪان“ ڪاپار ۾ ڪُپي ويس. وايون ولهليون ٿي ويس، ڳيگ ڳڙي اچي ڳوڏي تي ڪريس. توائي تي اڪ جي اهنج سان خاصي خليفي ڪي ڏهنائي ڏنائين.

خليفو خود خياٽتي بحري باز هو. متوليءَ جي منشا موجب هاسيڪار هنن ڪامٽين جي ڪِڊ ڪهي ويو. هنن ڪان حال احوال وٺڻ لڳو: ”ابا، توهين ڪير آهيو، ڪٿان آيا آهيو؟ ڪٽي ٻاٽاري ڪئي اٿوَ، قندوري ڪئي اٿوَ يا نه؟ ننگر نه مليو هجيوَ ته نتائجو نه! سائن مريدن

تي ماڳھين ساھ پساھ ٿا چڏين. جي مريدن کي مانُ ۽ ماني نٿي ملي تہ نوڪرن چاڪرن، خليفن خادمن تي ڪروڌ ٿا ڪن. توھان کي ڪا تڪليف ھجي تہ بيڌڙڪ ٻڌايو: ٽپڙ ٽاڙي، رلي روڳڙي، تڏو تؤنري، چٽل سٽ، مرڳو جيڪي نہ ھجي سو گھري وٺو. ھي پنھنجا پير فقير آٿوَ، حجاب ھرگز نہ ڪجو.

ھاڻي ھلي اچو تہ زياتون ڪرايانوَ: ھي سائين سَنَد سرير شاھ ۽ چاچس چمچير شاھ جون مزارون آھن، ھي نوڪڻ شاھ ۽ پاڻس ڀوڪڻ شاھ ٻئي پاڻر پاپو پيا آھن. ھو پيرانديءَ کان فَلَسُطرو فقير جي ٻُني آھي. پلي گل وجھون ۽ دعا پنون. ھنن جي ھادي سائين وٽ ھيڪاندي ھلندي آھي، سڄي دنيا جو دؤر سندن صلاح سان ٿو سِرِي ڦري. وٽائن ڪو بہ سوالي ھٿين خالي نٿو وڃي. اتي جو اتي ھٿن تي پرتا ڪريو ٿا ڏيکارين.

صلاح جو سبق سٺي، ميني دليؤن جانيؤن دعائون گھريون. پڇري تي پاڻ پلٽيائون، خاڪ ڪٺي ڪاڏائون، ڪجھہ منھن کي مکيائون، من مرادون مڱيائون: پوءِ پيرين پنيريون ٻاھر نڪري پيرل کي پيرين پوڻ لڳيون. ٻين کي تہ ٻہ آڱريون مس ٿي آڇيائين، پر جڏھن نوريري نوڙي تہ جھاٻو ڏيئي ھٿ ھٿ ۾ جھلي، آڱر جي آٽڙي اوڪڙ سان ترِيءَ تي تتتاري ڪرڻ لڳس. بس اتي ئي جڻ نوريريءَ جو نڪ وڍجي ويو!

پنجر پڃي پيس، پئون پنواتي ورتس، سرير ست ڇڏي ويس. ھر ڇرڪ پري ھمٿ ڪري ھن حريف ھاتڪ کان ھٿ ڇڙڪ ڇڪ ڏيئي ڇڏائي آڻي. شرم کان شل، ڏڪ ھٿوس تہ رتہ ڦڙي اوسراڻ، ٽاٽائي تانگھائي، ھتي ھتي ھلڻ لڳي. ٿڙندي ٿاٻڙندي، سلھڙ تي ساھيڙين سان سلھاڙجي پت پِران پساڻ کي بيمار بنائي، ڪنڌ لاڙي ليٽي پئي. اوچتي چنتا ڪسي چيتاريو پئي چيتاري. ڇي، مرشد ٿيو مائٽ جي مَٽ. سو ھھڙيون حرامڙايون ۽ حرڪتون ڪري! سي بہ انھن سان جيڪي پرپٺ ھنن کي ھريپي ڦُل سان ھڪلڻ جي ھام ھڻندا ھجن! اسان جڏھن ھيٺا آھيون، تڏھن ٿا اسان سان ھيڏيون اھنڊايون ڪن! سوچيندي سوچيندي، دل کي دڌڪو اچي ويس، چت ۾ چرڪا ڇھڪ چير پوڻ لڳس. اکيون ڏسوس تہ شوخ سُرخ جھڙا شمَ! بدن تي باھ جا ٻٺ پيا ٻرن، ڪر ڪُھڙ پيا سڙن. ويچاريو ويچاريو وسواس ۾ واسيو ٿي ويئي. چرڪو چرڪو ڪارون ڪائي، ڪوڙو پڃي اٿي ڪڙي ٿي. مولا ڪو موت ڏئيس! ماڻھو ماڻُھن تي سر ڏين، ھن کي تڏي جو ترس، آئي نياڻي جو بہ لنگ نہ پيو! ماريي کي ماڳين مَرجادا ڪا مرٽ ڪانھي! بنھين ڪو نبريل آھي. مايا جي موسم ۾ مست ٿيو مچريو وينو آھي! مري، مولا کي ڪھڙو منھن ڏيکاريندو!

(ھردي ۾ ھٿ وجھي، الا، ھوندي سوندي بہ ھھڙو ھيچي ھائو چرڪو! پوءِ مؤسو ڪري ماڻھو موڪلي مانجھيءَ کي ميڙي مان موٽارايائين. جيڪو وھلو وري آيو.

نوريري: مانجھي، منھنجو مٺو پيو ڦري، منھنجو من ميڙي جي مزن کان ماٺو ٿي پيو آھي، مون اڳھين آھچاڻ ڏنو ھو مانءَ. مھر ڪر، مون کي ماڳ اماڻ.

مانجهي: (منهن ۾ منهن ڏيئي) نوريري، ڇو ڇو، ڇا ٿيو، ڇو ڇرڪي آهين؟ ويڳائي ٿي نه ويهه، ڊپ ڊاءُ نه ڪر! ڇري، نه ڏنئي نه وائي ويهڻ سان ورچي پئي آهين، ونجهليو پئي وهلور وڄين:

مانجهيءَ جي موڙڻ تي نوريري نپوڙجي نپوڙجي موڳي ٿي مرڳو ڪٺي ماٺ ڪئي. هن جي مونجهه ۽ ماندڪائي ڏسي، سيني جو ساهه سوڙهو ٿي مٺ ۾ اچي ويو. پوءِ ڪاٻه ميڙي ۾ ڪيڏانهن ڇٽري نه ڦري.

●

چنبا ناسيو، چانڊوڪي چلي چڪي، انڌيري رات رڙهي، آڌي لڙهي ۽ شغل ڳل ٽيڻ تي هو. هي هجوم ٻاتاريءَ تي پهچڻ ڪاڻ اتي پنڌ پيو. جيئن ئي درگاهه جي دلي دروازي جي دنگ وٽ ٽيا ته بدمعاشن جي ڀيڙ، فقيري فوج جي بيڪ ۾ پؤنترا پٽ، اوڪڙو اکيون ڀايو وچوٽيءَ تي وينا هئا. ونگن وريل محرابين مان مونن پر مٽڙي، ڦٽڙتيءَ سان ڦيرو ڪائي سمورن کي سامهون ڦري آيا، جهٽ ۾ جنبي ويا. جنبي وڃڻ ڪان پوءِ گٽم گٽا، گوڙ گهمسان، ٺڪ ٺڪا، ڪاري رات اونداهي ٻاٽ، اک نه ڏسي گوڏي کي، ڏڪن جا ڌماڪا، ٻاٽن جي ٻجوبچ، گهوباٽن جا گهاڻا گهاءَ هئا! مارا ماريءَ ۾ مانجهيءَ ٻه مڙسيون ڏيکاريون: کهاڙيءَ کي ابتو سبتو واڪيائين، واهه جو وچايائين ۽ وهايائين. اها ڪل ڪانه ٿي پئي ته ڪير آهن، ڪوهه ڪاهه ڪئي اٿن! هان هان، ڇو ڇو، ڇاهي، ڪير آهي. هل هنگامي ۾ هن جونجهار ٻه ججهن جا جيرا اوجهريون ۽ آنڊا آڊيڙي وڌا؛ ٻر لاڳيتين لنين ۽ ڏوڏو ڏڪن مڙس جا ماشا منجهائي ڇڏيا. ڏڳ مڙس داٻجي رتوڇاڻ، رت ريلا وهائيندي، مٿو ڦاڙائي، سرت ساڃاهي، هوش حواس وڃائي، ڊرڪي ڊڪرجي، قبي جي ڪنڌ وٽ وڃي ڪريو.

مقابلي جي ماٺي ٽيڻ تي وينگس کي اچي ورتائون. جنهن جي روح مان رڙهه نڪتي، ’رسجانءَ رسول رب جا‘. ويرم ۾ وٻري وات ٻڌي، وراڪا ڏيئي وڪوڙي، هلر هولي مان چار ڇٽيون چونڊي برک مسک، ملوڪ مهاڻدن واريون ۽ نوريريءَ کي ناڙي ٻوڪڙ ٻڌي، ڪسڪائي ڪٺي ويا. ٻين کي ته ٻسٽن ٻئي ڪنهن هنڌ ٻوهي ۾ ٻڃهلائي، نيلو نوريريءَ جي ٻانهن نيئي، ديري جو پنيون در اپٽائي، ڪيس واري ڪوٺيءَ ۾ قابو ڪرڻ ڪاڻ، ڏاڻ ڏونتيءَ کي ڏنائون. انهيءَ ڪوس واري ڪمري ۾ سائينءَ جي سڌ پوري ڪرڻ واري سواريءَ جو سامان سٿيل هوندو هو: پيگ پيالا، نيش نوش نيولا، مُمسڪ مسالا. پورن پنجن ڏينهن تائين رنگ رليون رلائي، پريم جون پينگون پياري، پڇري ۾ قاتل ٻکيءَ جون ڪنيڙائيون ڪوهي، ڪام ديوتا جو ڪرت وهائي، ڪرم يوڳي ڪنانش ڪنار ڪندو هو. پوءِ ٻوري ٽيندو هو نئون شوق شڪار شروع.

●

ڏائڻ ڏونتيءَ جو نندي لاڪر نالو 'پيکهڻ پائي' هو. وڏو پير هن کي 'واڳهڻ' ٻڌل ديري واريون دايون پوءِ کان 'درگاهه جي داروغڻ' ۽ اڻبڻت وارا، اوقتو ۽ اڻواقف ٻچان کان 'ڏائڻ ڏونتي' ڪري ڪوٺيندا هئس: ڪاري ڪوجهي، بدو ٻهڙي، هاٿڻ جهڙو حُليو، جهڙو ٻيگنا واهه جو ٻنبو، جڻ پنج واتي بلا هئي. ڦڪل سان ڦاسايل ڦوڙيون مورتون ماترائي چترائي، ريبي ريجهائي، متوليءَ کي مزن موجن وٺڻ ڪاڻ موجود ڪري ڏيئي پاڻ ملهائيندي هئي. هاڻيون مائيون بہ هن جي هڪڙي ئي چنبڙ ڪيڏڻ تي هيسجي ڪٽي هائوڪار ڪري هلنديون هيون. ڪُل ئي ڪارينديون ڪنائس ڪؤ ڪنديون هيون. ڏيڍيءَ تي دڳو، داٻو ۽ ڏاڪو هئس. اڙي اوڏيءَ سائين وڏي جي سڌ تسي سُر سان سُر ملائيندي هئي. ڪيتريون ڪچ-لڳيون چوڪريون هن جي چيڙ تي چؤنڪجي وينديون هيون. چو جو شرارت ۾ شيطاني شهڪارن جي سَند حاصل هيس، انهيءَ ڪري اُهي آقائن وٽ آڳهائتي هئي.

نوريري جهڻن چورن جي ور چڙهي، تيئن سرير جو سُڌ سماءُ نہ رهيس. سچ ايريو، ڏينهن ڏنو تہ پاڻ کي هڪڙي بنگلي ۾ بلائتو بند ڏٺائين. ڏائڻ ڏونتي ڏنا ۽ ڏڪا ڏيئي چٽي رهي هيس: آئي هٽ منهن ڏو، ماني نڪر ڪاءِ، ماٺهي ۾ اچ. جن کان وچڙي آهين، تن ماروئڙن وٽ تهتان وري ويندينءَ، ٽانئيڪي تي پوندينءَ: هت توکي مارڻ ڪاڻ ڪونہ ۽ مزن موجن ماڻڻ ڪاڻ آندو اٿن. نوريري نستي ٿيو، مَنهن ويڙهيو، راتوڪي رڻ ٿيڻ واريءَ سودا ۾ سَتي پئي هئي. ڏائڻ جي ڏندڪتا سٽي، ڏانهنس اکيون اڏوگابريون آهتي، نفرت سان نهاري، پاسو ورائي پنيري تي ويئي. نڪا تسي ڪَچي نڪا تي ٻَچي، پنهنجن ئي گوندرن ۾ گر هئي.

لوڙهي تي آنڊا ڏيندي پير پچارون ڪرڻ لڳو. پوليون پيو پولي. چي، ڏاڏو سائين ڪندو تہ اڄ ڪا پدمڻي هن پڌر تي پڌاربي، پيرل کي ٻڙپندي، ديري ۾ پير ڏريندي!

ڏسندي ڏسندي، ڏائڻ ڏونتيءَ متوليءَ کي اچي ڏانءُ ڏني. چوري پختي پڙهايل آهي، هٽناڻي، هَشين هوشڪارڻ تي هَڙپي هرکي نٽي، تڏهن بہ توهان جي هٽ وس ۽ هٽ جس ۾ ٿيندي، همٽ ڪري هلي هٽ ڦيريوس، هيٺانهين ونجوس. ڪندو درگاهه ڏٺي تہ ٻيري ڍيري ٿـي پوندي، توڙي جو چوريءَ جي خوءِ خراب آهي، ان جو خيال رکجو، باقي آهي لڏڻ لاڏلي!

ڏائڻ جي ڏيڻ ڏيڻ تي پير مرشد اٽي دارونءَ جو ڏنگ چاڙهيو ۽ مڇون مروٽڻ ويٺو. جڏهن خمارن جا بخار ٻيڻ ٿيس تہ آجهڙجي اٿيو، گينوار ۾ گهيڏندو گهيرڪندو، گيهَربو صفي سامهون ڪوس واري ڪمري ۾ ڪُڏي پيو. اندر اچڻ سان چا ٿو ڏسي تہ نينگر پلنگ بجاءِ پٽ تي گيرٽ پيئي ڪائي. اکيون آپ ڏي اٿس، بي ڳهني ڳالهيون پئي ڪري. متوليءَ جو منهن ڏسندي ئي مٿو چڪرايس، اندر جو آلاپ آيس 'آلا'! هيءَ ڪا ڳهاٽي گهتيل ئي متوليءَ جي آهي! تڏهن ۾ ڏيان ڏاري، ڏڪندو ڏاڍو ڪري هلي اوري آئي.

نوريري: (ڏڪاري ٿي) منهنجا مرشد سائين سڳورا، منهنجي ڀاڳين توکي الله ڪٿي آندو آهي! الاجي ڪهڙن ڪميڻن مون کي ڇانگ ڪان ڇني هتي آڻي قيد ڪيو آهي. آيو آهين ته مون کي هن ڪوٺيءَ مان ڪڍي ٻاهر ڪر. ٻند ڪان بچاءِ، ٻيڪن ٻهچاءِ. تون ٿڪن ٽاهر، ڏکيڙين جو ڏڍ آهين، هن دنيا ۽ هن دنيا جو داڙو ۽ درمان آهين، هيڻن جو حامي. سڏيءَ سڏ ڏيڻ وارو آهين، اوکيءَ ۾ اڙياتن جو آڌار آهين، واهر وسيلو آهين. (وڃي پيرن تي ڪريس ٿي) مون ٻي وڙيءَ سان پنهنجو وڙ ڪر، تون ئي نيڌر جو ننگ آهين، تنهنجي ئي ابي ڏاڏي جي اڳلي آمتياڻي آهيان، مون کي مائٽن سان ميلاءِ! سائين آهين، سردار آهين، هر وقت حاضر آهين. (اوچنگارون ڏيئي روئي ٿي)

متولي اول ته سيسو وسو ٿي ويو، متيون منجهي ويس ته ڇا ڪري، پر پوءِ ڪو منهن جهلي، خنڪيءَ سان ڪنگهڪار ڪري، هن کي پيرن مان اٿاري، ڳراٽي پائي، پوٺ کي پوچڻ آڏو ڏيئي، دڙ دلاسو ۽ آٿت ڏيڻ لڳو:

متولي: مچڻ دلگير ٿي آهين، گهبرائي هيڻائي نه، متان هئيسان هوري ڪرين، ڏيپ ڏيچو ڪو ڪوريءَ ڪر، آيساهي ڪين وڃڻ، ساهه پٽ، سامت ۾ اچ! آءٌ تنهنجي طلب تي ڪٿان ڪٿان ڪاهي، پند پئي، پڌاريو، پرگهٽ ٿيو آهيان. تنهنجو سڏ سڻو ڪوهه تي سڻم! انهيءَ وچ ۾ ڇوڪريءَ کي ڀاڪر ۾ پچائي، متولي ٿڏڙا ڪيڻ ۽ ڪتڪتايون ڪرڻ، هڙا ڦيرڻ، مُمو ۽ مسامن کي مساس، جُٺي ۽ جسم کي مهٽ مروت ڪرڻ لڳو. جنهن تي جلي، نوريريءَ لنڪائتي نموني چيس:

نوريري: تون منهنجو مرشد مائٽ آهين، آءٌ اهڙي ڪانه آهيان، حياءُ ڪر، شرم ڪر، لنڪائتو وڙائتو ٿيءُ! مون سان مرم واري مشڪري نه ڪر! الله جي نالي هٿڇراند ڇڏ، توکي سُنهن آهي سچي سائينءَ جو! پنهنجين نياڻين سياڻين وارو آهين!

متولي: مان توکي اولياڻن جي امر ڏاران ستائي لٽو سگهان. اچ تو ڪاڻ جيئڻ درگاهه مان دعا گهرڻ ويس، ته هاتفي حڪم ٿيو، ته انهيءَ نينگر سان نڪاح ڪر، آن مان تنهنجيون ست پيڙهيون سرجنديون، ولين جا وصي وارث پيدا ٿيندا. هت نيمُن جون ڇائون ۽ درگاهه جون دعائون: هُت حورون هندورن ۾ لوڏينديءَ. جنت ۾ جايون، پيو ڇا کپئي! اهو تنهنجو احسان اِهو لوڪن تي ٿيندو. ڇا ٿي چوين؟ نياڳي نه ٿيءُ، وجهه نه وڃاءِ، اچ ئي الله وٽ اڳهامي ويندئين! ائين چئي چمي ڏيڻ ڪارڻ وات پئي ڳوريءَ جي ڳل کي ڳتيائين ته دارونءَ جي ڏيپ ڪونيءَ کي ڪنو ڪري ڇڏيو. ڇوريءَ ڇال ڏيئي جند ڇڏائي، پري ٿي، پلنگ جو پسر سوڙ و ٻاڳو ست ڏيئي اڪوڙي، سوگهو جهلي نوريريءَ نعرو هنيو: هلا ٿي حرامي، ڪامي ڪتا، شهوتي شيطان! پورڙين کي پيرمايو، پڌلايو پنيلايو اٿئي! ڪنهن ڪاري ڏکي جي قيمت ڪٽڻ واري ڪامڻيءَ سان ڪم ڪونه پيو اٿئي! پوءِ پڙ ڪڍي پينس، ٻاڳي جي ٻاهن سان

پيٽ ۽ ٻئن تي ڪَنبي ڪٽي ٻڌائينس. ٻمڪايو ٻئي ٻمڪايائينس! ڀير ٻہ سور پيي، سونتا سهي، ٻانهن آڏي ڏيئي، جوانيءَ وارو جوش ڏيکاريو: پيڌ ڏيئي، ٻيئي ٻانهون جهلي، آرهہ ۾ اوراڻي، پانيو تہ ٻاڳو ڦري، ٻکن ۾ پيٽو ڪري، دسي، ڀُسي ٻوسائي ويهانس: ٻر هن ٻہ دسجي ڍهڻ ڪان مهند ٿاهي ٺوڪي، ٺڪاءُ جو مترڪو مغز ۾ ڪرايس، تہ رت ڪُٺائي نہ ڇٽيس! اصل رت جا ريلا، گهاءُ ۾ گهارا! اهو ڏيک ڏسي، ڏند پيڙي، چَپ چڪي چوريائين ”نيڌ پڻ جو ٿينهن چنان تہ چوري ٿيان!“ ڏمر ڪان لاٿي وانگيان ٻئي لڏي، ڪايا ٻئي ڪلپيس ۽ ڏيل ٻئي ڏڪيس. تپي تپي تامو ٿي ٻئي. هوڏانهن ٺٺ ٺانگر وارو پير ٺاهر ڪري، ٺومٽي ٺپاٺي، ٺينٻ يون ٺمائيندو، رت جون ريگاڙيون ڳاڙيندو، گهوڙا گهوڙا ڪندو، ٻوڙي نڪتو در ڪان ٻاهر. اڳڻ تي اچي واڪو ڪيائين: ور ڙي واڳهڻ ور! اچي مرشد جو منهن ڏس، رت ڏٺار!

ديري ۾ دانهن ٿي، هُل هُلاچو هُلي ويو، ٻڙلاءُ ٻجي ويو: پيرَ پدسٽي هٿان ٻادر ڪاڏا ڙي، پير ٻادر ڪاڏا!

پير ٻہ پُرجهي ويو، وري ڪُداچت ڪونيءَ ڏي ڪياڙي ٻہ ڪين ڪيائين. واڳهڻ واري وسائيندي آئي.

واڳهڻ: (رت ڏسي) قربان وڃان، هيءُ ڪهڙو قهر ٿيو؟ ڪهڙي ڪميڻيءَ ٻنهنجي قيامت ڪاري ڪئي. هائي! شل هٿڙ ٽٽيس!

متولي: (رت آگهندي ۽ سور ڪان سيسڙاٽ ڪندي) انهيءَ ڳڏهي ڳڏيو اٿو. راتوڪيءَ رُليل، تو واريءَ لنڊڻ لاڏليءَ!

ڏاڻڻ ڏونتي ڪروڌ ڪاوڙ ۾ ڪاري ٿي، ڪست مان ڪاهي ڪونيءَ ڏي وڃي (پونٻو ڏيئي) لخنالت (لک جي لعنت) هجئي چئي، نوريريءَ سان نوڙ ٿي ويئي. لتون، لپاٺون، چڪ، چنبا چماٺون، ٺُڪون ٺُڪون، ٺڦڙ ٺڦاڪيون هڻي رتو رت ڪري رکيائينس.

واڳهڻ: رن رنگيلي، رَوَ ڪيا اٿئي! چگهن جي چاڳلي، وڏ ۽ ڪانجهاڻو ڪيئي خچر ڪلو! منهنجي مرشد موتيءَ جي داڻي پير ٻارس کي لوهوءَ ۾ لال ڪري ڇڏيئہ، ڪچو نہ ڪائي ڇڏيانءِ! ڏيجان ڪميڻي، ڪسيرڪ ڪنهن جاءِ جي! تون شاهن سان ٿي سينو ساهين، آگهتي آهين؟ هتي اچيو ماڻهو من جا مطلب مڱن، ڪير پٽُ ٻڻن، دين ايمان لاءِ دعائون گهرن، اڳها سکها ٿين، تن جا درد دفعا ٿين، ٻليلن جو ٻلڪارون بخش ٿين، سمي ٻاٽي سٽيا، سکيا ستايا ٿين. تنهنجي ستياناس ٿئي! تون آئي آهين ٻاڻ ٻتاڻڻ! ٻنهنجي شڪل شبيهہ ٻہ سڃاڻ، اول انهن جي جتيءَ جڪات جهڙي آهين؟ ڪنڙيل ڪوٻلي، ڪن ڪري ڇڏ، جيستوڻي سائينءَ سان سؤنتري سرچي ٻرچي ٻرپي پير نہ پريندينءَ، تيستوڻي ڏسج تہ آءٌ تنهنجي ڪهڙي نہ سوڪ ماني ٿي پچايان: جي تنهنجون ٻيئي اکيون انبورن سان چڪي ٻاهر ڪڍي، ٻوني ٻوني ڪري ڪن ڪانگن کي نہ ڏنيم تہ منهنجو نالو لاهي ڪتيءَ تي رکج! هيءَ ٻچڙي بلا آئي آهي بادشاهن سان برميچڻ!

ريجالي رانئي، گنگان تان گهي، پوئو ڏياري، چوتو چاڙهي، سونَ جو سونگو، چيله سان چهٽائي، اجها هاڻ اچي لٿي آهي!

ائين چئي، دڙي داڦي، گاريون گند ڏيئي، وڃڻ وائري، وڃي سائين ڇڇريل شاهه جي چاڪري کي لڳي.

●

هوڏانهن پوري ڏهين ڏينهن، ويچ وٽ وات ۾ حب مثان ڀائي پيئندي، مانجهيءَ اک پٽي. مائٽن ۽ سنگتين شڪرانا ڪيا. مانجهي منجهي منجهي ماندو ٿي پڇيو: ته مامي متاري کي نوريريءَ وارين جي ماجرا جي ڪا معلومات آهي ڪي نه؟ ڀين چيو. هائو، چوي ٿو ته مانجهي مرد جاڙ وارو جوان آهي، پنهنجي عزت عرش مان بہ اولي آئيندو؛ ۽ چاڪر چوي ٿو تہ مانجهي مرڪو چئن ڏيهاڙن ۾ چاق چڱو ڀلو ٿي اٿندو. هاڻ ماٺ ڪر، من نہ هڻ! اسان هڙئي توسان همراهه آهيون. نوريريءَ ۽ نارين کي لوسي نوسي نهاري، نظاري نروار ڪنداسون. جن حرامين هيڏي هلت حرڪت ڪئي آهي، تن جا گهينگها گهٽي، رنون رولي پاڙون پٽينداسون. سموري سنگت ساهه جو سانگو ڪٽي، سچي ٿي بيٺي آهي. سرن وڃائڻ صميت شامل آهيون.

نوريريءَ جي نهوڙجي نگهوسار ٿيڻ مانجهيءَ جو من مايوس، ننڊ حرام ڪري وڌي هئي. سو سيڪهو سڳهو ٿيڻ، ڪرائيءَ قوت وٺڻ ۾ ڪو وڏيلو وقت لڳي ويس.

هڪڙي رات هند ڇڏي، هيڪلوئي هيڪلو پرمار پير وٽ وڃي پهتو. پيرين پئي، پاسو ڏئي وڃي ويٺو. واندڪائي وٺي، هٿ جوڙي، حقيقت حال ڪيائين؛ وليءَ جي واهڻ ۾ جيڪا ويڌن ٿي هئي سا سربستي واتورپائين.

پير پاريپو ڪري، دلداري دلبري ڏئي، هن کي نارڻ جو ڏڻ پڌو.

متولي: يار، توکي ڪهڙي ڪل! ان رات ڪان وٺي اسان کي انءَ ڀائي حرام آهي، ڪنڌ ڪٺڻ جهڙا ڪين رهيا آهيون. گودڙيي جي گام مان گجرون گنئون ٿي ويون آهن. ميان، ڪهڙو امن امانُ دين ايمان رهيو. اشرافن جو اولاد ڪڏهن ڪاڻ هٿ ڪين ايندو، موراهين مڃتائون ڪين مڃيون، نڪي سڪائون سڪيون. اصل ڏرتي جاءِ ڏي تہ ڍري پئون! ابا مانجهي، مولا تي رک، سائين سڀ جي سولي ڪندو. توهين اسان جا پراڻا پوئلڳ آهيو. توهان جا پچا، سي اسان جا پچا. جيستائين حد جي هڙني لڄن لوفرن کي لاڪب ڪرائي، حق وارن کي حق نہ ڏياريان، تيستائين مون کي داڻو ڪٺو ڪائڻ 'حي' حرام آهي. تون وڃي گهر سکيو ٿيءُ. آءٌ پاڻيهي توڏي ماڻهو منجندس. بابا، پڪ سان وِسهه تہ اها تعدي توهان سان نہ، پر اسان سان ٿي آهي.

مانجهي مرشد جا منهن مڪان ڀول ڀڙيآ ٻاهر ٻو. ڪو وقت گهيلو ڳوٺ جون ڳليون ڪوچا، ڪندون ڪڇا، تڪڻ جهوتڻ ۽ ڀچائن ڳاچائن ۾ رڌو رهيو: من ڪو ٻرين جو ڪٿان ڀار پتو پوي!

چوڌاري چاري پئي چليا. ڪير ڪجي، ڪير ڪَل ڏئي ته انهن ديني درسگاهن ۾ اٿهي آپدائن، ويڌنن ۽ ويلن جا درياهه ڙا وهن، جن ۾ ڪيترن ڪمعقل ۽ ٻُڏو ٻچڙيوالن جا ٻيڙا ٻڏندا ٿا رهن.

●

ٻه ٻانهيون پاڻ ۾ لهواريون اوڀاريون ڪنديون، مانجهيءَ وٽان اچي مٽيون.

ٻهرين: آهي مڙني ڪان ملوڪ. چون ٿيون ته ماڳهين مڃي نٿي، ڪنڌ ڏاريو اوڳي ٿيو پٽ ۾ پئي آهي، نڪي ٿي ڳالهائي نڪي ٿي ڪائي پيئي. ائين پئي آکي ته ”ننڍڙڻ جو ناتو ڇنان ته ڇوري ٿيان!“

ٻي: تڏهن ڇوري ڪنهن سان اڳهين اٽڪيل آهي. ٻر ڇوريءَ سان ڇيهه لڳا پيا آهن. هن ڪي خاوند خدا نويڪلو ٻنهنجن هٿن سان خود ويهي ٺاهيو ٺپيو آهي! سهٽيون سوين سٺيون ٻڌيونسين: ٻر واهه ڇوڪري تنهنجا وَرَن: اڪيون انبور، نڪ نيلوفر، ڇاروڻن سُٽري. چوانءِ ٿي ته تور تَريا پيا اٿس!

ٻهرين: جوءِ اها جنهن جي جوءِ واڪاڻ ڪري. ٻير جي بريز بريز ٻئي ٻوي. ڇيءِ ٻريائي پرسن ڪري، پرٻر روپي ٻاٽاريءَ تي ٻهچائي ڏيور.

ٻي: مائي، اجها آئي رهي. هت هرتالئيون ٻه هيجي حيا وجائي ويٺيون، ڪيتريون سورميون سورٺون ٻه سيل ست سٽائينديون رهيون، ڪلهڙيون ڪونڌريون ٻه ڪسي ويون: سو هيءَ ڳلن ڳاڙهي ڪٽي تي ڏنگن ڏنين جي ڏهڪاءَ ڪان بچي!

اها سس ٻس سٽي مانجهي ٻه ڊونگ ڌاري ڊرڙو، اويسلو اوڳو ٿي ٻين جي ٻر ڏلي اڳيرو سجهائتو سرندو، ڳالهين تي ڳهن ڏيندو، گهلبو گسرندو ويو.

ٻهرين: مون ڪي ٻه ڇوڪري هانءَ ۾ گهڙي ويئي آهي: ڳالهائي ٿي ته جهڙو ڇيهو ٻيو چانگاري! ٻائي ٿي پيئي ته نڙيءَ سان ٿو نڪريس! سهٽي جهڙا سٽيءَ جا ڳل! هٿين ٻيرين ارڪٽي آهي. ناز ٻه اهڙو اٿس جو ڪرُ ٿي ڪٽي ته ڪرائي ٿي ڪڙهيس!

ٻي: ائين تون ٻه نه ڇٿو. جهنگ جي جانولي، مارٽي مينهن آهي. ٻير جي ته ٻادرن سان هٽي پرهه ڪٽي ڇڏي اٿس!

ٻهرين: الله ايمان ڏنو اٿس، هران ٻران ڇوري ڇيڪري ڪانهي.

ائين قصا ڪنديون ڪوتون ڪنديون، حويليءَ ڏانهن هليون ويون.

اهي سڪون سٽي، مانجهيءَ کي ٻوري ٻڪ ٿي ته هن جي هيٺين جو هار، ساهه جو سينگار، روح جي ورونهه، هن دولابيءَ جي ديري اندر آهي. هاڻ هٿ ڪيئن ڪجي؟

وراڪو ڏيئي، هن ڪڇهريءَ ۾ وري وجي گوڏي پڪڙ ڪئي.

متولي: (وائڙو ٿي) ابا، ڇو وري واهڻ ڪونه وئين ڇا؟

مانجهي: سائين، ٻانهن جو ڏس پتو هتي ئي ملي ويو آهي. تڏهن ته توهان وٽ وري وارو ڪيو اٿم.

متولي: (اٻهرو اتاولو ٿي) ڪٿي ڪٿي، ڪنهن وٽ؟ مون کي ڏس ته ڏي ته ماري سڌيون ڏيانس!

مانجهي: مون کي اوهان جي ڪوڙن جي ڪل پئجي ويئي آهي. اسان جون ٻانهون ڏاڍن ڏونٽي ڏيڍيءَ ۾ ڏوڙپيو ويئي آهي.

متولي: (اکيون ڦوٽاڙي) خبردار! بخ بڪ بند ڪر، ڏيڍيءَ جو ڏنپ نه لڳئي، ادب ڪر. سمجهين سوچين ٿو ته ڇا ٿو چئين. اشرافن کي عيب ٿو لائين؟ ماڻهو آهين ڪي...؟

مانجهي: هائو، ٻيليءَ پٽ چاڙهوسچاڙهو ٿيا. اوهان جو مريد آهيان. ٻلائي ڪري ٻانهون ڪيئي ٻاهر ڪريو. سر هڪڙو آهي ته ڪينهن، سو به صدقو لڄن تان!

متولي: ڇتو ٿيو آهين ڇا! اسين ولين تي ويهي، اهڙا ڪڌا ڪم ڪريون ته هيءَ ڪانيون ڪرامتون ڪيئن هلن، نذر نياز ننگر ڪٿان اچن؟ اسين تڏهن ڪريون، جڏهن ڪا خير ڪوٺي، جوف جوڪائي هجي. الله جو ڏنو تنهنجي مرشد وٽ مڙئي ڪجهه آهي. سڌايئين ٿو ته هت پار پئي وهي! اسان تي ڪُتا، گستاخيءَ جا گفتا نه گهڙ!

مانجهي ماڳهين مچڙ بوهي ٿي ٻيٺس. ويڌن کي وريو وريو ورجائي، دک درد کي دهرايو دهرائي.

مانجهي: (هيٺانهين وٺندي) مرشد منا، ٻنهي جهانن جو جهالو سنجهر (محشر) جي ماڙ آهين. سُهت ڏينم. ڇڱن کان ڇڱايون ٿين، تو ٻنان ڪنڌي ڪانهي. نبيءَ جي سونهاري سٽ جا سپاريل، عيبدار امت جي پارت سپارت آهيو. مون کي ٻانهون آپ مان به آڌائي آڻائي ڏيو. ڪرم ڪريو، تون ڀهتل آهين!

متولي: ڪنهن ڪافر توکي چوري چريو ڪيو آهي؛ اسان جي دشمنن توکي دلبو ڏنو آهي ته پيرن جا اپليا پرڪار پريندي پڌرا آهين. سو اهو پيرن جو پٽيو قيامت ۾ اندو ٿي آٿندو! جنهن گلا جو گانگهو تنهنجي گلي ۾ گهتيو آهي، آءٌ چوان ٿو ته انهيءَ تريءَ تيل ناهي، تون ڏيان ڏار!

مانجهي: توهان کي سائين سکهه ڏني آهي، توهان جون ٻانهون ڏکيون آهن، جي نوريريءَ سوڏيون لڄون، تنهجي نيهي نُڪ ناهن ته ڪنهن لچ لاٻڙ جي لڙهه لڳيون آهن، ته انهن کي ڏڏو ڏيکر، مارموچڙو ڪرائي، نوريريءَ واريون نهارائي ڏيئي نوازيوم. هن ڪان پوءِ آءٌ جڳ ۾ جيي جالي نه سگهندس: نُوڙ ٿڪون هٿندم. سنگتي سڻيندم سُوٽيندم،

ٽڙا ٽوڪون ڪندا تہ لڇون لوڻائي لٻائي، لل لنوائي، لوڻيو لورو ٿي آيو! اوهان جو گڏڻ ڳڏو ٻانهو ٿي رهندس، اوهان جي ٻڙڪ تان ٻلهار ٿيو ويندس

متولي: ٻنهين کو ٻي ڳڻو، نڪ وڍيو نيرچو ٿو ڏسجين! ڪڏ ڪري آيو آهين اسان کي اوپالا، ڏوراپا ۽ ڏوٻاسا ڏيڻ. ٻوٿ ٻڌ، هران پران هلائون نہ ڪر، نڪي ٻاڦ، نڪي داڦ! وڃي ووڙ! ٻسوري ٻڌري نہ ڪراءِ! اسان درويش، دنيا جي دوڪن دلبن ۽ دورنگي چالن مان ڇا ڄاڻون. سنهنجن ملائڪن کي ٻہ سام ڪانهي تہ نوري ڇاهي ۽ ناري ڇاهي!

مانجهيءَ منٿون ميڙون، کهڪائجي ڪيرتون ڪيون، آزيون نيازيون ايلاز ڪيا، ليلايو ستايو، ڏاهڻون ڏيئي ڏانايو، پيرين پئي هٿ ٻڌي ٻاڏايو. رُنو رڙيو، پر ڪجهہ بہ نہ وريو، تڏهن ڇڙي ڇوڻ لڳو:

مانجهي: جي اسان جا ننگ ۽ نورپري نتا ڏيوم تہ آءٌ بہ بدمعاش بي گرو بي پيرو آهيان، جيئن وٺيوَ تيئن ڄاڻو: ڪمذات ڪميڻو ڪسيرو آهيان. اڄ ساهہ ڪان آهو ٻلہ: ”سر صدقو لڄن تان!“

متولي: چڱو ڇڱو! تنهنجن ٻيڪين ڪان ٻنهين ٻوُ ٻانيم! ٻڇي وڃ، چارٺي واٽون ويڪريون ٻيون اٿئي! جيڪا ڪاهڻي هجي ٺي سا وڃي ڪاهي، تارو اٿئي جو تريو آهين!

مانجهي مرشد تي نااميديءَ جي نڱاهہ وجهي اٿيو، ڪيلي ڪنڌ ۾، سنئين ڳاٽ آچاٽ، سيڄجي سوَاتو ٿيو. پنهنجيءَ پر ۾ جڪ ماريندو، ڇمڙي ڇڪيندو، سيٽون سٽيندو، ٽڙدي تان ٽان، ڦهڪو ڪري هيٺ ڪري، وڏي وڻ وٽ ويهي وَهي واڇڻ ويٺو.

”ميان مانجهي، مرشدن جي ميڙن ۾ اهي مهميزون ۽ مصيبتون ٿينديون ئي رهن ٿيون. انهيءَ ڪري ٽُوٽن ڪان ٿهي، سيڪو شريف پريرو ٻاسو ڪريو ٻيو هلي. هي شيرشاهہ جا شڪرا، تيسمار خان ٽڙيو ٻڪڙيو وسوڙلن کي وگهہ وجهندا ٿا وتن! ڪنهن تيٺي ٽاٽيءَ کي طاقت ناهي جو دادلي درگاهہ مان، پير روشن ضمير جي ٻيڙ مان، اسان جهڙن آسن اميدن وارن جون وينگسون، سچائي صدق وارن جون صورتون، مريدن ملاقاتين مان ڪو زوراوَر زيارتي ڪٽي ۽ ڪٽائي وڃي، تي نٽو مڱهي! وڃي ڪو ٻلو ٻيٺي ڪر. اهو جهان خان، تنهنجو نبيرو هرگز نہ ڪندو. ويٺي ڪين ورندءِ، وڃ وڃ، وقت نہ وڃاءِ!“

●

گهٽيون گهڙيون ڪين گذريون تہ ڪن شاهينگن، ڪيڪان ڪڏائي، ٽپهريءَ ٽائي، هڪلي اڇي ڏيڊيءَ کي ڏنئون ڏنو: مفتخورا ماري، خفا خون ڪري، اڪ-ڇنپ ۾ اپڙائون، آلهہ تلهہ، سون مين، ميلونتيون، سندويون، ڳوٽن جون ڳوريون، ڳام جون گجرون، جيڪي گشن ۽ بهاني بازيءَ سان اندر ڪرم يوڳين جي ڪوٽن ڪڙولن ڪرڻ ۾ قيد قابو هيون، جن کي ڏنجهہ، ڏنپ ڏنگ ڏيهاڙي ڏيندا هئا، ڏک، ڏولاوا ڏوجهرا ڏسي رهيون هيون، جيڪي رَماڪن تي روڪايل رڪاٽون ۽ حق بخشايل، سدا لاءِ خانداني تُرم ڪاٽي رهيون هيون. حويليءَ جون هڙئي دايون ٻانهيون ٻڌي، بغلن ۽ ياڪرن ۾ ٻري، ڪهن ۾ قابو ڪري، ڪنيي ڪٽي ويا. تيڏانهن تمر ٿيا، جيڏانهن ڪان جٺلهہ ڪٽي هٿائون.

علي بابا

ڪارونجهر جي ڪور

[اڻ-ٽيليڪاسٽ ٽي-وي ناٽڪ]

[ڊيڪ-1، آئوٽ ڊور، ڏينهن ويلا]

[ڪئميرا Long shot ۾ پاريسر جي ڳاڙهسري ٽڪريءَ مٿان، سج جي شعاعن جا تجلا ڏيکاري ٿي.
(Sound effects مورن جي راڳ وغيره)
پاريسر جي ٽڪري سج جي روشنيءَ ۾ آڳ آلا رفليڪشن ڏئي، ڻانڊن جيان ٻرندي ٿي نظر اچي، جڻ پرٿويءَ تي ڻانڊن جا پهاڙ پکڙجندا ٿا وڃن. ٻيا پرندڙ جبل ٿڌو ٿي رهيو هجي. ڪئميرا پين ڪندي، پاريسر جي ٽڪريءَ تان ڦرندي، ڏکڻ ۾ ڪارونجهر پهاڙ جي اوڀر ۾ ننگرپارڪر شهر جو حسين منظر پيش ڪري ٿي. موسيقي Bang سان ٽڪي، ٽرڻلي جو تاثر اڀاريندي ٿي وڃي. ڪئميرا ڪارونجهر جون گمڀير انگاس چوٽيون ڏيکاري ٿي-چوٽيون، چوٽين مٿان دونهاٽيل چوٽيون. ڪٿي ختم نه ٿيندڙ چوٽيون، اڀيون، آڏيون ترڇيون، سج جي روشنين ۾ تجلا ڏيندڙ، رفليڪشن پيدا ڪندڙ. انهن ئي چوٽين مٿان Title "ڪارونجهر جي ڪور" اچي ٿو.

ٽائيٽل جي آخر ۾ ڪئميرا پين ڪندي گوڙدرو نديءَ جي پهاڙي چوڙ واريءَ خوبصورت مهاڙ تي اچي ٿي-ڪارونجهر جي هر شيءِ سپني سمان ٿي لڳي. جيئن ئي ٽائيٽل ختم ٿئي ٿو، ڪئميرا جسوڌن کي ويڙهيل اخبار هٿ ۾ ڪنيو، خوشيءَ سان اتاولن جيان ڊوڙندو ڏيکاري ٿي. هو بي انتها خوشيءَ کان سهڪندو، زمين کان ٻه فوٽ مٿي ڄڻ اڏامندو ٿو وڃي

(Happy dreaming effect in slow motion)

ڪيمرا Long shot کان Zoom in ڪري، ڪيس گوڙدرو نديءَ جي سُهاڙ ڏانهن ڊوڙندو ڏيکاري ٿي-پريان، نديءَ جي ڌُٻڻ ۾ ڪجهه ڌوٻي ڪپڙا ستيندا ٿا نظر اچن-

(Slow motion cut)

ڪيمرا جسوڌن کي پوري طاقت سان خوشين مان، پيرن جا پڙاڏا ڇڏيندو، گوڙدرو جي مهاڙ ڏانهن ڊوڙندو ڏيکاري ٿي-ڌوٻي ڪپڙا ڌوئڻ ۾ مشغول ٿا نظر اچن.

جسوڌن پوري طاقت سان ڊوڙندو هڪ جهوني ڌوٻيءَ کي خوشيءَ سان ڏڪ هڻي ٿو. هٿ جي زوردار ٺڪي]

جسوڌن: ڪاڪا روٽيا، توهجو جسو پاس ٿي ويو پاس... ڦس ڪلاس پاس.

[جسو بنا ٻيهڻ جي، ساڳيءَ طرح پري گوڙدرو جي سڪل ڦاٽ مان ڊوڙندو ٿو وڃي.

ڪيمرا پوڙهي راٽي جي ٻيڪ سائيڊ کان جسوڌن کي پري ويندو ٿي ڏيکاري.

ٻيا وڏا توڙي ننڍا ڌوٻي خوشيءَ کان ڪپڙن ۾ ماپيا نٿا سمائن-]

(اوچتي ڏڪ سان ڪجھ بہ نہ سمجھندي، ڪاوڙجندي)

راڻو: ہي ڇورو ڇورو، آپ زورو- ڇڻ گھوڙي ويائي ٿس. اسان مڙھن سان ٿو ٺلھاڙا ڪري.

(خوشيءَ مان)

ھڪ ڏوھي: ڪاڪا، اڄ نہ ٺلھاڙا ڪيندو تہ ڪڏھان ڪيندو. جسو پاش ٿيو آ.

(اچرج مان)

راڻو: ڇا؟...

ٻيو ڏوھي: ڪاڪا، جسو پاش ٿيو آ.

(ٻانھن خوشيءَ کان دعا لاءِ ھٿ ڦھلائيندي)

راڻو: جسو پاش ٿيو آ- ھي موجا رب پاڪ، توجا لک لک شڪرانا، گريبان جو ڇورو پاش ٿيو آ. جتيہ- اي رب رزاق شڪرانا.

(خوشيءَ مان، ڪنڌ کي ڏوڻ ڏئي، ٽڪراھين ھلڻي ڪيلدي)

ٽيون ڏوھي: واھہ ڙي جسو واھہ... جئين ھجئي... بابا جسوڏن کير سڏائي...

ٻيو ڏوھي: ڪاڪا، اڄ تہ سيڻائي لڳي.

(مُڇ کي تاءُ ڏيندي)

راڻو: اڙي مٺاين جا ڳاڏا... ڪُتل ھون، ڦڏھن ہي ڪانُ ھون...

Cut

[ڪئميرا جسوڏن کي ڳوڙدرو جي ڦاڙ سان خوشيءَ مان ڊوڙندو ڏيکاري ٿي.

جسوڏن خوشيءَ سان سامھون ڪان ڪائين جي پرڙي ڪنيو، اينڊز اڌ روٽ ڪولھڻ جي پريءَ ھان جھلي، ڪيس ڦيرائڻ لڳي ٿو.]

(پاڻ سنڀالڻ جي ڪوشش ڪندي)

ڪولھڻ: ھي ھي، ڇورا، ڪار منھان توجو ھاٿو ڦريو آ.

جسوڏن: ماسي، توھجو جسو انگريجي ۾ ھہ اٺ ڪتابانرو پاش... جسو پاش...

[جسو ڪيس حيران پريشان ڇڏي، ساڳي طرح ڊوڙندو ٿو وڃي. ڪولھڻ وڏي مشڪل سان ڪائيون سنڀالي، جسوڏن ڏي نھاريندي رھجي ٿي وڃي. خوشيءَ مان سندس ھٿ ڳچيءَ واري ھَسَ ۾ مضبوط ٿيندو ٿو وڃي]

ڪولھڻ: اي رب پاڪ شڪر... لک لک ٿورا- ڪوڙين پال ڪريہ را...

Cut

[جسوڏن ساڳي ڊوڙ سان ڊوڙندو، آڏي پھڻ مٿان اچي ٿو. وڏي وڏي رنگا رنگ آڏي پھڻ مٿان ھڪ رپارٽ اينگري ڇيمي (ڇمڪي) سگرين ۽ ڪئونر جو ڇپو پر ۾ رکيو، پڙو ڦھلايو، ڏاڍيءَ آسيس سان ستل ڏيکاري ٿي. جسوڏن ڊوڙندو سندس مٿان اچي ٿو- ان ڪان پھرين جو ڇمڪي جاڳي پاڻ سنڀالي، جسوڏن وڃ جي تيزيءَ سان، سندس سريءَ کان جھلي، ڪيس سيرانديءَ کان پيراندي ڦيرائي ٿو ڇڏي. ترڪي پھڻ مٿان ڇرڪ سان جاڳي:

ڇمڪي: اڙي اڙي... ڙي ڙي ڙي...

جسوڏن ساڳي تيزيءَ سان سگرين ۽ ڪئونر وارو ڇپو سندس مٿان پلٽائي، ڳچيءَ کان جھلي، ڇمڪيءَ کي اٿاري ويھاري، ڇپي ٽوپيءَ جيان سندس مٿي ۾ ٿو ڦاسائي)

جسوڏن: ڇمڪي ڦيل، جسو پاش.

(جسو ساڳيءَ طرح ڊوڙندو ٿو وڃي. مٿي تان ڇپيءَ وارو ٽوپلو لاھي، پنيان وڏي واڪ پڪارو ڪندي)

چمڪي: اڙي جسو، ڪڏا تهجو ڪانو ڪراب ڪري. توهجا هٿ سڄندا. او جسو، ڪڏا ڪيندو ناپاش ٿيندين ـ نوڪري ڪانہ ملندي... انگريچاٽي ڙال چا، ڪٿي بہ ڪانہ ملندي...

(جلدي جلدي هيٺ مٿي ڪريل، ڦهليل سگريون ۽ ڪئونر چونبيندي، منهن پيلو ڪري)

چمڪي: اونهن... سچو ڏينهن وٺان ۾ لڙڪي لڙڪي سگري ڪري چونبي ـ هڪ ٿي ڏک سان هاري ويو ـ نُگرو، اونترو ڏيڻ، ڏئوت... پلو پٽ پانس ٿيو آ!

(چمڪي سگريون چونبيندي، ڇپيءَ ۾ وڃهندي تي وڃي)

Cut

[ڪئميرا جسوڏن ڪي پوري طاقت سان ڪارونجهر جي وچ ۾، ڪارونجهر جيڏي آتانگهہ پيٽ جي چوٽيءَ ڏانهن ڊوڙندو ڏيکاري ٿي. هو سهڪندو مٿي، ساڙڏرو جي جهرڻي ڏانهن چڙهندو ٿو وڃي. ڪيمرا سهڪندڙ جسوڏن جي سائيڊڪان ساڙڏرو جي جهرڻي جو حسين منظر پيش ڪري ٿي. جهرڻي جو پاڻي ڏاڍي گمڀيرتا سان هيٺ ڪِرندو ٿو وڃي. سهڪندي، اٿاهہ موهہ سان جسوڏن واڪو ڪري]

جسوڏن: او ساڙڏرو جا جهرڻا، تهجو جسو پاس ٿي ويو...

(ويڙهيل اخبار لهرائيندي، سهڪي سان)

جسوڏن: او جهرڻا... جسو پاس ٿي ويو آهي.

(Echo Sound Effects)

جسوڏن جو آواز آتانگهہ چوٽين سان ٽڪرائجندو، پڙاڏو پيدا ڪندو، پري پري تائين چوٽيءَ چوٽيءَ پُرندو ٿو وڃي.

جسوڏن وڏي سهڪي ۽ اٿاهہ موهہ سان جهرڻي ڏانهن نهاريندي، الائي ڇا سوچيندو، نهار ڦيرائي، ساڙڏرو جي قد بہ ٽڪاٽي، ننڍڙي اسڪول ۽ پوءِ هيٺ، پهاڙ جي حسين وڏي ويڪريءَ، هزارين فوٽ هيٺ ترائيءَ ۾ نهاريندو ٿو رهي.

(Back Side Shot)

ڪيمرا Long Shot ۾ ترائيءَ جو حسين منظر پيش ڪري ٿي. ترائيءَ جي تلاءَ مان پاڻي پرڻ لاءِ رپارين جون عورتون پيلهہ ٿيلهہ گهڙا ۽ تجلا ڏيندڙ گهاگهرون ڪنيو، پاڻي پرڻ لاءِ ايند يون ويند يون نظر اچن ٿيون ـ پري پري تائين فضائن ۾ مورن جي راڙي جا آواز، ڪارونجهر جي چوٽين سان ٽڪرائيندا، پڙاڏو چڏيندا ٿا وڃن.

(Sound Effects)

جسوڏن خوشين پريل اونهون ساهہ پري، ڏاڍي گمڀيرتا سان، هيٺ وڏن لڳي ٿو. هيٺ ٽيڪاٽي واري سامي‌ءَ ڏانهن، ڏاڍي ادب ۽ نياز سان.

[ڪيمرا جسوڏ ڪي ڪٽ ڪري، ٽيڙڪي تي ويٺل، وڏن وارن واري گمڀير سامي‌ءَ ڪي ڏيکاري ٿي]

(ڏاڍي ادب سان، خوشيءَ مان)

جسوڏن: بابا... آئون... پاس ٿي ويس...

[سامي‌ءَ جي چهري تي ڪن لاءِ مرڪ پکڙجي وڃي ٿي، سندس چهري تي خوشيءَ جا هڪڙا تهہ لهندا پيا چڙهندا رهن ٿا]

(عجيب خوشين پريل آواز سان)

سامي: جسو، مون کي اڳيئي خبر هئي تہ تون پاس ٿيندين، علم تہ تنهنجي نراڙ تي لکيل آهي، مبارڪ هجئي جسو.

جسو: مهرباني...

سامي: جسو، هڪ نه هڪ ڏينهن، اهي ڏولاون جا ڏينهن آلهي وڃڻا آهن. بس رڳو ماڻهوءَ کي پنهنجي ڳالهه تي اٽل رهڻ کپي... شاباس هاڻ تون پلي گهر وڃ... اها خبر پڌي تنهنجي ماءُ ڏاڍي سرهي ٿيندي —

(هڪ وارو وري ڪنڌ جهڪائيندي)

جسوڏن: مهرباني...

[جسوڏن آتساهه مان هيٺ ترائيءَ ۽ پهاڙ جي اوير ۾ چوڙن ڏانهن نهاريندو، پري پاڻيءَ جي تلاو ڏانهن وڌندو ٿو وڃي، جتي ڪجهه رهاڙيون، ننڍيون توڙي وڏيون وڻن سان تلاو مان پاڻي ڀرينديون نظر اچن ٿيون. ڪجهه ڪپڙا ستيندي‌يون هڪ-ٻه تيل ميٽ جي وڻن سان مٿو ڌوئينديون نظر اچن ٿيون. ڪيمرا ڪٽ ڪري، پاڻي ڀريندڙ عورتن جي بيڪ سائڊ ڪان، جسوڏن کي داڻا هڻندي، وڏيون وڏيون پرانگهون ڀريندي، ڀيٽ جي اڳين گيدن ۾ هٿ وجهيو، تلاو ڏانهن ڏاڍي ٿانءَ ۽ شرارت مان وڌلدي ڏيکاري ٿي.]

(رهاڙيون هڪٻئي کي اشاري سان ٺونٺيون هڻن ٿيون)

هڪڙي: پلا مڙس توهجي ٽيش.

ٻي: هئو، اڄ مڙئي ڪا ڳالهه اٿوَ.

[سڀ رهاڙيون ڏاڍي چالاڪيءَ مان پاڻي ڀريندي‌يون، جسوءَ ڏانهن نهاريندي‌يون رهن ٿيون]

(هڪ رهاڙڻ چوٽ ڪندي)

رهاڙڻ: چو جسو، ڪيڙي ڪوشي اٿسي. اڄ ته توڏي جان داڻا هڻندو ٿو هلين؟

(گيدن ۾ هٿ وجهيو، ڏاڍي ٺانءَ مان رهاڙين جي اڏو هاسيڪاري بيهجي ويندي)

جسوڏن: چو، داڻا چو نه هڻان؟ ڪوسيءَ مهل ته تو جيڙي پوڙهي ڏاچي ٻه ڏهه هڻندي آهي، پوءِ مان توڏي جيان تيرهن چو نه هڻان.

(وچ تلاو ۾ ڳائي ٿو)

چنچر پاڻي ڪيڏو... هيڏو چنچر پاڻي ڪيڏو هيڏو.

[تڙاو تي اٺڪڙو پيدا ٿي وڃي ٿو]

(ڏڪ پچائيندي)

اڏروٽ رهاڙڻ: چو، تو ڪا جال تاڻين آ.

جسوڏن: جال ٻالِ ڪي هڻ گولي - جسو پاس ٿيو آ.

[تڙاو تي سڀني عورتن ۽ نينگرين جا منهن خوشيءَ مان ٻهڪي وڃن ٿا]

(چڻ ويساهه نه ايندي)

هڪ نينگري: جسو، تون پاش ٿي وئين!

(پوڳ مان، گيدن ۾ هٿ وجهي وڏي واڪي)

جسو: ها، پاڪو چو ڦاتي ويو ٿئي. اوان سڀني جسوءَ کي سمجهيو ڇاهي؟ اوان سڀني کي ٽيڪ ڪرڻ لاءِ جسو انگريچاٽي جال آڻيندو.

[جسوڏن اوچتو چال ڏئي، هڪ-ٻن عورتن جا دلا ڀڃي، تلاو مان ٻوٽن سوڏو شاپڙ شاپڙ ڪندو ڀڄي ٿو وڃي]

(هڪ پوڙهي رڙيون ڪندي)

پوڙهي: چورو چورو، اوٺرو-سائي هي اڦال ڏسو-او جسو، موجو دلو ڏاڏنهن ٻه پري ڏيندي-پوٽ ٿئي انگريچاٽيءَ جهڙو!

[جسوڏن ڊوڙندو، ڏڳ ۾ ڪيڏندڙ ننڍڙن پتڪڙن ٻارڙن کي خوشين مان هوائن ۾ ڦيرائيندو، چوڙن ڏانهن تيزيءَ سان ڊوڙندو ٿو وڃي]

Cut

ڏيک ـ 2

[اِن ڏور، ڏينهن ويلا]

[ڪيمرا جسوڏن کي ڏوڙندو، پنهنجي وڏي، ننڍيءَ ڇت واري چؤنري جي گهر آڏو ايندو ڏيکاري ٿي ـ هو وڏي پنهي هٿن سان چؤنري جو پيڪڙيل درکولي ٿو.

کن لاءِ جسوڏن جا ڦهليل هٿ چؤنري جي کليل در تي ئي رهجي وڃن ٿا ـ هو عجيب اتساهه ڀريل نيڻن سان پنهنجي رنجور، گهٽ نظر، آداس ماءُ ۾ نهاريندو ٿو رهي. جا سامهون، هڪ کٽ جي پير ۾ ننڍڙي منجيءَ تي ويٺي، ڇڄ ۾ ان" ڇڙهي]

(ماءُ جو ڪلوز اپ)

(ماءُ جسوءَ کي ڏسي ڪجهه بيچين ٿي وڃي ٿي)

جسو: اسان... آئون پاس ٿي ويس...

(ڏک ڳاڙهو اٿاهه خوشين مان، ڇڻ ويساهه نه آئيندي)

ماءُ: تون... پاش ٿي وئين جسو... تون پاش ٿي وئين.

(ڏاڍي موهه مان، ماءُ جي ڪلهن تي هٿ رکي اخبار سندس چوٽيءَ پنيان جهلي)

جسو: ها... مان پاس ٿي ويس... پاس...

(اٿاهه خوشين ۾ اچانڪ اڀرن خيالن ۽ سوچن ۾ ولوڙجندي انتهائي ڏک مان ٽرن ڪندي)

ماءُ: جسو... تر ڏاڍو ڏتڙيو، ڏکاريو آ... ٿي ٿي مندون، مينهن پٽن ڏانهن سُهاڙ ئي ڪونه ڪري. ويچارا مارو مُرت، پُرت ۽ سائڻ لاءِ سِڪيو مرن... ڏس، متان وڏو آفيسر ٿي، مارن کان منهن مٽي وڃين ـ حشر ويل حساب، تَج ڪانه بخشيندي سانءَ... مون توجو نالو ڏاڍو سوچي سمجهي رکيو هو.

(Reaction جسو انتهائي نماٺائيءَ سان مرڪي ٿو پوي)

جسو: امان ـــ ڪيڏا الاپ پئي ڪرين. تو جسوڏن کي ڪارونجهر جون ماڪيون، سگريون، گگر، ڪئونر ميڙي پاليو آ ـ اهي سڀ ڳالهيون جسو ڪيئن وساريندو... ڪيئن... ڪنهن پر...

(پيار مان ڏکو ڪندي)

ماءُ: چڱو چڱو وڏو تروٽ ماريو ٿئي ـ روپ ٿي پئين. هاڻ اهو سونٽ لاهي اباڻا ڏيک ته بک نه مرين، ماني ڪاڻي ٿئي ڪين نه.

(ماءُ چؤنري جي پٺي پاڳي ۾ هلي ٿي وڃي ـ ۽ چڪي مان ٻاجهر جي ماني ۽ لسي ڪڍي ٿي.

جسوڏن ڪن لاءِ چؤنري جي وڏي ويڪري حصي ۾ پينٽ جي اڳين گيدن ۾ هٿ وجهيو، ڏاڍيءَ ٽاڻ مان، هڪ ڪنڊ ۾ اسٽئنڊ تي رکيل ڪارونجهر جي نقشي ۾ نهاريندو ٿو رهي.)

[چؤنري جي مٽيءَ جي ڳاريهاٽي پٽ تي ڪيلينڊر وغيره ٽنگيل آهن. هڪ پاسي ڪتابن جو ريڪ ۽ جسوءَ جي لکڻ پڙهڻ جي ميز آهي. جتي جسوڏن جا پنهنجا ٺاهيل هڪ ٻه ٺڪر جا مجسما آهن.]

جسو ڪارونجهر جي نقشي ۾ نهاريندو ٿو رهي ـ نقشي ۾ ڪارونجهر مان پٽيائي ۽ گوڙدرو وهنديون ٿيون نظر اچن ـ پري جتي گوڙدرو ۽ پٽيائي وچي ملن ٿيون، اتي هڪ ننڍڙو ٻيٽ ٺهيل آهي، جنهن جو متاهون بند هڪ پاسي کان ڪارونجهر سان اچي ٿو ملي ۽ ٻئي پاسي کان پري پاريسر جي ٺڪريءَ سان وڃي ٿو ملي ـــ ان تمام ايراضيءَ ۾ ٻاٽي سمنڊ جيان لهرون هڻندو ٿو نظر اچي ـــ اسٽئنڊ جي ويجهو هڪ مسودو رکيل آهي،

جنهن جي سٿان لکيل آهي "عظيم ٿرپارڪر"
ليڪ: جسوڌن رپاري.

جسوڌن ڪن لاءِ سانت پريل نيشن سان ڪارونجهر جي نقشي ۾ نهاريندو، مسودي جا پنا اٿلائيندو ٿو رهي ۽ پوءِ پاڻ مرادو مرڪي ٿو پوي.]

(چوٽري جي ٻئي پاسي کان آواز ڏيندي).

ماءُ: اڇان... ڪپڙا متايئه؟...

(اوچتو چرڪي، خيال مان ٻاهر ايندي.)

جسو: اڙي... مون کي ته وسري ويو.

(آواز ڪنائيندي).

ماءُ: ڏوڙ، مون کي اچرج ته تو امتان ڪيئن پاس ڪيو!...

(منجهي ويندي).

جسوڌن: بس ڪيو...

(ٻئي ماءُ-پٽ کلي پون ٿا).

ماءُ: پلا هٿ ڌوئيندين ڪين الين بس.

(پوڳ مان).

جسوڌن: شينهن جا هٿ ڌوتا پيا آهن.

(ساني اڳيان رکندي).

ماءُ: هل بڇا، هٿ ڌوئي آ.

(جسوڌن منهن بچڙو ڪري هٿ ڌوئي ٿو. ڪنڌ کي ڪاوڙ مان ڌوڻ ڏئي).

ماءُ: تو بهن، هي مهانڊو ڪلتر ٿيندو...

(موٽي مهل جسو هٿ اگهندي ڏاڍو پريشان ٿو لڳي).

ماءُ: چو پوٽرا، هاڻ وري ڪوه ٿيئي؟

(پريشانيءَ مان).

جسو: هون... ڪجهه نه، پرينهن حيدرآباد ۾ منهنجو انٽرويو آهي .... سوچان ٿو، پئسا ڪٿان ايندا؟...

ماءُ: سر نه چار ڏوڪڙ جڙي پوندا. سارو جنب ڪيندي گذري ويو--ايترو به نه جڙندو ڪيئن هڙ مان...

(جسو ماءُ ڏانهن نهاريندو رهجي ٿو وڃي، دکي پر اسرار نيڻن سان).

(Cut)

ڏيک 3

[اِن ڊور ڏينهن ويلا]

(ڪيمرا جسوڌن کي هڪ وڏيءَ بلڊنگ ۾، ڪجهه نوجوانن سان ويٽنگ روم ۾ ويٺل ڏيکاري ٿي، سڀ نوجوان ڏاڍا پريشان آهن؛ پر جسوڌن تمام فريش ۽ ماڊ ٿو لڳي، سڀ ساڻي نوجوان فل سوٽن ۽ نيڪ ٽاين سان آهن ۽ جسوڌن جين جي جاڪيٽ ۽ پينٽ ۾).

اندران وڏي هال مان، پٽيوالو اچي ٿو—

(۽ هڪ خوبصورت موڱائيل نوجوان به).

پٽيوالو: مسٽر جسوڌن فرام ٿرپارڪر.

جسوڌو: ٿئنڪ يو جينٽل مين، مان آهيان جسوڌن فرام ٿرپارڪر.

(اندر وڃي ٿو. ڪيمرا وڏي هال ۾ انٽرويو وٺندڙ ٽن پوڙهن عينڪن وارن کي ڏيکاري ٿي، جن جي اڳيان ڪاغذ آڏري ساري هال ۾ پکڙي رهيا آهن. ۽ ٽيئي پوڙها وڏي مشڪل سان ڪاغذ سنڀالڻ لاءِ پريشان ٿا ڏسجن.)

جسوڌن ڪن لاءِ ٽنهين پوڙهن کي تائي، ڪجهه محسوس ڪندي پکي جو بٽڻ آف ڪندي نهايت ئي شاندار نموني سان ڪاغذ سهيڙيندي، شرارت مان مرڪندي.

جسوڌن: يور پيپرز... بٽ سر، انز اي ويري اولڊ فارم... اِز اٽ اولڊ فارم آر ناٽ؟...

(ٽيٽي پوڙها ڪاغذ وٺندي مهربانيءَ لاءِ هٿ وڌائيندي).

ٽيٽي: ٿئنڪ يو جينٽل مين.

(ٽنهي جي وڏايل هٿن کي محسوس ڪندي)

جسوڏن: نو سر... نو... آءِ هئيو ماءِ اون مينرز ... هو از دي چيئرمين؟

(ڪيمرا فاسٽ پين ڪري چيئرمين تي اچي ٿي. چيئرمين عينڪ مان ڏاڍين گمڀير نظرن سان ڏانهس نهاري ٿو. ڪيس انتهائي پراڻي قسم جو فل سوٽ پهريل آهي ۽ جنجير واري پاڪٽ واچ به. ڏاڍي موهه مان، هٿ وڌائيندي. سنڌي اسٽائل انگريزيءَ سان).

چيئرمين: اوهه... وات اي نائس بواءِ يو آر—
ڪر آن... ڪر آن—

(پهرين چيئرمين ۽ پوءِ پين پنهين سان هٿ ملائيندي).

جسوڏن: ٿئنڪ يو.

چيئرمين: تنهنجون سارڪون تمام سٺيون آهن.

جسوڏن: ڇو، آئون خراب آهيان ڇا؟

(ٽيٽي کلن ٿا).

چيئرمين: تون ٿر جو آهين، ڊيزرٽ لئنڊ جو ... تون پڙهائي سکهين ٿو ته ٿر کي آباد ڪرڻ لاءِ ڪهڙا اُپاوَ وٺي سگهجن ٿا؟...

جسوڏن: او— يس. آءٌ ته ان تي ڪتاب لکي رهيو آهيان. هاڪڙو جي سڪي وڃڻ کان وٺي، پٽيالي‌ءَ ۽ گوڙڙرو جي پاڻيءَ جو رڻ ۾ وڃي ڏيهيون ٿاهڻ تائين. مون کي سُٺي ڄاڻ آهي، ته ڪٿي ڪيئن ۽ ڇا پوکجي. نين جا منهن، رڻن ڏانهن وڃڻ بدران وسندين ٿرن ۽ برن ڏانهن ڪيئن موڙائجن، آءِ هيوَ اي لارج اسڪيم اُنڊر ابزرويشن.

(غور سان پڙندي).

چيئرمين: گڊ... گڊ... پر تون ڪتاب ڇو ٿو لکڻ چاهين؟

جسوڏن: ڇو، ڇا مون کي ڪتاب لکڻ جو حق ناهي ڇا!... ڇا اوهان چاهيو ٿا ته هڪ وارو وري برٽشين اچن ۽ سنڌ جي جاگرافيڪل ڪنڊيشن تي ڪتاب لکن. اسين سر جان مارشل، فريئر، رچرڊ برٽن، ليمبرڪ، پاٽنجر، سورلي يا اهڙن پين عالمن کان تمام گهڻو اڳتي نڪري آيا آهيون. هر فيلڊ ۾.

چيئرمين: بٽ ناٽ اِن سائنس اينڊ ٽيڪنولاجي؟

جسوڏن: ها، ان جو ڪارڻ آهي. آءٌ ڪار ٿو هلائي سگهان، جڏهن ته ڪراچيءَ ۾ 12 سالن جون ڇوڪريون ڪار ڊرائيونگ ڪنديون آهن؛ پر ان جو مطلب اهو ته نه آهي، ته آءٌ جڏو مُڏو ۽ ڪورو ڄٽ آهيان.

(هلڪو مُرڪي).

چيئرمين: تو وٽ پنهنجي بچاوَ لاءِ سٺا دليل آهن؛ پر پڊ شراب لاءِ تنهنجو ڇا خيال آهي.

(سوچيندي غور سان چيئرمين ڏانهن نهاريندي).

جسوڏن: شراب لاءِ... هن ملڪ ۾... جڏهن جتي ڪٿي پارڙا پن اَنن جي دوا لاءِ ڇُڙڻي ڇڙي مري رهيا هجن، Vat 69 هجي يا وات ون... منهنجي نڙيءَ تان ڏاڍو ڏکيو لهندو.

چيئرمين: وائيلڊ لائف لاءِ تنهنجو ڇا خيال آهي؟

جسوڏن: حضرت عليءَ جي چوڻ موجب پنهنجي پيٽ کي جانورن جو قبرستان نه سمجهو.

چيئرمين: تون پاڻ ڇا ٿو چئين.

جسوڏن: آءٌ... آءٌ چوان ٿو ڊجو ان ڏينهن کان جنهن ڏينهن ٿر جي ڏهرين مان ته ڇا، اوهان جي راڻي باغ جي پڃرن مان به مور ڪٿي وڃن ۽ اوهان رڳو مور ڇا ڦوٽو ڪنيو ويٺا هجو ته مور ڪهڙا هئا.

ٻيو ميمبر: آر يو اي ٽينڪر؟

جسوڏن: يس، آءِ ايم ٽنڪر.

چيئرمين: ڪنهن ايم. اين. اي يا ايم. پي. اي سان ڄاڻ سڃاڻ اٿئي؟

(غور سان چيئرمين ۾ نهاريندي ڪجهه ڪنبي ويندي.)

جسوڏن: نہ آءٌ ڪنهن کي بہ ڪونہ سڃاڻان.

(جسوڏن تنهين ۾ نهاريندو ڏاڍيءَ پيڙا مان، پٺي دروازي ڪان نڪري ٿو وڃي.)

(Cut)

ڏيک -4

[آئوٽ ڊور، ڏينهن ويلا]

ڪيمرا Long shot ۾ ننگرپارڪر شهر جو منظر پيش ڪري ٿي. ڪيمرا پين ڪندي ننڍڙي اسڪول ڏيکاري ٿي. اسڪول جي عمارت مان گهنٽيءَ جو آواز زور زور سان وڄندو ٻڌڻ ۾ اچي ٿو. ڪيمرا ننڍڙن ننڍڙن ٻارڙن سان گڏ گوندل ۽ هڪ ٻن ٻين ماسترياڻين کي پڙا لڪائيندڙيون ٻاهر ايندڙيون ڏيکاري ٿي.

Cut.

ڪيمرا گوندل کي ٻن ننڍڙن ٻارڙن سان ريسٽ هائوس واري ڏڪريءَ وٽان پري پوڏيسر جي تلاءَ واري پاسي ڏانهن ويندو ڏيکاري ٿي.

ڪيمرا پٺياڙيءَ جي ڦاڙ ۾ بيٺل وڏن وڏن نمن جي وڻن جو منظر پيش ڪري ٿي، جن جون پاڙون زمين کان اڌ تائين ٻاهر نڪتل آهن.

سامهون جسوڏن هڪ وڻ جي سهاري گوندل جي واٽ ۾ ڏاڍي بيچينيءَ سان بيٺل نظر اچي ٿو. ڪن لاءِ ٻنهين جون نظرون ٽڪرائن ٿيون.

جسوڏن جي نيڻن ۾ موهہ جا سوين چار سوڀل آهن - پر گوندل جي نيڻن ۾ پريشانين، گهٻراهٽ، تناوَ ۽ ڏک آهن، جن کي هوءَ لڪائڻ چاهي ٿي. گوندل جيئن ئي جسوڏن وٽان لنگهي ٿي، جسوڏن پيڇين ٿي ڪيس سڏ ڪري ٿو.

جسوڏن: گوندلي... ڇا ٿي ويو اٿئي؟...

گوندل: هون... ڪجهہ بہ ڪين... مون سان گڏ هلندو هل....

جسوڏن: نہ، ڪجهہ تہ آهي، تون لڪائين پئي؟......

گوندل: نہ تہ....

جسوڏن: نہ... تون لڪائين پئي مون کان ها يا نہ؟...

(هلندي منجهي)

گوندلي: الائي... تون ڇا پيو چوڻ گهرين؟

(گوندل سان وک وک گڏ هلندي، انتهائي ڏک مان، ٻيهجي ويندي)

جسوڏن: مان... مان ڇا ٿو چوڻ چاهيان... الاهين ڪجهہ چوڻ ٿو چاهيان، شاهہ ۽ اياز جيان مون وٽ بہ سهڻن، جادو پريل لفظن جا ڀنڊار پريا پيا آهن. چوڻ لاءِ مون وٽ الاهي ڪجهہ آهي. پر نہ... اڃا، نہ... اڃا تہ مون کي نوڪري ڪٿي ملي آ....

(ڳالهائي روڪي، اونهون ساهہ ڀري)

جسوڏن: توبهہ، ماڻهو نوڪريءَ لاءِ ڪيڏو نہ محتاج آهي... آهي نہ گوندلي؟...

(گونڊل چوٽ کائي ڏانهس نهاريندي وري هلڻ شروع ڪري ٿي. گڏ هلندي)

جسوڏن: گونڊلي، مان انٽرويو ڏئي آيو آهيان. هڪ ٻه سوال اهڙو نه هو، جنهن جو جواب مون صحيح نه ڏنو هجي.

(بيچين ٿي بيهي ويندي، ڪجهه خارن مان)

گونڊل: پوءِ ڇا ٿيو؟...

جسوڏن: ڇا ٿيندو... هتي ٽئلينٽ ڪا شيءِ ناهي، سفارش ڪان سواءِ هڪ رڍاري چوڪري جو آفيسر ٿيڻ Impossible آهي، بلڪل ناممڪن.

(گونڊل سندس منهن ۾ نهاريندي رهجي ٿي وڃي)

گونڊل: پوءِ ڇا ٿو ڪري سگهجي!؟ ڇا ٿو ڇئي سگهجي!

(ڪجهه منجهي ويندي)

جسوڏن: ڏس، تون راڻي جا ٻار پڙهائين ٿي، انفرادي طرح راڻو خراب ماڻهو ڪينهين. هو جيڪڏهن منهنجي سفارش ڪري ته پوءِ پڪ مون کي نوڪري ملي ويندي. آءٌ سمجهان ٿو، هو تنهنجو چوڻ ڪين ٽاريندو.

(بيهي ويندي)

گونڊل: بس....

(انتهائي خارن مان، جذباتي ٿي ويندي)

جسوڏن: ها، پڌاءِ نه، ان کان وڌيڪ پيو کهڙو ڦاهو کان. سفارش، آها به تو کي ڇئي پوي، پيو ٿو ٻي مليان ڇا پنهنجي منهن کي؟...

(جسوڏن روئڻ جهڙو ٿي وڃي ٿو. گونڊل ڏانهس ڏک مان نهاريندي)

گونڊل: اڄ شام جو مان راڻي کي چوندس، منهنجو وات ڪونه ڏڪندو. اهو ته تنهنجو حق آهي.

(خارن مان پٽڙ اڇلائيندي، گونڊل جي چهري ۾ نهارڻ کان سواءِ ٽرن ڪندي، ڪنڌ ڌوڻيندي، پوئتي ويندي)

جسوڏن: مهرباني O.K. Thanks.

(عجيب موهه ۽ ڏک ڀريل نيڻن سان)

گونڊل: چڱو الله توهار.

(گونڊل جلدي پاڻ سنڀالي، پنهنجي وات وڃڻ لڳي ٿي.

ڪيمرا جسوڏن تي اچي ٿي، هلندي هلندي، اندر جي ڪنهن پيڙا کان گونڊليءَ ڏانهن نهاري ٿو—

ڪيمرا جسوڏن جي سائيڊ کان ٻري ويندڙ گونڊليءَ کي ڏيکاري ٿي. هوءَ مڙي نهاري به نٿي، ٻارڙن سان چپچاپ پنڊي هلندي ٿي وڃي فضائن ۾ مورن جا راڙا آهن.)

جسوڏن جو ري‌ايڪشن.

Desolve

ڏيک _5

[اِن ڊور، ڏينهن ويلا]

(ڪيمرا راڻي جي نئين پراڻي قديم محلات نما جاءِ جو اندريون ڏيک پيش ڪري ٿي.

هڪ وڏي ويڪري خوبصورت ڪمري ۾ گونڊل، راڻي جي ٻارهن سالن جي ڌيءَ ۽ پڻ نئين ڄڻن پٽن کي پڙهائيندي نظر اچي ٿي.

گونڊل جو ذهن ڄڻ پڙهائڻ ۾ نٿو لڳي، هوءَ واچ ۾ نهاري ٿي.)

گونڊل: ليسن نمبر فور "اينڊراڪلس اينڊ دي لائن."

ڇوڪرو: نه نه ادي، اڄ ڪهاڻي پڙهاءِ.

گونڊل: اڙا هيءَ به ته ڪهاڻي آهي، ڏسو انڊراڪلس شينهن جي پير مان ڪنڊو ڪيئن ٿو ڪڍي؟

ڇوڪري: نه نه دادي، مون کي ماچيس واريءَ ڇوڪريءَ جي ڪهاڻي وڻندي آهي، "The little match girl".

گونڊل: ها آها ته ڏاڍي سٺي ڪهاڻي آهي. ڏاڍي دردناڪ...

(هٿ ۾ ٻڌل واچ ۾ نهاريندي)

پر اڄ مون کي راڻا صاحب سان ملڻو آهي. سڀاڻ اوهان کي ڪهاڻي ٻڌائينديس. هڪ نه ٻه. بس...

(ايتري ۾ نوڪرياڻي چانهه جو خالي ڪپ کڻڻ اچي ٿي)

نوڪرياڻي: امڙ، راڻا صاحب پنهنجي ڪمري ۾ ويٺو آهي--سائين به آهي. تون هل اچ.

(اٿندي)

گونڊل: مهرباني...

[گونڊل نوڪرياڻيءَ جي پنيان هلي ٿي ٻارڙا به سندس پنيان ڊوڙن ٿا.

ڪيمرا گونڊل کي جهاڙين جهولڻ وارو وڏو پردو هٽائي، راڻا صاحب جي وڏي ڪمري ۾ ايندي ڏيکاري ٿي. راڻو زال سان هڪ وڏي ڪرسيءَ تي ويٺو سوپاري ڇپاڙيندو نظر اچي ٿو- راڻي جي پنيان وڏن وڏن ٿلهن ڪتابن جي الماري آهي. گونڊل سندس آڏو اچي ٿي، سندس هٿن ۾ ڪتاب آهن.]

(گونڊل کي ڏسي)

راڻو: اچو اچو... ٻارڙا ته ٺيڪ پيا پڙهن نه.

(گهٻراهٽ تي قابو پائيندي)

گونڊل: جي ها، اوهان جا ٻارڙا ڏاڍا ذهين آهن.

راڻو: مهرباني.

گونڊل: مون ڪجهه عرض ڪرڻ پئي گهريو.

راڻو: ڇا؟

گونڊل: هو... جسوڌن آهي نه، رٻارين جو ڇوڪرو، اَن ايم. اي فرسٽ ڪلاس سان ڪئي آهي، ۽ نوڪريءَ لاءِ انٽرويو به شاندار نموني سان ڏئي آيو آهي: پر سفارش ڪان سواءِ سندس چونڊجڻ ڏکيو آهي. اوهان جي سندس سفارش ڪيو ته پوءِ پڪ ڪيس نوڪري ملي ويندي.

(ڪجهه محسوس ڪندي، گونڊل ۾ غور سان نهاريندي)

راڻو: جسوڌن... رٻارين جو ڇوڪرو!

(انتهائي ايلاز سان)

گونڊل: جي ها، ڏاڍو غريب آ، ماءُ ويلا ڪري پڙهايو آ. هو هر طرح سان ان نوڪريءَ جي لائق آهي، اهو ڏاڍو خير جو ڪم ٿيندو.

(عجيب انداز سان ڏانهس نهاريندي)

راڻو: تو جو سائٽ ٿئي.

[ڪيمرا گونڊل تي اچي ٿي، گونڊل جو ذهن ڇڻ ڏوڏو ڪائي ٿو وڃي (ٽڪڙ سان)]

گونڊل: جي نه، جي نه... هو نوندڪي لاڪي ڪان مون سان ڳڏ پڙهيو آ، ننگرپارڪر هاءِ اسڪول ۾.

(ڳالهه ٽاهيندي)

ڪال هن جي ماءُ آئي هئي، چيائين ته تون راڻي جا ٻار پڙهائين ٿي، راڻو توهجي ڳالهه ڪين ٽاريندو.

(ڳالهه کي محسوس ڪندي، ڇپن ۾ مرڪ کي دٻائيندي)

راڻو: هون... ٺيڪ آ. هونئن به مان ڪراچيءَ وڃي رهيو آهيان، اها ڪا وڏي ڳالهه ڪانهي.

(ادب سان ڪنڌ کي نماءُ ڏيندي)

گونڊل: مهرباني.

[گونڊل راڻي جي ڪمري ڪان نڪري ٻاهرڻ ڪان موڪلائي، راڻي جي گهر مان نڪري ٿي وڃي.

ڪيمرا گونڊليءَ کي ڪارونجهر جا سهڻا گام ڏيو، پري پنهنجي ڳوٺ ويندي ڏيکاري ٿي.

ڪيمرا راڻي کي دريءَ مان گونڊل ڏانهن نهاريندي ڏيکاري ٿي.]

راڻو: سارا... چوري ٻور آ ٻورا... اسين ته قوم جا ابا ٿي مري وياسين.

[ڪيمرا راڻي جي ٻيڪ سائيڊ ڪان گونڊل کي پري ويندو ڏيکاري ٿي]

(Cut)

[ڏيک -6]

[اِن ڊور]

[رات ويلا]

[ڪيمرا راڻي جي اوطاق تي وڏي محفل مثل ڏيکاري ٿي. چلم جو نڙ چٽني پاسي پيو ڦري. هندو-مسلم ذات وڏيرو راڻي جي ڪچهريءَ ۾ ڪانپ پڏيو وينل نظر اچي ٿو. آفيم، سوپارين ۽ ڦوتن ۽ مصريءَ جي ڪُني چوڏاري ڦرندي ٿي نظر اچي-سڄي ڪمري ۾ سيٺ ٻتين جون روشنيون، اگر ۽ لوبان جو دونهون آڏامندو تو نظر اچي. ٻاهر جيپ بيهڻ جو آواز اچي ٿو. ڪچهريءَ ۾ رئيس ڏگاڻو خان اچي ٿو.]

راڻو: رئيس ڏگاڻي خان جو خير، ڀلي ڀلي ڪري آئين، اڄ ته اوير ڪري چڙهيئه.

رئيس: راڻا، پاڻ وارا وکيت تي ويا پورا، هاڻي مڙي ٿيا ڏيهه پورا ڪرڻا.

راڻو: رئيس، ڀلي، هيٺي مَ پول، اڃا ته راڄاڻ لڳا پيا هون.

(چوٽ ڪندي)

رئيس: ڀلو راڄاڻ... راڻا، زمانو الائي ڪٿ پيو ڳالهائي- هاڻ ته رپارين جو وات ڳاڙهو چورو ٻه آفيسري ڪندو.

(آفيم جي پوڏڻ ۾)

هڪ ماڻهو: ها سائين، ڪُڏا پاڪ جي جوڙ، ماءُ مُوري ته پٽ وري پتائي گجر...

(ڳالهه کي محسوس ڪندي)

راڻو: بس بس رئيس، تو واري ڳجهارت وٺي- پر رپاري ٻه ته اسان مان ٿيا. مان ته پاڻ سندس سفارش لاءِ پٽي سوچيو، آڙٽي تڙٽي ڪم اچي ويندو.

(خارن مان)

رئيس: ها چوني سياڻ ان ٽڪي جي چوري ڏانهن مهنديءَ رتيون ڏاڙهيون ٽنگرائي پهرين اپيلون ڪٽي هلنداسين، پوءِ ٽپيلون ته سائين وڏا، تپدار کي چٽي زمين سروي ڪرائي ڏي. پوءِ صاب چوندو سياڻ اچو، پوءِ سياڻ مهنين تي هلي ويندي، پوءِ اوچتو خبر پوندي ته وڏو صاب دوري تي ويو هليو.

هڪ ماڻهو: بابا رئيس سچو، پر راڻا، توک سُپارش جو لاچار ڪيهو پيو؟

(ڪجهه ڪيبائيندي)

راڻو: يار... هوءَ ماستريائي منهنجا ٻارڙا ٿي پڙهائي... ان کي ته عزت ڏيڻي ٿي.

پيو: ابور... ابا راڻي تي وڏو لوڊ پيو آ.

ٽيون: اي سوڍا، هاڻ ڪهين ڪونه تو؟

سوڍو: چڏ يار، ڪنهن جي ڊڪي ڀلي آ.

ٽيون: ڀلو ڊڪي ڀلي آ- ڪٽي چٺ ته چوري سان قتل آ پيو.

راڻو: ڇا؟...

رئيس: چا وري چا، سومار سچو آ پيو.

راڻو: ڇورو اهڙو ڪو افلاطون آ چا؟

رئيس: ٻي ڇوري تي چڙهيا پيا هين پُٽڙ پيو- هلي ٿو تہ ڇڻ ڇاڪ ڌٽي آ.

سوڍو: ڏسجو، ڇورو جنهن ڏينهن آفيسر ٿيو، ان ڏينهن ماستريائيءَ سان زوريءَ لائون لهندو. (ڪئنڊ وجهي رائي ڏانهن نهاري) راڻا، ڪيڏ ڪني مڇي گهر مان.

هڪ ساٿاري: پلو، نڪاح وجهندو جو رائي جا دفتر ڪٿي ويا هين ڪتا.

پيو: هٿو پيلي، پروڙيوسين. اسين بہ چئون تہ ڳال چاهي. او اِتي.

(ڪئنڊ مان پوڏڙن مان آئندي)

هڪ سوالي: يي ڳال اچان ڳاچان پدر پٽ پئي آ پيو- رجپوت راڻن هوندي تي انهيءَ رباريءَ جي دال ڳري. يي لانو لهي نہ تہ پگهار پڌي هاڻ پڌايو، آفير جي پوڏڙن ۾ اوان ڪي مان؟ پڌايو...؟

(ڪچهريءَ ۾ چوڏس ٺهڪڙو مچي ٿو وڃي)

هڪ چٽو: واهہ ڙي سوڍا واهہ... پڇي ڇڏيئيس. واهہ ڙي واهہ...

(راڻو ڪچهريءَ ۾ آفير جي نشي ۾ ڪيبائيندو، مڇ مروڙيندو، الائي ڇا سوچيندو ٿو رهي. سڀ ٺهڪڙن ۾ الوٽ آهن.)

[ڏيک-7]

[آئوٽ ڊور]

[ڏينهن ويلا]

(گهٽي وقت گذرڻ جو تاثر)

[ڪيمرا ڪارونجهر جي چوٽين مٿان سج کي تجلا ڏيندو اپرندو ڏيکاري ٿي.

ڪيمرا ٻين ڪندي Long Shot ۾ ننگرپارڪر شهر جو منظر ڏيکاري ٿي ۽ Zoom in ڪري ننگرپارڪر جي هڪ خوبصورت گهٽيءَ جو منظر پيش ڪري ٿي. هڪ ننڍڙي هوٽل آڏو، ڪتابن ۽ رسالن ۽ اخبارن جو ڇاپرو آهي- جسوڏن گهٽيءَ مان هلندو، اخبار واري کان انگريزي اخبار وٺي ٿو ۽ ٽڙتڪڙ مان کولي پڙهڻ لڳي ٿو- هو پنا اٿلائي، هڪ ڪالم ڳولي پڙهڻ لڳي ٿو.

(Close up)

ڪالم پڙهندي (پنهنجو نالو اخبار ۾ نہ ڏسندي) جسوڏن کي ڏاڍي حيرت ۽ مايوسي ويڙهيندي ٿي وڃي. هو وري پيهر ڪالم پڙهي ٿو، سندي ڇهري تي ڪاوڙ ۽ ڪروڌ جا تهہ چڙهندا ٿا وڃن. هو ست سان اخبار ويڙهي مروڙي، ٻي دليءَ سان ڪنهن پاسي وڃڻ لڳي ٿو-

Cut

جسوڏن ننگرپارڪر جي شهر کان ٻاهر، ڪارونجهر آڏو ڳاڙهيءَ ٿاسي جيان ڀڪندڙ ٽڪريءَ ڏانهن هلندو ٿو وڃي-ايڪڙ ٻيڪڙ ايندڙ ويندڙ ماڻهو کيس ڏسيو، پري کان خوشيءَ مان هٿ لهرائيندا ٿا وڃن.

جسوڏن منجهاڻو هلندو ٿو وڃي، اوچتو ٻہ همراهہ سامهون کان اچي ٿا وڃنس.]

هڪ: ٻي جسو ڪوش.

جسوڏن: هان... ها... خوش آهيان... ڏاڍو خوش آهيان.

پيو: اڪبار ٻڪبار جي ڪا خبر. ملڪ جا ڪي حال احوال.

جسو: هون... ڪا خبر ڪانهين... الائي ڇا آهي... الائي...

جسوڌن منجهاڻس واساما ڪائيندو اڳتي وڌي ٿو وڃي. ڪولهي حيرت مان ڏانهس نهاريندا رهجي ٿا وڃن.

هڪ: پيلي ڪير تہ آ- جسوءَ جي تہ ٻولتي بند آ؟

ٻيو: بابا عشق چڳن ڪي چريو ڪريو وجهي- (ٽڏو ساهہ پري)

هڪ: هئو، جواڻي ديواڻي آ...

Cut

جسوڌن واساما ڪائيندو گوڙڙو واري ٿاڙ ڏانهن وڌي ٿو- اوچتو ڌوٻين ڪي ڪپڙا سٽيندو ڏسي، ڪيس جڻ گيڏڙيون ونيو وڃن- هو منجهي، رستو بدلائي، ڪارونجهر جو ٻاهريون گس ڏئي هلڻ ٿو لڳي-

ڪارونجهر ڪيس تپندڙ، آلا ڇڏيندڙ ٿو نظر اچي.

[اُداس سنگيت جو تاثر]

[سورن جا اُداس راڙا]

[ڪيمرا ٻهاڙ جي اوڏر ۾ ٻن ٽن ڪولهياڻين ڪي ڪاٺين جون ڀريون رکيو، ساهي پٽيندو ڏيکاري ٿي. جسوڌن سامهون ڪان ايندو ٿو نظر اچي.

(هڪ ڪولهڻ ٻين ڪي اک ڀڃي)

هڪ ڪولهڻ: جسو ڪڏا سٽان پٽان جو ٻي ڪيٺي، ڀريون ڪٺاءِ.

[جسوڌن تنهين ڪي ڀريون ڪٺائي ٿو]

(ڏاڍي موهہ مان)

هڪ ڪولهڻ: جسو، الا ڪيندو، ماسترائي پڙهيندو.

[ڪولهياڻيون مرڪون ڦهلائينديون، ڀريون ڪنيو هلڻ لڳن ٿيون. پري ننگرپارڪر جي شهر مان اسڪول جي گهنٽيءَ جا آواز ٽن ٽن ڪندا وڃندا ٿا رهن]

(Close up)

(جسوڌن گهري اونهين اُداس ساهہ سان ڀرين ڪولهياڻين، پوءِ اسڪول جي گهنٽيءَ ڏانهن ڪنائي ٿو- هو خارن مان اخبار ڪي مروٽيندو، ٽڪرا ٽڪرا ڪندو ٿو وڃي]

(Cut)

ڏيک -8

[آئوٽ ڊور، ڏينهن ويلا]

[ڪيمرا جسوڌن ڪي گهر آڏو ڪائيون ڦوڙيندي ڏيکاري ٿي- هو وزني ڪهاڙيءَ جي ڌڪ سان ٿلهيون ٿلهيون ٻنڍيون ڦوڙيندو ٿو رهي- ڪيمرا ملوڪان ۽ هڪ- ٻن ٻين نينگرين ڪي ٿوروئي پرتي ڪان پاڻيءَ جا دلا ڪنيو ايندي ڏيکاري ٿي]

(چيڙائيندي)

ملوڪان: چو جسو، اڄ ڪاٺين ۾ ٽاڪوڙا وجهي ڇڏيا ٿئي. سڄي جماني جون ڪسرون ڪاٺين مان ٿو ڪيڍين ڇا؟...

جسوڌن: توهجو ڇا- ساڙي ڪري پانجو ڪم ڪر.

ملوڪان: ها، مهجو ڇا! ٻانڪي تو واري ماسترائي هئي واهہ جي. مرين چو ٿو؟ ٻٽاڪون تہ ڏاڍيون هڻندو آهين، ماسترائي نہ تہ انگريچائي سهي.

(جسوڌن جو ڪهاڙو رڪجي ٿو وڃي)

[Big close up of Jassodhan] (Bang)

(جسوڌن جو ڪهاڙو آپو هٿن ۾ رڪجي ٿو وڃي. هو تواڻي ٿي ملوڪان ڏانهن نهاريندو ٿو

رهي. کهاڙو چڙهي، وچ جي تيزيءَ سان ملوڪان
جي ڳچيءَ سان جهليندي)

جسوڏن: ٻڪين چوٿي... چو... هي ڪيڙهي
ڳال ڪي اٿئي؟...

ملوڪان: اڙي ڙي... اڙي ڙي ڙي ڙي...
ماشٽرائيءَ جو سڱ راٿي ڏنو ڪي سون- سون
ڳريٽڙيءَ جو ڪو ڏوهه ڪو سباب!

(Close up)

[جسوڏن جي سڄي جسم مان ست نڪري تو وڃي]
(گهٽيل، وشواس نه ايندڙ آواز سان)

جسو: ڇا؟...

[جسوڏن جا هٿ ملوڪان جي نڙيءَ مان ڍرا
ٿي وڃن ٿا. سندس ذهن چڻ گهوماٽي کائي تو وڃي.
جسوڏن درد جي پيڙا کي اندر ۾ گهٽيندو،
ٻاڪسرن جيان، پنهنجي هٿ جي تريءَ ۾ ٻئي هٿ
سان ڪاوڙ مان ٺونشا هڻندو، توائي ٿيو هلندو
تو وڃي، سندس سهاڙ ڪارونجهر چوٽين ڏانهن
آهي. سندس قدم چڻ ڌرتيءَ ۾ ڌ ٻندا وڃن]
(ملوڪان جي منهن تي پوندو ڏيندي)

آسودي: هي ته وٺ، اي ۽ ٻه رونشو ٿيو،
مرن موت ملوڪان شڪار! ايڙي ڳال ڪرڻ جو
جرور ڪيڙو هو؟...
(ڏک مان)

ملوڪان: مونک ڪيڙهي ڪبر، جسوءَ ڪي
ڏک ٿيندو.

آسودي: پوڻ، اينڻ چو نه ٿي چئين ته پيٽ
۾ پانجو ڪو ويلو ٿئي.

(ملوڪان هيٺ ٿي وڃي ٿي، هوءَ ڳوڙهن
پريل اکين سان، ست ڏئي آسودي ۾ نهاري ٿي.)

ملوڪان: ها آهي، ناهين ڇا.

(ملوڪان هڪدم ڊوڙندي گهر هلي ٿي وڃي
آسودي حيران پريشان پهرين ملوڪان ۽ پوءِ
جسوڏن ۾ نهاريندي ٿي رهي.)

[ڪيمرا فاسٽ ٻئلر سان Zoom in ڪري
جسوڏن کي ڏيکاري ٿي. هن کي چڻ چرين جيان
جک ايندا ٿا رهن. هو چوڌس پهاڙ ۾ وياڪل،
ڪروڌ پريل نيڻن ۽ ڀڪوڙيل چپن سان نهاريندو،
واساما ڪائيندو، الائي ڇا سوچيندو، اوچتو ٿرن
ڪري وچ جي تيزيءَ سان، ڪارونجهر جي چوٽين
ڏانهن ڊوڙي ٿو —

ڪارونجهر ۾ جسوڏن جي ڊوڙ— هو ٿرن
ڪري ڳوڙدرو جي ڦاڙ مان هڪ ساهيءَ ڊوڙندو
وڃي ٿو ۽ رستو ڪاٽي، ڪارونجهر جي اونهن،
سرنگهن نما پورن مان گهٽون هڻندو، سهڪندو،
هڪ ساهي ڊوڙندو ٿو وڃي.]

(Cut)

(ڪيمرا جسوڏن کي ريسٽ هائوس واري ڳاڙهي
ٽڪريءَ ڏانهن پوريءَ سگهه سان وڌندو ٿي ڏيکاري)

(Cut)

(جسوڏن سهڪندي، پڳهر مان شم ريسٽ هائوس
واري ٽڪريءَ وٽان هڪ مٿاهينءَ تان پهچي،
ننگرپارڪر جي شهر ڏانهن نهاريندو ٿو رهي—
ڪيمرا جسوڏن جي سائيڊ کان ننگرپارڪر شهر جو
Long shot ۾ سهڻو ڇهڇٽو پيش ڪري ٿي).

(Sound effects)

(جسوڏن سهڪندو، عجيب درد پريل آڀاٽڪائي
۽ وياڪلتا سان شهر جي جاين ڏانهن واجهائيندو
ٿو رهي). [سهڪو

سندس سچو بت جهٻلندو ٿو رهي.

[مورن جي آوازن سان گڏ، پري اسڪول جي گهنٽيءَ جا آواز ٻُڌبا ٿا رهن].

(جسوڏن هلندو، ڏڪ ۽ پيڙا سان، گونڊل جي وات ۾ ڳاڙهن وڏن ڳول پهڻن مٿان ويهجي ٿو وڃي ۽ ڏاڍي پيڙا سان هٿ مهٽيندو، گونڊل جي وات واجهائيندو ٿو رهي—)

[ڪن پل ڪان پوءِ]

(ڪيمرا Long shot ۾، جسوڏن جي بيڪ سائيڊ کان، گونڊل کي ٻن ٻارڙن سان پري، شهر کان ايندو ڏيکاري ٿي. گونڊل ٻنهي ٻارڙن سان گڏ هلندي ٿي اچي...... هلندي ٿي اچي. ڪيمرا گونڊل تي اچي ٿي ۽ گونڊل ٻڙو لمڪائيندي، بيخبر، پنڌ لتاڙيندي ٿي اچي.)

Close up

(جسوڏن عجيب موهه، ڏک ۽ پيڙا سان گونڊل ۾ نهاريندو ٿو رهي.)

(ڪئميرا Zoom in ڪري گونڊل کي ويجهي کان ڏيکاري ٿي. گونڊل جو منهن سنهڙي آڪيي سان ڍڪيل آهي. سندس مٿي تي مور چٽ ٿيل ٿڌي ۽ مٿان اجرڪ آهي، جيڪا سندس سچي جسم جا گهڙاوَ ۽ اڀار ڍڪيندي، پڙي سان گڏ هيٺ تائين جهلُيل آهن).

(اوچتو جسوڏن کي ڏسي، گونڊل جو چڻ روح ڪنبي ٿو وڃي. سندس اکين ۾ آيل اُداسي سنهڙي آڪيي سان نروار ٿيو اچي. هوءَ اندر جو سمورو ڏک ۽ پيڙا پيي، جسوڏن جي سامهون ٿيڻ کان لنوائيندي، پنهنجو منهن ڪري هچندي، پاسو ڪري لنگهي ٿي.)

(سڀ ڪجهه محسوس ڪندي، گهنٽيل آواز سان سڏيندي).

جسوڏن: گونڊلي...

(گونڊل هلندي هلندي، پنيري بيهجي ٿي وڃي).

(هچندي، گهنٽيل آواز سان پٺيان ايندي).

جسوڏن: تو جو وهانءُ آ گونڊلي؟...

(گونڊل جو Face close)

(ڪيمرا گونڊل پٺيان بيٺل جسوڏن کي ڏيکاري ٿي. گونڊل جي اکين مان ڳوڙها وهڻ ڪري، سندس پٽ جو آڪيو سندس ڳلن سان چنبڙي ٿو وڃي. روئڻ د ٻائيندي، پاڻ سنڀاليندي.)

گونڊل: ها— وهانءُ آ...

جسوڏن: نه، اهو ٻوهه آهي— ويساهه گهاتي آهي. تو... تو مون کي اڳوات ٻڌايو ڇو نه...

گونڊل: موجي ٻڌائڻ سان ڇا ٿئي ها— اهو ته سڀڪجهه اسان کي ڀهريان محسوس ڪرڻ کپي ها. جسو آءٌ ڪولهڻ آهيان ۽ تون رٻاري— ڪيڏو فرق آ......! ذات ذٻات جي اها پٽ نه توکان ڍڪي هئي نه موکان...

(گونڊل جي پٺيان کان جسوڏن درد جو بت بڻيو، ڏانهس واجهيندو ٿو رهي.)

(گونڊل جي مک وارو آڪيو پيچندو ٿو وڃي، پيچندو سندس ڳلن سان چنبڙندو— پنهين جي وائي کن لاءِ چڻ بند ٿي وڃي ٿي).

(رکهيل گهنٽيل آواز سان).

گونڊل: جسو، پراين لڄن جا اڳ ۽ ڏيهه جهلڻ ڍ ٿ جو وڙ ٿي کينهين. وري ڪڏهن موجي وات ۾ ائين ايو ته بيهجان. سدا لاءِ موڪلائي، جسو... سدا لاءِ...

(گونڊل رُئندي، ڪڪندي، پنيان پيئل
جسوءِ آڏو تيزيءَ سان اڳتي وڌي ٿي.

(جسوءَ جو Close up جسوڌن پڳهر ماں شر،
بيڪل بُت بڻيو، ڏاڍي حسرت ۽ پيڙا سان
گونڊل ڏانهن نهاريندو ٿو رهي. هڄندو ٿو رهي.
هو چڻ رائيات ڪري گونڊل سان ڳالهائڻ ٿو
چاهي، پر هر واري سندس نڙي چڻ گهٽجي ٿي
وڃي — تيز هوا جا جهوٽا سندس وارن مٿان
لنگهندا، سندس وارن کي چڙوچڙ ڪندا ٿا وڃن.
جسوڌن ترن ڪري هلڻ لڳي ٿو. ٻئي هڪٻئي
کان پري ٿيندا ٿا وڃن.

(مورن جا ٽهوڪا، ڏکارو سنگيت)

Desolve

ڏيک ـ 9

[اِن ڊور، رات ويلا]

(ڳچ وقت لنگهڻ جو تاثر)

ڪيمرا رات جي وقت، شهنائين ۽ دهلن جي
آوازن سان گڏ، فل اسڪرين تي ڏياريءَ جي
ڏيک سان، ڦٽاڪن ۽ شوشرن ڪي ٺڪاءُن ۽
زوزاٽن سان چٽنگون چڙهندي فضائن ۾ اڏندي
ڏيکاري ٿي. ٺپ ۾ ڏياٽيون روشنيون چڙهنديون،
فضائن ۾ پکڙنديون ٿيون رهن —

ڪيمرا روشنين مٿان، ڪنوار (گونڊل) جي
سيج جو منظر پيش ڪري ٿي — گونڊل جو
اکيو اکين وٽان لڙڪن سان پُسي، ڳلن سان
چنبڙي ويو آهي. گونڊل ڦٽاڪن ۽ شوشرن ۾
چڻ ڪامندي، پڇرندي، سڙندي ڳرندي ٿي
وڃي — هر طرف کان ٻرندڙ لوبان جو دونهون
چڻ دوزخ جو دونهون بڻجي ڪيس گهٽيندو،
منجهائيندو، اساهه بڻائيندو ٿو وڃي.

Desolve

ڏيک ـ 10

[آئوٽ ڊور، صبح سوير]

ڪيمرا ڪارونجهر جي ساڙڌرو واري اٽانگهه
چوٽيءَ تي جسوڌن کي پنڊ پهڻ جيان بيٺل
ڏيکاري ٿي. ڪيمرا جسوڌن جي نيڻ نهار جي
اينگل کان ڪارونجهر جي گمڀير، آتانگهه
چوٽين تان پين ڪندي ٿي وڃي. پهاڙ ۾ پري
ڏٺان ڪنهن ڏائيءَ جي صدا جو آواز پهاڙ ۾
گونجندو ٿو وڃي.

صدا: ڪارونجهر نبي ڪور،
سرئين ميلئين ناهين.

(آداس مورن جي راڙن جا پڙاڏا جسوڌن
جي روح جيان چڻ ڪارونجهر جي چوٽيءَ چوٽيءَ
سان ٽڪرائيندا ٿا وڃن. جسوڌن پاروڻ جيان
رُئندو رڙندو ڪارونجهر ۾ نهاريندو ٿو رهي.
سندس هٿ ۾ ڊگريءَ جا ڪاغذ چيپاٽجندا ٿا
وڃن. هو رُئڻ کي روڪيندو ڊِڪر ڪائيندو،
ساڙڌرو جي جهرڻي ڏانهن وڌي ٿو. ۽ جهرڻي
جي مٿاهين پڪ مٿان بيٺو جهرڻي ۾ الائي ڇا
نهاريندو ٿو رهي. گهٽيل آواز سان، ڊگريءَ جي
ڪاغذن کي پنهين هٿن سان ڦاڙيندي)

جسوڌن: او ساڙڌرو جا جهرڻا، گونڊلي
پرٽي ڳئي... پرائي ٿي ويئي — او جهرڻا گونڊلي
پرٽي ڳئي....

(جسوڌن ڏک کان هڄندو، ڊگريءَ کي
ٽڪرا ڪندو، جهرڻي جي پاڻيءَ ۾ اڇلائيندو
ٿو وڃي).

(پاڻيءَ ڪاڳر جون ٽڪريون پکڙنديون،
لهرن مٿان ترنديون ٿيون وڃن ـ جسوڌن ٽٽل
من سان ڊگريءَ جي ٽڪرين ۾ نهاريندو، هيٺ
لهڻ ٿو لڳي)

(Cut)

ڏيک -11

[آئوٽ ڊور، ڏينهن ويلا]

[ڪيمرا ڪٽ ڪري، ٽڪائي واري ساميءَ جي سائيڊ ڪان، جسوءَ کي اپاڻڪو، پيٽ ۾ پير ڏڀائيندو، هيٺ لهندو ڏيکاري ٿي]

(سامي ٽڪ ٻڌيو، ڏانهس نهاريندو ٿو رهي)

(Reaction)

(جسوڏن واريءَ ۾ ڏڀندو، ساميءَ ڏانهن نهارڻ ڪان سواءِ لنگهي ٿو-سامي ڏاڍي ٽپرس سان ڏانهس نهاري ٿو ۽ ڪجھ رڪائيءَ سان سڏيس ٿو)

سامي: جسو!

(جسوڏن هلندي هلندي بيهي وڃي ٿو ۽ واسامن مان منهن ڪٽي ساميءَ ڏانهن نهاري ٿو)

سامي: هيڏي اچ جسو!

(پنڊ پهڻ جيان بيهجي ويل. جسوڏن چڻ وگهرڻ لڳي ٿو. هو چپ چپات سامي آڏو اچي آواڪ بيهجي وڃي ٿو)

سامي: جسو، الله ٿو ڄاڻي، مون پانجي وسئون گهٽايو ڪين. پلا هن ڪوڙهئي سماج ۾ ماڙو ڇا ٿو ڪري سگهي، ڪير ٿو ڪنهن جي آڏمن کي سمجهي؟ جسو، توکي ته ان ڳال لاءِ اڳواٽ پاڻ کي پچائي وٺڻو هو.

(ڪن لاءِ ٻئي گهٽيل اندازسان هڪٻئي ڏانهن نهاريندا رهن ٿا. جسوڏن ڪنڌ موڙي اڳتي هلڻ لاءِ اڃا مڙي مس ٿو ته سامي کيس سڏي ٿو)

سامي: جسو... ترس... مونک توسان ڪين ڳالهائڻو آهي.

(جسوڏن مڙي ساميءَ ڏانهن نهاري ٿو-سامي پنهنجي جڳھ تان آٿي ٻہ قدم اڳتي اچي ٿو-سندس چهري تي گنڀير سختي آهي)

سامي: جسو، مون تہ توک ايڏو هيٺو ڪڏهن ڪين سمجهو هو! ڪڏهن ڪين!!...

(وٺي ڏيندي، سوچيندي)

سامي: ڇا، ننڍڙيون ننڍڙيون تمنائون ۽ خاهشون پوريون نہ ٿيڻ تي ماڙهو ايئن پساهہ ڇڏي ڏيندو آهي!

(ڏک مان ڪنڌ ناڪار ۾ ڌوڻيندي، جسوڏن ۾ غور سان نهاريندي)

سامي: جسو، تو تہ تاريخ پڙهي آهي. ڏکرين ۽ اختيارين کي ڪائي اهميت ڪينهين، ڪائي ڪانہ... ڀلاءِ مهاتما ٻڌ وٽ ڪيڙي ڏگري، ڪيڙي اختياري هئي؟-حضرت عيسيٰ، سقراط ۽ رسول صلعم وٽ ڪهڙيون ڏگريون هيون؟ ڀلاءِ شاهہ لطيف ڪهڙي گريڊ جو آفيسر هو؟... پوءِ بہ اهي ماڙهو هن پوري ڌرتيءَ جي سڀ ڪان وڏي تاريخ آهن.

(ڏک مان ڪنڌ ڌوڻيندي، نهايت تماشائيءَ مان)

سامي: جسو، آهي سڀ ماڻهو پٿن ۽ پهاڙن جا پڙهايل هئا-ڪارونجهر ڇا ٿو چوي... شايد... شايد تو اڃا ڪارونجهر کي ڳالائيندي ٻڌو ناهين.

(وٺي ڏيندي)

سامي: جسو، مون وٽ اڃا الاهين ڪتاب آهن، جيڪي هن ڌرتيءَ جو ڀاڳ بڻجي وڃن— هاڻ توهجي مرضي آ تہ ڪارونجهر مٿان ڪکر بڻجي، ڏهر ڏهر، پيٽ پيٽ، ڪونيٽ ڪونيٽ، آڪاس ڏئي وسندو وڃ— يا وٺن ۾ وڃي واڪا ڪر— پانجي حسرتن تي هنجون هار، راڙا ڪر— مونن ۾ منهن وجهي روسڀ ڪين توهجي پانجي

وس آ جسو- توهجو ڪيڙو ڏوهه — هيءَ ڌرتي تہ آدجڳاد کان ڏڪاري آ.

(ساميءَ جي اکين ۾ لڙڪ پرجي اچن ٿا ۽ نڙي گهٽجي ٿي وڃيس.)

هٿ پارڙن جو مُرت ۽ پُرت لاءِ سُکي برڻ مهيٽو ڪونهين.

(هو هڪدم مُڙي اندر هليو ٿو وڃي)

جسو، مون وٽ تہ اجا الاهين ڪتاب آهن، آٿ ڪتابن جا — مون... مون تہ توکَ سڏڙيو ڪڏهن کين سنجهيو هو — ڪڏهن کين...؟

(جسوڏن کن لاءِ منجهاڻو، ڏانهنس نهاريندو، الائي ڇا سوچيندو ٿو رهي.)

(Reaction)

[جسوڏن الائي ڇا سوچيندي، ساميءَ پنيان جهوپي ۾ اينٽر ٿئي ٿو — ۽ ساميءَ پنيان هڪ جهروڪي ۾ ايندي- سندس اکيون حيرت کان کلي وڃن ٿيون — هو حيرت پريل اکين سان ڪتابن سان پريل، ديوار ۾ فڪس ٿيل ڪتابن ۾ نهاريندو ٿو رهي.

ڪتاب ڏسي، سندس هٿ ڪتابن مٿان ڏڪندا، ڪتابن کي ڇهندا ٿا وڃن. کيس سمجهہ ۾ نٿو اچي تہ کهڙو ڪتاب کڻي- هو ڪتابن جي دنيا ۾ چڻ الجهي منجهي ٿو وڃي.]

-Desolve-

پڇاڙڪو ڏيک

[سانجهہ ويلا- آئوٽ ڊور]

[جسوڏن جي هٿ ۾ گول سج جي دائري وارو "The Revolution" ڪتاب آهي.]

ڪيمرا جسوڏن جي هٿ واري ڪتاب جي Title جي گول دائري کي ڊوائيس ڪندي، جسوڏن جا هٿ ۽ پهاڙ جي چوٽيءَ کي ٽيڪ ڏئي ليٽيل جسوڏن ۽ پوري وايومنڊل کي نروار ڪندي ٿي وڃي.

جسوڏن چڻ پڙهي پڙهي ٿڪي پيو آهي. هو ڪتاب ٿڪي، سوچڻ ۾ وهلور، ساڄي هٿ جي آڱرين سان اکيون مهٽڻ لڳي ٿو ۽ ڪڙهيل انداز سان، پهاڙ جي اونچي اوير ۾ اٿي ويهي، چوڏس پهاڙ جي آٿاهين چوٽين تان نهار ڦيرائي ٿو.

ڪيمرا جسوڏن جي نهار جي اينگل سان پين ڪندي، شام جي سج کي ڪارونجهر جي آٿاهين چوٽين پنيان پرڻدي ڏيکاري ٿي- ۽ لهندڙ سج جي روشنيءَ ۾ ڪارونجهر جون انگاس رنگارنگ چوٽيون، آسمان ڏانهن روشن ڇانون موڪلينديون ٿيون رهن- جڏانهن نهار، اوڏانهن ڪارونجهر جون چوٽيون آهن، ڪٿي نہ ختم ٿيندڙ چوٽيون، ڪٿي نہ ختم ٿيندڙ روشنيون، تجلا.

ڪيمرا ڪٽ ڪري، جسوڏن کي، انتهائي گهيرتا سان ڪتاب سيني سان لايو، روشنين جي ڇانئن ۾، تمام پري ويندو ٿي ڏيکاري.

(Zoom out)

-Desolve-

اوسارَ

الطاف جي ياد ۾

سيئي جوين ڏينهن، جڏهن سڄڻ سفر هلئا،
روئان رَهَن نه سپرين، آيل کريان کيئن،
مونکي چاڙهي چيئن، وئو وَڏچارو اوهري.
ــشاهه

گدائي صاحب جي ياد ۾

هيءَ رات ڪٽڻ تي آئي آ، باقي ٻه گذاري ويندا سين،
پر ويندي ويندي سنڌڙيءَ جي، هيءَ سينڌ سنواري ويندا سين.
آ نيٺ "گدائي" مرڻو پر، هيءَ ساهه سنڌن ۾ آ جيسين،
هن حب وطن جو پوين ۾، هڪ ٻارڻ ٻاري ويندا سين.

مضمون

● نسيم احمد کرل

● غلام احمد ايل. بدوي

● سمرسيٽ ماهم

نجم عباسي

فورم

● الهداد ٻوهيو

سجاڳ

تبصرا

پڙهندڙن وٽان

ٽانڊاڻي جي لاٽ

جي جيءَ کي جيارين

هن پرچي جا ڪجهه لکندڙ

پهچ

● ”گدائيءَ“ سنڌي ادب ۽ فن جي تاريخ ۾ ڪهڙو ڪردار ادا ڪيو آهي. پراڻين تحريڪن ڪانگريس، خلافت تحريڪ ۽ مسلم ليگ وغيره کي نظرانداز ڪري، رڳو سنڌ جي بمبئيءَ کان علحدگيءَ کان وٺي صوبائي آزاديءَ، ون يونٽ جي قهرسازيءَ، وري صوبائي آزاديءَ واري دؤر ۾ فنڪارن ۽ شاگردن، اديبن ۽ شاعرن، دانشورن ۽ نوجوانن سان گڏجي، سنڌ ان باطل شڪن تحريڪن ۾ گدائيءَ ڪيترو عملي حصو ورتو آهي، اگر ان کي ٿي بيان ڪجو وڃي ته، پوءِ هوند وڏو وستار ٿي پوندو. (گدائي) بزم ۽ رزم، محفل ۽ مجلس، جلسي ۽ جلوس ۾، هر موقعي تي نوجوانن سان گڏ رهندو آيو آهي.

— غلام محمد گرامي
(”پکڙا ۽ پنهوار“ جي مهاڳ تان)

● چاچو گدائي، سنڌ جو اهو شاعر آهي، جو ڪيترن دورن جي مختلف خيالن جي مڪتبن ۾ رهي، وقت ۽ سوچ جي سفر ۾ وک پٺتي نه رکي، اڳتي ئي وڌندو رهيو آهي. هو هر دؤر ۾ ترقي پسند رهيو آهي ۽ صحيح معنا ۾ عوامي شاعريءَ جو زنده مثال ٿي عوام آڏو پيش ٿيو آهي.

— رشيد ڀٽي
(”پکڙا ۽ پنهوار“ جي سڃاڻپ جا سنيها تان)

● جيئن حمزو رسول، پنهنجي ديس داغستان جي سخت پهاڙن، خوبصورت چشمن، سُندن ماڻهن ۽ اتان جي ماحول کي پنهنجي فن ۾ چٽيندو آهي، بلڪل اهڙيءَ ريت چاچو گدائي پنهنجي فن ۾، ڏاڍي جرئت ۽ بيباڪيءَ سان سنڌ وطن جي ماڻهن ۽ انهن جي ڪرپل معاشي، سماجي ۽ سياسي حالتن جي اپٽار ڪندو آهي. قلندر صفت ۽ فاقه مست هوندي به ڪيس ائين لِڪڻ کان ڪو به نه روڪي سگهيو آهي، نه روڪي سگهندو.

— تاج بلوچ
(”پکڙا ۽ پنهوار“ جي سڃاڻپ جي سنيها تان)

هو جي وڻ وندر جا

نسيم احمد کرل

سنڌ ۾ الائي ڪيترن ڪيترين خيرپوريون هجن. هنن گنهگار اکين ته ڇڙي هڪ ئي "لڪان دي مت" ڏٺي آهي، جنهن تي پوءِ ٿا اچون؛ پر ڪوڙي ڪنين هن هُن واتان پيون ٻه چار پيون ٻڌيون سڌيون آهن. انهن مان ٻهرين، صدقو وڃانس خيرپور ناٿنشاهه، جنهن پٽاريءَ رکو 'ساٿر ئي سانٿر'(1) چڙيا آهن، جن جا نالا نظر لڳڻ جو سنڌي سليمي سوڻ(2) ڪري ٻه ڳڻائبا، ته ٻه ڏٺي شل خير ڪري. پيون ٿي ويچاريون جوسي، ڳنبي ۽ ڏهرڪيءَ پاريون نه لهڻي ۾ نه ليکي ۾، اجايا نالا سيڙائي ويٺيون آهن. لاشڪ ته منجهن پنهنجا پوڪي بصر ٿا رهن، جي ابي ڏاڏي وارن چئيءَ جي نالن ڪي ٻڪ هنيو بيٺا آهن؛ پر جي منجهن سيتارودٻ وانگر ٻه گهر ٺڳن دهليءَ پارن جا هجن ها، ته اهي نالا ڪڏهوڪا ڏونڌا وڃن ها ۽ هينئر ڪي سريلا نالا ٻڌون ها. پنجين آهي ـ اصيل ڏنگن ڏوڪن، ڪربلائڻ ڪارڪن، ڏجيءَ ڪوٽ ۽ لڪي محل واري خيرپور، جنهن جي اڳ ڳالهڙي پيو ڪٿان.

جهونا جوڳي پنهنجي هن خيرپور جا حوال ٻڌائيندي ٿا ٻڌائن، ته ڪلهوڙن ۽ ٽالپرن جي پڙ ڪان پوءِ، هيءَ ٿورو وقت سو سهراب پور سڏي، پر جهڙن جهيڙن لٿي رسُ ٿيو، دين جا پاڻي سڪي ويا ۽ اکيون اکين جهڙيون ٿي ويون، ته پوءِ خيرپور جي خيري نالي سان سڏجڻ لڳي. ان نانءَ پڪي ٿيڻ ڪان پوءِ، نالي جي تاثير سبب، خيرپور ڏي ٿلهي ليکي خيرئي خير رهيو. ٽوڙي جو وچوواڙيءَ مير رستم خان ۽ مير علي مراد خان تخت تاج ۽ راڄ ڀاڳ تي، سنها ٿلها پاڻي ڪري، وري وچ ۾ قرآن مساف تي ٿاهه ڪيا ۽ اهي بنا دير پچي، وري ٻڙ ۾ لٿا ته ٻه خيرپور ڪي ڪو لوڏو ڪونه آيو. مير علي مراد جي ڏينهن ۾، وري درياهه شاهه پنهنجا نوڙ چنائي، هيٺان پنهنجي سر پاڻ ۽ مٿان مينهن ڪي مادتو ڪري خيرپور شهر ڪي اچي آڪين تي ڪنيو. اِن 'الاهي آفت(3)' جي ست نه سهي، ڪچيون جايون ڏوڙ ڏڪاءَ ڪري ڍهڻ لڳيون. پوءِ لک ڪروڙ شابسون هيون مهاڻن ڪي، جن ڏينهن رات هُورَ ڪري خلق خدا جي سڪيءَ پرسوگهي ڪئي. ميروڏو انهن ڏينهين ڪوٽ ڏجيءَ ۾ ٽڪريءَ واري بنگلي تي رهندو هو. پوڏ جون خبرون چارون ٻڌي، خير خبر رکڻ لاءِ ڪونوار کي حڪم ٿيو، جو سرخي تي منج وجهي، مينهن واڱ هڪ ڪري، اچي خيرپور جي ٻاهران پرڳڙيءَ وٽ پهتو. هن ويچاري جو مينهن جي وارڌات ۽ پوڏ جا راڳا پنهنجن اکين سان ڏٺا، ته هن کو دم ٻني، آبو ٻاٽي ٻڻ

بدران، ساڳيءَ گهڙيءَ واڳ واري پوئتي آڏار ڪٽي ۽ مير سائينءَ کي سهڪندي ٻڌايائين: ”قربان ٿيان، خبر ڪري آهي، خيرپور ٻڏي وئي.“

خابروءَ جي ان اٿائي وائيءَ تي، مير سائينءَ کي مٿي ڪان پيرن تائين باهه وٺي وئي ۽ مٿس ٽڪن ۽ موڇڙن جي ٻچ ڪري، ڪيس ڪپهه جيان ٽنبائي ڇڏيائين. ان ڪارروائيءَ بعد ساڳيو بار ڪنهن سپورنج سرائيءَ تي رکيو ويو، جنهن ڏنو ته ساڳيوئي مذڪور، پر هن سيائي ڪانو ساڳي ڳالهه رومال ۾ ويڙهي، مير سائينءَ کي سوکي مٽائي ڏني: ”غريب پرور خيرپور ڏي خيرئي خير آ، باقي پرڳڙي ۽ لقمان ۾ سو پنيءَ-پوڙ پاڻي آهي.“

”آفرين، اها سٺائي وائي تہ ٻڌاءِ.“ مير سائينءَ جو منهن پهه پهه ڪرڻ لڳو ۽ ڳل پوئيندڙ کي بہ انعام اڪرام ۾ جيڪا سا لونگي پوتي ملي.

سو ڳالهه ڪٿائٿي، تہ خيرپور ڏي سدائين ست خير رهيا آهن ۽ قضاني ڪا آفت يا ٽوٽ پئي آهي، تہ اها بہ سانڊي ڳوٺ، ڏيرن، لقمان يا پرڳڙيءَ تي، جي خيرپور شهر جائي پاڙا آهن.

مٿين پاڙن ڪان سواءِ، سرائي گنهورخان جو پاڙو بہ ڪنهن جڳ ۾ ايترو مشهور هو، جو آپي لٽي خيرپورئي سرائي گنهور جي پار سان سڃاتبي هئي. سرائي گنهور قد بت ۾ شينهن جوان، رنگ نارنگيءَ جهڙو ۽ سهڻن سيتن وصفن وارو ڪو وقت جو بادشاهه نہ هو، پر دل جو بادشاهه ضرور هو. سندس جريبن ۾ پڪڙيل اوطاق ۾، درسن جا آيا ويا پيا آسامون ڪندا هئا. ڏورانهان مزمان تہ خير پنهنجو نصيب ڪائن، پر شهر جا ڪڙمي ڪاسبي بہ سڄو ڏينهن پورهيو پلال ڪري رات جا چار پهر وٽس ئي آجهاپ ڪندا هئا. سرائي گنهور روز جيري لاءِ پڪري ڪانہ پائيندو هو ۽ نہ وري سندس کي اڻ ڏڏيون ڇڙنديون هيون. هو ماني ڪارائيندو هو، اهائي ٻچن سنئين، پر اها هوندي هئي عزت سان، مان سان ۽ دل جي حضور سان. جيستائين مڙس کي لڪيءَ ۾ ساهه هيو(4)، تہ هن نانگرو پنهنجي ننگر ۾ گهٽ ڪانہ ڪئي ۽ ڪو وقت اهڙو بہ آيو، جو مزمانن جي ويلن جي پورت لاءِ پنهنجي زال جي نٿ ۽ پنڙا بہ پيارا نہ ڪيائين. سندس گهر ۾ آن جو داڻو نہ هجي، روڪ روپيو نہ هجي ۽ مزمانن جا پلي سات هجن، تہ بہ مڙس خوشيءَ ۾ خوش ۽ سندس وات تي سدائين پولي هجي: ’الله بادشاهہ.‘

ڳالهه ۾ ڳالهه ٻڌائيندو وڃان، تہ ان مٿير مڙس جي مُلڪان مُلڪ اهڙي هاڪ هئي، جو هڪ لڳا وقت جو بادشاهه مير علي نوازخان موسل جي مزاج ۾ نهوڙجي، پرين جا پيرا ووڙيندي، ٻيبيءَ باليءَ کي هيرا منديءَ واري ٽاڪ ۾ ٽانيڪو ڪيو، تہ ان منديءَ جي دلالن ۽ پلاوڻن سندس هيڏي ماري رياست(5) کي ڪو گوش ڪونہ ڏنو. مير سائينءَ جڏهن پنهنجي بادشاهيءَ جا سمورا پار پتا ڏئي ٽڪو، ۽ اهي ڳالهيون ڪنهن جي بہ چم ۾ نہ گهڙيون، تہ پوءِ هڪ سريلي سرائيءَ کي جو سڏڪ آئي تہ هن ڪٿي سرائي گنهور وارو پارُ ڏنو. ان نانءَ ڪٽڻ سان سموري ڪچهري وٺي ائين ٻلي ٻلي ڪئي، جيئن ڪا گهڙي ڪير واري ڳجهارت چئني پائين پڇي پئي هجي. سرائي گنهور پنهنجي ان مانيءَ ڪانيءَ جو ڪنيو حال حياتيءَ ۾ تہ ڪاڏو،

پر اڄ جڏهن ڪيس هي ڏيهه ڇڏي، ورهيه خدا جا ٿي ويا آهن، ته به ڀهراڙي لوڪ خيرپور کي سنڌس نالي ئي سڏين. خيرپورميرس جو فيشني نالو ته نئين ٽهيءَ جا رنگروٽ ٿا ڪٽن، جن نه سرائي گنهور ٻڌو سڻيو ۽ نه وري سنڌس قربانيون لاڌيون ڀيون. خيرپور جي انهن قربانين لاڌين ته پنجاپ وارن کي اڙو قابو ڪيو، جو هڪوار جيڪو ٽانڊي ڪاڻ آيو، سو به ٻورڇي ٻجي ويو. انهن مان سرائي بگوخان ته ٺانڪ ڏاڏنگ ڀاران سيتارامي سون هو، ۽ ويتر جو سنڌس ستاويهن سيرن گلن ۾ ترنڊڙ (6) ڀيڻ بيبيءَ باليءَ جو مير علي نواز سان تخمي پيوند پيو، ته هو پوءِ لڪن تي مٿو ڏوئڻ لڳو. ان زماني جي ڪري خبر هئي، ته جڏهن سرائي بگي کي پيڙيءَ جي ڀاڙ لڳندي هئي، ته هو ڏهين ڪي پنجين جي نوٽ ۾ تماڪ ڀري، ان نوٽ جي پيڙي ٻڌي سوٽا ئي به ڪندو هو. سرائي بگي ۽ بيبي باليءَ جي بخت تڏهن موٽ کاڌي، جڏهن وَچن ڪي ڪنڌ ڏيارينڊڙ مير علي نواز پارو ڪلوئي موت جو سَرو کائي ويو ۽ ڪاري ڏاند جا مالڪ پيا اڇي پيدا ٿيا. بيبي باليءَ جي پوري ساري پينشن مقرر ٿي، جا پيٽ قُوت ۾ئي پوري هئي. سرائي بگو ۽ بيبي بالي، جي ڪنهن وقت سموري مڏيءَ جا مالڪ هئا، سي پاڻ پين هٿن جا گيجهو ٿي پيا. سرائي بگي جي آل اولاد اڃا تائين دائم قائم آهي ۽ هينئر پوري پيڙي ته ڇا، پر اڌڙن لاءِ به ٿي واجهائي. سنڌن اڳين بلند بالا بخت جي باڇتو نشانڙي دلشاد منزل ڇتَ جي ڇانو بنا، پوين پساهن ۾ آهي ۽ جت پکين جو نه پيرو آت لڱڇن جا لڱهه ٿو ڏسان.

هن رياست خيرپور جي ٽڪريءَ تي ٽالپرن جي ستن پيڙهين عدل ڪيا. ڪلهوڙڪي دور ۾ خيرپور جو ڪو نالو نشان ڪونه هو جو انهن ڏينهين سچ اپرندو لهندو ئي خدا آباد ــ حيدرآباد تي هو. خيرپور جا ڪلا قائم ٿيا هالاڻي پيلاٽي واريءَ جنگ کان پوءِ، جنهن ۾ مير سهراب خان پائن سين پياءُ ٿي مرشدن جا ٽين ئي ٽنگي ڇڏيا ۽ ونڊ ۾ خيرپور ڪمائي. ان کان اڳ ٻروچڪا ٻار ٽالپر پنهنجن مرشدن ڪلهوڙن جي پوري ڦيٽي ڏاڪي ۾ هئا، پر جڏهن مرشدن مريدن جي سرين جو خير نه گهري(7) ڪين دين ايمان مان پاڻ ڪيڏيو، تڏهن ٻروچن بير ٿي اڳيان پويان ليڪا سنوان ڪري سڀ پلاند پورا ڪيا. ٽالپرن جي رئيس مير فتح علي خان سڀ اوڪا پوڪا پلي، سموري سنڌ گڏيل بندوبست ۾ رکڻ گهري، پر ياڳي پائنوار ميرن کي اها ڳالهه ڪانه وڻي. مير ٺاري ميرپورخاص ڏانهن منهن رکيو ته مير سهراب خان اچي روهڙي وسائي، تان جو خيرپور رياست قائم ڪيائين. تنهن هوندي به مير سهراب خان ٿلهي ليکي، پنهنجي حيدرآبادي پائرن سان حال پائي رهيو، جي ڳالهائيندو الله لڳ هو ته ڏکو برادر لڳ ڪٺندو هو. ان دور ۾ ٽالپرن تي ڪا مهل آئي ته هن پنائن سان به ڀائي(8) ڪيا، ته بهاولپور جي به بيڪ ڪڍي ڇڏي. پيرسن ٿيو ته بادشاهيءَ تي ڪِت ڏيڻ بجاءِ، سيڪجهه وڏي پٽ رستم خان بيلي ڪري، پاڻ الله لوڪ ٿي ويو، تان جو ماڙيءَ تان ڪيري هيءَ جوءِ متايائين.

مير رستم خان ڦوھ جوانيءَ ۾ ھيءُ جيان جنگي جوان ھو ۽ راڄ ڀاڳ سنڌ ڇني آڪٽي ۾ ھو(9). وارن ۾ ڀرِيا پيس تہ آبو تيليءَ ھوڙ ھيڻ لڳو ۽ انھن ڪيپن ۾ ھلائي چلالي وزير فتح محمد غوريءَ جي ھٿ ۾ اچي ويئي. مير رستم خان ھيءُ وانگر حيدرآبادي ميرن سان پنھنجي اباڻي ڏاڏاڻي ليڇ ڪاڻ وساري: ان ڪري انگريزن ڪي پيت نہ پيو. انگريزن ھوءَ اٽڪل ڪري، مير علي مراد کي ھُشيون ڏئي، پاڻ ڪي پاڻ سان مجرائي وڌو. ان گھر جي جھيڙي مڙس کي ٻيوس ڪري ڇڏيو ۽ سنڌ جيٺري ئي ملڪ مير علي مراد جو ٿي ويو. مير رستم خان پوءِ تنگ ڇنائي، ڪوٽ ڏجيءَ مان رات جي پيٽ ۾ حيدرآباد ڀڳو ۽ اتي پنھنجي ڀنچات ۾ پوڪاريائين. حيدرآبادي ميرن پاڻ ۾ پنچاڻو ڪري ڪيس واپس واڳون ڏيارڻ لاءِ انگريزن سان وڏا وس ڪيا: پر پنچن ڪي ڪو سُھت نہ مليو ۽ نيسارو آتي جو آتي رھيو. ستت ئي مياڻيءَ واري جنگ لڳي، جنھن ۾ مير رستم سڪٽي ھٿين ٽالپرن جي مدد ڪئي ۽ نيٺ بانديخاني ۾ بند ٿيو. ان ٻيڙي بانديخاني ۾ ٻہ مير رستم خان خيرپور جا وڻ ڪونہ وساريا ۽ رڪاٽي درخواستون ڪندو رھيو. انگريزن بہ پنھنجو پاڻ کي اڇو ڪرڻ لاءِ، اھو نڪر ڪلڪتي جي عالمن تي پچي ڪائن فتوا وٺي ڇڏي ۽ شرع شريعت موجب ملڪ مير علي مراد کي ڏيئي ڇڏيو. مير رستم جو پوءِ ڪو چاڙھو ڪونہ ٿيو ۽ ھُنَ پوني ۾ پساھ پورا ڪيا.

مير علي مراد نہ ڏھ نہ ويھ پورا ايڪونجاھ سال پنھنجو بخت لوڏي ويو. ھو سموري جمار پڙ جوڙ نوبنو رھيو ۽ ڪيس ڪڏھن ڇيڙ بہ چڪ ڪونہ پاتو. سنڌ ڀچاڙيءَ ۾ حُرن اجايو پاڻ کي گلارو ڪري مٿس تي فير بہ ڪيا، جن مان ٻہ تہ ٽڏي تي ئي مُنڊجي ويا، البت ٽئين سو چامائو ڦٽ ڪري وڌو. ھو ويرين جي ان ڏک مان تہ ليٽي ڀيٽي چڙھي پيو، پر دلبر پٽ شاھنواز جي لاڏاڻي سو ڪيس جھوري ڇڏيو.

ھن مير انگريزن جو ھڙون وڙون ساٿ ڏنو ۽ ڏکن سک ۾ ڪڏھن پويون پير ڪونہ ڏنو. انھن پورن پٽارن جا سنڌ ۾ پير اللہ ڪوڙايا: پر مير علي مراد ڪوڙايا. ان چڱائيءَ جي موٽ ۾ انگريزن ڪيس ٽڪو بہ ڪونہ وڙايو. رھندو سندس سريلن پرڳڻن ۾ اکيون وڌيون. سرچارلس نيپئر ويندي ويندي بہ پوين کي ھن جون لک پارتون ڪيون: پر انھن سخن جي ڪوڙن تخم جي ڪوڙن ڪاڻ رھائي ۽ ڀرين ـٿ ۾ ڪوڙا سچا ٻاڪو بڪائي اھي پرڳڻا ڪسي ڇڏيا. انھن ڏينھن ڪان پوءِ رياست خيرپور پاسن پلون ڪان ڇوڻي ٿي وڃي ٿلھن پنجن تعلقن تي بچي. مير علي مراد قلم جو جھيڙو ڪيو: پر ڪو داد فرياد ڪونہ ٿيو. مير علي مراد پوءِ مھاراڻي وڪٽوريا سان اکيون اکين ۾ وجھي ڳالھائڻ لاءِ ٻہ ڀيرا ولايت بہ ويو: پر مھاراڻي نہ سندس منھن تي پٽي ۽ نہ وري ڪو سُر جو جواب موڪليائين. پاڻ اڃا لنڊن ولايت ۾ ھو، جو ھندستان جي ھندو توڙي مسلمانن، لال قلعي جي بادشاھ بھادرشاھ ظفر جي اڳوائيءَ ۾ انگريزن سان ڇيتي ويڙھ شروع ڪئي ۽ ھرھند سندن داڻو پاڻي حرام ڪري ڇڏيو: پر ھن ڪل عقل گدڙ جي لت ڪان، ھاٿيءَ جي لت پلي جاڻي رياست ۾ ڪو وکوڙ ڪرڻ ڪونہ ڏنو.

رياستي راڄ تہ ان امر ۾ رلهيون ڀانئي سمهي رهيا؛ پر اوسي پاسي کي پاروچن کا چوچڙي ڏني پاهڙي ڀاري، تہ بہ شاهنواز ڀانئي کٽي اهي دکيل دونهيون وساڻيندو رهيو. ان نيمڪ حلاليءَ جو انگريزن کو صلو کونہ ڏنو ۽ رڳو وات جي سکڻين شاباسين مان ڪم ٽپايائون. مير علي مراد انگريزن مان آسرو پلي اهي ڏک سور وسارڻ لاءِ رهندو کٽي شونق شکار ۾ دل لاتي. سندس راتيون جي شونق جي بلي هيون، تہ ڏينهن شکار جي بلي هوندا هئا. مير اهي شوق دل تي کيا ۽ سُونگ کاڻ رکي. هن پن پن پينرن کي ساڳي وقت لکيي ۾ بہ کيو، تہ ٽي-ٽي پينر گڏوگڏ سريتون(10) بہ ڪري ويهاريون. اهي نرالا وڻر وڻن لاءِ، هن ميرائي نشي پتي پنگ جي پچر چڙي، ولائتي شراپن سان کٽي دل لاتي، جنهن جي بادشاهي کيين ۾ حرام حلال هن لاءِ هڪ ٿي ويو ۽ هڪ پيڻ ساڄي ڪلهي تي چڙهي، تہ پي کاٻي ڪلهي تي چڙهي رسجي لٿي. شکار جو خفت بہ هن اهڙو کيو، جو بر ۾ بازاريون هن لاتيون ۽ يارهن مهينا تہ چڙيو پر محرم جي يارهين تاريخ (11) تي بہ وڃي پنهنجو هٿ ٺاريائين. هن مير هيءَ جوءِ چڙي بہ پٽين جي پک ۾، جتي هو شکار سانگي آيو هو، ان منزل ۾ هڪ اڏ اوسر کٿايو هئائين ۽ پين مهاڙين ڏانهن مهڙ هيس، جو ملڪالموت کيس لتڏڪري وائي وانگر اچي ورتو. مير بہ خدائي سڏ کي منهن ڏني کٽي سر اڏيءَ تي رکيو ۽ انگريزن خلاف سپ دانهون پڌيءَ موڙي کٽي ڏٽيءَ در پهتو.

مير شاهنواز جي لاڏائي سبب، پوءِ بخت جي پريءَ چانو کٽي مير فيض محمد تي، جو اهو ڏينهن ڏسڻ لاءِ پيرسن ٿي ويو هو. هن رمضان جي عيد ڏهاڙي، وڏو جشن ڪري تخت تي ويهي پٽيون عيدون کيون. هن سوسن مسلمان، پهرين سٽ مرحيات پيءُ جي وائين وزيرن ديوان اتم چند ۽ پين ديوانن کي متي تي موڙا ڏني، برٽش سرڪار کان، نوشهري جي ڊپوٽي کليکٽر قادرداد خان جي پانهن گهري ورتي، جنهن سمورو سرشتو اچي سنڌ جيان کيو. مير فيض محمد 1903 ۾ دهليءَ جي شاهي دربار ۾ شرکت ڪري، نذر رکي پين پانڻ سين پاءُ ٿيو. ان دربار ۾ وائسراءِ لارڊ ڪرزن، جارج پنجر بادشاهہ طرفان، هندستان جي شهنشاهي تخت تي ويهي جلوس کيو. ان ئي دربار ۾ سينگاريل هاٿين جا جلوس نڪتا، جنهن ۾ مير فيض محمد پيريءَ سبب شريک نہ ٿيو، باقي پيا سپ پير پريائين. سندس دل گهرئي وزير قادرداد خان بہ ان موقعي تي وفات کٽي ۽ کيس دهليءَ جو مڙهہ مقام نصيب ٿيو.

سال 1906 ۾ وليعهد پرنس آف ويلز (بعد ۾ ائڊورڊ ستون) سنڌ ۾ پهير گهمائڻ لاءِ ڪراچي آيو، تہ مير سائين ان مهمير مڙس سان اتي ملاقات کٽي. ياد رهي تہ ائڊورڊ ستون اهو جيئڙو عاشق هو، جنهن عشق جي اري ۾ مسز سمپسن بجاءِ شهنشاهيءَ کي تي پتر ڏني، دنيا جهان جي عاشقن کان کوهن تي گوءِ کٽي ويو هو. مير فيض محمد پنهنجي دور ۾ اسپتالون ۽ اسڪول کولي شيرشاهي سڏارا تہ کيا، پر صاحبلوک مزمانن لاءِ فيض محل بہ نهرايو، جو ان سکرسٽائي جي نشاني آهي، جڏهن مزور جي مزوري هوندي هئي پانئلي ۽ راڙو

رهڻي پارهين آني روز تي به الوميان ڪندو ويندو هو. محل جڙي راس ٿيو، ته انگ جو جوڙ ٿيو سو ٿيو پورو لک ۽ نالو پنجي ويو لکي محل. پوئين وقت ۾ جڏهن روپئي جو ملهه گهٽجي ويو ۽ هرڪو تلو توپڻ حاڪم ٿاڪم لک روپيا خرچي، پن-ٽن ڪوئين ۽ دالي تي مشتمل جايون ٺهرائڻ شروع ڪيون، ته نالو ڦري ٿيو فيض محل. هن محل مان ورهيه خدا جا ميراٿو فيض جاري هو ۽ پوري هندستان مان اردو شاعرن ۽ ڳائڻ جون لوڏيون هت اچي ڳاهڻ ڏينديون هيون ۽ انعام اڪرام تي پيون ڪُتر ڏينديون هيون. مير فيض محمد پورا پندرهن سال حڪومت ڇوڙي پوءِ اکيون پوريون.

مير فيض محمد کان پوءِ، تخت پلو پيو مير امام بخش تي، جو پورالو بادشاهه هو. ان پورالي طبيعت سبب پٽس جو مٽس گهٽ راضپو هو. چون ٿا ته مير فيض محمد پنهنجي دل گهريي پٽ مير احمد علي خان کي وليعهد مقرر ڪرڻ لاءِ، خير پور جي پرسان مڪان واريءَ جي تڙ ۾ گورنر سان ملاقات به ڪئي هئي. گورنر به مير صاحب کي سُهڻ ڏيڻ ۾ هو، جو وزير قادرداد خان لپو هئي، مير امام بخش خان کي به روبرو گهرائي ڏسڻ لاءِ سفارش ڪئي. مير امام بخش خان وٽ جڏهن شاهي سواري پهتي، ته هن وٽ غريبي حال سبب، دربار ۾ پيش ٿيڻ لاءِ مناسب ڪپڙا به ڪونه هئا. هن هيٺ ته گهر واريءَ جي گربي جي سٽڻ پائي (12) ڪم ٺپايو، پر مٿي ۾ اهائي ميري سيري پراڻي ٽوپي پائي، اچي گورنر جو سلام ڪيو. خوش خير عافيت کان پوءِ، جڏهن گورنر سندس انت لهڻ جي ڪئي، ته هن پيءُ ۽ پاءُ جي روبروئي گورنر کي چيو: "جيئندا قبلا، اسان ٽالپرن ۾ چريي ٿيڻ جي پراڻي آدِ آهي. ڏاڏي سائينءَ جن جي ڏينهن ۾ بابو سائين چريو هو ۽ بابي سائين جن جي ڏينهن ۾ وري مان چريو آهيان."

گورنر کي سندس گفتو اهڙو وڻي ويو، جو هن مير احمد علي کي وليعهد ڪرڻ واري رٽ لنوائي ڇڏي. مير فيض محمد خان ته پوءِ به سڄو سارو مير احمد عليءَ جو هو، پر رب جي جوڙ جو مير احمد عليءَ جا سندس ڏينهن ۾ ئي پساهه پورا ٿي ويا. مير فيض محمد فوت ٿيو، ته پوءِ به ٽالپرن ڪَن ڳالهيون ڪري تخت تاج مير امام بخش بجاءِ، سندس پٽ مير علي نواز خان جي بلي ڪرڻ جي ڳڻ ڳوت ڪئي؛ پر مير امام بخش هيناهين وڻي، سياڻپ سان پنهنجي سالي ۽ پيٽيوي مير محمد مراد خان (13) کي ان پٽي تان لاڏو. ڪيس لاهيون چاڙهيون ڏيکاري سمجهايائين: مير تون ته منهنجو سالو ۽ پيٽيو يو آهين ۽ منهنجو سر آهين، مان چريو ڪريو آهيان، ته حڪم تنهنجو ئي پيو هلندو؛ پر جي علي نواز تخت تي وينو، ته تو مامي ۽ مان پيءُ کي به هيٺ وهٺو پوندو. وڏيڪ پاڻ چاڻ، مان ڪو پنهنجي پچي مان آرهو ناهيان. اها پنهنجي پائيجي جي اڳيان هيٺ وهڻ واري ڳالهه، مير محمد مراد جي پروچڪي دماغ ۾ ويهي رهي. هو پوءِ مير امام بخش جو سات ڏئي ويهي رهيو ۽ پين ٽالپرن کي آهڙڻ ڪونه ڏنائين. مير امام بخش پوءِ تاجپوشيءَ ڏانهن مير محمد مراد کي پنهنجي پاسي ۾ گڏ وهاريندو هو ۽ سندس چيو آکيو مڃيندو هو، پر جنهن ڏينهن هن تاجپوشي ڪري تخت تي جلوس ڪيو، ته هن اک ئي پي ڪئي ۽

مٽي ماڻهيءَ واريون سڀ محبتون ھلي ڇڏيائين. ان ڏهاڙن ڪان پوءِ هن پنهنجن ماڻهن ڪي اکين ۾ ڪيو: پر ڏک-سک جي ساٿوڙين ڪوڙي مهراڻي ۽ جڳومل واڻيي ڪي سؤ جيءَ ۾ جايون ڏنائين. ڪوڙو سدائين هنيارءِ ۾ ساڻس گڏ ويهندو هو ۽ جڳومل، جو ڪن ڏکين ڏينهن ۾ اوڌرِ ٻاڌر تي ڪيس سودوسود ڏيندو هو، سو سموري شاهي مودي خالي جو مالڪ بڻجي ويو.

هن مير جي ميلن ملاڪڙن، راڳ روپ سان پوت ڪانہ هئي. هن پهرين ست ۾ رانيپور جي يارهين واري ميلي ۾ هلندڙ جوا ۽ رنڊيون ڪسبيون بند ڪيون، تہ سالن جو برسيل ميلو پڙپانگ تي ويو. سندس دور ۾ ٽپيل هو تہ شاهي خزانو، جو ان معاملي ۾ سڳي پٽ تي بہ اعتبار ڪونہ ڪندو هو ۽ شاهي خزاني جون ميرسوا وزني ڪنجيون اڳٽ ۾ ٻڌي، ھوءَ ئي ننڊ قرار جي ڪندو هو. تنهن هوندي بہ ڪن شاهينگن خزاني سان سونيون ڏنگيون ٻار ڪيون، جي مير علي نوازخان جي ڏينهن ۾ ڦاٽيون ۽ اڌگيديون وصول ٿيون.

مير امام بخش دل جو ھڪو اهڙو هيو، جو پنهنجي ولي عهد مير علي نوازخان ڪي ڏيهہ نيڪالي ڏيئي ڇڏيائين. هو ويچارو پنهنجا ٽپڙ ٽاڙي قنڌرن وارن ماڻهن وٽ وڃي سکر پهتو، تہ ات سندس پٽ بيمار ٿي پيو، جو فوت ٿي سکر واري جيئي شاهہ ۾ دفن ٿيو. پر مير امام بخش کي پوٽي جي وفات جو بہ ڪو ڪيڪات ڪونہ آيو ۽ مير علي نوازخان ڪي ورهيہ جلاوطن رهيو. پوين ڏينهن ۾ وري مير امام بخش کي اهڙي دل کي چيبي آئي، جو گورنر سان ملاقات ڪري، مٿس وزير محمد ابراهيم جي ٻاڙ پٽڻ ۽ ولي عهد مير علي نواز کي بنا دير موٽائڻ جو زور ٻار رکيائين. گورنر پنهي ڳالهين لاءِ مهيني مامي جي مهلت گهري، تہ هن ست ڏئي چولي جا پيڙا کولي گورنر کي پنهنجو سينو ڏيکاريندي چيو: صاحب، مان علي نواز کي هنن پنهنجن ٻُبن تي ٻاليو آهي ۽ هيٺر هڪ پل جي بہ دير سهي نٿو سگهان. گورنر صاحب مير امام بخش جي حالت ڏسي، پنهي ڳالهين کي بنا دير پوري ڪرڻ جو دلاسو ڏنو. مير علي نواز پندش لهڻ کان پوءِ رياست ۾ پير پاتو، تہ پاڻ سان گڏ برٽش سرڪار جو مقرر ڪيل نئون وزير شيخ محمد قادر بہ ورتيون آيو، جو قد ڪاٺ ۾ هيٺو هو. مير امام بخش سالن جي وڇوڙي کان پوءِ پٽ سان ملي تہ لک خوشيون ڪيون ۽ کيس جلاوطن ڪرڻ جا سڀ ڏوهہ ٻاپ پراڻي وزير محمد ابراهيم تي ڌريائين؛ پر نئين وزير شيخ محمد قادر کي جو ڏٺائين تہ پوڪ جي پوڪ ۽ ساپيا جي ساپيا ۾، پٽ کي چوڻ بنا رهي نہ سگهيو: علي نواز، تنهنجو آندل وزير تہ جهڙو واڻيو. مون وارو وزير ابراهيم تہ هو پورو جهنڊو. مير علي نوازخان پيءُ کي عرض ڪيو، تہ قابليت جو قد ڪاٺ ۽ شڪل صورت سان ڪو واسطو ڪونہ هو، تہ هُن وري پٽ جي دل رکندي چيو: اها ڳالهہ تنهنجي برابر هوندي، پر پهريون ڏسبي آ منهن واري مناڻي، اها هن ۾ ڪائين ڪال ڪونهي.

مير امام بخش جي چريائي ڪريائي جون ڪوڙ ڳالهيون مشهور آهن. اهي سچيون يا ڪوڙيون، تن جون خبرون خاوند کي؛ پر ايتري ڳالهہ ضرور هئي، تہ هو ٽپڻ تي پوندو هو تہ درياھ بہ ٽپي ويندو هو ۽ وري اڙي هلندو هو تہ اڏ تي بہ بيهجي ويندو هو. هو يا تہ هڙ جو اهڙو پڪو هو، جو پگهارن لاءِ بہ پائي ڪانہ ڪيندو هو، وري ڦوڪڻ تي پوندو هو، تہ تاجپوشيءَ جي جشن تي پن لکن مان ڪسيرو بہ گهٽ نہ ڪيائين. مير امام بخش پٽ سان پرچڻ بعد، پوري نائين مهيني جملي ميڙي چونڊي هِن ڏيهہ ڇڏي، هُن ڏيهہ هليو ويو.

پوءِ ڇڱٽ جهليو مير علي نواز خان تي، جو پڙهيو راجائن واري ڪاليج ۾ ۽ ڪڙهيو هندستان ۾، جتي هو ڪي سال جلاوطن رهيو. مير علي نواز زردار بہ هو تہ نادار بہ هو. شاهي خزانو، جو مير امام بخش ڇپڻين سان ميڙيو هو، سو هن سخي داتا هڪ ئي ڦوڪ سان اڏائي ڇڏيو. انهن ڏهاڙن ۾، مير علي نواز خان وڏين وڏين سيٺين ۽ زميندارن ڪان اوڌر پاڌر بہ ڪئي. گهڻن تہ اهي رقمون ڏئي وساري ڇڏيون؛ پر خانبهادر کهڙي ۽ مير پور وارن پٺن اهي پڌل پئسا پيٽا ڪري ڪيني ايوڙي ۽ دودي پٺي واريون ڪيئون خريد ڪيون. هن حسن پرست بادشاهہ بيبي باليءَ لاءِ جوڳ ڪري لاهور کي لعل ڪيو. بيبي بالي هت اچي وري روسامو ڪري، پوئتي موٽڻ ڪان پڙ ڪيدي بيٺي، تہ مير علي نواز برٽش سرڪار سان لکپڙهہ هلائي، زور جي ميندي هٿي ڪيس ماڳ تي موٽائي آيو. بيبي بالي انگريز سرڪار جي دپ دٻاءَ تي ڳوري ٿي موٽي آئي، تہ بادشاهي خيال مَتَ تي ويو هو. پوين ڏينهن ۾ بادشاهہ گهٽو آر ڪٽي مائي ستڻ تي رکيو ۽ مرندي گهڙيءَ تائين ستڻ-ستڻ (14) ڪندو رهيو.

پوين ڏينهن ۾ مير علي نواز انتظامي لحاظ ڪان بيوس ۽ لاچار هو ۽ سڄو ڏينهن پنهنجي وفادار سرائين سان برٽشي وزيرن ۽ ڪائونسل جي ميمبرن کي ڪيڻ جا اپاءُ پيو ڳوليندو هو؛ پر اڳيان بہ هيا انگريز يا انگريزن جا چاڙتا، جن جو ڪلو پاتال تائين ڪتل هو. مير سائين پيون سپ واهون پلي، سندن خلاف اخباري محاذ ڪڙو ڪرڻ لاءِ، دهليءَ جي اخبار رياست جي ڇِتَ ايڊيٽر ديوان سنگهہ مفتون (15) سان بہ ملاقات ڪئي هئي ۽ ڪيس ٽانئن وزير جي وقت بيوقت شڪارن ۽ ان ۾ ماڻهوءَ مرڻ جي ڇهري خبر بہ ٻڌائي هئائين. ديوان سنگهہ تہ اهڙين خبرن جي نوس ۾ هوندو هو. هن کي جو اهڙي خبر گهر ويٺي ملي، تہ هن ٽانئن جي ڪا رکوٽي ڪانہ رکي، اها خبر سرخيءَ سان ڇپي ڇڏي. ستت ئي خبر پئي، تہ اها ماڻهو مرڻ واري خبر نسورو وڏاءُ هئي ۽ ڇڙو رڳو تيتري ڇرن لڳڻ ڪري انڌو ڪاٺو زخمي ٿيو هو. ديوان سنگهہ قانوني بچاءَ لاءِ ان جي ترديد بہ چاهي، پر ٽانئن کي جو هو ڏاڪ تي چڙهي ويو، تہ هن ڦيرائي گهيرائي مٿس سکر ۾ ڪيس ڪيو ۽ هفتي ڏهين ڏينهن جون حاضريون ڪارائي سندس بند ڪيدي ڇڏيائين.

هن مير جي ڏينهن ۾ رياستي راڄن ڇيڙ ٻيگر ڪان ڏُونَ سچائي پاڻ ۾ پڌيون ڪيون. اها ڇيڙڇيڙي لئي تہ وري جنس وار ٻٽين ۽ داڻ بنديءَ تي ڪروڌ ڪيائون. ان سلسلي ۾ پير ڳوٺ

لڳ ويٺل ماڇي راڄ ڪوڙ ڪهسان ڪيو. ته خيرپور رياست جي آرمڊ فورس جنهن ۾ عمر ڪنهن لام ۾ پنهنجا هٿ نه ڏيکاريا هئا، تنهن پهريون ڀيرو پنهنجون رائفلون آماهي راڄن تي شستون ڀڪيون ڪيون. انهن سنهين سڪين ڳالهين باوجود، مير علي نواز پنهنجو وقت سهڻو نڀائي ويو. پوئين عمر بيماريءَ ۾ سندس علاج لاءِ دهليءَ کان حاذق حڪيم احمد محمد ۽ پوري خان ٻارا ڪونجي آيا، پر ڦڪين فرق نه ڪيو ۽ مير سائينءَ جو ساهه نه ٿو ڏئو نه مان ڏئو. سندس وفات تي رياستي راڄ زائفن وانگر ٻار ڪيڍي رنا، جو سندن انگل سهنڊڙ، رئن ڪي پرچائيندڙ، لڪ لٽ داتا قيامت تائين ڪائن رسي ويو هو. هن جي مرثيي تي شاعرن ڪوڙ ئي ڪلام ناهيا، جن مان هندان ڪيريءَ جو ڀريل رڪاٽ "ارمان آ نازڻ تنهنجو دم ٻيوفا ڪي ناز هو-الخ" اهڙو ته دڪدائڪ آهي، جو اڄ به ٻت مان سيرون ٿو ڪيڍي.

پوءِ تخت تي جهڙو ويٺو تهڙو نه ويٺو مير فيض محمد پيو، جنهن عملي طرح ڪا حڪومت ڪانه ڪئي. سندس بادشاهه ٿي رهڻ جي شاهدي اوڳاهي، رڳو پراڻا روينيو اسٽامپ پيا ڏين، جن ۾ چيپل سندس راجپوتي پڳ ۾ تصويرون ميهرين ڪي به مات ٿيون ڏين. مير فيض محمد کي پهريون ته رياستي بندوبست جي سکيا لاءِ بنگلور موڪلمو ويو ۽ پو يان سموري هلائي چلائي برٽشي وزير خانبهادر اعجاز علي جي هٿن ۾ رهي، جو ناظم پوليس جي مدد سان پيو چرخو چوريندو هو. هن دور ۾ هالائيءَ جو سيد غلام الرسول شاهه دوٻارو ناظم پوليس ٿي رهيو. شاهه صاحب نڙ پوليس آفيسر هو ۽ وات ۽ پيٽ جو ڪرو هو. هُن، سيد ۽ سپاهي رکي يا الاهي وارو مثال پورو ڪندي، پير صبغت الله شاهه پاڳاري سان آچائي ڪنيو ۽ رياست ۾ ٿيندڙ هرڪو ڏوهه پاپ حُرن جي کاتي لکندي، سرڪاري رڪارڊ ڀريندو رهيو. پير صاحب پاڳاري پهريون ته سندس ساداتيءَ جو ننگ رکي، وات تي لغام ڏيڻ جي شرط تي، ڪيس سموري موٽر ڪلدار ر وپين جي ڀري ڏيٺي ڪئي؛ پر پوليسي پيٽ چوڳو به ڪرڻ گهريو، ته سرڪار سان سمڪ به ٿيڻ گهريو. پوءِ اڳيان به پاڳاري جا سر ڪان تتل مٽي ڦريا مريد هئا، جن شاهه صاحب جون اهي آرهه زورايون سهي نه سگهيون. هنن انڪل ڪري ناظم جو ڏيان ڇڪائڻ لاءِ، ناري تعلقي ۾ ڌاڙا هنيا. شاهه صاحب انهن ڌاڙن جي جاچ لاءِ وڏو اتالو وٺي، پنهنجي سر ٻاڻ اچي ڪينواريءَ واري ڊاڪ بنگلي ۾ لٿو ۽ لهڻ سان پاڪرڪتو مچائي ڇڏيائين. حرن ته شاهه صاحب کي آسمان تي پئي ڳوليو ۽ اهو جو زمين تي ڪينواريءَ جي بنگلي ۾ ليي پيو، ته هنن باک ڦٽيءَ جو سٽون سپاهين جي روبرو ليکوئي (16) ليڏ ڪري ڇڏيو. شاهه صاحب جي خون ٿيڻ کان پوءِ سموري رياست ۾ راڪاس ڪهي ويو. سٽ ئي سموري سنڌ ۾، خيرپور سوڌي ماشرا (17) تي وٺي ۽ رڊ ٻڪريءَ جي چورن کان وٺي، چٽن مٺن تائين پٺي حڪم (18) ۾ واڙجڻ لڳا. ان دوران جي مير فيض محمد جي بنگلور واري ٽريننگ پوري به ٿي، ته به ڪيس خيرپور موٽائڻ بدران دوا دارونءَ جي بهاني، پوني جا وڻ ڏيکاريائون. انهن حيلن بهانن جي آڌار، تخت تاج سندس حال حياتيءَ ۾ ئي ڦري، صغير وليعهد جي ٻلي تي ويو. جيسين صغير وليعهد ڪبير ٿئي، تيسين

رياستي راڄ ريجنسي ڪائونسل هلائڻ لڳي، جنهن جو پريزيڊنٽ سالوٽي سال مير وڏي جي ويجهن مائٽن مان مقرر ٿيڻ لڳو. اها نئين ريت خانبهادر اعجازعليءَ جهڙي ڪڙ پيل آء. سي. ايس کي ڪانءِ آنڙي. ان ڪري هن خيرپور مان پنهنجا موڙا پٽيا. ان ڪائونسل جو پهريون پريزيڊنٽ مير احمد علي خان جو پٽ مير حاجي غلام حسين خان ٿيو، جنهن پنهنجا ٻارهن مهينا پورا ڪري، واڌاري مُدي لاءِ بہ ڀڪ هنيو، پر واري وٽڻ وارن ڪيس ريهي ريبي ان پٽي تان لاٿو. اهو چرخو لڳ ڀڳ پنجن سالن تائين هليو، جو مير جارج علي مراد خان اچي پنهنجا ٽيڙ سنڀاليا ۽ حق حقدار کي ملي ويو. سندس تاجپوشي پاڪستان جي پرائيم منسٽر لياقت علي خان پاڻ ڪئي ۽ ڪيترا ڏينهن جشن هليو.

پوءِ وارو آيو خدا ڏينهن ڏيس مير جارج علي مراد خان جو. پاڻ اچا ابهم هو، جو پشس جي روالور مان ڇٽل گوليءَ ذري گهٽ ڪيس نيو هو، پر رب ڪيس اهڙو رکيو، جو ڪا انڊي ڪاٺي رهڙي آئي. سندس دؤر ۾ وڏو وزير هيو ممتاز قزلباش، جنهن اچڻ سان چونڊوان مهاجر خاندان هت اچي آباد ڪيا، جي پليون واٽڪيون جايون ۽ زرعي زمينون هٿ ڪري بالم تي ويهي رهيا. ڏنڌي ۽ واپار ۾ بہ ستت ئي ڪين پانن جي پڙين، ڪرياني ۽ مٺاين جي هٽ هٽي حاصل ٿي ويئي. هن دؤر ڪانئي ڪارن مرچن ۾ پپيتي جي ٻجن، ڳاڙهن مرچن ۾ پينل سرن ۽ مٺاين ۾ گريس جي سٽپ جو رواج چالو ٿي ويو. محرم مهينو جو اڳ خيرخوبيءَ سان نذر نياز ۾ گذرندو هو، سو پوءِ ڪرڙو تي ڪربلا واري ڏک ڏيڻ لڳو. ستت ئي رياست ۾ پهريون ڀيرو چونڊون ٿيون ۽ حڪومت جون واڳون، تپيداري تپن جيترن تڪن (19) مان چونڊيل وڏيرن جي حوالي ٿيون. اهي نمائندا تہ هٿا گهٽو ڪري اڻ پڙهيل، يا گولڳيون گايون، ان ڪري اچي ڪاري جو مالڪ هو وڏو وزير قزلباش، جو دهليءَ مان سيني ڏرين کي راضي پرسن ڪرڻ ۽ هيئاهين مٺاهينءَ ۾ وات تي هٿ ڏيڻ واري اٽڪل سکيو آيو هو. خيرپور اسيمبلي هڪ ٽرم ٽن سالن جو پورو ڪيو ۽ پيو پند ۾ هو، جو مٿي مرڪز ۾ ون يونٽ جي واءُ گهلي پئي. ممتاز قزلباش، مٿي مرڪز وارن سان پنهنجي وزارت جو سودو ڪرو ڪري، موٽي اچي ميمبرن کي لٽ چٽ ڏيکاري، ون يونٽ جو بل پاس ڪرايو. سيني ميمبرن حاڪم جو امر مڃي اکيون ٻوٽي صحيحون ڪيون. رياست کي ان پلي ڪم ۾ پهريون نمبر پاس ٿيڻ ڪري، اردو اخبارن لک لک واڌايون ڏنيون. هزهائينس مير جارج علي مراد خان جهڙي فقير منش بہ ان اڌوگابري بادشاهيءَ تي ڳت ڪانءِ ڏني ۽ رضا تي راضي رهي، ان ٻتن جي نوڙ (20) مان جان ڇڏائي شڪر جو ڪلمو پڙهيو.

مير جارج علي مراد خان، هينئر رکو نالي ۾ هزهائينس سڏجي، پيو ڪُل پيران دا خير. پاڻ سال جا ٻارهن مهينا سيلاني رهي ۽ رکو محرم جو مهينو هت رهي، مجلسون نياز ڪري پيو پرين پرپائي. پين ڏهاڙن ۾ عيد برات تي لاچار ڏينهن اڌ لاءِ، ڀيرو ڪري وري پويان

پير ڪري. سندس هنيانءَ پنهنجن ست پيڙهائتن راڄن لاءِ گهٽوئي سگهي، پر سندس راڄ تہ آهن ڇڙهہ جون پوئڪيون (21)، سي رڳو هر آهريءَ جا سلامي ۽ هرچڙهئي ڪي ئي سوار سمجهن.

تڏهن تہ چوان تہ اسان رياستي لاشڪ پراڻي پٽر (22) جيان اڄ بہ سورج ديوتا جا پوڄاري آهيون.

(زير تصنيف ڪتاب 'هو جي وڻ وندر جا' جو ٽائيٽل مضمون)

●

(1) سانئر: شاعر جو دهقاني آچار.
(2) نظر لڳڻ جو سنڌي سليمي سوڻ آهي تہ ڪا اڇلائي پوءِ تعريف ڪرڻ.
(3) اها اٿل آئي سال 1876ع ۾. "آب غضبناڪ شد" مان مرزا قليچ بيگ جي تاريخ.
(4) سرائي گنهورخان وفات ڪئي مير امام بخش جي دؤر ۾، پاڻ مير الهداد خان جو عام مختيار هو.
(5) انهن ڏينهن رياست جي پکيڙ 6050 چورس ميل هئي.
(6) روايت آهي تہ بيبي باليءَ جي پهرين وهيءَ ۾ ڪُل تور ستاويهہ سير هئي ۽ ڪمس گلاب جي گلن ۾ توريو ويو هو.
(7) اشارو آهي شهيد ٽالپرن مير بهرام، مير صوبدار، مير بجار ۽ مير عبدالله ڏانهن، جي ڪلهوڙن بادشاهن مارايا هئا.
(8) پڙهو شاهنامو: ڪئي ابتدا مير سهراب خان، بسر خود بہ افواج افغانيان.
(9) ان لاءِ ڏسو A Narrative of a Residence in the Court of Mir Ali Murad مصنف لنگلي، مير علي مراد جو پگهاردار نوڪر هو.
(10) ساڳيو مٿيون ڪتاب، اهي بہ پينر، تحقيق مطابق ربو ڪجهہ جون ڏيٺر هيون. ٿئي پينر جي مير جون سريتيون هيون، سي عالي سرڪار سڏبيون هيون.
(11) ڏسو سفرنامو مير علي مراد خان، فارسي قلمي نسخو، مير سائين اهو شڪار يارهين محرم جو لنڊن جي پسگردائيءَ ۾ ڪيو.
(12) انهن ڏينهين مرد مير بہ گريبيءَ جون سٿئون پائيندا هئا. ضرور زَناني ۽ مرداني سٿڻ جي ٽوپي ٽاڪي ۾ ڪو فرق هوندو، جو سرائين ۾ اها ڳالهہ هلي ويئي.
(13) ڏسو الوحيد اخبار جو "سنڌ آزاد نمبر."
(14) مائي سٿڻ ذات جي ڪلهوڙي اڃا حال حيات آهي. مير جي فوتيءَ کان پوءِ پهاڪي جي ابتڙ هن چاڪر چيڪايو ۽ خيرمحمد دايي جي گهر ويهي رهي.
(15) ديوان سنگهہ 'مفتون' ان واقعي جو پاڻ ذڪر ڪيو آهي پنهنجي ڪتاب "ناقابل فراموش" ۾. هن وڌيڪ اهو بہ لکيو آهي تہ هن تي ان خبر جي ڏيڻ واري جي نالي جو گهڻو زور پار پيو، پر هن راهہ تان ڪک نہ ڪنيا.

(16) ڏسو لئمبرڪ جو ڪتاب 'دي ٽيررسٽ'. ان مقابلي ۾ سپاهي ڪو ڪوڙ مٺو.

(17) مارشل لا جو دهقاني آچار، پوءِ بيماريءَ تي ٻه اهو نالو پئجي ويو.

(18) پيسو حڪم سڏيندا هئا مارشل لا ڪورٽ جي ان آرڊر کي، جنهن ۾ نظربند ڪي Till further orders تائين واڙيو هو.

(19) هڪ ٽڪ جا ته جملي ووٽرئي يارهن هئا.

(20) پَنِ جو نوڙ: نوڙ سياڻتو هوندو آهي سچ جو يا واڻ جو، پَنَ جو نوڙ نه نهي نه ڪري.

(21) چڙهه جون پوڙڪيون: پوڙڪي مڇي هميشه چاڙهه ڏانهن ٻچندي آهي. مطلب آهي موقعي پرست ۽ Oppertunist.

(22) ٻَرَ: نيم يا رواج. چوٽي آهي، جنهن جي وچجي گهر تنهن جي ڪجي ٻَرَ.

●

"خلوص ۽ اخلاص سان ياڪر پاڻي ملڻ وارو الطاف عباسي زندگيءَ جي راهه تي هلندي، هٿان وڃائجي ويو آهي ته ڪئين دليون وسائي ڇڏيون اٿس. سنڌي ٻوليءَ جو هڪ سچو شاعر ۽ اديب اهڙي وقت ۾ جدا ٿي ويو آهي، جڏهن اسان جي ٻوليءَ ۽ ادب کي سندس گهرج هئي. هو پنهنجي عام فهم ٻوليءَ ۾ جيڪي به لکندو هو، تنهن ۾ چڻ ته جادو هو. سيني کي موهي ڇڏيو هئائين. اڄ ڪئين رسالا سندس ڪلام سان پريا پيا آهن، پر الطاف پاڻ موجود نه آهي."

ايڊيٽوريل روزانه "هلال پاڪستان"

8- فيبروري 1978ع

ٻيدل فقير

غلام احمد ايل - بدوي

شڪارپور ڪان اٽڪل پنجن ميلن جي مفاصلي تي، چوٽي شاخ جي ساڄي ڪپ تي، هڪ ننڍڙي بستي آهي، جنهن جو اصل نالو ته ”بخشيو آنڙ“ هو، پر هن وقت ”ٻيدڙي فقير جي ڳوٺ“ جي لالءِ مشهور آهي. شڪارپور جي چوڌاري ڪيٺائي ننڍڙا ڳوٺڙا آهن، پر هن ڳوٺ ڪي مکيه اهميت آهي، ڇاڪاڻ تہ هيءُ ڳوٺ ڳچ سال اڳ هڪ درويش جي رهڻ جو مقام هو، جنهن پنهنجي نغمہ سرائيءَ سان سنڌي ادب ۾ وڏو مقام حاصل ڪيو. هن درويش جو اسم گرامي ٻيدل فقير هو ۽ عوام ۾ ”ٻيدڙي فقير“ جي نالي سان اڄ به مشهور آهي.

اڄ کان اٽڪل هڪ صدي اڳ ”بخشي آنڙ“ جي ڳوٺ ۾ هڪ شخص ٿي رهيو، جنهن جو نالو ”عبدالواسع“ هو، جنهن کي عام ماڻهو وسيو سڏيندا هئا. هو نهٺو ۽ لماڻي طبيعت جو مالڪ هو. انگريزن جي حڪومت جو اوائلي دور هو. هر طرف سُکر ۽ سٿائي هئي. سادگي راحت سمجهي ويندي هئي، ڪوڙ ۽ فريب ايڏو عام نہ هو. وسيو فقير ٻہ-ٽي ايڪڙ زمين جا آباد ڪري، سُکيو ستابو گذاريندو هو، پر هڪ غم کيس مايوس ڪندو رهندو هو: آهو هو تہ کيس ڪابہ نرينو اولاد ڪانہ هئي، جنهن ڪري هو سدائين پيرن فقيرن ڏي پيو پنڌ ڪندو هو. روايت آهي تہ هڪ ڀيري هڪ مجذوب فقير اچي سندس ڳوٺ کان لانگهائو ٿيو. ان جي نالي جي خبر نہ پئجي سگهي، پر فقير کيس ”نانگو مست الستي“ جي لقب سان سڏيندا آهن. فقير وسيي ان مجذوب جي پيٺ ورتي: جنهن سندس عاجزيءَ کي ڏسي دعا ڪئي. ٿوري وقت کان پوءِ کيس نينگر پيدا ٿيو، جنهن تي ”ٻيدل“ نالو رکيو ويو. سندس ولادت جو صحيح سال معلوم ٿي نہ سگهيو آهي: پر فقيرن کان معلوم ٿيو آهي تہ فقير صاحب پاڻ فرمائيندو هو تہ جڏهن آخري ليٽ اچي بس ٿي ۽ ريل جي بند ٻڌڻ لاءِ انگريز آفيسر زرخيل جي سڙڪ جي اوپر کان تنبو هڻي اچي ويٺا، تڏهن منهنجي عمر اٽڪل 18 سال هئي. شڪارپور ۾ ريل جو بند سنہ 1883ع ڌاري ٺهڻ شروع ٿيو هو. جيڪڏهن فقير صاحب جي زباني روايت کي ڏسجي ٿو، تہ سندس ولادت جو سال اٽڪل روءِ 1885ع ٿئي ٿو.

زباني روايتن مان جيئن معلوم ٿئي ٿو، فقير صاحب پنهنجي والدين جي هنج ۾ لاڏ ۽ ڪوڏ سان پليو، پر جيئن هو وڏو ٿيندو ويو، تيئن ماڻهن کان دور دور رهڻ لڳو. ان ورهين جو ننڍڙو ٻار، جهنگن ۾ چاليندو ۽ واٽن تي ويهندو ٿي رهيو. سندس والد کيس ڳوٺ جي مڪتب ۾ پڙهڻ لاءِ ويهاريو، مگر مڪتب جي فضا کيس راس نہ آئي. هو مڪتب کان نڪري

جهنگ ۾ پير جي هيٺان يا لٺيءَ جي ڀاڃي ۾ ليٽيو پوندو هو. سندس والد کيس ڳولهي گهر وٺي ايندو هو. سندس رنگ ڍنگ نرالو ٿيندو ويو. هُو ٻار جي هين عجيب دنيائي ڪناره ڪشيءَ کان نااميد ٿي پيو ۽ کيس بيحد افسوس ٿيڻ لڳو. ڳوٺ جا ماڻهو چميگويون ڪري چوڻ لڳا، ته ”ويچاري وسٽي فقير جي قسمت ڪا چڱي نه آهي، سيڪي سيڪي پٽ ته ڄايس، پر هيءَ مصيبت ٻڃي پيو اٿس، اهڙي پٽ کان ته بس ڀلي.“ سندس والد مجبور ٿي، ڳوٺ جي پين ٻارن وانگر کيس ڍور چارڻ لاءِ ڏنا. جهنگ ۾ ڍورن پنهنجي وات ورتي، ۽ ٻيدل پنهنجي وات. روايت آهي ته هڪ ڏينهن جيئن فقير صاحب جهنگ ۾ ڍورن کي آهرائڻ ويو، تيئن مٿس اهڙو ته حال طاري ٿي ويو، جو هو غش کائي ڪري پيو. بيهوشيءَ جي حالت ۾ کيس گهر آندائون. سندس والدين ۽ اوڙي پاڙي وارن ائين سمجهيو ته مٿس ڪو جن جو اثر ٿيو آهي. پوءِ گهرايا ويا، جهاڙون جهپون ٿيڻ لڳيون، پر هنن پوپن کي ڪهڙي خبر، ته الاهي محبت جو رنگ ڪهڙيءَ ريت چڙهي ٿو! هو الاهي رڱ ۾ رڱجي، مست گذارڻ لڳو ۽ آن وقت سندس شاعريءَ جي ابتدا ٿي. ڇيتوڻيڪ سُرسنگيت کان واقف نه هو، پر يڪتارو کڻي ڳائڻ شروع ڪيائين. يڪتاري تي هن جو پهريون ڪلام ڇيو، سو هو:

سگهڙو موٽج يار، توکي وينا ساريون،
سچ جي سرڪ، وٺين ڪا پياريون.

تنهنجي سورن جي ڪهڙي ڳالهه ڪريان، پائي پاند ڳچيءَ پير جي پيش پوان،
ابرو عاشقن تي ڪن ٿا ڪاهه سنوان، ڏاڍيون چوهه ڇڏي وڙهن ويچاريون.

تنهنجي سڪ ۾ يار سدا هيءَ ٿي سڪي، پروانا پيرَ ڏي رويون روڄ لڪي،
من ڪي محب اچن وٺي راهه تڪي، منهنجي ڦٽن جو تو وٽ دوست دارون.

عشق هو ’ٻيدل‘ ڪي بندڻ لاکون، چو محب ڍڪين منهن عجيب اسان کون،
روحڙو آهه رتو، تن هيءَ توهان کون، دم نه ٿجان ڏار، توڏي ٿا نهاريون.

هن ڪلام جي چوڻ کان پوءِ، سندس قلب ڪُٺلي پيو، پر سندس والدين وڏيڪ هراسجي ويا. هاڻي هيءَ حالت اچي ٿي، جو پيرن ۾ گهنگهرو ۽ ڇيريون وجهي نچندو ۽ ڳائيندو ٿي رهيو. ڪڏهن ته ڳائيندي ڳائيندي بيهوش ٿي ويندو هو. وقت گذرندو رهيو، فقير صاحب پنهنجي خيالن ۾ گم گذاريندو ٿي رهيو. هڪ پيري اتفاق سان پير جي ڳوٺ جي ناسياري راشدي خاندان جو هڪ فرد، سيد علي سرور شاهه پنهنجي هڪ مريد وٽ، جنهن جو نالو فريد هو، فقير صاحب جي ڳوٺ ۾ اچي منزل انداز ٿيو. ٻيدل فقير جي والد کي جڏهن پير صاحب جي اچڻ جي خبر پئي، تڏهن فقير صاحب کي وٺي، پير صاحب جي خدمت ۾ حاضر ڪيائين. پير صاحب سندس ڪلام ۽ ظاهري جوش ۽ جذبي کي ڏسي بيحد متاثر ٿيو ۽ پنهنجي مريد کي

حڪم ڏنائين، تہ هن نوجوان کي پير جي ڳوٺ درگاهہ تي وٺي وڃ. فريد ۽ فقير بيدل جي والد، پير صاحب جي حڪم جي تعميل ڪئي. هو فقير صاحب کي وٺي، پيرين پنڌ، پير جي ڳوٺ روانا ٿيا. ان زماني ۾ راشديہ درگاهہ جي سجادہ تي، ناميارو بزرگ پير حزب الله شاهہ سجادہ نشين هو. جڏهن پير صاحب جي خدمت ۾ بيدل فقير کي آندو ويو، تڏهن ڏسندي ئي پاڻ واکو ڪيائون: "هيءُ روهڙيءَ وارو 'بيدل' تہ نہ آندو آٿو؟" فريد ادب سان جواب ڏنو، تہ: "نہ سائين، هيءُ اسان جي ڳوٺ جو نينگر آهي ۽ سندس نالو بيدل آهي." پير صاحب اهو ٻڌي فرمايو، تہ: "ٺانءُ تہ سٺو آهي، پر سنڀاڻ جي دير اٿس." ننڍڙو بيدل، پوءِ سندس ارادتمندن ۾ داخل ٿي ويو. ڪجهہ وقت مرشد جي خدمت ۾ رهي، موٽي ڳوٺ آيو، جتي خاموشيءَ سان، رات ڏينهن ياد الاهيءَ ۾ گذاريندو رهيو. هاڻي سندس زندگي جڻ هڪ سالڪ جي سطح تي اچي ويئي. ماڻهن جون دليون ڏانهس ڇڪبيون ٿي رهيون. وقت گذرندو ويو ۽ محبت جي آگ، جا اڳ ڀڙڪا کائي اٿندي هئي، هاڻي نورانيت ۾ تبديل ٿي ويئي، جا هڪ صوفيءَ جي آخري منزل آهي. فراق جي منزل، وصال جي مقام ۾ بدلجي وئي:

محب مٺيءَ جي گهر آيو، ميندي سون اچي لايو.
سرتيون هار سينگار ڪري، سرهي سيج وڇايو.
جنهن تہ ڏني ڏک ڏور ٿيا، سرتيون ڪم ٿيو سجايو.
سير ڪستوري واسيا، پيرل پير اچي پايو.
اڳڻ "بيدي" جي عيد ٿي، پرينءَ پاڻ پسايو.

بيدل فقير سلوڪ جي منزلن کي ماڻيندو، هاڻي جوانيءَ جي سن کي اچي پهتو هو. محبت جو مچ اندر ۾ مچندو ٿي رهيو، پر ٻاهر سڪون ئي سڪون ٿي ڏٺو. سندس والدين مٿس زور آندو تہ هو شادي ڪري، پر فقير صاحب دنيائي ٻنڌڻ کان آزاد رهڻ ٿي گهريو. مٿس گهڻو زور آندائون، پر هو پنهنجي فيصلي تي اٽل هو. پيو چارو نہ ڏسي، سندس والد کيس مرشد کان امر ڪرايو. مرشد جي حڪم جي مڃتا ڪرڻ پيس، سندس شادي ٿي ويئي. جلد ئي سندس والدهہ وفات ڪري ويئي، ۽ ٿورو پوءِ سندس والد بہ راهہ رباني وٺي ويو. هاڻي گهر جو سڄو بار مٿائنس اچي پيو، جنهن کي فقير صاحب ڏاڍي سهڻائيءَ سان نڀايو. فقير صاحب کي شاديءَ کان پوءِ، ٽي پٽ ۽ ٻہ نياڻيون ٿيون. سندس وڏي فرزند جو نالو عبدالحڪيم هو، جو ڪجهہ عرصو گذريو تہ وفات ڪري ويو آهي. سندس وچٽ پٽ محمد مقيم نہ رڳو لائق پٽ هو، پر پيءُ جو حال محرم ۽ دل جو دوست هو. هن ۾ ننڍپڻ کان ئي فقير صاحب وانگر مستيءَ جو جذبو سمايل هو، ان ڪري ماڻهو کيس "مست مقيم" جي نالي سان سڏيندا هئا. سندس مُک مان عجيب جلال پيو بکندو هو، وڏو محبتي جوان هوندو هو. اوچتو ئي للکهہ جوان ليٽي پيو.

جوانيءَ جو موت، سو بہ هڪ لائق فرزند جو، فقير صاحب ان صدمي کي نهايت صبر سان سٺو. جوان پٽ جي ياد ۾ سندس آخري مرثيو هو:

وَرَ لـڳـي ڪنديس وَسَ، لهنديس لعل لڪن سون.
انگ لکيو منهنجو اڳهين، آهُ ڪٿن سٽيـان مَسَ.
ووڙينديس وڻڪـار ۾، ڏيهہ ڏيندو مان کي ڏَسُ.
ڪاهيون ويندس ڪيچ ڏي، وٺي گورن جو آڏون ڪسُ.
ايندو پاروچو 'بيدل' چوي، پوندن ڪو شـال ترسُ.

سندس ننڍي فرزند جو نالو ميان عبدالڪريم آهي، جو هن وقت گادي نشين آهي.

بهرحال، هن صدمي فقير صاحب تي وڏو اثر ڪيو، تان جو دليوي زندگيءَ جو ماڻ بہ اچي پريو. بيماري ڪا خاص ڪانہ هئي. 12- آڪٽوبر 1939ع– 27- شعبان 1358 هجريءَ تي سندس روح جو بولبلڙ پڪي، جسماني پڃري کي ڇڏي، پنهنجي ابدي ۽ دائمي زندگيءَ جي مقام ڏانهن آڏري ويو. ڪنهن درويش سندس وفات جي تاريخ هن ريت لکي آهي:

"طلب المولي فقير صاحب تارڪ الدنيا"

فقير صاحب جي عقيدت مندي جي حلقي ۾ پري پري کان ماڻهو اچي اندر جي آسات آجهاڻ لاءِ حاضر ٿيندا هئا. ڏينهون ڏينهن اها رجوعات وڌندي رهي، وتس مذهب ۽ ملت جو ڪوبہ امتياز نہ هو، هندو ۽ مسلمان هڪ ئي رنگ ۾ رتا تي رهيا. ماستر ٽانورداس شڪارپوري، جو سندس در جو پاڻديٽڙو هو ۽ پاڻ چڱو شاعر بہ هو، فقير صاحب جي روحاني فيض جو هيئن تو ذڪر ڪري:

3- ڊسمبر 1929ع تي ڀائي ڪيلورام، چُونگن جو ماستر پمنداس، روهڙيءَ واري ڀائي ٽيئون رام جي هڪ ٻالڪ سان گڏجي، فقير صاحب جي درشن لاءِ سندس ڳوٺ ڏانهن وياسون. صبح جو سوير چوٽي شاخ تي پهتاسون، سيءُ ڳچ هو، آسمان تي جهڙ هو، پر فقير صاحب جي پريم ۾ ٿڌ جي ڪابہ پرواهہ نہ هئي. ڏهين بجي ڌاري فقير صاحب جي درگاهہ تي پهتاسون، عجيب رنگ لڳل هو. هڪ مريد سندس هيئيون ڪلام تي چيو:

يـار بـنـا ٻـيـو ڪـيـر، ڳهٽيون ڳهير تو ڳهائي.
وَنجڻ آڦرَب ويجهڙو، تنهن ۾ فرق نہ آهي قير،
هـنـدو سـومـن هيڪڙو، ناهي ويـري نڪو ويـر.
رڻ ڪـٿـوريءَ واسـيـا، سَرها ٿـيـا سڀ سـير.
اڱڻ 'بيدل' جي عيهہ تي، ڀـريـن پـاتـو آ ڀـيـر.

فقير صاحب نهايت سادگي پسند هو. ڏينهن آيل مهمانن جي رهاڻ ۾ گذاريندو ۽ رات ڏڻيءَ جي عبادت ۾ گذاري ڇڏيندو هو. نه شيخي نه مشائخي، نه پيريءَ جي دعوا، نه بزرگيءَ جو ڏيکاءُ. اهو سندس اعليٰ اخلاق هو، جو ماڻهو ڏانهس ڇڪجي ايندا هئا. روحل فقير سچ فرمايو آهي:

کٿي تان هرکو کھي، پر رهٽي اوکي بات،
پرڌري ٿيندي ذات، رهٽيءَ سان 'روحل' چئي.

فقير غلام علي "مسرور" بدويءَ جو چوڻ هو ته "پوئين زماني ۾ منهنجي اکين به عارف ڏٺا: هڪ مولوي عبدالغفور "مفتون" همايوني ۽ ٻيو ٻيدل فقير".

فقير صاحب کي شاهه ڀٽائيءَ، خواجه فريد، سچل سرمست، بيدل فقير، اصغر، صوفي خيرمحمد، عثمان چاڪيءَ جي ڪلام سان محبت هوندي هئي. سماع ٻڌندي ڪڏهن ته مٿس وجد جي ڪيفيت طاري ٿي ويندي هئي. مسرور فقير جن کان روايت آهي ته: "هڪ ڀيري مان سندس روبرو پير علي گوهر شاهه اصغر جي هيءَ ڪافي چئي رهيو هوس ته فقير صاحب تي حال طاري ٿي ويو:

رانول رمزون روح ۾، اچ کي لاتئه ليون،
ڦٽڙا جي درد فراق جا، تنهن ۾ وڌءِ ورءِ جون وٽيون،
آهي تاب تنهنجي ڪان ٽٽيون، جيئن تيل جون ٽڇڪن ٽيون.

ان ۾ ڪو به شڪ نه آهي ته فقير صاحب جي جهڙي صورت نوراني هئي، اهڙي ئي سيرت سبحاني. سندس هڪ مريد امام الدين هيئن ٿو سندس ساراهه ڪري:

ٻيدل سائين ٻاجهه مهر ڪر،	صورت پنهنجي پاڪ پساءِ.
پر پيالو سوز سان چلڪي،	اهو عرض اگهاءِ.
تو بن سائين جيئڻ جنجل،	سڀ سچ مچاءِ.
نڌر نماڻا جهڙا تهڙا،	چوليون ڪان ته ڇڏاءِ.
آس امام الدين آهي اهائي،	هادي توڙ رساءِ.

فقير صاحب جي شاعريءَ تي نظر ڪرڻ سان خبر پوندي ته سندس ڪلام گهڻو ڪري ڪافين ۽ بيتن جي صورت ۾ موجود آهي، جنهن کي "عوامي شاعري" جو نالو ڏنل آهي ۽ سنڌ ۾ ايترا ته گهڻا عوامي شاعر اسان کي ملن ٿا. جن جو ڳاڻيٽو سنڌ جي هڪ سري کان ٻي سري تائين هزارن جي تعداد ۾ ڪري سگهجي ٿو. ڪافيءَ جي صنف کي اختيار ڪرڻ وارن ۾ اسان کي آهي بزرگ هستيون ملن ٿيون، جن جي فيض کان سنڌ جي ڪنڊڪڙڇ واسجي چڪي آهي. اچ به "ڪوڙين ڪن سلام اچيو آسڻ ان جي". ان ڪري ڪافيءَ جو روحانيت

سان گهرو ناتو آهي. ڪافي گو شاعر اڪثر حال ۽ قال صاحب تي گذريا آهن. سندن قال ۾ به حال جي جوش ۽ جذبي جو رنگ جهلڪندو نظر ايندو.

بيدل فقير جي ڪلام تي ڪيترن ڪافي گو شاعرن جو اثر پيل آهي، جن مان سرمست سچل، خواجه غلام فريد ۽ قادربخش بيدل جا نالا خاص طرح سان وٺي سگهجن ٿا. ان ڪان اڳ، جو سندس ڪلام تي تشريحي نظر وڌي وڃي، مان انهن بزرگن جي شاعريءَ سان فقيرصاحب جي ڪلام جي ٿوري ڀيٽ ڪريان ٿو، جنهن مان خبر پوي ته سندس ڪلام تي انهن بزرگن جي ڪلام جو ڪيترو نه اثر آهي. فقيرصاحب سماع جو قائل هو، ان ڪري وٽس موسيقيءَ جي مجلسون متل تي رهيون، جنهن ۾ انهن بزرگن جو ڪلام ڳايو ويندو هو: هن پنهنجي رنگ ۾ سندن تتبع ڪيو.

فقير قادربخش 'بيدل' جو مشهور ڪلام آهي.

سِـڪُ رمـز وجـود وڃاوڻ دي،
نهين حاجت پـڙهـڻ پڙهاوڻ دي.

اڪران دي وچ جوئي اڙيا، عشق دي چاڙهي مول نه چڙهيا،
اثباتي دا عـلـم جـو پڙهيا، موج آنهين سر ساوڻ دي.

بارش برهه دي جنهن سر آئي، سوز عشق وچ جالي سدائي،
بي دردان نو ڪل نه ڪائي، درد دي دود دکاوڻ دي.

ان رنگ ۾ فقير بيدل جو اسان کي هيٺيون ڪلام مليو آهي:

سـڪ رمـز جيتي مرجاوڻ دي،
ناهي حاجت هـنـر هلاوڻ دي.

شاهه منصور سر سـولـي پولي، رمز انهيءَ سان اها ڳالهه چولي،
لينو لينو دي وچ ڏتڙي لولي، انـــاالـــحـــق آلاوڻ دي.

علم عقل نـون عشق نـه منداِ، جان جان هستي دا حال نه پنداِ،
چوڙ تڪيا، انهيءَ خاڪي تنداِ، نـيـت نـه رک ول آوڻ دي.

فقير قادربخش جو ٻيو ڪلام آهي:

هيتِ هـُت حامي آهي، اسان جو هادي حضرت شاهه.
لحمڪ لحمي، روحـڪَ روحـي عـالـي آسدالله،
محبت وارن سـان آ سائي، وانـگي سـاهـه پساهه.

فقير پيدل فرمائي ٿو:

رنديءَ وارو راهه، رمز سڄڻ جي روشن ڪيڙو.
اندر تونهين ٻاهر تونهين، تونهين ساهه ٻساهه.
سڀ صورت ۾ سهڻو سائين، آهي ٻاڻ الله.

خواجه غلام فريد جو مشهور ڪلام آهي:

بن دلبر شڪل جهان آيا، هر صورت عين عيان آيا.

ڪٿي آدم تي ڪٿي شيث نبي، ڪٿي نوح ڪٿان طوفان آيا.
ڪٿي ابراهيم خليل نبي، ڪٿي يوسف وچ ڪنعان آيا.
ڪٿي عيسيٰ تي الياس نبي، ڪٿي لڇمڻ رام تي ڪان آيا.
ڪٿي ذڪريا، ڪٿي يحييٰ هي، ڪٿي موسيٰ بن عمران آيا.
ابوبڪر عمر عثمان ڪٿان، ڪٿي اسدالله ذيشان آيا.

ان تتبع تي فقير پيدل هيئن ٿو فرمائي:

وه دلبر ڪري سينگار آيا، هر صورت دي وچ يار آيا.

ڪاٿي ميخانه مخمور ڏٺم، ڪٿي شريعت ذوق ظهور ڏٺم،
ڪٿي سوريءَ تي منصور ڏٺم، چئي آناالحق اظهار آيا.
ڪٿي مٿي تخت تيار ڏٺم، ڪٿي چڙهيو چوڪيدار ڏٺم،
ڪٿي ڪارائو ڪمدار ڏٺم، ڪٿي ناچو تي نروار آيا.

اهڙيءَ ريت، سرمست سچل جو مشهور شعر آهي:

اءُ ادا سالڪ صحيح ڪر تون طلسمات ڪي،
پيچ دوئي تا ڪل ٻوئي، دور ڪر درجات ڪي.

فقير پيدل فرمائي ٿو:

اءُ ادا سالڪ، صحيح ڪر ڳالهه ڳجهه جي هيءَ ڳري،
محبت سندي ميدان ۾ پوءِ مسام ۾ مانجهي مري.

فقيرصاحب جي ڪلام تي، اهڙيءَ ريت انهن بزرگن جي ڪلام جو گهڻو پرتوو پيو آهي، سندس ڪلام به صوفين جي سرمستيءَ وانگر جوش ۽ جذبي سان ڀريل آهي. حال ۽ قلل وارن صاحبن جي شاعريءَ جو تعلق سچوئي اندرين ڇڪتاڻ تي آهي، جنهن ڪي روحانيت جي تڪميل سڏجي ٿو. ٻاهرين شاعري، جا رڳو تخيلي آهي، ان ۾ قلبي واردات جو ڪوبه نشان نظر نه ايندو، پر جنهن شاعريءَ جو قلب جي جذبات سان واسطو آهي، ان کي پيغام آهي ۽ بني نوع انسان جي ڀلائيءَ جو باعث بڻجي ٿي. فقيرصاحب جي شاعري به روحانيت

جو هڪ پندار آهي، جيڪا مرادوند طالب لاءِ صراط‌المستقيم آهي. اهو پيغام ڪنهن هڪ مذهب ۽ ملت تائين محدود نه آهي، پر هڪ عالمگير پيغام آهي:

عشق وارن جو پنڌ پراهون، اوري دين ايمان.
عشق ڪري آيو جلوا جنگي، ٿيو هوش عقل حيران.
نه مئن سُني نه مئن شيعا، نه مئن مسلمان.
عشق اساڏا قبلا ڪعبا، عشق دا عالي شان.
عشق 'بيدل' آتي پهچائي، جاتي مردن جا ميخان.

حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي به ان پر فرمايو آهي:

نڪو ڪم ڪفار سين، نڪا مسلماني من،
نڪا دل دوزخ سين، نڪي بهشت گهرن،
سدائين چون، ته پرين ڪجو پانهنجو.

خدا جي نيڪ بندن جو اهو غيرفاني اصول آهي ته هو پرائي لاءِ به ايترو ئي هڏڏوکي آهي، جيترو پنهنجن لاءِ. دوئيءَ جو لفظ منجهي وڃي ٿو، ڇو ته وٽن وحدت جو پيغام آهي. سندن مقصد ئي خدا تعاليٰ جي خلق جي خدمت آهي:

جي پائين جوڳي ٿيان، ته صفا ڪر سينو،
درس ڪيڏي چڏ دل مان، ڪبُر ۽ ڪينو،
دائم وسي تو دل ۾، رانجهن رنگينو،
من مان مدينو، مري پوءِ معلوم ٿئي.

اهو ئي عمل جو درس آهي، جنهن مان پريت جو هر پانڌيئڙو ناڳ جو ڏنگ لهي ٿو. جتي 'پاڻ' جو اکر ۽ وجودي وسيلا موجود آهن، اُتي محبت جي راهه جو طئي ٿيڻ ئي مشڪل آهي، ان ڪري نفي ۽ نابودي، سلوڪ جي مسافر لاءِ، نئين حياتي ڏيندڙ آهن.

جن نينهن جا نڪتا پڙهيا، سي ته پور پرئين ئي چڙهيا.
نينهن جو نعرو هڻي، ويا برهه جي بازي کٽي،
سڪ ساهه ۾ هيُڙن گهٽي، سي عام ۾ هٿ نا آڙيا.

هيءَ سڙڻ ۽ جلڻ ئي محبت الاهي جو ڏاج آهي، جنهن کي محبت وارا وڏيءَ دل سان قبول ڪن ٿا. منصور جو نالو محبت جي دنيا ۾ امر آهي. تصوف جي صاحبن ۾ منصور جي مقام کي انفرادي ۽ ممتاز حيثيت آهي. ان کي چون ”منصوري مقام“. فقيرصاحب منصوري مقام جي رمز پنهنجي سادن لفظن ۾ هيئن ٿو سمجهائي:

منصوري اها مام، عاشق ٻاجهون ٻيو ڪير سمجهي،
خيال خوديءَ جا عاشق ٽوڙن، مرڻ ڪنون سي منهن نه موڙن،
ڪسي تين قتلام.

ازل جي حسن جو نظريو، جيتوڻيڪ يونانين جي فلسفي جي روشنيءَ ۾ دنيا ۾ آيو، پر صوفين ۾ پهريون شخص، جنهن ازل جي حسن جي ڪيفيت ۽ شرح اسلامي تصوف ۾ آندي، اهو 'منصور' هو. محي الدين ابن العربي ان جي وڌيڪ تحقيق ڪئي. سندس نگاهه ۾ حسن جا ڪئي درجا تي سگهجن ٿا، پر سڀ جو بنياد اهو ئي حسن مطلق آهي. ابن العربي تصوف اندر وحدت الوجود ۽ هماوست جو پيغام ڏنو. انگلنڊ جي مشهور شاعر ڪيٽس جو قول آهي ته "هر حسين شيءِ ابدي خوشي آهي". ورڊسورٿ به اهڙيءَ ريت چيو آهي:

"آها روشني، جا زمين ۽ سمنڊ تي نه آهي، آها شاعر جي ذهن ۽ خوابن ۾ بيدار رهي ٿي".

شاهه ڀٽائي فرمائي ٿو:

وڃڻ تت ٻيو، جت هلڻ نا هم حسن ريءَ.

حسن ۽ عشق جي هن موضوع تي صوفي شاعرن جا بياض پريا پيا آهن. فقير بيدل به ساڳئي ميخاني جو رند آهي:

حسن هر جاءِ هاديءَ جو، نظر ۾ نور آيو سين.
جاڏي تاڏي ڏسان جاني، پسي سو پاڪ پيشاني.
ڀهري آيو پوش سلطاني، جنهن جي گهور گهايو سين.

هماوست جي دانا جي لاءِ حسن ازل اهو سرچشمو آهي، جو انساني قلب مان ڦٽي نڪري ٿو، جنهن جون شاخون، عشق ۽ آرزو آهن. پر ان چشمي تائين پهچڻ ڪا آسان ڳالهه نه آهي. عشق پنهنجي انتهائي قربانين سان ئي ان کي حاصل ڪري سگهي ٿو:

اوکو عشق اديون آفات آهي،
هيءَ راند رڻ مان ملهي ڪو ملهائي.

اهڙيءَ ريت فقير صاحب جي سموري ڪلام ۾ قلبي واردات جي فراواني جا واهڙ پيا وهن. سندس ڪلام ۾ اهي اشارا علمي نه آهن، پر عملي به آهن. سندس زندگيءَ جو هر پل ان قلبي واردات مان پئي گذريو، جنهن جو ذڪر اهو ئي صاحب دل ڪري سگهي ٿو. جو ان ۾ روحانيت جي مقامن ۽ منزلن ڪان گذريو هوندو.

فقير صاحب جي ڪلام جي پهرين خوبي ٻوليءَ جي سادگي آهي، جنهن کي نقاد سلاست سڏين ٿا. هو ڏيهاڙي جي زبان ۾ پنهنجي ڪلام کي ٻڌائي ٿو، ان ڪري سندس ڪلام لوڪ پسند بڻجي پوي ٿو.

مارئيءَ جي دردانگيز ڪيفيت ڪي لفظن جي اهڙي سٽاءُ ۾ سمايو اٿس، جو ان جي ٻڌڻ سان قلب تي وڏو اثر پوي ٿو. سوز ۽ گداز جي هيءَ منزل هر شاعر ڪي نصيب لڀي ٿي!

ميخان ماروئڙن جون جان جگر ۾ جڙيون،
ٻن تنهنجا پينسر بولا، ڪين وٺن ٿيون ڪڙيون،
ليماڪاري منبڙالي ويهان ڪٺن ڪري.

سندس ڪلام جو چڱو حصو حضورڪريمﷺ جن جي ساراهه ۾ آهي:

سيد آئي پار پهچايو، جيڏيون جانب پلي ڪري آيو،
خير خوشيون ٿيون ملي وڌائي، روشن ٿيڙو نور الاهي.

اهڙي طرح مديحي شاعريءَ جو گهڻو حصو سندس بيتن ۾ موجود آهي. سندس ڪلام ۾ سسئيءَ جي ٽيهن ڏينهن جي سوزگداز جا عجيب اهڃاڻ نظر اچن ٿا، جنهن جي شروعات هيئن ٿو ڪري:

هن ڪان رات وسي ويا ڪري ڏير ڏمر،
سا ڀهرئين ڏينهن اٿي پنڌ پئي، ٻڌي سڪ ڪمر،
ريلا روئي رت جا، ڪيائين پاٿي سپ پٿر،
ڪنڌدي وڃي ڪيچ ڏي، لايون ڏمرڏچر،
وينگس پنهنجو ور، وڙينڊس وڏڪار ۾.

سندس ڪلام ۾ بيتن کي وڏي اهميت آهي. سندس بيت هيٺين عنوانن ۾ ورهايل آهن:

(1) جوڳين بابت. (2) سسئيءَ جا ست ڏينهن. (3) لولي (سر لوڙائو). (4) سسئي جا ڏهه ڏينهن. (5) عشق جا بيت. (6) سر سورٺ. (7) ڪوڏ ۽ پيڙي (ٻنڻ) جي هڪ عوامي نصيحت ڀري ڳالهه جا مڪالمي جي صورت ۾ آهي.

بهرحال، اپر سنڌ جو هيءُ بي بها ڪلام عوام جي زبان تي عام آهي، ۽ هيءُ بزرگ زنده ۽ زنده جاويد رهندو.

سنڌي سور ڪيارَ، تن تڏاهڪؤن نہ لهي.

-شاهه

منهنجي لکڻ جو فن

سمرسيٽ ماھم

نجم عباسي

1. ادب ۽ سياست

هيءَ نه منهنجي آتم ڪهاڻي آهي، ۽ نه منهنجي گذريل حياتيءَ جي واقعن جو بيان. مون پنهنجي لکڻين ۾ انهن حادثن ۽ حقيقتن کان ڪم ورتو آهي، جي سچ پچ مون تي ٿي گذريون آهن. ڪڏهن زندگيءَ جي ڪنهن تجربي کي مرڪزي خيال بڻائي، ڪيتريون ئي ڪهاڻيون لکيون اٿم. ڪڏهن ڪن ماڻهن کي، جن سان منهنجو ٿورو يا گهڻو واسطو پيو آهي، تن کي پنهنجي ڪهاڻين جا ڪردار بڻايو اٿم؛ منهنجي فن ۾ حقيقت ۽ خيالي ڳالهيون اهڙي نموني گڏيل سڏيل آهن، جو اڄ اهي پڙهڻ سان اهو پروڙڻ مشڪل ٿيو پوي، ته ڪهڙي حقيقت هئي ۽ ڪهڙي ڪهاڻي. منهنجي حياتي ڏاڍي رنگين ۽ دلچسپ رهي آهي، پر جوکن ۽ جانبازين کان خالي. منهنجو حافظو ڏاڍو خراب آهي. ڪابه سٺي آکاڻي ايستائين ياد نه ايندي اٿم جيستائين اها وري نه ٻڌان؛ ۽ اها وري ٻئي کي ٻڌائڻ کان اڳ ئي وساري ويهندو آهيان. مان پنهنجا چرچا به ياد ڪري ڪونه سگهندو آهيان، ان ڪري هر دفعي نوان چرچا ٺاهڻا پوندا اٿم. انهيءَ وڏ- ڪري مان ڪچهريءَ جو ڪوڏيو بڻجي نه سگهيو آهيان.

مون ڪڏهن به روزنامچو نه رکيو آهي، پر دل چاهي ٿي ته جنهن زماني ۾ مون ناٽڪ نويس جي حيثيت ۾ پهرين ڪاميابي حاصل ڪئي هئي، ان زماني ۾ جيڪر ڊائري لکان ها. ان وقت منهنجي وڏن ماڻهن ۽ مشهور هستين سان ملاقات ٿي ۽ انهن ملاقاتن جو بيان هوند هڪ دلچسپ دستاويز بڻجي پوي ها. اميرن ۽ جاگيردارن ڏکڻ آفريڪا ۾ جو ڪجهه گند ڪيو هو، ان ڪري ماڻهن جو منجهن ڀروسو پور پور ٿي چڪو هو. پر اميرن ۽ جاگيردارن کي اڃا ان ڳالهه جو احساس نه ٿيو هو ۽ هنن ۾ اڳين خوداعتمادي هينئر به موجود هئي. ڪن هنڌن تي مون ڏٺو ته هنن ائين پئي ڳالهايو، ڄڻ ته انگريزي شهنشاهيت هلائڻ هنن جو شخصي معاملو هو. چونڊن جي زماني ۾ هو اول ئي پنهنجي لاءِ سفيريءَ ۽ وزيريءَ جا عهدا مقرر ڪري ڇڏيندا هئا. ان وقت جي ناولن پڙهڻ سان پتو پئجي سگهي ٿو، ته مٿين طبقي وارن جي من ورتي ڪهڙي هئي؟ ناول نويسن جي ذهن ۾ اهائي ڳالهه ويٺل هئي ته هنن کي صرف اميرن، سرمايدارن ۽ جاگيردارن بابت لکڻو آهي. پيا ته ڇڏيو پر اهڙا ليکڪ جن ڪڏهن ڪو امير يا جاگيردار ڏٺو به ڪونه هو ۽ نه هن سان ڪو واسطو پيو هون، سي به ان طبقي جي

باري ۾ لکڻ لازمي سمجهندا هئا. ناٽڪن ۾ به اميرانا قصا هوندا هئا. ناٽڪن جي مالڪن ۽ ۽ خود ويسڌارين جو به اهو خيال هو ته اوچي طبقي جون ڪهاڻيون ڪُٽ خلق کي پسند آهن. پر جيئن جيئن اميرشاهيءَ جي سياسي اهميت گهٽبي ويئي، تيئن تيئن عام جنتا جو هنن جي ڇهڇٽن ۾ چاهه به جهڪو ٿيڻ لڳو. هاڻي تماشبين پنهنجي طبقي وارا ڪردار پسند ڪرڻ لڳا هئا. هنن ناٽڪي ٿلهي (Stage) تي به واپارين ۽ هنر وارن جا قصا ڏسڻ ٿي چاهيا، ڇو ته هنن جو پنهنجي عام زندگيءَ ۾ انهن ماڻهن سان ئي گهڻو واسطو پوندو هو. ضرورت ڪان سواءِ مٿين طبقي جي ڪردار کي اُٿڻ بُري نظر سان ٿي ڏٺو ويو.

پر اهڙا هيٺين طبقي وارن لاءِ عام خلق ۾ دلچسپي پيدا ڪرڻ ناممڪن هو. جن به ناٽڪن ۽ ناولن ۾ انهن جو ذڪر ٿي آيو، انهن کي نيچ سمجهيو ٿي ويو.

هاڻي جڏهن عوام سياسي طاقت حاصل ڪري چڪو آهي تڏهن هو پنهنجي زندگين ۾ اوتروئي چاهه وٺي ٿو، جيترو اڳ هو اوچي طبقي وارن ۾ وٺندو هو.

ان عرصي ۾ مان اهڙن ماڻهن سان مليس جن پنهنجي ماڻ مرتبي، شان شوڪت ۽ شهرت ڪري سمجهيو ٿي ته هو اڳتي هلي نامور تاريخي شخصيتون بڻبا؛ پر مون جهڙو هنن کي ذهين سمجهيو هو، تهڙو ذهين ثابت ڪونه ٿيا. انگريز هڪ سياسي قوم آهي. مون کي گهڻو ڪري اهڙن گهرانن ۾ دعوت ملندي هئي، جن جو لاڳاپو سياسي حڪمران طبقي سان هو. مون هنن ملڪي مدبرن ۾ ڪابه غيرمعمولي قابليت ڪانه ڏٺي. ان مان انومان ڪيم، جو ممڪن آهي ته منهنجو اپهرو انومان هجي، ته قوم تي حڪومت ڪرڻ لاءِ ڪنهن خاص قابليت جي ضرورت ڪانهي. ان ڪان پوءِ مون دنيا جي جدا جدا ملڪن جي سياستدانن کي جاچيو آهي، جي وڏن عهدن تائين پهتا آهن. هن جو رواجي دماغ ڏسي مان سدائين منجهي پوندو آهيان. هنن کي زندگيءَ جي معمولي مسئلن جو به پورو پتو ڪونه هوندو آهي. مون کي هنن ۾ نه تيز فهمي نظر آئي ۽ نه ويچار شڪتي. هڪ وقت مون کي خيال آيو ته هنن کي هي اوچو مرتبو زبان جي جادوءَ ڪري حاصل ٿيو آهي، ڇاڪاڻ ته هڪ جمهوري ۽ سجاڳ قوم جي ماڻهن جي دلين کي فتح ڪرڻ لاءِ ضروري آهي، ته هنن جي ڪنن تائين اثرائتو آواز پهچايو وڃي. اهو به ظاهر آهي، ته جنهن شخص وٽ تقرير ڪرڻ جي قابليت آهي، سو ويچار شڪتيءَ کان به خالي نه هوندو آهي؛ پر جيئن ته مون اهڙا سياستدان به ڏٺا جي منهنجي نگاهه ۾ ذهين ڪونه هئا؛ پر اهي عوامي معاملن کي ڏاڍو ڪاميابيءَ سان نبائيندا هئا، تڏهن مون کي احساس ٿيو ته مان ئي غلط هوس. ائين هجي ته قوم تي حڪومت هلائڻ لاءِ اهڙي ذات جي ضرورت آهي، جنهن جو انسان جي عام قابليت سان واسطو ڪونهي.

ان ريت مون پيا به اهڙا ماڻهو ڏٺا آهن جي پنهنجي ڌنڌي ۾ ڪاميابيءَ جي آسمان تي پهتا هوندا، ۽ لکين رپيا ڪمايا هوندائون، پر ڪنهن ٻئي ڌنڌي ۾ يا زندگيءَ جي عام مسئلن ۾، هو بلڪل ڏڏ نظر ايندا. منجهن رواجي عقل به موجود نه هوندو آهي.

هنن راڄنيتي مدبرن جي گفتگوءَ ۾ بہ هوشياري نظر ڪانہ ايندي. هنن ڪابہ ڳالهہ اهڙي ڪانہ ٿي چئي جا دماغ ۾ ڇهنڊڙيون پائي، ستل خيال سجاڳ ڪري يا نون خيالن کي جنم ڏئي. سندس گفتگو اپاتري ۽ منافقت سان پريل هئي، پر ڳالهائين ڪلمڪ ڍنگ ۾ پيا. گنڀير موضوعن کي بحث هيٺ ڪونہ ٿي آندو ويو، ڇو تہ ڪين خوف هو، تہ بسندن دڪانداريءَ جا ڳجهہ ڳالهين ۾ پين ڪي نہ معلوم ٿي وڃن.

گهڻو ڪري هڪبئي سان شاناٽتو ڪل پوڳ ٿي ڪندا هئا. انهن مان ڪن جي حاضرجوابي واقعي وري وري پڌائڻ جهڙي هوندي هئي.

سندن ڪچهريءَ ۾ ائين محسوس ٿيندو هو، تہ تهذيب جو مطلب اهوئي آهي تہ سٺاهين درجي جي پوڪپائيءَ کي ڳالهہ پولهہ جو موضوع بڻايو وڃي.

2- ناموَر ۽ گمنام انسان

ناموَر هستين سان ملڻ لاءِ ماڻهن جو جنون ڏسي، مون کي ڏاڍو اچرج لڳندو آهي. هو پنهنجن دوستن کي اهو پڌائڻ ۾ فخر ٿا سمجهن، تہ هو فلاڻي وڏي ماڻهوءَ سان ملي چڪا آهن. ان سان ثابت ٿو ٿئي، تہ هو پنهنجو پاڻ کي تمام هيچ ٿا سمجهن.

ناموَر شخص، اهڙن ملندڙن سان منهن ڏيڻ لاءِ، هڪ خاص قسم جو ڍنگ اختيار ڪرڻ سکي ويندا آهن. هو دنيا جي سامهون منافقت جو نقاب پهري ايندا آهن، جيئن سندن اصليت لڪل رهي. ماڻهو جنهن نموني ۾ هنن کي ڏسڻ جي اميد رکن ٿا، هو بہ اهڙوئي ڍونگ رچائين ٿا، ۽ تجربي سان هو ان ڍونگ جا ماهر بڻجي وڃن ٿا، پر توهان جي اها احمقائي آهي، جو توهين انهيءَ ظاهري ڪردار سان سندن اصلي شخصيت کي پرکڻ جي ڪوشش ڪريو ٿا.

مون کي ڪن شخصن سان بيحد گهرو لڳاءُ رهيو آهي: پر هنن سان منهنجي دلچسپي سندن شخصيت جي وڏائيءَ ڪري نہ، پر پنهنجي ڪم ڪري رهي آهي. مون هر انسان کي اهڙو مواد سمجهي جاچيو آهي، جو مون کي ليکڪ جي حيثيت ۾ ڪتب اچي سگهي. مون کي مشهور ماڻهن کان وڌيڪ گمنام انسانن جي ڳولا رهي آهي. هو هميشهہ اصلي حالت ۾ هوندا آهن. دنيا تي اثر وجهڻ لاءِ ڪين نہ ڍونگ رچائڻ جي ضرورت پوندي آهي، ۽ نہ منافقت ڪرڻ جي. پنهنجي دائري اندر رهندي، فطري نموني هنن جو سڀاءُ نهندو رهي ٿو. جيئن تہ هو عام خلق لاءِ اهم نہ آهن، عام خلق جي نگاهہ ۾ بہ نہ آهن، ان ڪري هنن کي ڪابہ ڳالهہ لڪائڻ جي ضرورت ئي ڪانہ ٿي پوي. هو پنهنجون وڏون بہ ظاهر ڪيو ڏين، ڇو تہ هنن کي اهو احساس ئي ڪونہ هوندو آهي تہ هو ڪي گهٽ آهن.

عام انسان ئي اسان ليکڪن واسطي اهميت رکن ٿا، انهن بابت ئي اسان کي لکڻو آهي. اسان جي نقطي نگاهہ کان بادشاهہ، ڊڪٽيٽر ۽ لکاپتي سرمايي دار خاطرخواهہ ڪردار نہ آهن، ۽ نہ مقبول موضوع. ڪن ليکڪن اهڙن ماڻهن بابت لکڻ جو جوکو کنيو، پر هنن کي جيڪا

ناڪاميابي نصيب ٿي آهي، ان مان صاف ثابت آهي ته اهڙن وڏن ماڻهن ڪي فن جو موضوع بڻائڻ ٺيڪ ڪونهي. ادب ۾ سندن ڪردار اصلي نه، پر نقلي لڳندو.

هڪ "رواجي انسان" ئي ليکڪ لاءِ پلي زمين آهي. هن ۾ طرح طرح جا روپ آهن، هن ۾ قسمين قسمين عادتون آهن، هن ۾ نت نواڻ آهي، هن ۾ پُراسراريت آهي، هن جون دلچسپيون عجيب غريب آهن، هن جا مشغلا مزيدار آهن، جنري رهڻ لاءِ ڪيس قدم قدم تي جفاڪشي ڪرڻي پوي ٿي. هو اسان اديبن لاءِ اڻ کٽ خزانو آهي، هو اسان واسطي بهترين مواد پيش ڪري ٿو. هرهڪ رواجي انسان ۾ نيون نيون ڳالهيون ملنديون: پر وڏا ماڻهو چڻ ته سڀئي هڪ سانچي مان نڪتل آهن، منجهن ايتري هيٺاهين مٿاهين ۽ لهرون لوڏا ڪونه هوندا آهن.

مان وڏي وزير سان گڏ رهڻ کان، هڪ وارياسي پٽ ۾ جانورن جي ڊاڪٽر سان گڏ گذارڻ کي وڌيڪ پسند ڪندس.

3- منهنجا خيال

زندگيءَ ۾ جي مسئلا منهنجي دلچسپيءَ جو مرڪز رهيا آهن، تن تي پنهنجي خيالن جي مان هن ڪتاب ۾ چنڊڇاڻ ڪرڻ جي ڪوشش ڪندس: پر جن نتيجن تي مان پهتو آهيان، سي منهنجي دل اندر ائين پئي لُڙهيا آهن، جيئن پڏل جهاز جا تختا طوفاني سمنڊ ۾ لڙهندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن خيال آيو اٿم، ته جي مان انهن خيالن کي سهڻي سلسليوار ۽ سٽاءُ سان وٺي لکان، ته شايد مختلف خيالن جون ڪڙيون پاڻ ۾ ملائي، انهن کي وڌيڪ سمجهي سگهان. ڪيترائي ڀيرا ارادو به ڪيو اٿم، خاص ڪري وڏين مسافرين تي وڃڻ وقت، ته مون کي ائين ئي ڪرڻ گهرجي. موقعو به مناسب هوندو آهي: پر ان وقت مون ڏٺو آهي، ته منهنجي دماغ ۾ خيالن جو ايڏو هجوم هوندو آهي، ايتريون ته عجيب چيزون ڏٺيون اٿم، دماغ ۾ طوفان پيدا ڪندڙ ايترن انسانن سان مليو آهيان، جو اهي سڀ ڳالهيون ڪنهن سٽاءُ سان لکڻ، اڻ ٿيڻي ڳالهه آهي.

مون پنهنجا خيال، پنهنجي ناولن جا ڪردار بڻائي ظاهر پئي ڪيا آهن. ان طرح پنهنجا خيال بيان ڪرڻ تي مان اهڙو ته هري ويو آهيان، جو منهنجي لاءِ اهو فيصلو ڪرڻ تہ آسان آهي، ته منهنجا تخليق ڪيل ڪردار ڇا ٿا سوچين: پر اهو فيصلو ڪرڻ تہ مان پاڻ ڇا ٿو سوچيان، سو مون لاءِ ڏاڍو ڏکيو آهي. پهرين ڳالهه ته منهنجي لاءِ سدائين خوشيءَ جو باعث بڻي رهي آهي، پر ٻي ڳالهه مون واسطي اهڙو بوجو ٿيو پوي، جنهن کان هميشه جند ڇڏائيندو رهيو آهيان - پر هاڻي مان ان چيز کي وڌيڪ ترسائي نہ ٿو سگهان.

جوانيءَ جي بيفڪريءَ ۾ وقت گذرڻ جو احساس ئي ڪونہ ٿو ٿئي. وچينءَ عمر ۾ به ماڻهو سياڻي تي ڪم رکڻ واري سستي ڪري ٿو: پر نيٺ اهڙو وقت اچي ٿو، جو ڪيس موت ويجهو ڏسجي ٿو. هيتان هُتان ساٿين ۽ همعصرن جي وفات جون خبرون اچڻ لڳن ٿيون. ان ڪري به

سوت جو احساس وڌي ٿو. اخبار جي "وفات نامي" واري ڪالم ۾ مون ڏٺو آهي، ته گهڻن ماڻهن جو موت سٺ سالن جي قريب پهچڻ تي ٿئي ٿو. مان به ان عمر کي پهتو آهيان. ڪجهه پرڪا خيال آيو آهي، ته جي مرڻ کان اڳ هي ڪتاب نه لکيم، ته ڏاڍي بيآرامي ٿيندم. ان ڪري بهتر ائين سمجهيم، ته هن ڪم کي هڪدم هٿ ۾ کڻان. هن ڪتاب لکڻ سان چڻ منهنجي حياتيءَ جو سڄو ڪم پورو ٿي ويندو، ان ڪري مان آئينديءَ کي ڏاڍي اطمينان سان منهن ڏئي سگهندس. مان هاڻي انهيءَ لاءِ وڏيڪ ڪو عذر گهڙي نه ٿو سگهان، ته ڪو مان هي ڪتاب لکڻ لاءِ تيار ناهيان. جن خيالن جي اهميت بابت مان اڄ تائين نبيرو ڪري نه سگهيو آهيان، تن بابت اڄ کان پوءِ به نبيرو ڪري نه سگهندس. مون کي خوشي آهي ته پنهنجي سالن جي ڇڙوڇڙ خيالن کي چونڊي ڇاڻي ڪنو لکي رهيو آهيان. جڏهن مان اهي لکي پورا ڪندس، تڏهن منهنجي سر تان انهن جو بار لهي ويندو ۽ هاڻ هلڪو ٿي پوندم - پوءِ سان پنهنجون قوتون ڪنهن ٻئي پاسي ڪتب آڻي سگهندس. مون کي اميد آهي ته هي منهنجو آخري ڪتاب ڪين ٿيندو. ماڻهو وصيت ڪرڻ کان پوءِ ڪو هڪدم ڪونه مرندو آهي. وصيت ته دوراندیشيءَ جي خيال کان ڪئي ويندي آهي. ماڻهو پنهنجا معاملا طيءِ ڪرڻ ڪري، آئينديءَ کان بيفڪر ٿي سگهي ٿو.

جڏهن هيءُ ڪتاب ختم ٿيندو، تڏهن ئي مان چاڻي سگهندس، ته مان ڪهڙي حال ۽ خيال ۾ آهيان. ان کان پوءِ ئي پنهنجي باقي بچيل حياتيءَ لاءِ ڪو پنهنجي پسند جو سٽاءُ سٽيندس.

4- پاڻ بابت لکڻ

اهو ته اوس ٿيڻو آهي ته مان هن ڪتاب ۾ گهڻيون ڳالهيون اهڙيون به چوندس، جي ٻين به چئي چڪو آهيان. ان ڪري ئي مون ان کي "تاتپرج" سڏيو آهي. جئن جج، مقدمي جو حاصل مطلب ٻڌائيندي، ڪورٽ ۾ اول ئي چيل ۽ ٻڌايل حقيقتون دهرائيندو آهي، پر هو ڪا نئين شاهدي پيش ڪونه ڪندو آهي.

مون پنهنجي حياتي پنهنجي لکيل ڪتابن ۾ اوتي آهي. ان ڪري هتي مان جو ڪجهه چوندس، ان مان ڪجهه حصو انهن ۾ اول ئي موجود آهي. منهنجي دلچسپيءَ جي دائري وارا ٿورا ڪي خيال هوندا جي مون ورجايا نه هوندا. هن پرڪي مان پنهنجي ويچارن ۽ احساسن جي تفصيلوار تصوير ڏيڻ جي ڪوشش ڪندس. پنهنجن ناٽڪن ۽ ڪهاڻين ۾، موضوع جي لحاظ کان، ڪن خيالن طرف مون رڳو اشارو ڪيو هو. انهن خيالن کي به هتي چٽيءَ طرح لکندس.

ائين ڪٿي سمجهو ته مون هي ڪتاب پاڻ پڌائڻ خاطر لکيو آهي. هي انهن موضوعن جي باري ۾ آهي، جي مون لاءِ اهم آهن. هي ڪتاب مون بابت آهي، ڇوته اهي موضوع جئن مون تي اثرانداز ٿيا آهن، تئن ئي مون بيان لکيو آهي؛ پر هتي مون پنهنجي عملي

زندگيءَ جو ڪو ذڪر نہ ڪيو آهي. مان پڙهندڙن کي ايتري قدر پنهنجو رازدار بڻائڻ نہ ٿو چاهيان. ڪن ڳالهين ۾ پنهنجي خلوت ۾ مان ڪنهن ٻئي کي ڀاڱي ڀائيوار بڻائڻ نہ ٿو پسند ڪريان، ڇو تہ ڪوبہ انسان پنهنجو پاڻ بابت سو سيڪڙو سچ ڳالهائي نہ ٿو سگهي.

جن پاڻ بابت سچي سچ ٻڌائڻ جو ارادو ڪيو آهي، تن کي صرف هٺَ ائين ڪرڻ کان نہ روڪيو آهي. خود غرضي بہ ان جو ڪارڻ آهي. ٽيون ڪارڻ آهي هنن جي پنهنجي پاڻ سان ناڪامي: اهو ان طرح تہ هو اهڙا ڪم بہ ڪري وهندا آهن، جن کي هو پُٺا ڪم سمجهندا آهن. هر انسان جي ڇوٽيءَ ۽ ڪرٽيءَ ۾ فرق ٿيندو آهي.

ڪن شخصن کي وري پنهنجي اوڻن لکڻ جو اهڙو خيال اچي وهندو آهي، جو هو پنهنجا گڻ غيراهم سمجهي لکندا ئي ڪونہ آهن. نتيجي ۾ سندن شخصيت بيءاصول، ڪوڪلي ۽ ڪمزور محسوس ٿيندي آهي.

5- ٻين جا رايا

ڪي خيال منهنجي ذهن ۾ هلچل مچائيندا رهيا آهن. انهن خيالن کان ذهن کي صاف ڪرڻ لاءِ ضروري آهي تہ مان هيءُ ڪتاب لکان. مون کي استادي ڪرڻ يا ليڪچر ڏيڻ جو شوق اصل ڪونهي. دماغ ۾ ڪو نئون خيال پيدا ٿيندو اٿم، تہ اهو ٻين تائين پهچائڻ لاءِ مان بيتاب ڪونہ ٿي ويندو آهيان. جيڪڏهن ٻيا منهنجا همخيال بڻبا آهن تہ مان ڦونڊ ۾ پرجي ڪونہ ويندو آهيان. منهنجا خيال صحيح هوندا آهن. ٻيا جي انهن سان اختلاف ڪن ٿا تہ هو غلط آهن. پر مون کي هنن جي ان غلطيءَ تي ڪاوڙ ڪونہ ايندي آهي. نہ مون کي ان ڳالھ جي ڳڻتي ٿيندي آهي، تہ ڪو منهنجي راءِ اڪريت جي ابتڙ آهي. مون کي پنهنجي اندروني طاقتن ۾ پورو پورو ڀروسو هوندو آهي.

مون کي ائين لکڻ گهرجي جڻ تہ مان وڏي اهم شخصيت آهيان، ۽ سچ پڇ تہ مان اهم آهيان بہ، پر پاڻ واسطي. مان پنهنجي لاءِ دنيا جو اهم‌ترين شخص آهيان. جيتوڻيڪ مان اهو ڪونہ ٿو وساريان تہ هن اٿاهہ دنيا ۾ منهنجي حيثيت ئي ڪهڙي آهي، ۽ جي مان پيدا ئي نہ ٿيان ها تہ ان ۾ ڪهڙو فرق پوي ها!

مان پنهنجي لکڻين کي وقتي اهميت ضرور ڏيان ٿو. مان سمجهان ٿو تہ گهڻير ليکڪ ڪڏهن بہ اهو ڪونہ سوچيندا آهن، تہ سندن تحريرن جي سندن موت کان پوءِ ڪهڙي گت ٿيندي. ليکڪ لاءِ اهو خيال بہ ڏاڍو خوش ڪندڙ آهي، تہ ڪجھ نسل سندس ڪتاب کي دلچسپيءَ سان پڙهندا ۽ ملڪ جي ادبي تاريخ ۾ هن جو نالو بہ شامل ڪيو ويندو. مون کي تہ ايتري مقبوليت حاصل ٿيڻ ۾ بہ شڪ آهي. ڇو تہ مون پنهنجي حياتيءَ ۾ ئي اهڙا اديب ڏٺا آهن، جن مون کان وڌيڪ ادبي دنيا ۾ ٿرٿلو مچايو هو: پر اڄ هو ڪنهن کي بہ ياد ڪونہ آهن.

جڏهن مان ننڍو هوس تڏهن جارج ميريڊٿ (George Meredith) ۽ ٿامس هارڊي (Thomas Hardy) جا ڪتاب ڏاڍي شوق سان پڙهيا ويندا هئا: پر اڄڪلھ جي نئين ٽهيءَ

وارن لاءِ انهن ڪتابن ۾ ڪا ڪشش ڪانہ رهي آهي. ٿي سگهي ٿو تہ ڪنهن نقاد جي هنن جي ڪمن جي باري ۾ ڪنهن مضمون لکڻ ڪري، ڪو لئبرريءَ مان وڃي سندن ڪو ڪتاب کيرائي پڙهي؛ پر هنن جا ڪتاب اهڙي شوق سان ڪونہ پڙهيا ويندا، جهڙي ريت Gulliver's Travels يا Tristan Shandy يا Tom Jones جهڙا ڪتاب پڙهيا ٿا وڃن.

ايندڙ صفحن ۾ مون پنهنجا رايا لکيا آهن. پڙهندڙ انهن کي قبول ڪري يا ڇڏي ڏئي، اهو سندس مرضيءَ ۽ راءِ تي ڇڏيان ٿو. جيڪڏهن کو ذوق وارو، ڏيرج سان هي سڄو ڪتاب پڙهي ويو، تہ پوءِ ڪيس سمجهہ ۾ اچي ويندو، تہ مون کي صرف هڪ ڳالهہ جي پڪ آهي- آها هيءَ آهي تہ "تمام ڪي ٿوريون ڳالهيون آهن، جي يقيني ٿي سگهن ٿيون."

6- منهنجا وڏا

مون لکڻ ائين شروع ڪيو ڇڻ تہ منهنجي لاءِ اها بلڪل سياويڪ چيز هئي. جڏن بدڪ پاڻيءَ ڏانهن وڃي، تڏن ٿيو منهنجو لکڻ ڏانهن لاڙو. مون کي اڄ ڏينهن تائين پنهنجي اديب ٿيڻ تي اچرج لڳندو آهي. ان جو سبب تہ اجهل شوق آهي، پر اهڙو شوق مون ۾ جاڳيو ڪيئن؟ ڇو تہ سؤ سالن کان وٺي منهنجا ابا-ڏاڏا وڪيل ٿي پئي رهيا آهن. منهنجو ڏاڏو Incorporated Law Society جي بن پاڻي وجهندڙن مان هڪ هو. برٽش ميوزم ۾ هن جي لکيل ڪتابن جي ڏگهي فهرست موجود آهي. هن صرف هڪڙو اهڙو ڪتاب لکيو، جو قانوني قسم جو نہ هو. هي سندس انهن مضمونن جو مجموعو هو، جي هن ان وقت جي مشهور مخزنن ۾ لکيا هئا. اهو ڪتاب مون هڪ دفعو ڏٺو ضرور هو، پر ايتري لاءِ وقت ملي ڪونہ سگهيو جو پڙهان ها ۽ نہ اڄ ڏينهن تائين پڙهيو اٿم. دل چوي ٿي تہ اهو پڙهان ها. ان مان ٿورو گهڻو اهو پتو لڳيم ها تہ هو ڪهڙي قسم جو ماڻهو هو. هو مٿين سوسائٽيءَ جو سيڪريٽري ٿي رهيو. انهيءَ خدمت جي بدلي ۾ هن کي چانديءَ جا ٿانوَ سوغات ڪري ڏنا ويا، جي اڄ بہ محفوظ رکيا آهن.

هڪڙي پوڙهي وڪيل کان پنهنجي ڏاڏي بابت هڪ واقعو ٻڌم. هڪڙي دعوت ۾ ڏاڏو خصوصي مهمان جي حيثيت ۾ آيل هجي. ڪاڏي ڪائيندي سندس آڏو پٽاٽن جي ٿالهي رکي وئي. هي پٽاٽا کل سميت رڌل هئا. ڏاڏو پرئي ميڙ مان اٿيو ۽ هڪ-هڪ پٽاٽو ڪري ديوار تي ٽنگيل تصويرن کي هڻندو ويو. مون وڪيل کان پڇيو تہ پوءِ پلا ان جو حاضرين تي ڪهڙو اثر ٿيو؟ چيائين تہ حاضرين مان ڪنهن هن ڏي نهاريو بہ ڪين، ڄڻ تہ ڪجهہ ٿيو ئي ڪين، ۽ ڏاڏو وري اچي ويٺو ۽ کائڻ کي لڳي ويو.

هن وڪيل مون کي اهو بہ ٻڌايو تہ هن پنهنجي چمار ۾ ڏاڏي جهڙو بدشڪل انسان ڪونہ ڏٺو هو. مان ڏاڏي جي تصوير ڏسڻ لاءِ سوسائٽيءَ جي عمارت ۾ ويس. جيڪڏهن وڪيل جو چوڻ سچ هو تہ پوءِ نقاش، ڏاڏي جي مورت چٽڻ ۾ چاپلوسيءَ کان ڪم ورتو آهي. ڇو تہ هن جي شڪل ڪافي شاندار نڪتل نظر آيم.

7- منهنجا ماءُ-پيءُ

مان اڃا ننڍڙوئي هوس جو يتيم ٿي پيس. منهنجي ماءُ ان وقت وفات ڪئي جڏهن مان ٽن سالن جو هوس، ۽ پيءُ جي موت وقت منهنجي عمر ڏهه ورهيه هئي. ان ڪري مون کي سندن ڪا يادگيري ڪانهي. پر وٽان ٻڌل ڳالهين مان ئي هنن جون خبرون پيون اٿم.

الاءِ ڇهڙو ڪارڻ هو، شايد مون جهڙي بيآرامي هئس، جو بابو انگلنڊ ڇڏي، پئرس ۾ انگريزي سفارتخاني ۾ وڃي صلاحڪار ٿيو. هن کي سير سفر جو ڏاڍو شوق هو. هو ترڪي، يونان، ايشيا مائنر ۽ آفريڪا ۾ موراڪو تائين ويو. اتان ڪيتريون ئي عجيب غريب شيون آندائين. شاديءَ وقت هن جي عمر چاليهه سال هئي، ۽ امڙ ويهن ڪان ننڍي هئي. هوءَ ڏاڍي سهڻي ڇوڪري هئي ۽ بابو بي ڊولو هو. مون ٻڌو آهي ته پئرس ۾ هن جوڙي کي چوندا ئي هئا "حسن ۽ حيوان."

منهنجي ماءُ جو پيءُ فوج ۾ عملدار هو ۽ هندستان ۾ وفات ڪيائين. هن جي ماءُ ڏاڍين خوبين واري هئي. دولت جي به هن وٽ گهٽتائي ڪونه هئي. هوءَ پئرس ۾ اچي ويئي. هن ڪي ناول لکيا ۽ ڪجهه راڳن جا سُر ٺاهيائين. هن جون اهي تخليقون ڪافي هرواسي ٿيون.

منهنجي ماءُ قد جي پوري پني هئي، هن جون اکيون پوريون ۽ وار سونهري رنگ جا هئا. هن جا نقش وڏندڙ ۽ چهڙي چمڪندڙ هئي. هن جي هڪڙي ساهيڙيءَ مون کي ٻڌايو ته هن منهنجي ماءُ کي چيو ته "تون اهڙي حسين آهين جو تنهنجا ڪيترائي پروانا موجود آهن، پوءِ تون صرف هن بدصورت مڙس جو ڪلهو ڇو ٿي پرين؟" ان تي اسان جواب ڏنو "چاڪاڻ ته هو منهنجا جذبات ڪونه ٿو ڏکوئي."

مون سندس هٿ جو لکيل هڪ خط ڏٺو، جو چاچي جي ڪاغذن ۾ موجود هو. چاچو پادري هو. اسان کيس لکيو هو ته هو سندس هڪ پار پنهنجي گود ۾ وٺي. هن جو خيال هو ته ائين ڪرڻ سان ٻار جو دين دنيا ۾ ڀلو ٿيندو. هن کي ڪتاب پڙهڻ سان عشق هو. هن جا ڪيٽ ڪتابن سان ڀريل هئا.

کيس ڦڦڙن جي سِلهه ٿي پئي. مون کي ياد آهي ته شام جو اسان جي گهر جي ٻاهران گڏهين جي قطار اچي بيهندي هئي. ان وقت گڏهن جي کير کي سلهه جو بهترين علاج سمجهيو ويندو هو. هڪ ڀيري، جڏهن ڦڦڙن مان رت اوڻ بند نه ٿي ٿيس ۽ پنهنجي ٻچائي ويجهي نظر آيس، تڏهن خيال ٿيس ته جڏهن سندس پٽ وڏا ٿيندا، تڏهن ضرور اهو سوچيندا ته سندن ماءُ ڪهڙي شڪل صورت جي هئي. سو نوڪريائيءَ کي گهرايائين ۽ بهترين لباس پهري پنهنجو فوٽو ڪيارايائين.

هن کي ڇهه پٽ ٿيا ۽ ويم ڪندي ئي دم ڏنائين. ان وقت ڊاڪٽرن جو خيال هو ته سلهه واري عورت لاءِ حمل سان ٿيڻ ڪارائتو آهي. موت وقت هوءَ 38 سالن جي هئي.

اما جي مرڻ کان پوءِ هن جي نوڪريائيءَ مون کي پاليو. ان کان اڳ منهنجي سنپال فرينچ داين جي حوالي هئي. ان ڪري مان فرينچ ۽ انگريزي گاڏڙ ساڏڙ ڳالهائيندو هوس. بابو سٺي سڀاءَ وارو انسان هو، اونهاري ۾ رهڻ واسطي جڳهه جوڙايائين. هي گهر ٻهاڙيءَ جي چوٽيءَ تي هو ۽ وڻندڙ نظارن جي وچ ۾. ٻري کان پئرس نظر ايندو هو، پرسان ندي ٿي وهي، جنهن جي ڪناري تي هڪ سهڻو ڳوٺ هو. گهر ڏاڍو عمدي سامان سان سينگاريل هو. ان ۾ ٻين ملڪن مان آندل قديم شيون به رکيل هيون. انهن ۾ بدنظر کان بچڻ لاءِ هڪ نشان به هو، جو هن ڪتاب جي پوش تي ڇپيل آهي.

8- لکڻ سکڻ

مون کي فرينچ اسڪول مان ڪڍي، انگريزي سکڻ لاءِ هڪ پادريءَ وٽ ڇڏيو ويو. هن جو مون کي انگريزي سيکارڻ جو طريقو اهو هو، جو هو مون کي اخبار مان ماراماري رتوڇاڻ واريون دلچسپ خبرون پڙهي ٻڌائڻ لاءِ چوندو هو. پوءِ مان اسڪول ۾ داخل ٿيس. اتي ڪلاس ۾ شاگرد منهنجي انگريزي لفظن جي اچارن تي وڏا ٽهڪ ڏئي کلندا هئا.

مون کي اسڪول ۾ تہ صحيح نموني جملا لکڻ جي هدايت ڪنهن ڪانہ ڪئي، پر زندگيءَ ۾ مون بہ پيرا انگريزيءَ جو سبق حاصل ڪيو آهي: پر اهو سبق ايترو دير سان حاصل ٿيا اٿم، جو شايد مان ان مان فائدو وٺي نہ سگهان.

پهريون سبق ڪجهہ سال اڳ مليم. مان لنڊن ۾ ڪجهہ وقت ترسيل هوس. هڪ نوجوان ڇوڪريءَ کي پنهنجو سيڪريٽري مقرر ڪيو هوم. هوءَ لڄاري ۽ سوچاري هئي، ۽ هڪ پرڻيل شخص سان عشقبازي پئي ڪيائين. مان هڪ ڇنڇر تي هن کي پنهنجي ڪتاب Cakes and Ale جو ٽائيپ ٿيل مسودو ڏنو، تہ آچر ڏينهن پنهنجي گهر ۾ ان کي درست ڪري اچي. منهنجو مطلب هو تہ Typist جي هجي ۾ غلطيون ڪيون هجن، تہ انهن جي هجي صحيح ڪري لکي، پر هن منهنجي چوڻ جو مطلب ٻيو ڪڍيو. سومر ڏينهن صبح جو جڏهن هوءَ آئي تہ مسودي سان گڏ درستين جا اٺ وڏا صفحا بہ ڳنڍيل هئا. پهرين تہ ٿوري چڙ آيم، پر پوءِ خيال آيم تہ ممڪن آهي تہ ڇوڪريءَ جيڪا محنت ڪئي آهي ان مان، مان ڪو فائدو وٺي سگهان. ويهي اهي درستيون پڙهيم. مان سمجهان ٿو تہ هن ڪنهن ڪاليج ۾ باقاعدي انگريزيءَ جي تعليم حاصل ڪئي هئي، ۽ گرامر کي ڏيان ۾ رکي منهنجون غلطيون ڪڍيون هئائين، جئن سنڌس پروفيسرن هن جي مضمون مان چڪون ڪڍيون هونديون.

هن ڇوڪريءَ جو خيال هو تہ هڪ ئي صفحي تي ساڳيو لفظ ٻہ دفعا استعمال نہ ڪيو وڃي. ان ڪري هر اهڙي لفظ لاءِ ٻيو هم معنيٰ لفظ ڏنو هئائين. منهنجا ڪي جملا ڏهن-ڏهن قطارن ۾ لکيل هئا. انهن لاءِ لکيو هئائين، تہ انهن کي ڀڃي ننڍا ننڍا جملا لکڻ گهرجن. ڪٿي مون اڌ دم ڏنو هو، تہ ان لاءِ لکيو هئائين، پورو دم هڻڻ جڳائي. ڪٿي مون ٻيهڪ جي

نشاني ڏني هئي تہ لکيو هئائين تہ ”اهو پراڻو طريقو آهي.“ مون کي کل هن جي اِن چڀندڙ سوال تي آئي تہ ”توهان کي پنهنجي لکيل حقيقتن تي يقين آهي؟“

پيو سبق هڪ پروفيسر کان مليم. اسين ٻئي گڏ رهندا هئاسين. ان وقت مون پنهنجي هڪ ٻئي ڪتاب جي مسودي ۾ درستيون پئي ڪيون. هن اهو پڙهڻ جي سڌ ڏيکاري. مان ٿورو هٻڪيس، ڇو تہ خبر هئم تہ هن جي پرکڻ جي ڪسوٽي تمام اوچي آهي. تنهن کان سواء هن قديم ادب کي وڏيڪ اهميت ٿي ڏني ۽ منهنجي خيال موجب موجوده ادب جو پورو پارکو نہ هو. مون پنهنجي ڪتاب کي بهتر کان بهتر بڻائڻ ٿي چاهيو. ان ڪري خيال ڪيم تہ ممڪن آهي تہ هن جي ٽيڪا ٽپڻي ڪارائتي ثابت ٿئي. هن تمام هلڪي تنقيد ڪئي. هن ٻوليءَ جي سهڻائيءَ تي وڏيڪ زور ڏنو، هن جو خيال هو تہ هرهڪ لفظ ڇنڊي ڇاڻي ڪتب آڻجي. ان سان گڏ اهو بہ ضروري آهي تہ اهي لفظ مصنف جي مدعا بہ چڱيءَ طرح ظاهر ڪن.

لنڊي هوندي جي مان اهڙن استادن وٽ پڙهان ها، تہ شايد گهڻو ڪجھ حاصل ڪري سگهان ها!

9- لفظ ۽ جملا

مون کي سڀ ڪجھ پنهنجي منهن سکڻو پيو. مون پنهنجون شروع ۾ لکيل ڪهاڻيون پڙهيون، ان خيال کان تہ ان وقت منهنجا ڪهڙا لاڙا هئا. انهن ۾ هلڪڙائي ۽ جوشيليون ڳالهيون آهن؛ پر اها منهنجي عمر جي گهُر هئي. هيئر مون کي رڳو پنهنجي لکڻ جي طريقي جو بيان ڪرڻو آهي. نظر ائين ٿو اچي، تہ مون منجھ سنئين سڌي گفتگو لکڻ لاء سياڻيڪ چتائي ۽ ڏانءُ موجود هو.

ان وقت جي مشهور ناٽڪ نويس هينري آرٿر جونس (Henry Arthur Jones) جڏهن منهنجو پهريون ناول پڙهيو، تڏهن هڪ دوست کي چيائين تہ هي ليکڪ ٿوري عرصي اندر پرک ناٽڪ نويس ٿي ويندو. مان ڀانيان ٿو تہ هو منهنجي نظارن کي چِٽائيءَ سان ۽ اثرائتي نموني چٽڻ جي ذات ڏسي چڪو هو.

ڪتابن ۾ منهنجي ٻولي رواجي هئي، گهڻا ۽ جدا جدا لفظ بہ استعمال ڪونہ ڪيا هوم. گرامر جي خيال کان خاميون هيون ۽ محاورا بہ ڀراوا ڪتب آندا هوم؛ پر لکڻ مون لاء ساهہ کڻڻ وانگر سياڻيڪ ڳالهہ هئي. بس لکندو ٿي ويس ۽ اهو سوچڻ لاء ڪونہ ٿي رُڪيس، تہ خراب لکي رهيو آهيان يا سٺو. ڪيترن سالن کان پوء وڃي احساس ٿيم تہ لکڻ هڪ نازڪ فن آهي، جنهن کي حاصل ڪرڻ لاء ڏينهن رات پوري دل ۽ دماغ سان پورهيو ڪرڻ گهرجي. اهو احساس مون کي ان وقت ٿيو، جڏهن پنهنجي خيالن کي لفظي شڪل ڏيڻ لاء ڏکيائي محسوس ڪيم. گفتگو تہ مان ڏاڍي رواليءَ سان لکي ويندو هوس، پر بياني مضمون وقت ڏاڍو مونجهارو ٿيندو هوم. پہ جملا لکڻ لاء پہ پہ، ٿي ٿي ڪلاڪ دماغ کي ولوڙڻو پوندو هو.

پوءِ پنهنجو پاڻ کي لکڻ سيکارڻ لاءِ پڪو پهه پچايم. بدقسمتيءَ سان کوبہ مون کي مدد ڪرڻ وارو نہ هو. مون ڪيترين ئي ڇڪون کيون. جيڪڏهن مٿي ذڪر ڪيل پروفيسر جهڙو ڪو استاد ملي ها، تہ منهنجو الاهي وقت بچي پوي ها. اهڙو استاد مون کي آسانيءَ سان ڏس لائي سگهي ها. هو منهنجي خوبين ۽ رغبتن کي پائي، صحيح نموني رهبري ڪري ها، ۽ مون کي پنهنجي طرف اجائي محنت نہ ڪرڻي پوي ها. ان وقت رنگارنگي نثر پسند ڪيو ٿي ويو. ڪنن کي وڻندڙ لفظ ۽ سهڻا جملا.

مون ڏٺو تہ مان لفظن جي معاملي ۾ سڃو آهيان، سو برٽش ميوزم ۾ وڃي ڏينهن جا ڏينهن وڏا وڏا ڪتاب اٿلايم پٿلايم. انهن مان چونڊي چونڊي لفظ، محاورا ۽ اصطلاح لکندو ويس، ۽ هڪ وڏو نوٽبڪ پري ڇڏيم. پر اڄ تائين ان نوٽبڪ مان فائدو ڪونہ ورتو اٿم. ڪوبہ اهڙي بيوقوفي ڪرڻ چاهي، تہ اهو نوٽبڪ اڄ بہ مون وٽ رکيو آهي.

مون انجيل مان بہ انهيءَ خيال کان ڪيترائي ٽڪرا نقل ڪيا. جيريمي ٽيلر (Jeremy Taylor) جو ڪتاب (Holydying) پڙهي، ان مان ڪي ٽڪرا ياد ڪري لکندو هوس.

انهن ڪوششن جي نتيجي ۾ مون (The Land of Blessed Virgin) ڪتاب لکيو.

اهو ڪتاب تازو پڙهيم. مون کي اصل مزو ڪونہ ڏنائين. لفظن ۽ جملن جو رنگارنگي چمن آهي، پر فن جي لحاظ کان گهٽي قدر جي لائق ڪونهي.

10- ٽي خوبيون

ساڳيءَ طرح مون (Swift) جي لکيل ڪتاب The tale of a tub جا ڪيترا ٽڪرا نقل ڪري لکيا. وري اهي ياد ڪري، حافظي مان وري وري لکندو رهيس. مون هن جي جملن ۾ لفظن جي مٽا سٽا ڪئي؛ پر مون ڏٺو تہ هن جي استعمال ڪيل لفظن جي، پيا لفظ جڳهہ وٺي نہ ٿي سگهيا. هن جو نثر هر نموني مڪمل هو.

ائين ڪرڻ سان فائدو ٿيم. منهنجي انگريزي گهڻو سڌري وئي؛ پر منهنجي دل انهيءَ طريقي سان لکڻ مان ڪٽي ٿي پئي ۽ پورا پنج سال مون ڪوبہ ناول ڪونہ لکيو، صرف ناٽڪ لکيم. هاڻي منهنجو سڄي انگريزي لکڻ ۾ نالي پيدا ڪرڻ جو شوق ختم ٿي چڪو هو. لفظن جي جملن جي چار ۾ مان ڦاسي نہ سگهيس. مون پوليءَ جي جهالر کان سواءِ سادي ۽ سٺين سڌي نموني لکڻ ٿي چاهيو. مون کي اهترو تہ گهڻو چوڻو هو، جو لفظن جي هيرڦير ۾ وقت وڃائي نہ ٿي سگهيس. مون فقط حقيقتن کي ڪاغذ تي قلمبند ڪرڻ ٿي چاهيو. مون اهو ناممڪن ارادو ڪري، ڪتاب شروع ڪيو، تہ ان ۾ ڪابہ صفت (Adjective) ڪتب ڪونہ آڻيندس. مون خيال ڪيو تہ جي تز لفظ ملي وڃي، تہ بيالي صفت ڏيڻ جي ڪهڙي ضرورت آهي. مون سمجهيو تہ منهنجو هيءُ ڪتاب هڪ تمام ڏکي تار ٿيندو، جنهن ۾ ڪفايت جي خيال کان اهڙا سڀ لفظ ترڪ ڪيا ويندا، جي مطلب ظاهر ڪرڻ لاءِ ضروري نہ هوندا. مون اهو ڪتاب

ڇڄڻ ڪان پوءِ وري نہ پڙهيو آهي. پتو ناهي تہ مان پنهنجي مقرر ڪيل مقصد ۾ ڪيتري قدر ڪامياب ويس، پر مان سمجهان ٿو تہ ان ڪان اڳ مون ڪتاب جهڙي سياويڪ شيءِ نہ لکي هئي، پر اها پڪ اٿم تہ ان ۾ گرامر جون گهڻيون غلطيون آهن.

ان ڪان پوءِ مان بهتر لکڻيءِ جو آدم ڪندو رهيو آهيان. مون کي خبر هئي تہ مون ۾ شاعرائيون خوبيون ڪونہ آهن. منهنجو لفظن جو ذخيرو بہ محدود هو. تشبيهن جي ذات ڪان بہ وانجهيل هوس. خيالن جو اوچو پرواز بہ منهنجي وت ڪان ٻاهر هو. ٻين اديبن جون اهي خاصيتون مان ساراهيندو ضرور هوس. هنن جو لفظن جي خوبصورت لباس ۾ پنهنجا خيال پيش ڪرڻ، دل کي وڻندڙ عجيب غريب تشبيهون ڏيڻ — پر مان پنهنجن ليکن ۾ اهڙو ٺٺ پيدا ڪري نہ ٿي سگهيس ۽ مان اهڙين ڳالهين لاءِ جتن ڪرڻ ڪان ٽڪجي پيو هوس، جي مان پنهنجي طبيعت پٽاندر آسانيءَ سان ڪري نہ ٿي سگهيس.

مون کي وري شين کي جاچڻ ۽ پرکڻ جي غيرمعمولي ذات مليل هئي. مون کي شين ۾ اهڙيون ڳالهيون نظر اينديون هيون، جن طرف ٻين جو ڌيان ئي ڪونہ ڇڪبو هو. مان جيڪي ڏسندو هوس، اهو نهايت چٽائيءَ سان لکي سگهندو هوس.

مان ان نتيجي تي پهتو آهيان، تہ سٺي لکڻيءِ ۾ ٽي خوبيون هجڻ گهرجن: پهرين چٽائي، ٻي سادگي ۽ ٽين آچارن جي سهڻائي ۽ سولائي.

11- چٽائي

مون کي انهن ليکڪن تي چڙ ايندي آهي جي چوندا آهن، تہ ائين لکجي جو ان جي معنيٰ سمجهڻ لاءِ پڙهندڙ کي پنهنجي دماغ تي زور ڏيڻ جي ضرورت محسوس ٿئي.

حقيقت هيءَ آهي تہ وڏا وڏا فيلسوف بہ دشوار مسئلن ۽ ويچارن کي ڏاڍي آسان ۽ چٽي نموني ظاهر ڪري سگهن ٿا. هيوم (Hume) جي خيالن جي تہ تائين ممڪن آهي تہ هرڪو پهچي نہ سگهي، پر هن جي لکيل جملي جي معنيٰ ٿورو پڙهيل بہ سولائيءَ سان سمجهي سگهي ٿو. ٻئي هڪ فيلسوف برڪلي (Berkeley) جهڙي صاف ۽ سٺي انگريزي ڪنهن مشڪل سان ئي لکي هوندي.

منجهيل ۽ اڻ چٽي لکڻ جا بہ سبب آهن. پهريون آهي بيپرواهي. ڪن اديبن پنهنجو مطلب چٽائيءَ سان لکڻ، سکڻ جي تڪليف ئي ڪانہ ورتي آهي. انهن ۾ اڄڪلهہ جا فيلسوف، سائنسدان ۽ خود نقاد اچي وڃن ٿا. جيتوڻيڪ هنن وڏن وڏن ليکڪن جا وڏا وڏا ڪتاب پڙهيا هوندا آهن، پر هنن ٻوليءَ جي موزونيت طرف ڪو بہ ڌيان ڪونہ ڏنو هوندو آهي. سندن مطلب سمجهڻ لاءِ توهان کي ساڳيو جملو وري وري پڙهڻ جي ضرورت محسوس ٿيندي، يا تہ توهين ان جملي مان هڪ جو ٻيو مطلب ڪيندا.

ٻيو منجهيل لکڻيءَ جو ڪارڻ اهو آهي، تہ لکندڙ جو ڪجهہ لکندو آهي، ان جي معنيٰ جي ڪيس بہ پڪ ڪانہ هوندي آهي. سندس دماغ ۾ ڪو اڻ-لکو خيال پيدا ٿيندو آهي،

جنهن تي هو سستيءَ سببان، يا نااهليت ڪري وڌيڪ ويچاري ڪونہ سگهندو آهي. ان ڪري اهو خيال هو خود بہ صاف طرح سُلجهائي ڪونہ سگهندو آهي. ظاهر آهي اهڙيءَ حالت ۾ هو پنهنجو اهو خيال صحيح ۽ چڱي نموني ڪيئن پيش ڪري سگهندو!

گهڻا ليکڪ لکڻ کان اڳ نہ، پر لکڻ وقت سوچيندا آهن. قلم مان ٿي هنن جا خيال اُڀرن ٿا. ڪوبہ هڪ پيرو پٺي تي اچي وڃي ٿو، تہ پوءِ ان ۾ ڦيرڦار ڪرڻ ڏکيو ٿيو پوي. لکيل لفظن ۾ جادو ٿيندو آهي. لکندڙ ان ۾ عجيب چِڪ ۽ خوشي محسوس ڪندو آهي.

ڪي اديب وري سوچيندا آهن، تہ ”اسين ڪو جهڙا تهڙا ليکڪ تہ ڪونہ آهيون، جو اسان جي لکڻي هرڪو ڪوري موچي سولائيءَ سان سمجهي وڃي.“ جيتوڻيڪ سچ اهو آهي، تہ وڏَ سندن دماغ ۾ ٿي هوندي آهي، جو هو پنهنجن خيالن جي بہ چِٽِي تصوير چٽي ڪونہ سگهندا آهن. بيوقوف انسان ٿي لفظن ۾ ظاهري ۽ باطني معنا الڳ ڳولڻ جي ڪوشش ڪندا آهن.

12- سادگي

سادگي، چٽائيءَ وانگر پڌرو ڳڻ نہ آهي. جيئن تہ مون وٽ لفظن جي ذخيري جي اثاث آهي، ان ڪري سادگيءَ وارو ڳڻ حاصل ڪرڻ لاءِ جاکوڙيندو رهيو آهيان. جن وٽ لفظن جي گهڻائي ۽ سونهن آهي، تن ڪي ساراهڻ کان رهي نہ ٿو سگهجي. هنن جا چونڊ چونڊ لفظ استعمال ڪرڻ ائين ٿا لڳن، جيئن لڙيءَ ۾ موتي پوئجن. انهن جي پڙهڻ سان ڪنن کي موسيقيءَ وارو مزو ملندو آهي؛ پر انهن جو اثر دماغ کان وڌيڪ موجي حواسن تي پوي ٿو. لفظن جي موسيقيت ۾ ڪر ٿي وڃڻ ڪري، ماڻهو انهن جي معنا ۽ مطلب طرف گهٽ ڌيان ڏئي ٿو؛ پر لفظ بہ تکا تير آهن، انهن جو وجود انهن جي معنا ڪري آهي، جيڪڏهن معنا طرف ڌيان ڏنو نہ ويو، تہ لفظن جو هئڻ بيڪار ٿي ويندو.

خسيس خيالن کي لکڻ لاءِ سهڻن لفظن جو لباس نہ ٿو سونهي.

هرڪو ليکڪ لفظن جي ذخيري سان مالامال ٿي نہ ٿو سگهي، پر هو پنهنجي جفاڪشي ۽ جاکوڙ سان پنهنجي تحريرن ۾ سادگي پيدا ڪري سگهي ٿو.

منجهيل دماغ وارو منجهيل نموني لکندو، پورالو اديب پورالي نموني لکندو، تيزفهم اديب جي دماغ ۾ لکڻ وقت ايترا تہ خيال اچي ڪٺا ٿيندا آهن جو، جي هن ضابطي سان نہ لکيو تہ سندس ساري لکڻي مثالن ۽ تشبيهن سان پُرجي ويندي.

13- اُچارن جي سهڻائي ۽ سولائي

لفظ اهڙا ڪتب آڻجن، جن جو آواز ڪنن لاءِ وڻندڙ هجي. گهڻا ليکڪ توڙي پڙهندڙ ان ذوق کان خالي هوندا آهن.

شاعر حرف تجنيس (Alliteration) ڏاڍي ڪتب آڻيندا آهن؛ پر منهنجي خيال ۾ نثر ۾ ان جو استعمال سٺو نہ ٿو لڳي.

لفظن کي وزن آهي، آواز آهي ۽ صورت آهي. جڏهن لفظن جون اهي ڳالهيون ڳڻي کڻي ٿيون، تڏهن ئي اهو جملو ڏسڻ ۾ وڻندو ۽ پڙهڻ ۾ مزو ڏيندو.

انگريزي نثر جا ڪيترائي ڪتاب پڙهيا اٿم، پر انهن مان ڪو لاڀ حاصل ڪري ڪونه سگهيو آهيان، ڇو ته مصنفن پنهنجو مطلب چٽيءَ طرح بيان نه ڪيو هو.

Fowler's Dictionary of Modern English Usage هڪ اهڙو ڪتاب آهي، جنهن مان هرڪو گهڻو ڪجهه سکي سگهي ٿو. هن جي لکڻيءَ ۾ سادگي ۽ چٽائي آهي. هن ڏاڍا موزون اصطلاح ۽ محاورا استعمال ڪيا آهن، پر هن لفظن جي آواز طرف ذرو به توجهه ڪونه ڏنو آهي. اهي ڪڏهن ڪڏهن ڪنن تي بوجو محسوس ٿين ٿا.

لکڻ ۾ گرامر جو خيال رکڻ بيحد لازمي آهي: پر گرامر کي ڇهڻي پوڻ سان لکڻيءَ ۾ مزو نه رهندو. مان اُنين نه لکندو آهيان، جيئن لکڻ چاهيندو آهيان، پر اُئين لکندو آهيان، جيئن لکي سگهندو آهيان. ڪڏهن ڪڏهن مون کي هڪ صفحي، هڪ جملي يا هڪ لفظ لکڻ لاءِ ڪلاڪن جا ڪلاڪ مٿو مارڻو پوندو آهي.

فرينچ ليکڪا ڪاليٽ (Collette) جا ڪتاب پڙهي مان سمجهندو هوس، ته هن جي لکڻي اهڙي سياويڪ آهي، جو هن کي لکڻ ۾ نه محنت ڪرڻي پوندي هوندي ۽ نه وقت ضايع ٿيندو هوندو: پر مون کي ڪانئس اهو ٻڌي اچرج لڳو، ته هن کي هرچيز ڪيترائي ڀيرا وري وري لکڻي پوندي هئي، ۽ هڪ صفحي لکڻ ۾ پورو ڏينهن خرچ ٿي ويندو هو.

14- هر دور جي ٻولي

مون ٻڌو آهي ته اناطول فرانس (Anatole France) سترهين صديءَ جي جن ليکڪن جو مداح هو، انهن جي لفظن ۽ لکڻيءَ جي طرز جي نقل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو هو. شايد ان ڪري ئي هن جي سهڻي ۽ سليس فرينچ ۾ اثر گهٽ آهي.

ٻولي ڪٿي سادي هجي، پر جي اها خاص انداز ۾ نه لکي ويندي ته ان ۾ زور نه رهندو. هر دور ۾ لکڻ جو انداز الڳ ٿيندو آهي، ۽ ان دور جي مروج انداز ۾ ئي لکڻ گهرجي. ٻولي هڪ جيئري وٿ آهي ۽ هميشه ڦرندي گهرندي رهي ٿي. تمام گهڻو اڳ ٿي گذريل مصنفن جي نموني ۾ لکڻ جي ڪوشش ڪرڻ ڪري، لکڻيءَ ۾ تصنع پيدا ٿي پوي ٿو. مان کي اهڙا لفظ يا اصطلاح استعمال ڪرڻ ڪان نه هٻڪندس، جي ظاهري طرح بازاري ۽ هلڪا هجن: پر جن ذريعي مان پنهنجو مطلب چٽائيءَ سان بيان ڪري سگهان ٿو، ۽ پڙهندڙ کي حقيقتن سمجهڻ ۾ سولائي ٿئي ٿي.

جيڪڏهن لکڻ جو طريقو سٺو آهي، ته پوءِ ان ۾ نوان لفظ ۽ چالو اصطلاح برا نه لڳندا. مان نازڪ خياليءَ کان وڌيڪ رواجي ڳالهيون لکڻ پسند ٿو ڪريان. نيٺ به ته زندگي رواجي ڳالهين سان ڀريل آهي ۽ اديب جو واسطو زندگيءَ سان آهي.

اسان انگريز اديبن کي، آمريڪا جي اديبن کان گھڻو ڪجھ سکڻو آهي. ڇو ته آمريڪي اديب پنهنجي ماضيءَ جي اديبن جي لکڻ جي نموني جو نقل ڪو نه ٿا ڪن، جئن اسان وٽ دستور ٿي ويو آهي. هنن جون لکيون سندن آسپاس ٿيندڙ گفتگوءَ کان متاثر ٿين ٿيون. انهن ليکن ۾ اهي لفظ ڪتب آيل آهن جي ساڌهو عام طرح ڳالهائين ٿا، ان ڪري اهي ليک زوردار ۽ اثرائتا به آهن.

ان معاملي ۾ اخبارون ڏاڍو ڪمائتيون ٿي سگهن ٿيون. انهن ۾ ڏيهاڙي ڪم ايندڙ ۽ مروج ٻولي استعمال ٿئي ٿي. انهن ۾ حاضر دور جي واقعن ۽ وٿن جا نالا ۽ نين نين شين جا نوان نوان نالا معلوم ٿي سگهن ٿا. اخبارن مان دنيا ۾ ٿيندڙ واقعن کي بيان ڪرڻ جو ڍنگ به سکي سگهجي ٿو. آمريڪا جا گھڻ اديب اخبارن جا خاطو، عيوضي ۽ ايڊيٽر ٿي رهي چڪا آهن.

•

عوام جي احساس کي، عوام جي ٻوليءَ ۾ شعري روپ ڏيڻ واري خوددار شاعر عبدالڪريم گدائيءَ کي، اڌ رنگ جي موذي جهڙپ عوام کان کسي ورتو. گدائي خوش فڪر ۽ خوش گو شاعر هئڻ سان گڏوگڏ سٺو صحافي ۽ اديب پڻ هو. خلافت هلچل ۾ عملي ڀهرو وٺي سياسي زندگيءَ جي ابتدا ڪيائين. سدائين آهوني لکيائين، جيڪو سچ سمجهيائين. قصيدي گوئي ۽ درٻارداري سندس مزاج ۾ نه هئي. 'گدائي' تخلص اختيار ڪيائين ۽ عملي طور تي 'مولائي' رهيو.

سندس وفات جو ڏک تهائين وڌيو وجي، جو سنڌي ٻوليءَ جي هن مجيل شاعر جي موت جي خبر به صحيح نموني اخبارن ۾ نه ڇپي وئي؛ ايستائين جو ريڊيو ۽ ٽي.وي تان سندس وفات جي خبر به نشر نه ٿي؛ پر ان سان ڇا ٿو ٿئي! ڇا عوام ان شاعر کي وساري ڇڏيندا، جنهن سندن جذبن کي زبان ڏني هئي. ثقافتي پرماريت خلاف جاکوڙ به اقتصادي پرماريت خلاف جاکوڙ جو ڀاڱو آهي -- ان جاکوڙ کي تيز ڪري اسين گدائيءَ سان پنهنجي سڪ ۽ اکير جو اظهار ڪري سگهون ٿا.

(- الفتح، 1978/10/3)

فورم

الهداد ٻوهيو

آڳاٽو جڏهن توهان 'مهراڻ' جي ايڊيٽر جي عهدي جي چارج سنڀالي هئي، توهان جو خط آيو هو. مان ايترو به لکي نه سگهيو هوس ته: خط ڀهتو مهرباني، پر ايتري ذري جيتريءَ ڳالهه لکڻ لاءِ ويٺو آهيان، ته ويچار آيو آهي، ته توهان سان "ڳالهه ڪجي" يا توهان سان توهان جي ڳالهه ڪجي. برابر خطن لکڻ ۽ جوابن ڏيڻ جو اهو طريقو 'هردلعزيز' نه آهي؛ پر ڇا ڪجي هردلعزيزيءَ جي فڪر ۾ رهي رهي مرڻ به ڏاڍو مهانگو ٿو پوي. چون ٿا ته ماڻهو قبرن کان به بدلو وٺندا آهن ۽ مون ڏانهن ته هونئن به حساب ڪتاب وڏو رهيو پيو آهي. سو وڏيڪ وقت وڃائڻ کان سواءِ ٿي اچ هي پر اڪر توهان جي خط جي جواب ۾ انهيءَ خيال کان لکڻ ٿو گهران، ته مهراڻ جي باري ۾ عام طور تي انهيءَ ڳُٽيءَ جو اظهار ڪري وڃان، جيڪا توهان کان سواءِ باقي گهڻن ئي دوستن ۾ ڏسي ٿي سگهجي.

برابر، جيئن توهان جي خطن مان ظاهر آهي، توهان مهراڻ کي هن دوُر جي تقاضا پٽاندر نئين طريقي سان ڪيڏڻ ٿا گهرو؛ پر اها به حقيقت آهي، ته توهان پنهنجي اپامڪاريءَ ۾ ائين ڪري نه سگهيا آهيو ۽ اها ڳالهه ادبين جي حلقن ۾ وڏيءَ ڇُوُ پِڇُوُ جو سبب بڻي آهي. ان قسم جي بيچيني ۽ بيآراسي، جا 'مهراڻ' جي باري ۾ محسوس ڪئي ٿي وڃي، سا سنڌ جي ٻين ادبي ۽ علمي ادارن جي باري ۾ به محسوس ڪئي وئي آهي. سنڌ يونيورسٽي ۽ سنڌ ٽيڪسٽ بوڪ بورڊ به عام طور اسان جي همدرد دوستن جي حلقي ۾، تنقيد ۽ ڪنهن حد تائين بيزاريءَ جو سبب بڻجي رهيا آهن؛ پر مان نٿو سمجهان ته سنڌي ادبي بورڊ به ٻاهرينءَ دنيا کان اها بينيازي ڏيکارڻ سان عافيت ۾ رهندو، جيڪا آهي ٻيا ادارا ڏيکاري رهيا آهن، جن جي نالن سان لفظ "سنڌ" ڳنڍيو ويو آهي.

وري توهان پاڻ ڏسي رهيا آهيو، ته جيئن پوءِ تيئن ماڻهن ۾ "چوڻ" ۽ "چئي ڏيڻ" کان مٿي هاٿي "پڇا ڪرڻ" جي همت پيدا ٿيندي ٿي وڃي. سچ پچ ته ذميواري سنڀالڻ اڄڪلهه ڏاڍو ڏکيو ڪم ٿي پيو آهي. پر توهان کي جس هجي جو توهان هڪ وڏيءَ ذميواريءَ کي منهن ڏيڻ جو عزم ڪيو ۽ پوءِ اها ذميواري توهان تي عائد به ٿي وئي.

هڪ عام پڙهيل ماڻهوءَ جيان مون کي به معلوم آهي ته:

● مهراڻ جي ايڊيٽر کي اجرت به ملي ٿي ۽ اها ادبي بزرگي ۽ اهميت به ملي ٿي، جنهن جو هو پاڻ کي اهل ثابت ڪري ٿو. جيئن جناب جويي ۽ جناب گراميءَ جي حالت ۾ ٿيو آهي.

● سنڌي زبان ۾ فقط ٻه اهڙا رسالا نڪرن ٿا، جن جو سڄو خرچ سرڪاري گرانٽن يا بجيٽن مان پورو ڪيو ٿو وڃي ۽ مهراڻ ٻه اهڙوئي هڪ رسالو آهي.

● نئين زندگيءَ جي موجودگيءَ ۾ مهراڻ جو مطلب آهي بهتر ڪارڪردگي، حسن ڪرداري، وسيع تر مقصدن جي پوئواري، وڌيڪ ادبي شرڪت، بهتر ادبي خدمت، بهتر اهليت، وڏي ادبي عظمت ۽ 'سنڌ شناسي'.

● ادبي بورڊ ۾ آهو جذبو ڪارفرما رهيو آهي، جنهن ۾ اهليت ۽ بي‌لوث خدمت کي باقي سڀني ڳالهين تي فوقيت حاصل رهي آهي ۽ جيئن توهان کي معلوم آهي، سنڌي زبان جي ترقيءَ ۾ انهيءَ جذبي جو وڏو هٿ آهي، جيڪو مهراڻ ۽ ادبي بورڊ جي معرفت ڪارفرما آهي (ڪن حالتن ۾ هن جذبي تي حرف به آيو آهي).

● هن دور ۾ مهراڻ کي اڙدوءَ، انگريزيءَ ۽ سنڌيءَ جي ٻين رسالن جي ڀيٽ ۾ پاڻ کي نه رڳو زنده، پر سدا سلامت ۽ تازو توانو به رکيو آهي.

● توهان کان اها ڳالهه به ڳجهي ناهي، ته اسان جي ملڪ ۾ خودمختار علمي ۽ ادبي ادارن جو وڏو بحران رڳو هڪڙي شيءِ جي موجودگيءَ جي سببان آهي ۽ آها شيءِ آهي "نااهليت". نااهليت ڪا جسماني بيماري نه آهي. نااهل ماڻهو مست مگن رهي ٿو، مڇون مروٽيندو ۽ سينڊ تي سارئي ڳائيندو وتندو آهي. نااهل ماڻهو 'گورو' ۽ 'وزندار' هوندو آهي. هُن جا هٿ "ڊگها" به هوندا آهن ۽ پاڻ به قد کان بي‌نياز، پر هوندڻ سماجي طور تي "قداور" هوندو آهي. ڪٿي هو "قداور" اديب آهي، ته ڪٿي بااثر آفيسر ۽ اختيار جو صاحب ته ڪٿي هلنديءَ پڄنديءَ وارو مڙس امير. نااهليت هڪ سماجي بيماري آهي، جا سفارش ڪرڻ سان پکڙجي ٿي، گلم تي بندوقن چوڙڻ سان وڌي ٿي ۽ پوءِ سياسي حڪمت عمليءَ جو هڪ جزو بڻجي ٿي وڃي ۽ "ٿڌي ظلم" (Cold injustice) جي ترقيءَ ۾ وڏو ڪردار ادا ٿي ڪري. اِهائي آها بيماري آهي، جا اڄڪلهه اسان جي انهن ادارن ۾ به پڄي وئي آهي، جن جو نالو لفظ "سنڌ" يا "سنڌي" سان شروع ٿئي ٿو. ان بيماريءَ انهيءَ پوري ۽ ڪوڙي تقدس سان قوت حاصل ڪئي آهي، جيڪو نااهليت کي اپارڻ ۽ ترقي ڏيارڻ جو هڪ اهم وسيلو رهيو آهي. ادارا بورڊن لڳائڻ ۽ جاين ۽ عمارتن اڏائڻ ۽ باغيچن رکڻ سان تعمير ڪري نه ٿا سگهجن. ادارو انهيءَ ڪرسيءَ کي نه ٿو چئجي، جنهن ۾ صاحبِ اختيار پينڪيون ٿو ڪائي. ادارو انهيءَ چيمبر کي به نه ٿو چئجي، جنهن ۾ صاحبِ اختيار ڪم جي وقت ننڊون ٿو ڪري ۽ ننڊ جي وقت ۾ جاڳي ٿو، توڙي جو آهو چيمبر انهيءَ مقصد لاءِ ناهيو ويو هجي، ته اهليت انهيءَ جاءِ تي ٿوري وقت لاءِ ترسندي ۽ اداري کي قوت فراهم ڪندي.

جڏهن هن دور جي ڪن اهم تقاضائن ۽ پنهنجيءَ حالت تي ويچار ٿو ڪجي ته معلوم ٿو ٿئي ته:

● اسان سڀ (توهان، مان ۽ ٻيا علمي ۽ ادبي "قداور" ماڻهو) هن ٽڪنيڪي، ٽيڪنولاجيڪل ۽ سائنسي دنيا ۾ ٿا رهون. ان قسم جو ماحول هڪ وڏو، ويڪرو ۽ ڦرندڙ گهرندڙ ماحول آهي. اسان جو سماج ٽڪڙو يا ڀِرو انهيءَ ڦيرگهير کي قبول ڪري رهيو آهي ۽ سنڌي ٻوليءَ جا پڙهندڙ ۽ اديب به انهيءَ ڦيرگهير کي قبول ڪري رهيا آهن، جنهن ۾ سائنسي سوچ، غيرجانبدار راءِ ۽ خالص سچ جا موقعا ملن ٿا.

● اسان مان تمام گهڻن لکڻ وارن، اڄا سوڌو انهيءَ بدلجندڙ سماج ۽ ادب جي وڌندڙ ۽ ترقي ڪندڙ سماجي ڪردار تي ويچار نه ڪيو آهي، جيڪو "باعمل سرگرم قوت حيات" (Charging Vitality) جيان سڄي دنيا کي متاثر ڪري چڪو آهي ۽ هاڻي ٽڪڙو هڪڙي طوفان جيان، اپرندي توڙي آلهندي، آتر توڙي ڏکڻ کان اسان ڏانهن به ڪاهيندو ٿو اچي. سُڌ هجي ته آهو طوفان ڪنهن هٺ نوڪي افلاطونيت جهڙو نه آهي. آهو طوفان ڪاسائيءَ کي قاصائي ۽ ٻڪريءَ کي ٻڪري ٿو چوي. آهو طوفان انهيءَ تصوراتي چڪرڙسيءَ جو مخالف آهي، جنهن جي آڙ ۾ اسان جو هڪڙو اڃن وارن وارو صاحبِ علم "سڦل زندگيءَ" جا مضمون لکي اسان کي گمراهه ٿو ڪري، توڙي جو ڪيس معلوم آهي ته قربان ڪرڻ وقت ٻڪر کي به الهن ئي چيو ويندو آهي، ته "توکي مبارڪ هجي جو تنهنجي زندگي وڏي ڪارائتي ثابت ٿي" ۽ پوءِ قرباني ڏيڻ واري صاحب کي به مبارڪون ڏنيون وينديون آهن، ته هُن زندگيءَ جو هڪڙو وڏو نيڪ ڪم ڪيو آهي. ڇا اسان جا اديب انهيءَ ذهنيت جا ماريل نه آهن، جيڪا قاتل کي به مبارڪ ڏيندي آهي ۽ مقتول کي به، جيڪا ظالم کي به ڪلهي تي چاڙهي سير ڪرائيندي آهي ۽ مظلوم کي به. جڻ قربانيءَ جي ٻڪريءَ کي وهنجاري، ميندي لائي گهٽين ۾ گهمايو ويندو آهي. آخر آها سڦل زندگي آهي ڪهڙي شيءِ؟ جنهن کي رکو اسان جي عالمن وچي هٺ ڪيو آهي!

● قدر توڙي ٽڪنيڪ جي هڪ تبديل اسان کي به اثروجهڻ لاءِ موجود آهي. اِها ٻي ڳالهه آهي، ته مهراڻ اڄا سوڌو ڪنهن به قدر يا ٽڪنيڪ جي نئين صورت جي مدد ڪري نه سگهيو آهي.

● معلوم هئڻ گهرجي ته هن دور ۽ هر دور جو وڏي ۾ وڏو واڪاس آهو هوندو آهي، جنهن کي همعصر تاريخ (Contemporary History) ٿو چئجي. همعصر تاريخ جون حقيقتون اسان جي روح ۽ اسان جي ڪلچري ۽ تمدني زندگيءَ تي محيط آهن. اهي حقيقتون اسان جي داڻن ۾ حل ٿي چڪيون آهن، ان ڪري اسان جون اهي تحريرون، جيڪي "سچائيءَ" ۽ "زندگيءَ" کان پري، مسائن ۽ مقبرن، قبن ۽ قبرن ۾ پوريل حقيقتن جي تلاش ۾ لکيون

ويون آهن، سي اهڙيون آهن، جهڙو نپٽ ڪوڙ يا جهڙو سينور. اسان کي گهرجي ته اسان ادب جي انهيءَ اصول جو اقرار ڪريون ۽ ان تي ايمان آڻيون، ته هرڪو بهتر ليکڪ پڻ مائٽ مان پيدا ٿئي ٿو، انهن مان هڪ آهي ”سچائي“، اها سچائي جا هر ڪنهن ڪوڙ جي مخالفت ۾ جنبي جهيڙي تي سگهي ۽ ٻي آهي اها ”زندگي“، جا ٻرائي، مثل ۽ ڪوڙ جي مخالفت ۾ برسر پيڪار آهي.

عظيم ادب اهو آهي، جيڪو هڪ طرف ”تاريخ شناسيءَ“ جو فرض پورو ڪري، ته ٻئي طرف ادب جي انهيءَ ڪردار کي ادا ڪرڻ لاءِ ادب پيدا ڪري، جنهن کي ”باعمل ۽ سرگرم قوت حيات“ (Charging Vitality) سڏي سگهجي.

اِن پڄاڻان آءٌ اها اميد ٿو ڪري ٿو سگهان، ته بنيادي طور تي توهان جي انهيءَ سوال جي باري ۾ سون ضروري گذارش ڪري چڏي آهي، ته ’مهراڻ‘ کي نين حالتن ۾ ڇا ڪرڻ گهرجي.

اسان کي ياد هئڻ گهرجي، ته سنڌ جا علمي ۽ ادبي ادارا، ڪن غيرملڪي حاڪمن کان سندن خدمتن جي انعام طور عطا نه ڪيا ويا آهن. هي ادارا باغيرت ۽ پروقار اديبن، عالمن ۽ عوامي قوتن گڏجي انهيءَ لاءِ ٺاهيا آهن، ته سنڌ جو فڪر ۽ اهليت، امن عالم ۽ انساني ڀائپيءَ جي وڏن مقصدن جي لاءِ ڪم آڻي سگهجي. هي ادارا نااهليت ۽ عيش ڪوشيءَ جو بار ڪڻي نه ٿا سگهن. هي ادارا باخبر ۽ لڳاتار محنت ۽ خلوص جي تقاضا ڪن ٿا ۽ مهراڻ کي به اهڙن ئي مقصدن حاصل ڪرڻ لاءِ جدوجهد ڪرڻ گهرجي. هي ادارا گهرن ٿا ته سنڌي زبان، ساهت، سپيتا ۽ دانش سان گڏ اديبن جي حقن جي حفاظت ۽ عظمت لاءِ، اخلاقي طور تي جرات ڀري حڪمت عملي اختيار ڪئي وڃي.

پر وري به وڏي اختصار سان آءٌ هن هيٺ پنهنجي طرفان ڪي ٿوس مشورا به لکان ٿو. اسان چاهيون ٿا ته سنڌ جا ادارا (علمي، تعليمي ۽ ادبي) سڀ نااهليت ۽ روڳ کان نجات حاصل ڪن. ڏاڍليءَ، ٺڙڪ ٺڳيءَ ۽ چيمبربازيءَ کان پري، خلوص ۽ خدمت خلق جي جذبي سان ڪم ڪن. نه ته:

”سيان سپيئي پسيون پاتار ۾.“

(شاهه)

مهراڻ ۾ هر واري هڪ اديب کي بين الاقوامي معيارن تي آڻي پيش ڪجي، ته جيئن پاڻ وٽ يا ٻاهرين دنيا ۾ ان جو هڪ اميج، جنهن جو هو واقعي لائق هجي، سو قائم ڪري سگهجي (ان باري ۾ هڪڙيءَ سٽا جي ضرورت آهي.)

● تخليقي ادب جي باري ۾ هر دفعي هڪ مضمون ڏنو وڃي، ته جيئن اسان جي نوجوان اديبن جي تربيتي پروگرام کي هلائي سگهجي.

● ترقي پسند ادب جي باري ۾ چنڊڇاڻ ڪرڻ جي لاءِ نمائنده اديبن جي هڪ ڪانفرنس ڪوٺائي وڃي ۽ ادبي بورڊ ان جو انتظام ڪري.

● عظيم ۽ بين الاقوامي اهميت جي شخصيتن مان، ڪنهن نه هڪ تي هر پرچي ۾ هڪ مضمون ڏنو وڃي (ترجيح اديبن ۽ دانشورن کي ڏني وڃي).

● باصلاحيت ليکڪن جي تحريرن کي وڌيڪ اهميت ڏني وڃي؛ پر سچائيءَ ۽ زندگيءَ جي ادبي نظرئي کان هٽي لکڻ وارن کي، باصلاحيت تصور ڪرڻ سان نقصان نه ٿي سگهي ٿو.

● ادبي تنقيد جي سوال کي هٿ ۾ کڻڻ لاءِ، هر مهيني هڪ نظم يا هڪ مضمون کي تنقيد سميت شايع ڪيو وڃي. (ڪهاڻي يا ننڍڙو ناٽڪ به شامل ڪجي).

● مهراڻ ۾ تصويرن ۽ ليکڪن جي فوٽن کي به جاءِ ڏني وڃي.

● سرورق جي پراڻن ۽ بار بار آيل نمونن کي وڌيڪ نه دهرايو وڃي ۽ هاڻي اڳتي ڪنهن نه ڪنهن آرٽسٽ جون خدمتون حاصل ڪيون وڃن.

● آزاد ۽ غيرجانبدار راءِ جي لاءِ "فورم" قائم ڪيو وڃي ۽ ان جي لاءِ صفحا مقرر ڪيا وڃن.

● بين الاقوامي اهميت جي واقعن ۽ مسئلن تي مضمون لکائي شايع ڪيا وڃن. ان باري ۾ اقتصاديات، نفسيات، بين الاقوامي معاملات، سماجيات ۽ ٻيا اهڙا مضمون اچڻ گهرجن. تعليم کي به پوري اهميت ڏني وڃي (ماهرن جي خدمتن حاصل ڪرڻ جون ڪوششون ڪيون وڃن).

● سنڌ ۽ پاڪستان تي هر دفعي هڪڙو جامع مضمون ڏنو وڃي.

● بين الاقوامي اهميت جي هڪڙي ڪتاب تي هر دفعي مڪمل تعارف ڏنو وڃي.

● نظم جي حصي ۾ هڪڙي شاعر جو رڳو هڪڙو نظم شايع ڪيو وڃي، پر اهو نظم هر لحاظ کان معياري هجڻ گهرجي.

● ٻني، ڇپائي ۽ ايڊيٽنگ جي طرف وڌيڪ ڌيان ڏنو وڃي.

— الهداد ٻوهيو

●

سڄڻ جي سارين، سي نَڪي رُوَن نه ڇُون ڪي.

— شاهه

سُجاڻ (ادارا)

سنڌي ڊپارٽمينٽ، ڪراچي يونيورسٽي

ون يونٽ واري دور ۾ سنڌي ٻوليءَ کي پرائمري ليول تائين واڙيو ويو: جڏهن ته سنڌي ٻوليءَ جي حقن جي ڳالهه ڪئي ويئي، تڏهن صوبائي ڪنرپٽن جو ريڊيو ميڊ الزام هنيو، سنڌي ٻوليءَ کي پنهنجيءَ گهر مان تڙڻ جي ست سٽي ويئي. ڪراچي سنڌ جي گادي هئي، اتي اهو هاڃو وڌيڪ ٿيو. سنڌي ميڊيم اسڪول ٿاڌارجي ويا ۽ ڪراچي يونيورسٽي، جتي پرڏيهي ٻولين جا کاتا هئا، اتي سنڌي ٻولي ميساريل رهي.

سنڌ جي ڪُڇيءَ مان ون يونٽ جو ڳاٽي پڪو ڳٽ لٿو ته ڊسمبر 1971ع ۾، ڪراچي يونيورسٽيءَ ۾ سنڌي کاتو کليو. هاڻ پنج استاد آهن. ڀهرين رڳو ايم. اي جا ڪلاس شروع ٿيا ۽ بي. اي. آنرس جا ڪلاس 1973-74ع کان شروع ٿي سگهيا.

آنرس ۽ ايم. اي تي رڪمل ڪورس جي ڪتابن جي اڻاٺ پئي رهي آهي. ڪجهه ڪتابن کي ڇڏي ٻيا اهڙا ڪتاب آهن، جيڪي ادبي گهٽ ۽ نصابي وڌيڪ آهن. ڪيترا ڪورس جا ڪتاب اڻلڀ آهن. هڪ-اڌ لائبريريءَ ۾ هجن ته هجن ۽ شاگردن جو انهن تائين پهچڻ به مسئلو آهي. سنڌي کاتي ڪراچي يونيورسٽيءَ جي استادن ان کوٽ کي پرڻ لاءِ، پنهنجي مدد پاڻ جي اصول تي، هڪ اشاعتي اداري "ورسٽي سنڌي پبليڪيشن" جي پيڙهه رکي آهي. هي ادارو جتي نوان ادبي ڪتاب ڇپائي رهيو آهي، اتي پراڻا ۽ اڻلڀ ڪتاب پڻ ڇپائي رهيو آهي. هيلتائين هيٺيان ڪتاب ڇپائي چڪو آهي:

1- هُڳار (چونڊ مضمون)	سهيڙيندڙ: نوازعلي "شوق"
2- پشو پاشا	جمال ابڙو
3- مقدمہ لطيفي	ڊاڪٽر هوتچند گربخشاڻي
4- نورجهان	"

اهي چارئي سنڌيءَ جا اهم ڪتاب آهن، جيڪي شاگردن توڙي عام پڙهندڙن لاءِ پڻ ڪارائتا آهن. ادارو "ڪلاچي" مئگزين پڻ ڪڍي چڪو آهي. هن وقت ورسٽي سنڌي پبليڪيشن جا ٽي ڪتاب ڇپائيءَ هيٺ آهن:

1. روح رهاڻ: ڊاڪٽر هوتچند گربخشاڻي.
2. بلو دادا: اياز حسين قادري.
3. شبنم شبنم ڪنول ڪنول: نسيم احمد کرل.

'مهراڻ' جي پڙهندڙن کي "ورسٽي سنڌي پبليڪيشن" جا اهي ڪتاب خريد ڪري پڙهڻ کپن ۽ ان اداري سان عملي سهڪار ڪري پنهنجو فرض پورو ڪرڻ کپي.

تبصرا

رڻ سڃو رت ڦڙا.

نئين نهي، جيڪا اڄ هار هٿي پنهنجن **پوڙهن، ڪک ڳنڍن اديبن ۽ ادب تي راڪاسن وارا هٿ ڪُپائي وهڻ وارن ٺيڪيدارن** کان پاڻ کي ٽڪرايل جاڻي ٿي، ته اها انفرادي طور ڪن نئين نهيءَ جي جُڙتو ۽ پاڻ ٺاڦيل حامين جي **تنگ نظري** آهي. اهو مون چند سالن کان محسوس ڪيو آهي، ته نوان لکندڙ نه رڳو جلد ڇپجڻ گهرن ٿا، پر جلد واکاڻجڻ به گهُرن ٿا. اهو به گهرن ٿا ته **پوڙهن ڪکن** مان ڪو **گهوڙي** تي وڃي رهيو هجي ته ڪين ڏسڻ سان هڪدم گهوڙي تان لهي چوي ته "**واهه فلاڻا! تو ته وڻ** وڃائي ڇڏيا. شاهڪار لکيو اٿئي. فلاڻي کي ته اجايو پئي ساراهيوسين، **تون** ته **ٻاهه جو ٽڪرو** آهين!" سنڌي اڪيڊميءَ جو مهتمم اسلم لغاري ڪتاين اڳيان 'تکا مٺا ٻول' لکندو رهيو آهي، هن پيري انهن تکن ٻولن ۾ هُن ذوالفقار سيال جي ڪلام جي قدر ۽ قيمت کي **گهٽايو آهي** ۽ ڏکار وارا لفظ لکي، هُن ڪو چڱو ڪارنامو ڪونه ڪيو آهي.

اديب ڪو به ڪک ڪونهي. ڪو به ادب جو ٺيڪيدار ڪونهي، جيڪڏهن ماضيءَ جي روايت کي ٽوڙي، ڪو اديب اڳتي وڌي ٿو، ته فقط ادبي تبصرن سان ائين ڪونه ٿو ٿي سگهي.

ذوالفقار سيال جي شعر جو مجموعو **رڻ سڃو رت ڦڙا** هڪ اهڙو مجموعو آهي، جنهن ۾ ڪيترو شعر آهي، جنهن کي ساراهي سگهجي ٿو. سماج کي صاف صاف لفظن ۾ چٽيو ويو آهي. شاعر روايت کي سراسر رد ڪري، آهو اچا ته ڪونه ٿيو آهي. **جزوي ڳالهيون** نوان شاعر بدلائيندا رهيا آهن. اهو ئي عمل آهي، جنهن سان شاعريءَ جو قافلو **اڳتي** وڌي ٿو. جيڪي ڳالهيون پراڻين سنڌي ڳاهن ۾ هيون، اهي جي شاهه ڀٽائي به بيان ڪري ها ۽ سندس ڪلام جي هيئت ۾ نواڻ نه هجي ها، ته ڪير ڪيس منفرد ڄاڻي ها! **وري جيڪي گدائي،** اياز، امداد، تنوير، شمشير ۽ نياز ڏنو، آن ۾ به نواڻ هئي. هڪ نئين پڪار هئي، وقت جو آواز هو. اهو به ناهي ته وقت جو آواز چوڻ سان آها شاعري ايندڙ وقت جي ناهي. اڄ به شاهه ڀٽائيءَ جو ڪلام نئون آهي. پويان ايندڙ شاعر، اڳوڻن جي فن ۽ فڪر مان گهڻو پرائين ٿا. انهن کي **مدي خارج** چوڻ ۽ ڪک چئي پنهنجي نهيءَ ۽ وهيءَ کي فريب نه

ڏيڻ ڪمي. اسان وٽ قصو هيئن آهي، جي شاعر نہ ڪُجهہ تہ حمايتي ہ وڪون مرڳو اڳتي آهي روايت ۽ تجربي جو عمل شاعريءَ ۾ جاري آهي. نئون شاعر ڪٿي نئون ورق ورائي ٿو، تہ ڪٿي انهن ئي وڪڙن ۾ قائل نظر اچي ٿو، جن ۾ صدي اڳ جا شاعر قائل هئا. سيال ہـ ائين روايتي غزل گوئيءَ جي حدن ۾ نظر اچي ٿو:

شمع جلندي ائين رهندي تہ پروانن جو ڇا ٿيندو؟
ازل کان جي ائين تڙپيا تہ ارمانن جو ڇا ٿيندو؟

فارسي اهڃاڻن واري شاعريءَ جو عڪس سيال وٽ موجود آهي، تہ نئون نڪورو انداز ہ آهي:

سانيڊي رڪـجـانءِ ڪورو آهي،
منهنجو نـيـنـهـن نڪورو آهي.

فني لحاظ کان عروضي نظام ۽ علم قافيہ موجب هن شعر تي اعتراض ڪيو ويندو، ہر ائين سنڌي شاعريءَ جو مقبول رنگ ئي اهو آهي. نئين رنگ ڪي انور پيرزادي، ادل سومري، عثمان ميمڻ، سيال يا ڪنهن ہ لئين، بلڪ نئين کان نئين شاعر دلپسند بڻايو آهي، تہ ہ آن جون جڙون اياز ۽ نياز، تنوير ۽ شمشير، امداد ۽ تاج جي نهيءَ کان موجود آهن. ان ڳالهہ کان انڪار ڪرڻ پنهنجي پرپاسي کان اکيون پوري هرويرو هٺوراڙيون ڏيڻ جي برابر آهي.

ذوالفقار سيال ۽ سنڌس نهيءَ جا شاعر تازو ادبي ميدان ۾ آيا آهن. هنن ڪي ايما گهڻو پڙهڻو آهي ۽ گهڻو ڪجهہ لکڻو آهي.

ذوالفقار جي ڪلام ۾ آتساهت ڪرڻ وارا جذبا موجود آهن ۽ انهن ۽ جذبن سان شاعر ذهنن تان ڏک جا ڏونگر ٽاري انهن ڪي اميد ڏياري ٿو:

پنهنجو پـنـڌ سجايـو ٿيندو، ملندو ليٽ تہ ماڳ
الـو ميان، ليٽ تہ ملندو ماڳ

هو دنيا جي رنگ محل ۾ پنهنجو من آداس پيو پائي، تہ اهو ہ هڪ اندروني دنيا جو ڏيک آهي، جيڪو اسين شعر ۾ ڏسون ٿا:

جهرمر جهرمر دنـيـا سـاري، منهنجو جيءُ آداس،
منڪا خالي مـنـڌ جا.

يـا

چارڻ ٻڌجي چنگ وڄاءِ، پوءِ ہ جهولي خالي،
آءُ سوالي.

شاعر جي دل جي دنيا ائين ئي هوندي آهي. هو قومي سطح تي گفتگو ڪري ٿو، تہ هڪڙا رنگ ظاهر ٿين ٿا. اڪثر اندر جي دنيا جي آجهار بہ ظاهر ڪري ٿو. خارجي پهلوءَ سان گڏ داخلي پهلو پڙهندڙ جي اڳيان ٿو اچي بيهي.

سماج جي ڇاپ بہ ذوالفقار جي ڪلام تي آهي. هو پنهنجي سماج ۾ جيڪو ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ، ظلم ۽ زوري توڙي ڀهروپيائي ڏسي ٿو، آن جا پاڇولا سندس ڪلام ۾ موجود آهن. نظم 'غيرت' ۾ اهڙي فقط هڪ اشراف جو نموني طور ذڪر ڪيو ويو آهي:

"ڏهن سالن کان
'رن' وڏيرو
پنهنجي گهر ۾
ويهاريون اچي ٿو."

پر ڪنهن صلاح ڏني تہ 'سائين! شادي ڪري ڇڏ' اهڙو ڪڏو ڪم پلا اشراف ماڻهو ڪيئن ڪري؟ ڪچريءَ سان شادي ڪيئن ڪري؟ اِهو عڪس آهي، پنهنجن اشراف وڏيرن جو ۽ گهڻا ڏسٽا وائسٽا، سيٺيون ۽ دانشور بہ ان "نيڪ ڪم" ۾ شامل آهن.

سماجي موضوعن تي هن مجموعي ۾ پيا بہ نظم آهن، جهڙوڪ: 'عڪس'-'پڙلاءُ'-'ڪاري'-'قدر' ۽ 'مهمان' وغيره. منهنجي خيال ۾ نظم جو ڏانءُ ذوالفقار کي ڪجهہ وڌيڪ آهي.

غزل ۾ هن ڪيترا سهڻا شعر ڏنا آهن ۽ جن ۾ زبان ۽ بيان جو چشڪو هڪ طرف تہ جذبو ۽ تانگهہ ٻئي طرف آهي. هن توازن قائم رکڻ جي چڱي ڪوشش ڪئي آهي. ڇو جو اڄوڪو سنڌي غزل ايترو نازڪ بڻجي ويو آهي، جو ٿوري بيپرواهيءَ سان آن فرسوده رنگ ۾ ظاهر ٿي سگهي ٿو، جنهن ۾ پنجاهہ سال اڳ هو. مون کي غزلن جا هيٺيان شعر جلد زبان تي چڙهي آيا:

پنهنجن پيرن ۾ زنجيرون،
چڻ ڪا پايل پايل آهي.

—

شهر ۾ ڇو اڄ خوشبو آهي،
شايد ڪوئي آيو هوندو.

—

هيل اسان وٽ ساوڻ رت ۾،
پنڇي سڏڪي گيت ڇون ٿا.

لنڍن بحرن وارا غزل وڌيڪ سريلا آهن. وڏن بحرن ۾ هو خاص طور روايتي غزل گوئيءَ جو شڪار ٿي ويو آهي. ذوالفقار سيني صنفن ۾ فني لحاظ کان average سطح تي آهي ۽ هن ۾ اڳتي وڌڻ جون صلاحيتون آهن. شعر جو وڌيڪ احساس ڪرڻ سان هُو انهن

عيبن کي دور ڪري سگهي ٿو، جيڪي اجا هُن ۾ آهن. بلڪ وڏو عيب تبصري نگارن ۽ دوستن جون پوزيون هونديون آهن. انهن کان آجو ٿيڻ جي ڪوشش ڪجي. اسين اوهين ڏسون پيا، ته اڪثر دوست 'نئين ٽهيءَ' کي هرو ڀرو اجايا چاڙهه ڏين ٿا ۽ جيڪي نئين ٽهيءَ جا ننڍي ڳجهيءَ وارا يار آهن، سي اهڙين گهٽترين کي پڙي ٽنگ ٽنگ تي چاڙهي بالڪل ٻڌجي ويهي رهن ٿا ۽ رڳو واڪاڻيندڙن جي پنيان نائب ٿيو هلندا وتن. ائين پاڻ کي ڇيهو ٿا رسائين. اميد آهي تہ ذوالفقار ائين نائب ٿيڻ کان بدران پنهنجو وقت اڀياس ۾ سجايو ڪندو، جيڪو هڪ شاعر لاءِ تمام ضروري آهي.

هي ڪتاب 'سنڌي اڪيڊمي' حيدرآباد ڇپايو آهي، قيمت سادي ڪاپي 6 رپيہ ۽ اوچي ڪاپي 8 رپيا اٺس ۽ صفحا 108.

[ڇپائيندڙ: سنڌي اڪيڊمي، حيدرآباد. سائيز: ڊيمي. صفحا 108.
قيمت: (سادي ڪاپي) ڇهه رپيا، (اُچي ڪاپي) اٺ رپيا].

— عبدالجبار جوڻيجو

شعر فارسي در بلوچستان.

پاڪستان جي سرزمين کي اهو فخر حاصل آهي جو آها فارسي زبان جي ادب ۽ ايراني فرهنگ و هنر سان صدين کان بهره ور ٿيندي پئي رهي آهي ۽ اڄا تائين ايران ۽ پاڪستان جا ادبي ۽ فرهنگي ناتا نهايت نزديڪ تر آهن ۽ فارسي زبان، ادب ۽ فرهنگ و هنر جا نقش هتي جي سڀني صوبن ۾، پاڪستان ۽ ايران جي اتحاد ۽ يڪانگيءَ جو مظهر آهن. هتي فارسي زبان ۾ سڀني صنفن جي شاعري، نثر ۾ علم طب، تصوف ۽ تاريخ تي ڪتاب تصنيف ٿيل آهن ۽ انهيءَ علمي ذخيري تي محقق عالمن ۽ ادبين وقت جي حالتن پٽاندڙ ڪم ڪيو آهي ۽ ڪيترائي فارسي زبان ۾ تصنيف ٿيل ناياب ڪتاب شعر، ادب، تاريخ، تصوف ۽ طب وغيره تي شايع ٿيا آهن.

ايران جي شهنشاهہ آريا مهر رضا شاهہ پهلوي ۽ اسلاميا جمهوريا پاڪستان جي تعاون سان علم، ادب ۽ فرهنگ و هنر جي فروغ لاءِ اسلام آباد ۾ "انتشارات مرڪز تحقيقات فارسي ايران و پاڪستان" جي نالي سان ادارو وجود ۾ آيو. ان ئي اداري جي ڪوشش سان، هتي جي فارسي زبان جي سڀني صنفن جي ڪتابن تي تحقيق ۽ تدوين جو ڪم ٿي رهيو آهي. بلوچستان ۾ فارسي شاعريءَ جو تذڪرو بہ ان اداري جي نگرانيءَ هيٺ ڇپيو آهي. ان ڪتاب جو مؤلف ڪُهنہ مشق اديب، شاعر ۽ محقق محترم پروفيسر ڊاڪٽر انعام الحق ڪوثر آهي. فاضل مؤلف ڪتاب جي سموهڻ ۽ سهيڙڻ ۾ جيڪا ڪوشش ڪئي آهي، سا ساراهہ جوڳي آهي، جو تہ بلوچستان جي وسيع ترين ۽ دشوار ترين علائقي ۾ فارسي شعر جو ٽڙيل پکڙيل مواد ڏورانهن هنڌن تي وڃي هٿ ڪيو ويو آهي ۽ انهيءَ ڏس ۾ مؤلف وڏي جاکوڙ ڪئي آهي. هي فارسي شاعرن جو تذڪرو محترم ڊاڪٽر ڪوثر صاحب جي ڏهن سالن جي تحقيق ۽ تدوين جو نتيجو آهي.

فارسي شاعرن جي هن تذڪري ۾ چاليهن شاعرن جو احوال ۽ ڪجهه ڪلام ڏنو ويو آهي ۽ سڀ ڪان اول ٽين ۽ چوٿين صدي هجريءَ جي مشهور شاعره، رودڪي جي همعصر، رابعه خضداريءَ جو احوال ۽ آثار پيش ڪيو ويو آهي. شاعرن جي احوال قلمبند ڪرڻ ۾ گهڻي جاکوڙ ڪئي ويئي آهي. تذڪري جي آخر ۾ ماخذ ۽ منابع، فهارس نامهاي اشخاص و قبيله ها و فرقه ها و اصطلاحات، خطي ڪتابن جا ڪجهه فوٽو، شاعرن ۽ انهن جي آخري آرامگاهه جون ڪجهه تصويرون پڻ شامل آهن. اهو سمورو ڪم مؤلف جي سخت محنت ۽ دلچسپيءَ جي باعث مڪمل ٿيو آهي.

بلوچستان ۾ فارسي شاعرن جو هي تذڪرو "انتشارات مرڪز تحقيقات فارسي، ايران و پاڪستان" پوسٽ باڪس نمبر 1277، اسلام آباد مان ملي سگهي ٿو.

[ڇپائيندڙ: مرڪز تحقيقات فارسي، ايران و پاڪستان، اسلام آباد.
(پ. ب. نمبر 1277)، سائيز: 24×17 س.م. قيمت: چاليهه رپيا.]
—ڊاڪٽر گل حسن لغاري

●

۾ هفتا اڳ الطاف مون کي چيو ته "توکي تنوير گهرايو آهي، سکر هل."
منهنجي انڪار ڪرڻ تي منهنجي زال کي چيائين ته "هي شرافت سان نه هلندو ته مان چرس جي گولي هن جي کيسي ۾ وجهي هن کي گرفتار ڪري سکر وٺي ويندس."

وفات کان ۾ ڏينهن اڳ مون وٽ سنڌ آبزرور جي آفيس ۾ رفيق ڪاچيلي سان گڏجي آيو ۽ چيائين ته "سيائي نوابشاهه هل، شام جو توکي آفيس پهچائيندس" مون انڪار ڪيو.

فقط ٽي هفتا اڳ هن مون کي پنهنجو هڪڙو شعر پڙهايو هو. شعر ڪجهه اهڙي قسم جو هو ته "تون جي چئين ته مان شراب پيئڻ ڇڏي ڏيان" مون هن جي شعر تي هڪڙو اهڙو شعر تيار ڪيو، جنهن جي پهرين سٽ مون لکي ته "تون ٿي چئين ته مان شراب نه پيان، جو تون قانون نافذ ڪندڙ اداري ۾ شامل ٿي ويئي آهين شايد."

— حليم بروهي
(روزانه "سنڌ نيوز" 8- فيبروري 1978)

پڙهندڙن وٽان

● ”مهراڻ“ مليو آهي. اڃا نہ پڙهيو اٿم. هڪ ٻہ ڀيرا راءِ لکڻ جي خيال کان پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم ۽ هر ڀيري ايڏو اتساهہ مليو اٿم، جو هڪ نئون نظم لکي سمهي پيو آهيان. ان ڪري هاڻي راءِ لکڻ وقت چاڙهي واڻي ”مهراڻ“ پاسي تي ڪري رکيو اٿم.

هن وقت تائين جيڪو پڙهيو اٿم، تنهن ۾ سحر جو نظم، مانڪ جي ڪهاڻي ۽ تنوير جو جاپاني هائيڪي تي مضمون ڏاڍو وڻيو اٿم. مانڪ جي ڪهاڻيءَ ۾ ڪيل شاعري ڏاڍي وڻي، سحر جي شاعريءَ ۾ خيال جي ٻهاڙيءَ ڏاڍو متاثر ڪيو ۽ تنوير هن مضمون ۾ ٻہ ڪم ڪيا آهن. هڪ تہ هن جاپاني هائيڪي جي اصل گهاڙيٽن بابت فني ڄاڻ لکي نون شاعرن کي تعليم ڏني آهي ۽ ٻيو تہ هن جاپاني ڪلاسيڪي شاعراڻا عڪس سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪري ٻڌائيءَ کان پوءِ ڪيل نئين سنڌي شاعريءَ تي ڇڙ جامع تنقيد ڪئي آهي. جو بہ شاعر پنهنجي فن جو اندازو لڳائڻ چاهي، سو ”مهراڻ“ کولي جپاني شاعريءَ جي آئيني ۾ پاڻ کي ڏسي. تنهنجي شاعريءَ بابت راءِ نٿو ڏيان. ماڻهو چوندا، ايڊيٽر سمجهي خوشامد ڪئي اٿس. البت جڏهن کان پڙهيو اٿم هڪ هنڌ تہ ”امداد جي شاعريءَ ۾ شعريت ڪانهي“، تڏهن کان تياري پيو ڪريان، تہ ”امداد جي شاعريءَ ۾ شعريت Poetics“ تي هڪ مضمون لکان: پر عذاب اهو آهي، تہ تنهنجيون تخليقون سرءُ جي پنن وانگي وکريون پيون آهن ۽ انهن کي گڏ ڪرڻ زندگيءَ جي هن پڇاڙي ۾ ڏاڍو ڏکيو آهي: پر بهرحال اهو ڪم ضرور ڪندس.

نعيم دريشانيءَ جو نظم فنامينا تمام سٺي ڪوشش آهي: پر سنگتيءَ کي اڃا فني تاڃي پيٽي کان وڌيڪ شاعراڻي خيال تي ڌيان ڏيڻو پوندو. هن جي سنڌي شاعريءَ بابت واڻي غير حقيقت پسند ناهي. هڪ هندي ڪهاڻيءَ جو ترجمو ڇپي تمام سٺو ڪيو اٿوَ. اڃا بہ ضرورت ان ڳالهہ جي آهي تہ سٺا ترجما ڇپيا وڃن. ڇاڪاڻ جو اسان جو ليکڪ غير جمهوري سماج ۾ رهي ڪري، تنقيد برداشت ڪرڻ جيتري اخلاقي جرات نہ ٿو رکي. ان لاءِ ضروري آهي، تہ هو بهترين پرڏيهي ادب جي آئيني ۾ پاڻ ڏسي ۽ پاڻ ئي پاڻ تي تنقيد ڪري.

”مهراڻ“ ۾ ڇپيل مواد مجموعي طور ڪجهہ روايتي آهي ۽ ڪجهہ نواڻ بہ رکي ٿو. جن شين ۾ نواڻ آهي، انهن ۾ تاج بلوچ بہ آهي. توکان سواءِ، تاج واري تهي ذري گهٽ سنهه تي وڃي آهي. پوءِ بہ تاج الين ٿو لکي، تہ اڃا ”آهي“.

He exists in his non-existent emotional life

مان جڏهن بہ ٽي-ويءَ تي نيلام گهر ڏسندو آهيان تہ ڏجي ويندو آهيان. طارق عزيز کي

ڏسي- ۽ هڪ دفعو وري اهو سوچي هانوَ کي جهٽڪو اچي ويندو آهي، تہ هڪ آرٽسٽ يا انٽيليڪچوئل جو سرمائيدارانہ سماج ۾ اهو بہ حال ٿي سگهي ٿو. ٿورو آئيندي ۾ گهوري ڏجي ويندو آهيان، تہ شل اسان جي سنڌي پروفيشنل ليکڪن جو بہ نہ اهو حال ٿي وڃي! بهرحال سنڌي ادبي سنگت سان گڏ هلڻ ڪري، تاج بلوچ ڪجهہ نوان نظم پڻ لکيا آهن، جيڪي پڙهندين، تہ ڏاڍا وڻندءِ.

مهراڻ لاءِ تجويزون تہ گهڻيون آهن. دل ٿي چاهي تہ تنهنجي ايڊيٽرشپ ۾ سنڌي ادبي سنگت جي ڪا جامع تاريخ ڇپجي وڃي. شمشير هاڻي پڙهو اٿون، تہ وقت جو ڏاڍو پابند ۽ ملٽري ڊسيپلين جو قائل ٿي پيو آهي. هن سنڌي عوام سان وعدو ڪيو آهي، تہ هو سنڌي ادبي سنگت جي تاريخ مرتب ڪندو.

مهراڻ نيم سرڪاري ادارو آهي. منجهس ڇپيل لکڻين اِتي ٽہ-ماهي يا ڇهہ ماهي انعامن جو بہ اعلان ڪري سگهجي ٿو، جنهن سان سنڌي اديبن ۽ ليکڪن جي همت افزائي بہ ٿي سگهندي.

مهراڻ جو ادارو رعايتي اگهن تي سنڌي ليکڪن کي سندن ڪتاب بہ ڇپائي ڏئي سگهي ٿو. ڇاڪاڻ تہ هن وقت ڪتابن جي ڇپائي مهانگي هئڻ ڪري، بيانداز ليکڪ پنهنجا ڪتاب ڇپائي نہ ٿا سگهن، ۽ ان ڪري سنڌي ادب ۾ ڪتابن جي کوٽ بہ رهي ٿي.

مهراڻ جو هڪ خاص پيئائي نمبر پڻ شايع ٿيڻ گهرجي، جنهن ۾ پيئائيءَ بابت صرف ترقي پسند ليکڪن کان لکيون گهرايون وڃن.

مهراڻ مالي معاوضي تي تمام اهم ڪوجنا واريون ادبي ٿيسس پڻ لکرائي سگهي ٿو- ۽ مهراڻ ۾ لکندڙن کي مالي ادائيگي بہ ٿي سگهي ٿي.

ڇا ٿي سگهي ٿو ۽ ڇا نہ ٿي سگهي ٿو؟ ان جو ڪو بہ ٺوس معيار ڪونهي. سڀ ڪجهہ ٿي سگهي ٿو ۽ ڪجهہ بہ نہ ٿو ٿي سگهي! هئڻ، ٿيڻ ۽ ڪرڻ وارا شعوري مصدر ئي تہ آهن، جيڪي انساني فعل کي جوڙن ٿا، ۽ انساني فعل پڻ لازمي بہ ٿيندا آهن، تہ متعدي پڻ، جن کي پاڙيا فعل بہ سڏيو ويندو آهي. —انور

● مهراڻ 1977ع جو نمبر1-2 ڏسي، تنهنجي جرئت ۽ همت کي داد ڏيڻ کانسواءِ رهي نٿو سگهجي. سچ پچ تو نئون قدرن، گهرجن ۽ وقتائتن عظيم لاڙن رکندڙ نئين نسل کي متاهون درجو ڏنو آهي، جنهن جو هو تاريخي حقدار آهي. اسان وٽ پيڙهي وچوٽيءَ کي نٿو مڃيو وڃي. جڏهن تہ اهو قدرتي، سماجي، تاريخي Evolution ۽ Revolution تي دارومدار رکندڙ انساني سماج ۾ انساني ذهن جي مصلحت، منافقيءَ، ارڏائپ ۽ بُلنديءَ کي ڌار ڌار ڪندڙ فاصلو آهي- تو نئين نسل کي جڳهہ ڏني، اَن اونداهي وچوٽيءَ جي سڃاڻپ ڪرائي آهي، جنهن کي اڄ ڏينهن تائين اسان جا ابا ڏاڏا- سوجهرو، سوجهرو- روشني، روشني- ابد، ابد- چوندي ٽڪبائي ڪوند هئا. —شرجيل

●وڏي ۽ ڏکي انتظار کان پوءِ "مهراڻ" جو مڪمل پرچو ڏسڻ جو موقعو مليو اٿم. هڪ ساهيءَ دوستن بہ پڙهڻ کين ڏنو، تڏهن بہ هٿيءَ ڏٺي پڙهي پچايو اٿم. ڪور پيج کان آخري صفحي تائين هڪ هڪ اکر نيزن وانگر چلي ڪاٺڻ جيان پڙهيو اٿم. جيڪي هضم ڪري سگهيو آهيان، سو اِجهو هي ٿي:

لياز جو ماهيا پڙهندي لڳو چڻ جوڳيڙو پاڻ پنهنجي سر اکيون پوريو سامهون ويٺو پيو جهونگاري، تنويرعباسي جي شاعريءَ جا ڪجهہ پيارا بند: 'سپکو سپنا ماٺي، ساپيا ماٺي کو کو'. 'تج جي گوهي جيان شعر نڪتو ذهن مان'. سوڪهڙي تہ ساوڪ آئي، 'ساوڻ مينهن پيا، توسان نيهن ٿيا' 'اوهان پٽرن ڪي، اسان ٿي گهڙيون ٿا'؛ من جي اونهائين تائين رمي چڻ ذهن تي اکرجي ويا آهن. تاج بلوچ جو "دل دوزخ، دل جنت" توڙي "مون بہ ماٺي زندگي" سنا آهن. الطاف عباسيءَ جو "چهاءُ"، "ننڍاڪڙا نيڻ" ۽ "سچي ڳالهہ" پيار، وس ۽ وت جو سنو تجزيو آهن. مثال طور سندس شعر جي هڪ سٽ: 'آپ مان تارا لاهڻ منهنجو وس ناهي'. سحر امداد ڪوتائن لکڻ ۾ ڏاڍي پَتڙ تي وٺي آهي. هن جي هاٺوڪي شاعريءَ ۾ داخلي ڪيفيت جا ڪيئي مڪمل ۽ مختلف سرگرم پُرڻ لڳا آهن، جن جو بنياد هڪ ئي ٿاڪ: پيار، تي پدل آهي، سندس "آد" ۽ "انت" مان جيڪي احساس ملن ٿا، سي بہ سندس ذات جو ثمر آهن. جڏهن تنهن جو ڪوئي پيارو پيارو شعر پڙهندو آهيان، تہ من ئي من ۾ ڪروڙين سوچون پخين وانگر اڏرنديون، ڏاڪڻ وانگر سُجهندي محسوس ٿينديون اٿم. سچ پچن تہ اهي احساس ايترا تہ حقيقي ۽ وزنائتا هوندا آهن، جو ڪيتري بہ ڪوشش ڪندس تہ شايد جيڪر پوريءَ ريت اهي ظاهر بہ ڪري نہ سگهندس. منهنجي خيال ۾ سنڌي شاعريءَ خاص ڪري اياز، تنهنجي ۽ انور جي شاعريءَ مان جيڪي خيال اپرلدا آهن، تن جذبن، احساس ۽ اڌمن کي لفظن جي مالا ۾ پوئڻ مون لاءِ ڏکيو آهي ۽ مان اهو بہ چاهيان ٿو، تہ مان لفظي يا زباني تعريف ڪري نہ سگهندو آهيان، رڳو محسوس ڪري سگهندو آهيان.

نسرين جوڻيجو جو نالو ڪنهن ادبي ڪتاب يا ڳڏجاڻيءَ ۾ پڙهيو ۽ ٻڌو تہ اٿم، پر ڏيان ڇڪجي وڃڻ جو مون لاءِ پهريون اتفاق آهي. واقعي سنو ٿي لکي.

ليڪن جي فهرست ۾ "رفيق" جو شامل ٿيڻ نيڪ فال آهي. (فوٽ پاٿي طوطي وارو فال نہ) ادبي پرچي مهراڻ جي هن خوبصورت پرچي وارو خوبصورت فال، جنهن جي ساري ستاءُ مان تنهنجي ۽ پين ساٿين جي محنت جو پتو پوي ٿو. ها تہ ڳالهہ ٿي ڪم رفيق جي-سو مون ٿي چيو تہ رفيق لاءِ لکڻ شرط آهي.

تاج جويو، نوجوانن مان سنو شاعر نڪتو آهي، خاص ڪري وائي ۽ غزل ۾. هن جي پولي، وزن توڙي موضوع تمام وڻندڙ ۽ محسوس ٿيندڙ هوندا آهن. رسول ميمڻ جو تہ بس هڪڙو نظر پڙهيو هو مون، جيڪو سندس ڪهاڻين جي ڳڪي "امن جي نالي" جي مُهڙ ۾

شايد ”غدار“ عنوان سان هجو. توهان ان کي مهراڻ ۾ بہ ڇاپيو: تہ جيئن ڪجهہ وڏڙن ۽ جهونن کي بہ خبر پوي تہ نوجوان ڇا ٿا لکن.

توکان پوءِ انور ٿي آهي، جنهن جي شاعري هروقت پيو پڙهندو آهيان. سندس هنن تازن شعرن ۾ جا لئي آهي، سا وڌيڪ پختي ۽ صحيح آهي — جنهن جو مثال آهن: ’توپيل ٽڪ مان سگهڙو سوري‘ ۽ ’پنهنجي دل جي زخمن جو اڄ هڪ هڪ ٽاڪو آءٌ اڌيڙڻ چاهيان ٿو.‘ ڪجهہ شاعر نثري نظمن جو وزن، جملن جي گرامرڪي بدلائي، برقرار رکندا آهن، جنهن سان مقصد تہ حل ٿي ويندو آهي، پر تسلسل جي ڪمي رهجي ويندي آهي ۽ شعر ۾ اکرن جو بوجهہ ٿي نظر ايندو آهي: پر انور جي نثري نظمن ۾ اکرن جي اڪيڙ ٿي اهڙي هوندي آهي، جو رواني ۽ ڪنٽينيوٽي پنهنجو پاڻ پيدا ٿي پوندي آهي جنهنڪري ليءِ، تسلسل، رواني، موضوع، مقصد، ۽ سٽاءُ پنهنجي پنهنجي مناسبت سان نظر ايندا آهن.

مالڪ زندگيءَ جي اهڙين حقيقتن کي موضوع بڻائيندو آهي، جن کي شايد ئي ڪو پيو اديب ايڏي بيباڪيءَ سان ظاهر ڪري سگهي. ڪهاڻيءَ جي نواڻ، هرصورت ۾ مالڪ وٽ موجود آهي ۽ وڏي ڳالهہ اها تہ لفظن جي صحيح چونڊ جي ڪري هدايتن ۽ بيان جو مقصد ٽورن ٿي اکرن ۾ تفصيل سان حل ٿي ٿو وڃي.

شرجيل جي ڪهاڻيءَ ۾ ڪردار جي ذهني اوچائي ۽ عظمت آهي. سندس ڪردار جو روپو ڏاڏو پوتر ۽ مستقبل جي معمارن جي نمائندگي ڪندڙ آهي. ”سمنڊ جي ڦيڻ“ جي ٽريٽمينٽ ۽ خاص ڪري نوٽبڪ ۾ لکيل خيال شرجيل جي پختي ذهن ۽ محنت جو اولڙو آهن. هائي اهي ڳالهيون جيڪي هضم نہ ٿي سگهيون آهن.

مهراڻ جي دير سان ڇپجڻ لاءِ توهان جو پڙهندڙن کان پڇڻ جو برابر پورو حق آهي، پر توهان سهائيءَ ۾ شوڪت جو ڪالم تہ پڙهيو ٿي هوندو، ان باري ۾ ڇا خيال اٿو؟

نعيم دريشانيءَ اڄ جي سنڌي شاعريءَ کي لفظن جي لباڙ سڏي ڇڪي لباڙ هنئي آهي- اڄڪلهہ اسان جي ڪجهہ شاعرن ڪبا لکڻ شروع ڪيا آهن، خير تہ آهي؟ نعيم پاڻ کي هپوڪرٽ نٿو سمجهي. پيارا، صحيح معنا ۾ غور ڪجي، تہ خبر پئجي ويندي، تہ هپوڪريٽ ڪير ناهي؟ رڳو پاڻ کي هپوڪريٽ نہ سڏڻ هيپوڪريسي ناهي؟ پنهنجي ڪنهن عمل جي (Justification) پاڻ کي ئي انفرادي طور تي تڏهن ٿي سمجهہ ۾ اچي، جڏهن معلوم ٿئي ٿو، تہ سماج، ماحول يا فلاڻو غيرحقيقتن کي سيني سان لائي پيو ساهہ کڻي، تڏهن ڪير ٿو هام هڻي سگهي، تہ غير حقيقي نظرين جي حامي سماج ۾، حقيقي فرد جو سمورو عمل آزاد ۽ ـــ ـنڌس ٿي صحيح نظرين پٺاندر آهي؟

نعيم جي آها شاعري جيڪڏهن ائبسٽرڪٽ شاعري آهي، پوءِ تہ نون صفحن تي ڦهلجي وڃڻ سمجهہ ۾ اچي ٿو، ٻيءَ صورت ۾ اها نواڻ ۽ ايڏو پکڙجڻ اڻ وڻندڙ آهي.

هتي هڪڙو اهو عرض ڪندو هلان ته جيئن نعيم دريشاڻيءَ جي شعرن هيٺان ڏُکئن لفظن جي معنيٰ ۽ سمجهاڻيون لکيل آهن، تيئن سندس عربي ۽ فارسي لفظن جي معنيٰ ڏيڻ ان ڪان وڌيڪ اهم هئي. خير آئينديءَ خيال رکجو.

شرجيل جو شعر "پڳل ڳجهارت" تمام سٺو آهي، پر ان ۾ 'هي جيون' ۽ 'منهن جيون' جي اکرن سبب شعر کي پيهر ۽ غور سان پڙهڻو پيو. چو ته جڏهن منهنجيون يا منهنجا لکبو ته ائين گڏي لکبو.

باقي پرچو مجموعي طرح تمام سٺو سينگاريل آهي. شاعريءَ جي حصي ۾ شعرن جي ڪمپوزيشن تمام عمدي آهي، جڏهن ته توهان کي پيسٽنگ جي سهوليت ناهي، پوءِ به صفحن جو سينگار اکين کي وڻندڙ ٿو لڳي.

"ٽانڊاڻي جي لاٽ" کي لاڳيتو رکو ته بهتر.

ها ـ سچ، ڪهاڻين ۾ نورالهدا شاهه جي ڪهاڻيءَ تي ٽيڪا ڪرڻ وسري وئي اثر ـ چرڪو نه اهڙي پياري ڪهاڻيءَ جي ڪا گلا ڪرڻ وارو ناهيان: پر هڪڙي ننڍڙي صلاح ڏيڻي اٿم ــ سا اها ته اندر جي اونهائين ۾ لهي ويندڙ، گهٽيل احساس جي اپٽار سٺي، پر "ڪُس" لفظ چوڏهن پيرا ورجائڻ الائي چو مون کي سٺو ڪونه لڳو. منهنجي خيال ۾ ڪٿهن به لفظ جي گهڻي استعمال سان اهو لفظ چرچي طور استعمال ٿيڻ لڳندو آهي.

ـ بيدل

●اٽڪل چار مهينا کن ٿيندا، جو مون هڪ ڪهاڻي 'روئان رهن نه سپرين' موڪلي هئي. منيءَ ۾ جڏهن توهان جو واجد ڏانهن لکيل خط پڙهيو هيم ته لڳو هو، اوهان مهراڻ جي ايڊيٽر واري ڪرسيءَ تي ويهڻ ڪان پوءِ چينج نه ٿيا آهيو. مون ڪان ۽ ڪيهر ڪان ڪهاڻي گهرڻ تي منهنجي وهم ۽ گمان ۾ به اها ڳالهه نه ويئي هئي، ته ڪو ان ڪرسي تي ٿهي نڪي ويهڻ ڪان پوءِ اوهان روايتي ايڊيٽر بڻجي اسان ڪان امداد حسيني ڪسي وٺندا. هي خط منهنجو مهراڻ جي ايڊيٽر ڏانهن لکيل آهي، ۽ ان ڪري هڪ ليکڪ جي حيثيت ۾ آءٌ رڳو ايترو عرض ڪرڻ گهران ٿو، ته مولانا گراميءَ ته ڪڏهن ڪنهن پڙهندڙ کي به جواب ڏيڻ ڪان نه ڪيهايو هو: پوءِ ڪهڙو سبب آهي جو اوهان منهنجي ڪهاڻيءَ تي به لفظ لکي، مون کي اهو ٻڌائڻ جي ضرورت به محسوس نه ڪئي، ته اها ڪهاڻي شايع نه ٿيندي؟ ان ڪهاڻيءَ جي نه ڇپجڻ جي مون کي تڏهن خبر پئي، جڏهن پرچو مارڪيٽ ۾ اچي ويو. مان پڙهندڙن سان ڳانڍاپو ٽوڙڻ نه ٿو چاهيان ۽ ان ڪري هيءَ ٻي ڪهاڻي 'پيڙيل وجودن جي ڪهاڻي' مهراڻ لاءِ موڪلي رهيو آهيان. ساڳي وينتي مهراڻ جي ايڊيٽر کي آهي، ته پرچي آئوٽ ٿيڻ ڪان اڳ رڳو ايترو ٻڌائڻ جي تڪليف ڪري، ته اها ڪهاڻي ڇپبي يا نه؟

ـ رزاق مهر

● گذارش ڪي نئون موڙ ڏنو اٿو. اوهان جڏهن مهراڻ جي (باوجود سهولتن هئڻ جي) دير سان اچڻ جو اعتراف ڪيو آهي، تڏهن اوهان جو اهو سوال به درست آهي، ته ڪنهن اديب، اداري يا اخبار اهڙو ڪو سوال به ڪيو آهي؟

شاعريءَ ۾ اياز جون وايون، نياز جا ساهيا، تنوير جو 'ٿج جا گوها'، تاج جو 'دل دوزخ، دل جنت'، سحر جو 'نينهن نه ڇڄڻ جهڙو'، نصير جو 'سپنو'، سارنگ ۽ تاج جويي جا غزل ۽ خاص ڪري انور جو نظم 'ٽوپيل نڪ ۾ سڳڙو سوري' بيحد وڻيا. اهڙي ڇرڪائيندڙ شاعريءَ ڪان پوءِ، نعيم دريشانيءَ جي وائي 'لفظن جي لباڙ' تي پڙهجي، ته ان ۾ ڪو به تاثر نٿو رهي. ڦينامينن به دماغي اختراع تي معلوم ٿئي. مهراڻ جا صفحا قيمتي آهن، نواڻ جي ناليءَ انهن ڪي خراب نه ڪيو.

ڪهاڻين ۾ عبدالقادر جوڻيجي جي 'جار' ۽ نورالهديٰ شاهه جي 'شريف زادي' پرچي جون سٺيون ڪهاڻيون آهن. شوڪت شوري جي ڪهاڻي 'رات جو رنگ' ۾ انساني احساسن ۽ جذبن جي حقيقي عڪاسي ڪئي وئي آهي. 'سمنڊ جي ڦيڻ" شرجيل جي بهترين ڪهاڻين مان آهي- اليت 'ع منهنجو من' ۽ 'احسان' ڪو خاص تاثر نه ٿيون ڇڏين. 'ٿوهر جي ماڪي: 'آغا سليم' سڄاڻ جو نئون ڍنگ آهي. 'ٽانڊاڻي جي لاٽ' سٺو سلسلو آهي. ڊاڪٽر تنوير عباسيءَ جو 'هائيڪو' تي لکيل مضمون سٺي معلومات ٿو ڏئي. 'سنڌي شاعريءَ جا بانيڪار' ۾ قاضي قادن ڪي هڪ هند غدار ۽ ٻئي هند گهٽي ساراهه ڪيل آهي. اسان جا نوان پڙهندڙ ۽ نئون نسل ڪهڙي راءِ قائم ڪري؟ 'دنگي منجهه درياهه' تي.وي تي به ڏنو اٿم، پر پڙهڻ سان اهوئي، چس ملي ٿو، حقيقت ۾ علي بابا سنڌيءَ جو مچيل ۽ عظيم ليکڪ آهي.

-ساحر پريمي

● 1977/2-1 جي 'مهراڻ' ۾ ڪهاڻيڪارن سداري ڪان وڌيڪ سيڪس ڏانهن دوڙ پاتي آهي. ڇڻ هڪٻئي کان گوءِ کڻڻ واري پيا ڪن. نسيم جي ڪهاڻيءَ "ڪاري رات" جي پڇاڻي ٺيڪ نه آهي. نورالهديٰ جي "فردوس" ايترو ته ڪري سگهي ٿي، ته جڏهن وٽيس تڏهن شوق ڪري ٿي، پر ايترو نٿي ڪري سگهي، جو ڪنهن سان شادي ڪري عمر لاءِ ان جي ٿي وڃي. ڪهاڻيءَ ڪي ان انداز سان پيش ڪرڻ کپي ها. اهو دور ختم ٿي ويو، جڏهن عورت پنهنجي مرضيءَ ساڻ، مائٽن جي مرضي به ڏسندي هئي- پوءِ مائٽن جي مرضي حاصل نه ٿيندي هيس، تڏهن "فردوس" جيان پڙدي پنيان مائٽن جي منهن تي دانگي مليندي هئي.

تنوير عباسيءَ جو 'جپاني هائيڪو' ۽ ڊاڪٽر ممتاز پناڻ جو "سنڌي شاعريءَ جا بانيڪار-1" هن پرچي جا اهم ليک آهن.

-عبدالاحد "آزاد"

●"مهراڻ" سٺو لڳو آهي. توڙي جو حد کان وڌيڪ دير مزو نہ ڪيو. پوءِ بہ تنهنجي محنت کان انڪار ڪونهي. نوان وڌندڙ هئي. ڏکهن ۽ ٻور مضمونن بدران مختصر ۽ وزائتا مضمون ساراهڻ جوڳي تبديلي آهي. باقي شاعرن جي گهٽائيءَ ڪي راضي ڪرڻ لاءِ شاعري واري ڀاڱي ڪي هروڀرو ريلوي جو مال گودام نہ بڻائي.

— اياز گل

●'مهراڻ' جو پرچو اوچو ۽ معياري آهي. شاعريءَ واري ڀاڱي ۾، مڙني شاعرن جي شاعريءَ ڪي بهترين ليکي سگهجي ٿو. خاص ڪري تاج بلوچ جا نظم وڻندڙ آهن – پر نعيم دريشانيءَ جي شاعريءَ ۾ جدت جا نت نوان رنگ موجود آهن. ايڏي آڇوتي ۽ سادن لفظن ۾، پر اونهي معنيٰ واري شاعري سنڌس ئي مَرڪ آهي.

— شهناز سيمڻ

("گرامي نمبر" تي)

●اسان پيرمرد ليک اها آڻ مڃون ٿا، تہ اوهان نوجوان اسان جا سرواڻ آهيو. ان لاءِ اسان کي ڪو اعتراض ڪونهي؛ پر ابن رشد سميت دنيا جي سڀني مفڪرن ۽ عالمن جو متفق رايو آهي تہ "نوجوان عالمن ۽ اديبن کي، تڏهن بہ اها سرواڻي، پنهنجي پيرمرد عالمن جي هدايتن جي روشنيءَ ۾ ڪرڻ گهرجي!" روشنيءَ جا طلبگار اوهان بہ آهيو ۽ اسان بہ! مقصد بہ ساڳيو آهي؛ پر اختلاف جي هڪ ڪاهي آهي وچ ۾. اوهان پنهنجي مشعل پڻ جي ڏيئي مان روشن ڪيو ٿا ۽ هيتان هُتان ڪک-پن ميڙي ڪا نئين مشعل ٻاريو ٿا—۽ اسين پيرمرد روئون ٿا ۽ اوهان کان پڇون ٿا تہ، توهان جي وڏڙن جي اها ڪافوري شمع ڪيڏانهن وئي، جنهن گهر جون چارئي ڪنڊون روشن ڪري ڇڏيون هيون!—حيوانيت جي آخري سرحد کان انسانيت جي سرحد شروع ٿئي ٿي، جنهن جا ڪماندار اديب ۽ شاعر آهن، جن کي قدرت خدائي لور عطا ڪندي آهي، تہ جيئن هن دنيا آڏو اهوئي نور پکيڙين؛ جيئن چنڊ، سج کان حاصل ڪيل روشني زمين تي پکڙيندو آهي. اديب ۽ شاعر بہ ڪامل انسان آهن، هو بہ اهوئي فرض ادا ڪندا آهن.

انساني ترقيءَ لاءِ علم اصل شرط آهي، پر مفڪر ان تي بہ متفق آهن تہ، انساني سعادت لاءِ فقط سماجي تعليم بلڪل بيڪار آهي! اخلاقي ڪتاب اخلاقي درس وسيلي ماڻهن کي روئاڙي سگهن ٿا، پر انهن جون دليون نٿا ڦيري سگهن. قانون ڏوهاريءَ جي هٿن ۾ هٿڪڙيون ۽ پيرن ۾ زنجير تہ وجهي سگهي ٿو، پر ڏوهہ ڪرڻ کان نٿو روڪي سگهي. ان جي ابتڙ هڪ باعمل سعادتمند انسان، نہ رڳو قوم جي تقدير بدلائي ڇڏيندو، پر دنيا جي ڪمانداري بہ سندس حصي ۾ ايندي. اهڙن ئي انسانن کي آثار قديمہ جي زبان سمجهہ ۾ ايندي. تون اڄ ئي وڃي سنڌو جي ڪناري ۽ موهن جي دڙي جي ٻاڙ وٽ ويهي ڪن ڏي، شايد توکي اها زبان سمجهہ ۾ اچي—جي نہ تہ پوءِ وري وڃي دولهہ دريا خان، مخدوم بلاول، شاهہ عنايت شهيد،

غلام شاھ ڪلهوڙي ۽ هوشوءَ جي قبر وٽ وڃي ٻيھ ۽ ڪين سلام ڪري، شايد هو توکي ڪو جواب ڏين! جي اھا زبان نٿا سمجھو تہ پوءِ اوھان جي تعليم اٿپوري ليکبي ۽ اجا وڏيڪ جوڳ پچائڻو پونديوَ!

—شخصيت پرستي ۽ بت پرستيءَ ۾ ڪوبہ تفاوت ڪونهي، مشاهير ۽ سلف پرستيءَ جو اصل مقصد تہ اھو آھي تہ سندن سٺن ڪارنامن جي ياد تازي رکجي، سندن ڏسيل نيڪيءَ ۽ صداقت جي اصولن جي پيروي ڪجي: پر ڪيو ان جي اُبتڙ ويندو آھي... اھوئي سبب آھي، جو "گرامي نمبر" ۾ سندن نجي محفلن، يارين دوستين، تقريرن ۽ مقالن جو ذڪر تہ تفصيل سان ڪيو ويو آھي ۽ ڪين عالم، شاعر، اديب، مفڪر، محقق تہ چا، اصل علاما جي درجي تي وڃي رسايو اٿئون: پر علمي طور تي اھو ثابت نہ ڪيو ويو آھي! اھو ياد ٿي نہ رهيو اٿئون، تہ اسان "گرامي نمبر" لاءِ علمي مضمون لکي رهيا آھيون، نہ ڪہ عذرخواهي واري خاص ثناخواني!

—انسان لاءِ اصل معرفت جو سرچشمو آھي تفڪر ۽ تجسس، جنهن لاءِ قرآن ڪريم ۾ هرهر تاڪيد ڪيل آھي، جيڪڏهن ان سرچشمي جو ڪنارو ونئون ها، تہ پوءِ "گرامي نمبر" هيئن نہ هجي ها! گرامي رحہ تي تہ علمي بحث ٿين ها ۽ سندن لکڻين کي تنقيد جي ڪسوٽيءَ تي پرکي، ثابت ڪيو وڃي ها، تہ اهي ڇو انساني ڀلائيءَ لاءِ ضروري آهن ۽ ڪهڙين تصنيفن مان ماخوذ آهن ۽ فلسفي ۽ علم سان انهن جو ڪهڙو تعلق آھي؟ صحيح آهن يا غلط؟—حد تہ اسان اتي وڃي ڪئي آھي، جو سندن نسلي تعلق ذاڏائي طرفان جاگيردارن سان ۽ ناناڻي طرفان درويشن سان وڃي ملايو آھي—گرامي رحہ جن جي اھا دعوا تہ عرب فاتحن سنڌ جا ڪتاب ساڙيا هئا، تيستائين ڪوبہ وزن نٿي رکي، جيستائين تاريخي حوالن سان ثابت نہ ڪئي وڃي.

—'شهادت' دراصل اجاين خواهشن کي، قتل ڪرڻ جو نالو آھي ۽ ان شهادت بنا، علمي درجو حاصل ڪرڻ ممڪن نہ آھي. ان باب ۾ هڪ خاص علمي مضمون لکي چڪا آھيون، جنهن کي سنڌ جا برک عالم پنهنجي نظرن مان ڪڍي، پسند ڪري چڪا آهن: هيئنر اھو مضمون سنڌ جي هڪ عالم ۽ اديب جي زيرنظر آھي! خيال آھي تہ اھو "مهراڻ" شايع ڪري: پر ڇيو وڃي ٿو تہ هاڻي "مهراڻ" ۾ اھو ڪونہ ڇپبو! پڇيم "ڇو؟" جواب مليو آھي تہ: هاڻي اهڙيون علمي شيون "مهراڻ" ڪونہ ڇاپيندو، ڇو تہ هاڻيءَ جا ڪائڻ وارا ڏنڊ پيا ۽ ڏيکارڻ جا ٻيا آهن ۽ اهائي پاليسي سنڌي ادبي بورڊ جي آھي!

— نورمحمد سنڌي

● مهراڻ جي "گرامي نمبر" ۾ ظفرحسن جو مضمون پڙهيو اٿم. هڪ پيرو نہ، پر-ٽي پيرا. هي لفظ:

”... پنهنجي پر ۾ ڪجهه نه ڳالهائي ته گنڀيرتا جو ثبوت ڏنم، پر هڪ مظلوم ماڻهوءَ جون زباني خوشيون به روڪي، اُن تي وڌيڪ ظلم ڪيم ۽ هاڻي آئون سوچيان ٿو، ته اهو ظلم مون تي به ٿيو ۽ هاڻي منهنجون حسرتون آهن، جي هاڻي ڪڏهن به پوريون نه ٿينديون.“

پڙهي روئندي آهيان. مون کي دٻئيءَ ۾ آئي مهينو سوا ٿيو آهي. هتي پهچي ”گرامي نمبر“ پڙهيم، ته ائين پئي سمجهان، مون کي هڪ نئون ڀاءُ نصيب ٿيو آهي- پر اهو ڀائڙو اڄ حيات ڪونهي. حيات هجي ها ته ضرور خط لکانس ها.

نيٺ ڇپيا آهن ڪي ڪتاب گرامي صاحب جا؟ ۽ سندس ڪٽنب ۾ ڪير ڪير آهن؟ انهن جو گذران ڪهڙيءَ ريت پيو ٿئي؟

اسان وٽ به نارائڻ شيام آهي. Audit Office ۾ معمولي نوڪري ڪندو آهي ۽ وڏو ڪٽنب پاليندو آهي. اسان شيام کي، شاعر شيام کي ۽ شخص شيام کي ڏاڍو گهرندا آهيون. هن جي فن جو وڏو قدر اٿئون دل ۾: پر ڪجهه ڪري نه ٿا سگهون. ڪٿي شاعري، ڪٿي Audit؟ سو به Govt: Audit! مان به Audit Office ۾ نوڪري ڪري چڪي آهيان. روزانو اٺ ڪلاڪ اُتي گذارڻ شيام سان نسورو ظلم آهي: پر ٿي رهيو آهي.

-ڪلا پرڪاش

● افسوس آهي ته گراميءَ جهڙيون ادبي شخصيتون اسان کان هميش لاءِ الڳ ٿي رهيون آهن.

تازو ’ثميره‘ جي بي وقتائتي موت جي خبر ملي. اسان پاڪ- هند جي سنڌي اديبن جي هڪ برادري آهي. جيڪي توهين وڃائيندا آهيو، سو اسين به وڃائيندا آهيون: جيڪي توهين پائيندا آهيو، سو اسين به پائيندا آهيون. جيئن بيوس چيو آهي:

ڳوڙهن ۾ تنهنجي ڳاليڙي، منهنجو به خون آهي،
سوداءِ سر ۾ تنهنجي، منهنجو جنون آهي؛
تنهنجي بهار سان آ، منهنجي چمن ۾ چهچهه-
تنهنجي خزان تي منهنجي، حالت زبون آهي!

ثميره سنڌ ۾ سنڌي ادب جي بيشڪ خاتون اول هئي. سندس نالو سنڌي ڪهاڻيءَ سان سالن کان ڳانڍاپيل رهيو آهي. سندس وڃڻ جي وَهي ڪانه هئي. شل سندس ڪاوشون ۽ اعتقاد سنڌي عورتن ۾ سجاڳيءَ جا پيغام بڻجن! ٿي سگهيوَ ته سندس ڪٽنب سان، منهنجي، ڪلا جي ۽ سڀني هند جي اديبن طرفان اعزا پرسي ڪجو. -موتي پرڪاش

ٽانڊاڻي جي لاٽ

سعيد ڏکڙائي

مون کي ٽکڙ جي رڳو ٻن شاعرن متاثر ڪيو- نانا حافظشاهه ۽ ڀاءُ سعيد. ٻئي بنيادي طور تي ڪافيءَ جا شاعر هئا. نانا حافظشاهه کان پوءِ، ڀاءُ سعيد ٻي اهڙ شاعر هو، جنهن شعر چيو ناهي، ۽ ٽکڙ جي ماڻهن گهڻيءَ گهڻيءَ ۾ ڳايو ناهي.

ڀاءُ سعيد هاڻوڪي دؤر ۾ ڪافيءَ جي وڏن شاعرن مان هڪ هو. شاعريءَ سان گڏ ٻيا به گڻ هئا سنجهس. اکر موتيءَ داڻا، مصور، ڦاٽو. ڪنهن به نئين ساز کي هڪ اڌ ڏينهن ۾ سکي وٺندو هو. هارمونيم، بينجو، وايولن، چنگ، مائوٿ آرگن، بانسري... وڄائڻ ۾ پڪّو هو.

هو جنهن رُتبي جو حقدار هو، اهو کيس نه مليو— ان ۾ اچرج جي ڪهڙي ڳالهه آهي؟ اها ته هتي سدا جي ريت آهي. ويجهن مائٽن جي اٿوٿت ۽ ڏاڍاين، ريڊيو ۽ ٽي-وي تي وڏن نالن جي هڪ-هٽيءَ کيس مايوس ڪري ڇڏيو هو- ۽ هُن پاڻ کي نشي ۾ گُم ڪري ڇڏيو هو. شام ٿينديئي، ٽکڙ جي ڏُوڙ ڏُڏُڙُ وايومنڊل تي ڪڏهن هارمونيم، ڪڏهن وايولن، ڪڏهن بانسريءَ جا سُر ورڪائي ڇڏيندو هو. ڪڏهن ڪڏهن سانجهيءَ کان صبح تائين اها سُر-ورڪا پئي ٿيندي هئي- ۽ نشي ۾ الوٽ آلاپ پيا پُرندا هئا:

سوٽ مسافر محبت ماڻيون،
تو ٻن دل جون آسون اَجهاڻيون.

عبداللطيف (سنگيت ڪار)

هو گهٽو ڪري ريڊيو اسٽيشن جي مکيه لوهي در تي ٿي ملي ويندو هو. ساڄي ڪُڪ تي هٿ رکيو، ان هنڌ جتي السر جو ڦٽ هئس. اندر جي پيڙا کي ڇهري تي نه آڻڻ جا وُڙت جتن ڪندو. تنهن وير سندس مُرڪ الاءِ ڇو رُئڻ هارڪي ڀاسندي هئي. مان هن جي پهلي مُــک ڏانهن ڏسي گهبرائجي ويندو هوس. هو تاڙي وٺندو هو، ۽ کو ٽونڪو ٻڌائي، سنهنجو هٿ جهلي اسٽوڊيو ڏانهن گهليندو-B.2 ۾ پهاني آڌو هلي ويهندو هو- ۽ پنهنجي اندر جي سموري پيڙا ڪنهن ڌُن ۾ پلٽي ڇڏيندو هو:

رات ڪا برسات جي ايندي جڏهن،
ياد ايندس دوست مان توکي تڏهن.

لطيف ننڍي ڪند جي عظيم سنگيت ڪار نوشاد کان متاثر هو ۽ نوشاد وانگر پيانو سندس محبوب ساز هو. هو درد کي دل ۾ دٻائي جيئندو رهيو، کلندو کلائيندو رهيو. هو جنهن به ڪچهريءَ ۾ هوندو هو، اتي وقت گذرڻ جو احساس ئي نه ٿيندو هو.

سڄڻ ڪپڙن پهرڻ وارو هي آرٽسٽ، ڪلرڪ، اندران ئي اندران کاڄي رهيو هو. روڳ سندس وجود کي وڪوڙي ويو هو. ان حال ۾ جتي ڪيس آرام ڪرڻ گهرجندو هو، اتي هو پنهنجي ۽ پنهنجي ٻارن جي پيٽ پالڻ لاءِ ڏينهن رات گهمندو رهيو. ريڊيو-ٽي. وي- فلم- فنڪشن... ۽ اتي هرفن مولا ٽائيپ جا ڪامورا، ڪورا ذهن، هٺ ٺوڪيون پاليسيون... ۽ هو انهن جو شڪار ٿي ويو.

قادو شيدي

هڪ ڇپيل خبر: ”قادو شيدي مري ويو“ ٻي ڇپيل خبر: ”سرڪار پاران منظور ٿيل وظيفي ماڻ کان اڳ ئي قادو شيدي لاڏاڻو ڪري ويو“. انهن ٻنهي خبرن کي پڙهندي ايئن ڀاسيم، ڄڻ قادو شيدي مرندي مرندي به اسان سان چرچو ڪري ويو آهي، چٻرا ڏئي ويو آهي.

قادو شيديءَ کي مون پهريون پيرو سٽي ڪاليج حيدرآباد سنڌ جي هڪ فنڪشن ۾ ڏٺو هو، جتي هن اسٽيج تي پنهنجي هڪ جوڙيوال سان، جنهن جو نالو ياد نٿو اچيم، مختلف آئيٽم پيش ڪيا هئا- پر انهن ۾ ”ڳجهه ۽ ڪتي جي ويڙهه“ وارو نرت-روپي آئيٽم، جنهن مهارت سان هن پيش ڪيو هو، اهو پنهنجو مٽ پاڻ هو: ”ڳجهه جو آپ جي آتاهينءَ تان ڍونڍ تي نظر پوڻ، ڳجهه جو ڍونڍ تي ڍرڻ، ان جي ڪنپ-ڪنبڻ ڪيڪرات، ڪتي جي مالڪ جو آتان لنگهڻ، ڪتي کي ڳجهه تي ٻچڻ، ڪتي جون گروشيون ۽ رومڙ، ڳجهه جي ٺونگن تي ڪتي جا ڪٺوڪرات...“ اصل ڏندين آڱريون هيون ڏسندڙن کي. ڏک آهي ته انهن فنڪارن کي اسين رڳو ٽيپ به نه ڪري سگهياسين.

قادو شيديءَ کي پڇاڙڪو ڀيرو مون نوابشاهه ۾، ملاکڙي ۾ ڏٺو. جڏهن مَلهه دسجي ٿي، دهل جي وڄت ۾ ڦيرو آيو ٿي، تڏهن قادو شيدي گهنگهرن واري ڏانڊيي سان، پڙ ۾ لهي ٿي آيو— دراصل قادو شيديءَ جهڙي عوامي فنڪار لاءِ، ملاکڙي جو ڪشادو پڙ ئي حقيقي اسٽيج آهي. هُن جي مقبوليت جو صحيح ڪاٿو به اتي ئي لڳائي سگهجي ٿو. ائين شادين مُرادين، ڇٺين ڇَٺين، ميڙن ملاکڙن ۾ نچندو، ڳائيندو وڄائيندو، قادو شيدي اسٽيج تائين پهتو— ۽ شهر جي گهٽين ۾ رُلندو، ٽاٻا کائيندو— موت جي ڊَڪِڪِ ۾ الوپ ٿي ويو.

— امداد حسيني

جي جيءَ کي جِئارِينِ.....

پروفيسر محبوب علي چنا

(پروفيسر محبوب علي چنا جي والد جو نالو ميان محمد صالح چنا هو. تعليم: سنڌي، عربي ۽ فارسيءَ ۾ ايم. اي (بمبئي يونيورسٽي) فرسٽ ڪلاس فرسٽ ۾ پاس ڪيائين ۽ ڪيس دڪشنا فيلوشپ ۽ سونو ٻاو پڻ مليو. بي. ٽي ۽ ايس. ٽي. سي جو امتحان پڻ پاس ڪيائين. عهدا: گورنمينٽ ڪاليج حيدرآباد ۾ عربيءَ جو استاد؛ سروري اسلاميه ڪاليج هالا جو پرنسپال؛ گورنمينٽ ڪاليج ميرپورخاص ۾ رهيو، جتان جامعه عربيه ڪاليج جو پرنسپال ٿي آيو؛ گورنمينٽ ڪاليج لطيف آباد جو پرنسپال؛ گورنمينٽ ٽيچرس ڪاليج جو پرنسپال؛ سيڪريٽري نيشنل بڪ فائونڊيشن. تصنيفون: (1) ڪليات امين، (2) سرود جا سهيوڳي، (3) مڪليءَ جي ٽڪري، هڪ شخصيت ٻه پهلو؛ (4) سنڌي ادب جا رجحان. رسالي "فردوس" جو ايڊيٽر، انجمن فروغ ادب هالا جو سرپرست، سنڌي ادبي بورڊ، شاهه لطيف ڪلچرل ڪائونسل ۽ شهباز ڪلچرل ڪائونسل جو ميمبر رهيو. پاڻ 24-نومبر 1977ع تي، مڪي شريف ۾ وفات ڪئي. —ادارو)

* * *

اڄ نه اوطاقن ۾، طالب تنوارين،
آديسي اُٿي ويا، مڙهيون مون مارين،
جي جيءَ کي جيارين، سي لاهوتي لڏي ويا.

دل منڌي ٿي آهي. قلم جي ڏار وميلي ڦلت ڪاڻ ٿي چاهي؛ پر هٿ لکڻ کان لاچار. اي منهنجا مولا.

ملڪ، جيئن تنهنجي واڪاڻ ڪرڻ ڏکي آهي، تيئن تنهنجي محبوب جي محبوب جا ڳڻ ڳڻڻ پڻ محال آهن. سوچيان ٿي، ته محبوب سائينءَ جي ڪهڙي پهلوءَ کي روشناس ڪرايان؟ سمجهه ۾ ڪجهه به نٿو اچي! پاڻ شفيق استاد، ذميدار آفيسر، يارن جا يار، چاهيندڙ پيءُ ۽

سٺا جيون ساٿي هئا. ڀين جي ڏک تي ڏکي، سک تي سرهو ٿيڻ، سدائين رب تي ڀاڙڻ ۽ اصول پرستي سندن مکيه گڻ هئا. ان ڏس ۾ ڪين سور به سهڻا پيا، پر ٻاڻ اٽل رهيا.

علم جي حاصل ڪرڻ جي جدوجهد ڪڏهن نه ڇڏيئون. قلم ۽ ڪتاب جي وڏي عزت هئي. ٻٽ تي بيڪار پنو به پيل ڏسندا هئا يا ڪنهن ڪتاب جو ورق ڦٽو ٿيل ڏسندا هئا، ته سندن لراڙ تي ڳهنج پئجي ويندا هئا. ڪتاب ۽ قلم سندن سيراندي هوندا ئي هوندا هئا. ٻاڻ جڏهن به هوم اڪنامڪس ڪاليج ڪراچيءَ جي هاسٽل ۾ مون سان ملڻ ايندا هئا، ته منهنجي اندر اچڻ تي اٿي بيهندا هئا، ڇاڪاڻ ته اها رسول پاڪ جي صفت آهي. گهر ۾ گهڙندا هئا ته آواز ڪري گهڙندا هئا ۽ گهڻو ڪري پويين در ڪان نه ايندا هئا. اسان نياڻين کي ڏاڍو مان ۽ پيار ڏيندا هئا، ان هوندي به هر ڳالهه ائين ئي سمجهندو هو، جڻ ته بابا سائين ڪيس ئي گهڻو ئو ڀانئي. ڪاوڙ گهٽ ايندي هين، اها به نه پڙهڻ تان يا عبادت نه ڪرڻ تان.

ٻاڻ ڪڏهن ڪنهن بندي آڏو نه جهڪيا. چوندا هئا: جهڪجي رب سائينءَ جي اڳيان، جنهن جي هٿ ۾ بندن جي ڪل آهي. ڪنهن به ڪم لاءِ نڪرندا هئا، ته ٻهرين انهيءَ جي لاءِ نماز ۾ ڏٺيءَ ڪان دعا مڱندا هئا. ٻاڻ وڏيءَ دل وارا هئا ۽ مهمان نوازيءَ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هئا، ان سمي خوش ۽ ٻهڪندا نظر ايندا هئا.

ٻاڻ خوش مزاج ٻڻ هئا. ٻارن تي پنهنجو ڪونه ڪو نالو رکيو هئائون ـ ڪنهن کي آلوٻخارو، ته ڪنهن کي تاراٻائي ۽ مون کي ڏاڏي سڏيندا هئا ۽ هيئيون شعر ترنم سان پڙهي ڇيڙائيندا هوم:

جا زال زال آهي، سا مرد مٿور ناهي!

ٻاڻ ڪيڏي به وڏي تڪليف ۾ ڇو نه هجن، اسان جي ننڍڙي ڏک تي به ٻريشان ٿي ويندا هئا. ساڻن ماءُ پيءُ جون دم دم دعائون شامل هيون ۽ ٻاڻ به سندن خدمت ۾ ڪا ڪوتاهي نه ڪيئون. پنهنجي جيون ساٿياڻيءَ کي دوست ڪان اهميت ڪڏهن به ڪونه ڏنئون، سندن مشورن کي سدائين مان ڏنئون ـ پر علم ۽ اصول جي ڏس ۾ ٻاڻ ڪنهن به ڳالهه کي اهميت نه ڏنئون.

ٻاڻ ننڍي لاڪون ئي تهجدگذار هئا ۽ ڪوشش ڪري ڪابه نفلي نماز نه ڇڏيئون. پير جي سٽور هوندي به بابا سائينءَ جن نماز جا پابند رهيا ۽ ڪوشش ڪري ويهي نماز پڙهندا هئا. جيستائين قرآن پاڪ جو دؤر نه ڪندا هئا، سڪون نه ملندو هون. دؤر سان گڏوگڏ شاهه لطيف جا بيت به پڙهندا هئا ۽ مختلف ڏينهن تي مختلف دعائون ضرور پڙهندا هئا، بلڪ هر مهل تي قرآن پاڪ جون آيتون پڙهندا هئا.

سندن ڪچهريءَ ۾ عالم، اديب، امير، غريب ته ويهندا هئا، پر ڏاڙيل ۽ چور به ڪانئن فيض پرائڻ لاءِ ايندا هئا. ان وقت ٻاڻ چنڊ جيان پيا چمڪندا هئا، ٻاڻ سچ پچ ته هئا به قلندري فقير. ٻاڻ زنده ته زنده، پر مري وڃڻ جي به سارلهندا هئا. عيد جي ڏينهن جيستائين ماءُ، پيءُ، ڀيڻ ۽ ميتن ساٿين جي قبرستان نه ويندا هئا، تيستائين بيچين رهندا هئا.

پاڻ ڏک ڏسي به اسان پڇڻ لاءِ سک ڳنهندا هئا. پنهنجي تڪليفن جو ذڪر پڇڻ سان ته چاهه جيون ساٿي سان به نه ڪندا هئا. ڪڏهن ڪڏهن دنيا جو ڏلبو ٻسي، فارسيءَ جو هڪ شعر پڙهندا هئا، جنهن جو مطلب هن ريت آهي:

مسان سمونڊ آهيان ۽ توهان ڪناري تي بيٺل ماڻهن جيان،
توهان ڪي ڪهڙي ڄاڻ ته سمونڊ ۾ ڪهڙو اُڀري پيو طوفان!

مينو مالڪ اسان کي سگهه ڏئي، ته پنهنجي منڙي ابي جي ڏسيل وات تي وڪ وڌايون ۽ انهيءَ سمنڊ جي گهرائيءَ کي لهون. —— پروين چنا

عبدالڪريم ”گدائي“

گدائي صاحب 1- جنوري 1901ع تي، ڪريم آباد، تعلقي نُئل ۾ ڄائو. سندس پيءُ جو نالو بجار خان لاشاري بلوچ آهي. ابتدائي تعليم نُئل ۾ ورتائين ۽ ميٽرڪ تائين جيڪب آباد ۽ سکر ۾ پڙهيو. 1918ع ۾ گدائي صاحب ڪانگريس ۽ خلافت تحريڪ کان متاثر ٿي پڙهڻ ڇڏي ڏنو ۽ انهن تحريڪن ۾ ڀرپور حصو ورتائين. ساڳئي سال پوسٽ ڪاتي ۾ ملازم ٿيو، پر سگهوئي استعفا ڏنائين. 23-1922ع ۾، نُئل ۾ لطف الله بدويءَ سان واقفيت ٿيس ۽ بدوي صاحب جي صحبت ۾ ئي ”گدائي“ تخلص اختيار ڪري شعر چيائين ۽ مرڻ گهڙيءَ تائين انهيءَ ساڳئي جوان جذبي سان شعر چوندو رهيو. ”فرنٽيئر گزيٽ“ جيڪب آباد، ”سند زميندار“ سکر، ”صداقت“، ”سندو“ شڪارپور ۾ سندس قومي نظم ڇپجڻ لڳا.

گدائي صاحب جي شاعري، انساني درد ۽ پيڙا جي احساس جي پالوت آهي. اهو احساس کيس پنهنجي جيجل کان ورثي ۾ مليو. 1922ع کان 1926ع تائين هڪ وڏي زميندار جي نوڪريءَ ۾ رهيو ۽ اتي هارين نارين تي ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ جو عملي مشاهدو ٿيس ۽ گدائي صاحب جي شاعري هاري ۽ پورهيت طبقي تي ٿيندڙ ڏاڍاين خلاف هڪ للڪار بڻجي ويئي. اهو نئون ۽ حقيقي موڙ، گدائي صاحب جي شاعريءَ ۾ 28-1927ع کان پوءِ آيو ۽ ان تي هو آخر تائين ڪارونجهر وانگر اٽل ۽ اڏول رهيو.

گدائي صاحب صحيح معنا ۾ عوامي شاعر آهي. 4- مارچ جي تحريڪ هجي، ون يونٽ خلاف هلچل هجي، ”روح رهاڻ“ جا جشن هجن، گدائي صاحب پنهنجي نوجوان ساٿارين سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي اڳتي وڌندو رهيو ۽ سندس لهجي ۾ ٿڪ يا مايوسي ڪڏهن به نه آئي. نوجوان ساٿاري کيس پيار ۽ اکير مان ”چاچو گدائي“ چوندا هئا.

تصنيفون: (1) سانيهه جا سور (شاعري)، (2) پکڙا ۽ پنهوار (شاعري)، (3) پيماني تي پيمالو (شاعري) ۽ (4) خانگڙهه کان جيڪب آباد تائين.

هن جهوني جوڳيءَ، مٺي صديءَ جي اکين ڏٺي شاهد، 28- جنوري 1978ع تي لاڏائو ڪيو.

آ نيٺ ”گدائي“ مرڻو پر، هي ساهه سنڌن ۾ آ جيئن،
هت حب وطن جو پوين ۾، ڪو پارڻ پاري ويندامين!

رحيمداد خان مولائي شيدائي

سنڌ جو عظيم مورخ مير رحيمداد خان مولائي شيدائي، 1894ع ۾ سکر ۾ ڄائو. سندس والد جو نالو مير شيرمحمد خان آهي. سکر ۾ ئي پاڻ ابتدائي سنڌي، فارسي، عربي، اڙدو ۽ انگريزي تعليم حاصل ڪيائين. سندس وڏا اصل ۾ بلوچستان جا رهاڪو هئا، جتان سندس ڏاڏو مير رحيمداد خان روزگار سانگي سنڌ ۾ آيو ۽ پهرين سيوهڻ ۾، پوءِ ڪوٽڙيءَ لڳ ”نانگي لين“ ڳوٺ ۾ رهيو. جڏهن ڪوٽڙي- ڪراچي ريلوي لائين ٺهي، تڏهن سندس والد کي فائرمئن جي نوڪري ملي ۽ جڏهن ريلوي لائين کي ملتان سان ڳنڍيو ويو، تڏهن مير شيرمحمد خان کي سکر جي انجن شيڊ ۾ رکيو ويو: جتي سنڌ جي هن عظيم مورخ جنم ورتو.

مولائي صاحب جي والده جي مرضيءَ موجب، کيس غريب آباد سکر ۾ آخوند خدابخش ابڙي جي مدرسي ۾ داخل ڪيو ويو، ته جيئن هو ’مولوي‘ ٿي سگهي. اتي هن ”قاعده بغدادي“ پڙهيو. آخوند صاحب جي وفات سبب مولائيءَ کي آخوند عبدالحڪيم هٽي جي مدرسي ۾ داخل ڪيو ويو، جتي هن قرآن شريف جا ڏهه سيپارا ختم ڪري، اڃا ”ڪريما“ ۽ ”پندنامه عطار“ مس شروع ڪيا، ته کيس سنڌي اسڪول ۾ ويهاريو ويو. مولائي صاحب کي مطالعي جو شوق سنڌي چوٿين درجي کان ٿيو ۽ گهران جيڪا به خرچي ملندي هيس، انهن مان ڪتاب خريد ڪندو هو. تن ڏينهن افسانوي ڪلاسيڪي ادب ۽ نيم تاريخي قصن ڪهاڻين سان ئي چاهه هئس ۽ سندس من پسند ڪتاب هو ”داستان امير حمزه“

چار درجا سنڌي پاس ڪري مولائي صاحب انگلو ورنيڪيولر اسڪول ۾ داخل ٿيو، جتي ڇهين درجي انگريزيءَ تائين تعليم حاصل ڪيائين. چوٿين درجي انگريزيءَ ۾ سندس تاريخ جو استاد مسٽر هيمراجاڻي ٽلٽيءَ وارو هو: جنهن سندس چاهه ڏسي کيس اڳتي وڌڻ تي آماريو ۽ خانگي وقت ۾ تاريخون پڙهائيندو رهيس. ان ئي عمر ۾ مسٽر هيمراجاڻيءَ، کيس آرچيبالڊ ايليسن جا انقلاب فرانس ۽ جي- بي- ماليسن جي لکيل تاريخ ”غدر 1857ع“ جا سڀ جلد پڙهايا.

شاگرديءَ واري زماني ۾، سکر مان ڇپجندڙ سنڌي اخبارون ”الحق“ ۽ ”آفتاب“ ڏاڍي چاهه سان پڙهندو هو. ڇنڇر ۽ آچر جي ڏينهن انهن اخبارن جي دفتر ۾ بنا اجوري ڪم پڻ ڪندو هو. سندس هرڪا شام سکر جي مشهور جنرل لائبريريءَ جي بيلي هوندي هئي، جتي رڳو انگريزي ٻوليءَ ۾ ئي پنج هزار کن ڪتاب موجود هئا ۽ پرڏيهي اخبارون ۽ رسالا پڻ ايندا رهندا هئا. ان ئي زماني ۾، خرچيءَ جا پئسا ميڙي، يوروپين ريلوي انسٽيٽيوٽ لائبريري ۽ سول يوروپين انسٽيٽيوٽ سکر کي منٿ ميڙ ڪري، ڪانئن گهٽ قيمت تي پراڻا انگريزي رسالا ۽ مخزنون خريد ڪري ايندو هو ۽ واندڪائيءَ ۾ انهن کي ويٺو پڙهندو هو.

1913ع ۾ ڇهه درجا انگريزي پڙهي، اسڪول ڇڏي، روهڙيءَ جي انجن شيڊ ۾ ڀرتي ٿيو، جتان ترقي ڪندو پهرين ٽرين ڪلارڪ، پوءِ يارڊ فورمئن، سيڪنڊ گارڊ ۽ گارڊ جي عهدي

تي رسيو. مولائي صاحب پاڻ جيئن تہ مزدور ئي مزدور تي پرتي ٿيو هو، ان ڪري ڪيس مزدورن سان دلي همدردي هئي، ۽ پاڻ مزدورن ۾ ڏاڍو مقبول رهيو.

1919ع ۾ پاڻ شادي ڪيائين. ان شاديءَ مان ڪيس جملي ڇهہ ٻار ٿيا، پر رب جي رضا سان هڪيئي ننڍيان فوت ٿي ويا. ڪجهہ عرصي ڪان پوءِ سندس گهرواريءَ بہ لاڏاڻو ڪيو. ان ڪان پوءِ مولائي صاحب ٻي شادي ڪئي، جنهن مان هڪ نياڻي ڄائي.

1930ع ۾ مولانا دين محمد وفائيءَ، ڪراچيءَ مان "توحيد" رسالو جاري ڪيو، تہ مولائي صاحب جا تاريخي مقالا ۽ مضمون سڀ ڪان پهرين اُن ۾ ڇپجڻ لڳا. جيئن تہ پاڻ سرڪاري ملازم هو، ان ڪري وقت جي تقاضا آهر، پير علي محمد راشديءَ ۽ پير حسام الدين راشديءَ سندس لاءِ "مولائي شيدائي" ادبي نالو تجويز ڪيو. "ستاره سنڌ" ڪان وٺي پاڻ صحافت ۾ رهيو. 1939ع ۾ ملازمن ڪان رٽائر ٿيو ۽ ٻي عالمگير جنگ جي زماني ۾، ڪراچيءَ مان جاري ٿيندڙ روزاني "آزاد" اخبار ۾ جو نائب ايڊيٽر مقرر ٿيو. ان ڪان پوءِ پاڻ روزاني "هلال پاڪستان" حيدرآباد جو چيف ايڊيٽر ٿيو. 1950ع ۾ مولائي صاحب کي سنڌ يونيورسٽيءَ جي فيلوشپ ملي، ۽ سؤ رپيا پگهار مقرر ٿيس.

تصنيفون: (1) روضة السنڌ، (2) تاريخ هندوستان، (3) "تمدن سنڌ"، (4) تاريخ بلوچستان، (5) جنت السنڌ، (6) سفينة النوح، (7) موسوين جي تاريخ، (8) تاريخ خاصخيلي.

سنڌ جي هن عظيم سپوت، مٺيادار مڙس 12- فيبروري 1978ع تي وفات ڪئي: پر سنڌ جي ادبي تاريخ "مولائي شيدائي" لافاني ۽ امر ٿي ويل نالو آهي.

الطاف عباسي

ڪاتيءَ ڪان نہ ڪنهين، سَنُ وڃهائڻ ويئُو،
ماريس سُور ڪنهين، جو نہ جيئاري جيڏيون.

"جي جيءَ ڪي جيئارين ... " ۾ الطاف تي بہ لکڻو پوندو! اهو سوچيئي، آماس راتين ۾ ٽيلس تي ٽنگيل پائيندو آهيان پنهنجو پاڻ کي! ۽ اهي پل، جيڪي جُڳن تائين ڦڪڙيا پيا آهن — هٿن ۾ بند ڪري سگهجن ٿا: پر منهنجو هٿ تہ ڪُليل ئي رهجي ويو آهي ... ۽ الهيءَ هٿ مان الطاف جو ڇڏائجي ويل هٿ ...سدا لاءِ ڇڏائجي ويو آهي!؟

جيئي من هو آئي الطاف جي ڦوڙائي جو ڦٽ آهي هائي:
آئـهي جـشـن مـورَنِ، اوپَرَ وَلـهـارَنِ جڻ،
سـا ٻَرِ ڳُونـدر ڪـن، جنُه ڦـوڙائـو سَجَڻين.

موت اٽل آهي. برحق آهي. جيڪو ڄائو گهڙيو آهي، آهو آوس پڄڻو آهي: پر اها ڪا وڃڻ جي وَهي آهي؟ پر الطاف هليو ويو آهي— بنا ٻڌائڻ جي ... هُن تہ نوابشاهہ هلڻ لاءِ

ڇلاهيو به لـ هو مون کي — هوڪاريو به نه هڻائين- پر جن کي هُن هلڻ لاءِ چيو هو... وَسَ ۾ ايلاز ڪيا هئا...!

روشن منهنجي راهه، مون کي شهه ڪونـه ڏِني اونداهه.

پر هو اڪيلو، اونداهين راهن ۾ گهيرجي ويو هو... ويچاريءَ پاپيءَ جي اڱڻ مان "چنڊ" آڻڻ لاءِ آلهي ويو هو-- هن جي مٽي تان پورو آسمان ڪنهن ڇڪي لاهي ورتو هو— ۽ منهنجي تنهن آس جي راهه مان، هڪ کهاتو ڇانو وارو وڻ وڍجي ويو آهي:

ڏڙ ڏوڙيو تنهن ڏَڪَ، جڏيءَ جيئڻ نـه ٿئي.

هنن سٽن لکندي به ائين ٿو ڀاسيم، ته الطاف ڪار جون چاپيون ڇڻڪائيندو، مُرڪندو ڪِـلندو هليو ايندو ۽ ايندي ئي چوندو: "هل!" ۽ پوءِ اسين نڪري پولداسين سپر هاءِ وي تي— نيشنل هاءِ وي تي...۽ من پاتال مان ڪا لهر ٿي آلري ۽ پِنجر پِڄي ٿا پون:

روئي ڪندين ڪوهِ؟ هاڻي ڪو هوت ورِي!

— امداد حسيني

*　　*　　*

آويساهي

هڪ ڀيري الطاف ٻارن سان گهر آيو. ماني رکي مان رنڌڻي ڏانهن ٿي ويس ته امداد چيو:

"لوڻ ڪڻندي اچجانءِ."

لوڻ ڏيندي پڇيم: "لوڻ ڇا ۾ کپت آ؟"

"الطاف ۾!" امداد چيو هو:

۽ (تڏهن الطاف جا ٽهڪ گونجيا هئا) اڄ الطاف کان سواءِ سڀڪجهه الوڻو الوڻو ٿو ڀاسي. ايا تائين به من اهو مڃڻ لاءِ تيار ناهي ته الطاف هاڻ هن دنيا ۾ "مور نه رهيو آ." ۽ اهڙي صحي، جيئرو جاڳندو، کيچلو الطاف پنهنجي مخصوص کِـل کِـلندو اکين آڏو اچي ويندو اٿم.

— سحر امداد

*　　*　　*

دوستيون آلطاف احساس

مون کي لڳي ٿو—زندگي هڪ ڪُن، منجهه انساني جذبا ۽ خواهشون، ڪانين ۽ ٽِن وانگر هڪڙي تيز وهندڙ گهيري ۾ ڦرندڙ— طاقت تَڪي ٿي— ننڍو ٻالي، وڏي ٻاليءَ ۾— وڏو ٻالي، اٿاهه ٻاليءَ ۾— زندگي بي پروسو ۽ ٿورو جڻاءُ ڪندڙ حسّاس مادو آهي. نه رسڻ ۾ دير، نه ڀڄڻ ۾ دير— منصوبا پِريل— دوستيون اڻ پوريون-- محبتون يادگار— سنوان سڌا

مٽيءَ جا ڍير — پوءِ آهستي آهستي وقت جو واءُ مٽيءَ جي ذرن کي اڏائي ٿو، ڍير غائب — کاشيءَ جون سرون ۽ سنگمرمر جو اڇو پٿر به محبتن جي يادگارن کي وقت جي تيز هوائن کان نٿو بچائي سگهي — ڪيڏو نه ڪٺل ڪٺل ۽ بيوس ٿو لڳي ماڻهو! الطاف، ڪيئن زندگيءَ جي ڪُنن وانگر اٿاهه پاڻيءَ ۾ ڪِر ٿي ويو — خواهشون، دوستيون، ميٽيون، مائٽيون، محبتون، چاهتون، سڀ ڪک-پن ٿي ويون — ڇُن ڪجهه ڪونه هو — صرف ۽ صرف هڪ اڻ لڪو ڏنڊ ۽ اُن جي ڪنهن وقت هئڻ جو هلڪو احساس — جنهن کي به وقت جهڻي وٺندو يا گهِي ڇڏيندو — ”ڏاڍي سراپ ۾ وجهندڙ حقيقت آهي“ — الطاف، سچ منهنجو دوست ڪونه هو - ڪي لاڳاپا ۽ تعلق هئا — فن جي ناتي — احساسن جي ناتي — تمام ۽ تمام مختصر گڏجاڻيون ٿيون — اهڙيون، جهڙو هينئر پاڻ رکو هئڻ جو احساس وڃي بچيو آهي -- پر، هڪ واسطيدار، پنهنجي واسطيدار لاءِ — هڪ پيارو، پنهنجي پياري لاءِ — هڪ انسان، پنهنجي انسان لاءِ -- هڪ فنڪار، پنهنجي فنڪار لاءِ ڇا ٿو ڪري سگهي!؟ ڪجهه به نه — ڳوڙها ڳاڙيندا آهن -- اوچنگارون ڏنيون ويندون آهن — ڪارا ڪپڙا پاتا ويندا آهن — ان ۽ اهڙن ڪمن کي رسمي چئي سگهجي ٿو - پر احساس ۽ محبتن جي گرفت ڏاڍي مضبوط ٿئي ٿي — رسمي، انهن لاءِ چئي سگهجن ٿيون، جيڪي دنيا ۽ آخرت سنواريندا آهن. جذبن ۽ محبتن جي ورهاست ۽ وڇوڙي کي ڪير محسوس ڪندا آهن؟ — آهي، جيڪي سڀڪجهه آرپيندا آهن — جيڪي ناتا نڀائيندا آهن — جيڪي اوجاڳا ڪاٽيندا آهن — جيڪي محبتن کي سيني سان لڳائيندا آهن — سڀ ڪان وڏي ڳالهه اها ته جيڪي روايتي نه هوندا آهن -- مون وٽ رسم ۽ رواج جو ڪوبه لفظ ڪونهي جو ڪنهن کي چئي سگهان — مون صرف پنهنجي ڌرتيءَ تي هڪ شاعر جي کوٽ محسوس ڪئي آهي.

- شرجيل

* * *

سيٺي جوين ڏينهن

آءٌ ڪيڏو نه اڀاڳو آهيان... اڄ وري منهنجي ذاتي آلبم مان هڪ بي تصوير پريس لاءِ پنجي وڃي رهي آهي — تنهنجي جوان جماڻ موت جي خبر لاءِ...

آءٌ ڪيڏو نه اڀاڳو آهيان... اڃا ڪجهه ڏينهن اڳ منهنجي ذاتي آلبم مان هڪ تصوير پنجي پريس لاءِ وڃي چڪي آهي... چاچي گدائي جي تصوير... اهو چاچو گدائي جنهن ڏاڍي، ڏمر ۽ ڌمڪاءَ خلاف لکيو... هيٺن جي همراهيءَ لاءِ لکيو... چاچي گدائيءَ جو داغ اڃا دل تي موجود هو تہ مٿان ڪان تنهنجي موت جي خبر آئي آهي... مون کي ويساهه نه آيو... ڪريم بلوچ، سميجي، بيدل، اقبال ترين، ممتاز مرزا ۽ ادي سلطانه کي به مون جيان ويساهه نہ آيو، ته ڪو مري سگهين ٿو... فون کڙڪايا-ين: ”شال اها خبر ڪوڙي هجي“.

آءٌ ڪيڏو نہ اڀاڳو آهيان... اسين سڀ ڪيڏا نہ اڀاڳا آهيون، جو هڪ هڪ ٿيو هوريان هوريان، ساٿي موڪلائي رهيا آهن.

ڪريم بلوچ جي ويڪري ۽ سدائين ٽهڪن سان گونجندڙ ڪمري ۾ موت جهڙي خاموشي آهي... مان پنهنجو نوٽ بوڪ ڪڍي، ادا اعجاز واري ٻاٿ آئلينڊ واري فون تي رنگ ڪيان ٿو... اڳيان ڪان رهڙ مان ٿي: ”ڪون الطاف؟“ هانءُ ڪنبي وڃي ٿو... ممتاز ۽ سميجي جي ڪمري مان آئي اڄهو ڪريم بلوچ جي ڪمري ۾ آيو آهيان... ڪريم بلوچ جهڙو ڏگهو- سهڻو اداس ۽ پريشان ويٺو آهي. چوي ٿو: ”پروچ، ڦهر ٿي ويو!“ ائين چئي ڪريم وري فون ۾ هٿ وجهي ٿو. فون لڳي آهي تنهنجي حيدرآباد واري فون تي... اڳيان رفيق ڪاڇيلو تنهنجي موت جي تصديق ڪري ٿو... اکين اڳيان اونداهي ڇانئجي وڃي ٿي... آءٌ ڪيڏو نه اڀاڳو آهيان... اسين سڀ ڪيڏا نه اڀاڳا آهيون، جو تنهنجي موت جي خبر ٻڌي به مري نه سگهيا آهيون... ڀلا ڪير ڪنهن جي پويان مئو آهي؟ ڪوبه نه مئو آهي ۽ نه ئي ڪو ڪنهن مٿل پويان مري سگهندو.

آءٌ سوچيان ٿو: تنهنجي سپي، سرواڻ، ڪوڏ ۽ ياچاليءَ جا چاڳ ۽ لاڏ، هاڻي ڪير سهندو؟

دوستن جي ڪچهرين ۾ تنهنجي ارڏاين جو شڪار ٿيڻ وارا دوست، هاڻي تنهنجي ڪميءَ کي ڪيئن ۽ ڪهڙي نموني پورو ڪندا؟

تنوير، ياچائي قمر، پارس ارشاد، تنهنجي ڪتب وارا ۽ ٻيا سڀ ساٿي... تنهنجي ڪاتي وارا تنهنجو نعم‌البدل ڪٿان آڻيندا؟

سنڌي ادبي سنگت جي ميڙن ۽ ٻين ادبي گڏجاڻين ۾ تنهنجي انتظامي صلاحيتن جي کوٽ ڪير پوري ڪندو؟

شمشير ۽ ٻين مست ملنگ دوستن جا هاڻي ڪير ناز سهندو؟

الطاف، ٻڌائين ڇو نه ٿو... چپ ڇو آهين؟ توکي ڇا ٿيو آهي؟ ائين بي‌وفائيون ڪبيون آهن... ائين ساٿ کي ٽوڙبو آهي؟... اڃا هاڻي ته تنهنجي شاعريءَ تي جواني آئي هئي... انهيءَ کي ائين بيپرواهه ڪرڻ، توکي ڪيئن ڄڻو ڄڳائي... عبدالحق عظيم، اڄهو تنهنجو ڪجهه ڏينهن اڳ وارو خط مون کي ڏيکاريو آهي... خط سان تنهنجو تازو ۽ نئون نڪورو گيت شامل آهي... تو لکيو آهي: ”گيت ڪنهن سنڌي آرٽسٽ کان ڳارائجو... غير سنڌي ڳائڻا آچارن جو ڳاٽو ٽا ٽوڙين...!“ تنهنجا جيئرا جاڳندا اکر، ٻڙڇي ٻڄي هانءَ ۾ لهي رهيا آهن...”اڙي يار اڃا ته ڏينهن اڳ، تو واري ڪرسيءَ تي تنوير سان گڏجي اچي ويٺو هو.“ ڪريم بلوچ جو گهايل لهجو من کي گهائي وجهي ٿو... عبدالحق عظيم تنهنجو خط ۽ گيت واپس ورتو آهي ۽ وياڪل من سان پوئتي موٽي رهيو آهي... بيدل، سميجو، ممتاز ۽ اقبال پنهنجا پنهنجا ڳوڙها لڪائي روئي رهيا آهن... آءٌ ڪيڏو نه اڀاڳو آهيان... جو روئڻ چاهيندي به روئي نٿو سگهان- سومر ڏينهن تنهنجو لوڙهه مٽيءَ ۾ لڪڻجي چڪو هوندو... تون اسان سڀني کان دور، ڏاڍو دور،

مڻ - منٿيءَ هيٺان، اسان جي روئڻ - پٽڻ تي، اندر ئي اندر وڏا وڏا ٺهڪ ڏيئي کلندو هوندين ...
ڇو اهو بہ تنهنجو ايڊوينچر هجي!!

هدايت منگيءَ بہ فون ڪيو آهي تہ الطاف عباسي گذاري ويو آهي ... چئي ٿو: ”الطاف تي ڪجھ لکي ڏي.“ آءٌ سوچيان ٿـو: ”الطاف جي شاديءَ جو سهرو نـہ لکي سگهيس... سچي، ڪوڙ ۽ سرواڻ جي سالگرهن تي ڪو خوشيءَ جو گيت نہ لکي سگهيس... اج انهيءَ الطاف جي موت جو نوحو لکي رهيو آهيان.“

آءٌ ڪڏو نہ اڀاڳو آهيان ... اج وري منهنجي ذاتي آلبم مان هڪ ٻي تصوير پريس لاءِ پئجي وڃي رهي آهي... تنهنجي جوان - جمان موت جي خبر لاءِ...!!

ــــ تاج بلوچ

روئان رهن نہ سپرين...

ڪنهن جهيڻي آواز ۾ چيو ”تو ٻڌو، الطاف جو ايڪسيڊنٽ ۾ ڏيٿ ٿي ويو.“
آڀري آيل دانهن کي نڙيءَ تائين پهچڻ وقت ئي گهٽو ڏئي چيم ”اجائي بڪواس نہ ڪر.“
”خدا ڪري منهنجي ڳالھ بڪواس ئي ثابت ٿئي.“

جيءُ ۾ جهپو پئجي ويو.
”ڪنهن ذميدار ماڻهوءَ ٽيليفون تي اطلاع ڪيو آهي تہ...“

وڏيڪ ٻڌڻ جي سگھ ڇڏجي ويل، ڪوڙ سمجهي لنوائڻ جي شعوري ڪوشش، جنهن ۾ الطاف سان گهاريل گهڙيون هڪٻئي پٺيان ذهن جي پردي تي ڇٽيون ٽيندڙيون ويون. لنوائي ويهڻ، ڪنڌي جيان ڇپڻ لڳو، ٽڪري پهچ، ٽيليفون ڊائل تي آڱرين جي ٽٽ ڀٽ، من ۾، واقعي جي ڪوڙي هئڻ جا لک دليل، جن تي ايڪسيڊنٽ جو نقشو، آپهرائي سان آڀري آڀري ٿي آيو. پر ان هوندي بہ الطاف جي ايڪسيڊنٽ جي چٽي تصوير اڻ چٽو خاڪو، ڪجھ بہ تہ موجود ڪونہ هو منهنجي ذهن ۾ ـــ

الطاف جون ٺهڪ ڏياريندڙ ڳالهيون، هر وقت جيئندڙ، جياريندڙ، مُرڪندڙ مورت. هزارين ڳالهيون. ڪن جا اڳ ڪن جون پڇاڙيون، هڪ لمحي ۾ سوچ جي تيز وهڪري سان ترنديون ٿي آيون. پويان هورا ڪورا ڇڏي اڳتي ترنديون ٿي ويون.

ڊائريڪٽ لائين لاءِ ڊوڙ. بلوچ صاحب جو ڪمرو، ٽيليفون نمبر. حيدرآباد، خيرپور، سکر جيڪو اڳ ۾ ملي. منهنجي ذهن ۾ مسلسل ننڍڙي جملي جو ورجاءُ، ڪوڙ آهي، ڪوڙ آهي.

ٽيليفون جي گهنٽي: ساھ روڪجي ويو، ڪن تي ٻوڙٽ چڙهندا ويا. ڇا ڳالهايو ويو ـــ سيني ويٺل دوستن جي ٻڪيءَ طرح ٻڌي يقين ڪرڻ وقت وقت ڏسڻ جي ساڃاهہ آئي. پوڻا ٻہ. ڪراچيءَ کان حيدرآباد ويندڙ بس، چار ڪلاڪ ۽ ڇٽين وڳي سويي ديري ڪٽالي ويندا، ڪنهن گهاءَ جي آٽلي پوڻ جو احساس.

21- ڊسمبر تي، حشر جي ڏيهن سرواڻ کي ساڻ ڪري آيو هو مون وٽ. ڳالهين دوران پنهنجو نئون شعر پڙهي ٻڌايائين ته ”تون ۽ مان ريل جي ٻن پٽڙين جيان ساڻ آهيون، پر ڪڏهن به ڪٿي به نه ٿا ملون پاڻ ۾. تڏهن تو چيو ته توکي ۽ مون کي ها، انهن پٽڙين جيان ٿي رهڻ گهرجي. ڇو ته اهي پاڻ ۾ جڏهن به ملنديون ته وڏا حادثا ٿي پوندا“

تڏهن ان حادثي جو تصور اهڙو ڇيندڙ ۽ روئاريندڙ نه لڳو هئم، جيڏو اڄ الطاف جي حادثي محسوس ڪرايو آهي.

الطاف جو آخري پيرو منهن ڪيئن ڏسي سگهبو، حالتن خلاف نامناسب لفظن جي پرمارڻ پوءِ کهڙو منهن کڻي وڃي جگر چيري، من ۾ ٿيل گهاءُ ڏيکاري ڏک جو اظهار ڪري سگهبو، اهو سوچي ٿي مان ڏکي ٿو وڃان. تازو جڏهن تنوير سان گڏ آيو هو ته مون کيس چيو ”سرواڻ جي سالگره تي خيرپور اچڻو پوندو ڇا؟“

چيو هٿائين ”سالگره حيدرآباد ۾ ٿئي يا خيرپور ۾، سرواڻ جي سالگره ضرور ٿيندي ۽ توکي اچڻو آهي.“

سرواڻ جي سالگره فيبروريءَ ۾ ٿي آهي، چاڪ ڇڪن ٿا ته سرواڻ جي سالگره ڪٿي ٿيندي؟ ڪيئن ٿيندي؟

لڙڪن کي سانڍي رکيو اٿم. دانهن کي دٻائي رکيو اٿم، ٻڌتر ۾ آهيان ته سرواڻ کي سالگره تي ڇا لڙڪن ۽ سڏڪن جو تحفو ڏيڻو پوندو؟ —بيدل مسرور

●

سڪندراعظم جي 2300 سالا ورسي يونان ۾ ملهائي ويندي

حيدرآباد— (پ-ر) سنڌي ادبي بورڊ پنهنجي هڪ پريس رليز ۾ ڄاڻايو آهي ته يونان جي مقدونيا علائقي جي ”مقدونيا ايپاس سوسائٽي“ سڪندراعظم جي 2300 سالا ورسي ملهائي رهي آهي. انهيءَ سلسلي ۾ سڪندراعظم جي مانَ ۾ هڪ ڪتاب شايع ڪرڻ جو پروگرام رٿيو ويو آهي، جنهن ۾ سڪندراعظم جي حياتي ۽ دور جي ايپاس جا ماهر پنهنجا مقالا شايع ڪرائي سگهندا.

سڪندراعظم جو پاڪستان واري علائقي ۽ خاص طرح سنڌ سان به واسطو رهيو آهي، ان ڪري سوسائٽي ٿورائتي رهندي، جيڪڏهن انهيءَ ڏس ۾ اوهان پنهنجا ڪوجناتي مقالا انگريزيءَ ۾ ڪين هيٺين ائڊريس تي ڏياري موڪليندا. پر جيڪڏهن ڪو مقالي نويس سنڌيءَ ۾ ٿي پنهنجو مقالو اسان کي ڏياري موڪليندو ته سنڌي ادبي بورڊ، (پوسٽ باڪس نمبر 12، حيدرآباد سنڌ) ان کي انگريزيءَ ۾ ترجمو ڪرائڻ جي ڪوشش ڪندو. يونان مقالا موڪلڻ جي ائڊريس هيءَ آهي، ۽ آخري تاريخ 30- اپريل 78ع آهي.

Society for Maceedonian Studies, Department
of Publications, 4, Vas, Sophias Str,
THESSALONIKI GREECE.

هن پرچي جا ڪجهه لکندڙ

● **علي بابا:** پيءُ جو نالو رمضان بلوچ. ڳوٺ محمد يوسف، نالکو لائين ڪوٽڙيءَ ۾ ڄائو. ڄم جي تاريخ بابت ٻڌايائين ته: '1947ع کان 8-9 سال وڏو آهيان.' سندس وڏا ڀاڳناڙيءَ کان آيا. تعليم: پارائو عبدالله هارون اسڪول ڪراچيءَ ۾ پڙهيو ۽ وڌيڪ پرائيمري تعليم ڦالڪو لائين اسڪول ۾ ورتائين. ميٽرڪ تائين شيردل خان ميونسپل هاءِ اسڪول ڪوٽڙيءَ ۾ پڙهيو. ريڊيو، ٽي- وي، ناٽڪن ۽ ڪهاڻين جو ڳاڻيٽو وٽس به ڪونهي. ريڊيو ناٽڪن ۾ سندس لکيل "تموچن"، "رڻ جا راهي"، "موکي متارا" هيٺ ناٽڪ آهن؛ ان کان سواءِ "عاشق زهر پياڪ" ۽ "ڪارونجهر جي ڪور" به علي بابا جا يادگار ريڊيو اسڪرپٽ آهن. ٽي- وي تان سندس انيڪ ناٽڪ ٽيليڪاسٽ ٿيا آهن، جن مان "پاليشاهي" ۽ "دنگي منجهه دريا" اهم آهن. "پاليشاهي" دراصل سندس هڪ ناول آهي، جيڪو ڪيس اجا لکڻو آهي -- ان جي هڪ قسط ڇپيل آهي — ۽ "دنگي منجهه درياهه" عالمي ٽيليويزن ڊراما فيسٽيول (ميونخ، جرمني) ۾ ٽيون انعام پڻ حاصل ڪري چڪو آهي ۽ نيشنل سرڪٽ تان ٽيليڪاسٽ ٿي چڪو آهي. "دنگي منجهه درياهه" کي ته ٽي- وي ۽ ٽي- وي کان ٻاهر جي 'هرماهن' Documentary چئي، پڻ تي پيهي پنهنجي قد مٿي ڪرڻ جي زبردست ڪوشش به ڪئي...! ڳچ عرصي کان ريڊيو ۽ ٽي- وي آئوٽ آهي. سندس چوائي: 'بنيادي طور تي مان ناولسٽ آهيان.' "موهن جو دڙو" نه رڳو سندس، پر سنڌيءَ جو هڪ عظيم ناول آهي، جيڪو سندس چوائي: 'ڦاڙي ڳنر ۾ ڦٽي ڪري ڇڏيو اٿم.' "اسڪيچر" به ڏاهيا اٿئين. سنڌي فلم ڏاهڻ جو اعلان به ڪيو اٿئن. ٿيون فلاسافيڪل ٿوئسٽ ڏيڻ ٿو چاهي ادب ۾. امن ۽ آشتيءَ جو پيغام ڏيڻ ٿو چاهي آرٽ وسيلي. سيني هٿيارن کي ڀسم ڪرڻ ٿو چاهي. عليءَ جو اڃا ڪوبه مجموعو نه ڇپيو آهي -- ۽ هو بيروزگار آهي. علي بنيادي طور تي هڪ آرٽسٽ آهي — ۽ اسان وٽ آرٽسٽ کي ٻڪيو ۽ تواٽي رکڻ سدا جي ريت (ڪريت!) ٿي رهي آهي......!

● **مهتاب محبوب:** 14- جولاءِ 1946ع تي ڪراچيءَ ۾ پيدا ٿيس. منهنجو تعلق حيدرآباد جي عباسي ڪلهوڙا خاندان سان آهي، سموري پرورش حيدرآباد ۾ ٿي. منهنجا وڏا علم ادب جا ڄاڻو ۽ قدردان هئا، ان ڪري شروع کان ئي منهنجو لاڙو به ان طرف هو. 1960ع کان لڳاتار لکندي اچان. ابتدائي تعليم ڪانوينٽ ۽ بنات ۾ حاصل ڪيم. بي- اي گرلز ڪاليج حيدرآباد مان فرسٽ ڪلاس ۾ پاس ڪيم. ڪورس جي ڪتابن سان چاهه نه هئڻ ڪري، اڳتي نه پڙهيم. مان بيحد آرام طلب ۽ سولي پسند آهيان؛ ڪجهه فطرتن ۽ ڪجهه

اُن ڪري تہ گهر ۾ بہ مون کي بي فڪريءَ ۽ آرام جو ماحول مليو. لاڙ ڪوڏ ۾ پليس ۽ سر تي ذميدارين جو ڪوئي بوجهہ نہ هو. سيڻ پرڻ ۽ رڌڻ پچائڻ ۾ پنهنجو وقت نہ وڃايم ان ڪري جو انهن ڪمن کي وقت ڏيڻ منهنجي لاءِ وقت برباد ڪرڻو هو. ضرورت مهل اهي ڪم ڪار پاڻهي اچي ويندا آهن. منهنجو گهڻو وقت لکڻ پڙهڻ، پينٽنگز، فوٽو گرافي، پين فرينڊشپ ۽ ٽيپ رڪارڊ ٻڌڻ جهڙين وندرن ۾ گذرندو هو. هينئر پين فرينڊشپ کان سواءِ ٻيون وندرون اُئين جو اُئين قائم آهن ـــ البت پينٽنگز ۽ فوٽوگرافي هاڻي گهٽ ٿي ڪريان ـــ جلدي فري نہ ٿيندي آهيان، تنهنڪري مون کي مغرور سمجهيو ويندو آهي ۽ ان ڳالهہ کان واقف بہ وري انهن ئي ڪيو آهي، جيڪي اها غلط فهمي دور ٿيڻ کان پوءِ، منهنجي دوستيءَ جي دائري ۾ داخل ٿيندا آهن. منهنجي دوستيءَ جو دائرو محدود آهي. مان ايتري دوستي رکندي آهيان جيتري نڀائي سگهان. مان انهن کي ئي دوست رکندي آهيان، جيڪي مون کي دل سان پسند هجن، رسمي يا دنياوي طرح دوستيءَ جا ناتا نڀائڻ منهنجي لاءِ ڏاڍو مشڪل هوندو آهي. مان ڏاڍي موڊي، حساس ۽ جذباتي آهيان. خدا جي فضل سان هر طرح جو سک ۽ آرام هوندي بہ ڪڏهن ڪڏهن هن دنيا ۾ رهڻ سان ڏاڍي مونجهہ ۽ بيزاري محسوس ٿيندي آهي. ايڏين ترقين کان پوءِ بہ ماڻهو ذهني طور ڏاڍو پست آهي. نفسا نفسي، خون خرابا، چوريون چڪاريون، خود غرضيون، دوکيبازيون ۽ لڳاتار حادثا ـــ اهي سڀ ايذا تہ وڏي ويا آهن؛ جو اُئين لڳي ٿو، تہ اسان جو ڪوئي سرپرست ۽ محافظ ناهي. اسان نا انصافين ۽ بي قدرن جي جي ملڪ ۾ بي مقصد زندگي گهاري رهيا آهيون. اسان جا ڪي مقصد آهن بہ تہ آهي هن نا انصافين جي دؤر ۾ پورا ناهن ٿيا. اسان ايتري قدر تہ مايوس ۽ هراسيل آهيون، جو لڳي ٿو، تہ جيئڻ جو حق بہ کسجي ويو آهي.

(مهتاب محبوب جي ڪهاڻين جا هيلتائين ٻہ مجموعا: 'چانديءَ جون تارون' ۽ 'پرهہ کان پهرين' ڇپجي چڪا آهن. ـــ ادارو)

● **عبدالجبار جوڻيجو:** پيءُ جو نالو سلطان احمد جوڻيجو. جنم: 26 ڊسمبر 1935ع. هنڌ: ڳوٺ پير فتح محمد شاهہ، تعلقو بدين. تعليم: بي. اي (آنرز) ايم. اي، پي. ايچ. ڊي (سنڌ)، ڊپلوما چيني (پيڪنگ). نثر ۽ شعر لکندڙ. تخلص 'شاد' ڪڏهوڪو تياڳيل. پوئينٽريءَ جي باز وانگر ڪيس پنهنجي پهرين ڪهاڻي "مٽي جو سور" جو مهينو (مارچ) ۽ سال (54) پڻ ياد آهي، اها لکڻي 'فردوس هالا' ۾ ڇپي؛ نہ تہ ان کان اڳ سنڌس موڪليل مواد جا ٿهہ، امانت وانگر موٽي ملندا هئس. 'سنڌي اديبن جي ڊائريڪٽري' (1974ع) ۾، سنڌس ڪاتي ڏهہ تصنيفون ڇاپايل ـ جن ۾ ڪهاڻيون ('آباڻو گهر' 1958ع)، ناول ('سوري آ سينگار' 1963ع)، سفرنامو ('ماٺوءَ جي ملڪ ۾، 1973ع) بہ ڇاپايل. 'مهراڻ' لاءِ موڪليل 'سچاڻ' ۾ نئي تحقيقي ڪتاب ڇاپايل: ڪنزاللطيف، لاڙ جي لغات ۽ سنڌي ادب جي مختصر تاريخ. شاعريءَ جو مجموعو

”مرگهه ترشنا“ ڇپيل. 1962ع کان سنڌي کاتي، سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ استاد ڊي آيل. هاڻ اسوسيئيٽ پروفيسر.

● **قاضي خادم:** اصل نالو عبدالقوي. گهرو نالو خادم حسين. قلمي نالو قاضي خادم. پيءُ جو نالو قاضي محمد لائق. جنم: 21 نومبر 1945ع الهداد چنڊ جو ڳوٺ، حيدرآباد سنڌ. تعليم: بي. اي (آنرز)، ايم. اي (سنڌي) ايم. اي (انگريزي) ۽ ايل. ايل. بي. 1963 کان 1966ع تائين صحافي. 1967 کان هيلتائين استاد (سنڌي ڊپارٽمنٽ، سنڌ يونيورسٽي). شعر، نثر ٻنهي ۾ لکندڙ. گهڻو لاڙو نثر ڏانهن. گهڻ-رخي ليکڪ. ناول، ڪهاڻي، تنقيد، مضمون، ڊراما (ٽي. وي ۽ ريڊيو لاءِ)، تبصرا، ترجما... ادب جي هرکيتر ۾ هڪيو. جڏهن به جتي به چاهي پنهنجو پين کڻي لکڻ ۾ جنبي ويندو. وقت ۽ موڊ جي قيد کان مڪت. تصنيفون: پيار ۽ سپنا (ناول اصلوڪو) ۽ زوال، سونهن جي ديوي، پيار، جواري (ترجمو ڪيل ناول). ڪهاڻين جو مجموعو نه ڇپيو اٿس.

● **رسول ميمڻ.** پيءُ جو نالو محمد يعقوب ميمڻ. جنم: 1- جنوري 1956ع. هنڌ: سکر. تعليم: ٽيون سال ايم. بي. بي. ايس. نثر ۽ شعر، ٻنهي ۾ لکندڙ. پهريون شعر جنوري 1976ع جي نئين دنيا پبليڪيشن ۾ ڇپيل. پهرين ڪهاڻي مئي 1976ع جي مارو پبليڪيشن ۾ ڇپيل. ڪهاڻين جو ڪتابڙو ”امن جي نالي“ 1977ع ۾ ڇپيل. ون يونٽ کان پوءِ واري دور جو هڪ سڄاڻ ليکڪ.

● **ج. ع. منگهاڻي.** جنم پوٺي ڪراچي. اهڙي ڪٽنب ۾ ڄايس، جتي سُٺيءَ سان گڏ، پاڄهاري ٻوليءَ جي امرت اوت به ٿي. منهنجو ڏاڏو به شاعر هو؛ بيڏل ڀائيءَ وانگر نه، ٻر ڇل ڇل وهندڙ سنڌوءَ جي پوتر پاڻيءَ جي تسلسل پرٺي وهڪري جيان آجهل شاعر. ٻولي سڃاڻ جهڙي مس ٽيس ته شاهه جو رسالو سڄو پڙهي ڇڏيم، جيڪو امان سدائين پڙهندي هئي (۽ آهي). ان پاڪ ماحول، ڪچي ذهن تي پڪا ڪوت ۽ آجرا اگهڻ اڏي ڇڏيا. لکڻ شروع ڪيم 1973ع کان. ”هلال پاڪستان“ منهنجي آجيان ڪئي. پهريون ليک ”هيڏانهن به هڪ نظر“ سکهڙين سٽ ۾ ڇپيو. لکڻ جي ابتدا نثر سان ڪيم. هاڻ لاڙو شاعريءَ ڏانهن اٿم. شايد ان ڪري جو نثر لاءِ وقت ۽ سوچ جو تسلسل هئڻ ضروري آهي، جيڪو منهنجي هٿ وس ناهي. مان جيڪي به لکندي آهيان، سو رکو پاڻ لاءِ، جڏهن ته منهنجا موضوع سنڌ، سنڌي ٻولي، سنڌي سماج ۽ سنڌي عورت آهن؛ پر اهي ته سڀ مان پاڻ آهيان. منهنجون سوچون، ڪنور توڙي ڪومل-۽ مان سدائين انهن جي هٿ وس. لکڻ وير اهي منهنجي هٿ وس. لکندي تڏهن آهيان جڏهن اکر مون کي سيڙيندا آهن. اکرن پوئتان ڊوڙڻ ڪونه وڙيم. ان ڪري ئي اهڙا ماڻهو به نه وڻندا اٿم، جيڪي ماڻهن جي اڳيان پويان وتندا آهن ڪڙ ڪتر ٿيندا. لکڻ لاءِ موڊ جي گهوري هوندي آهيان. موڊ نه ٿيو ته قلم ۾ رهيل مس به سُڪيو وڃي. گهوڙ گهمسان ۾ لکڻ هڏ نه پڄيم، لکان تڏهن جڏهن مڪمل سڪون ۽ سانت هجي.

● **ولي محمد طاهرزادو.** پيءُ جو نالو محمد طاهر قنبراڻي. ڄمڻ جو هنڌ: ٽنڊو الهيار، ضلعو حيدرآباد سنڌ. ڄم سال ياد نه اٿس: شايد اٺيتاليهه ورهيه عمر. ڏاڏيءَ ڪتاب ۾ ويهاريس: جتي فقر هُئي، پاڻي پيري، ونڊ وٺي، رجبون ۽ جماڳيو هُئي. ناظران قرآن شريف پڙهيو ۽ ڏيڍ پارو ڪن ياد به ڪيائين. اتي ئي پ-ٽي درجا سنڌيءَ جا پڙهيو، نه پڙهڻ جهڙا. خانبهار محمد صديق ميمڻ، سنڌي چوٿين جو امتحان ورتو ته هن لينگر جي ذهانت ڏسي، ڪيس نورمحمد هاءِ اسڪول ۾ فري بورڊنگ جي آڇ ڪئي، جيئن هو انگريزي پڙهي سگهي؛ پر استاد ڪان ڪافرن جي علم سکڻ جي موڪل نه مليس، ۽ سندس چوڻيءَ: ’ان ڏينهن ڪان ئي قسمت ڪي ڏامر جي پوچي اچي ويئي.‘ هڪ ڏينهن پٽس ميونسپل پرائمري اسڪول ۾، هيڊ ماسٽر ڪندن مل وٽ وٺي ويس، جنهن هن ڪي ٻُڌو ڏيئي چيو: ’هي شيدي ڪونه پڙهندو‘. ان ٽي اڄ تائين خار اٿس: ميلن ۾ ڪتاب وڪڻڻ، ڪائين جو واپار، ماستري، اسٽامپ وينڊر، بس چيڪر، اليڪشن منشي، ڊيپو هولڊر..... ٽنڊي الهيار شهر لاءِ مسلم ليگ جو صدر، ميونسپل ۽ بي-ڊيءَ جو ميمبر به ٿي رهيو. ۾ سال ’لغت آفيس‘ ۾ لوڪ ادب-رتنا ۾ پڻ ڪم ڪيائين — لوڪ سيتا جي گهري چاڻ. ڏتڙيل ۽ پوئتي پيل قوم ’الحبش‘ جي سڌاري لاءِ جاکوڙ ڪندڙ. سنڌي ادبي بورڊ پريس ۾ پروف ريڊر.

● **الطاف عباسي.** پورو نالو الطاف نبي عباسي، پيءُ جو نالو گل حسن عباسي. جنم: 15- جولاءِ 1942ع. هنڌ: سوڀو ديرو. سائين گل حسن عباسيءَ جي سرڪاري نوڪريءَ جي سلسلي ۾، جتي جتي بدلي ٿي، آتي آتي الطاف پڙهيو-ڪراچي، حيدرآباد، نوابشاهه، خيرپور، سکر... اٿين هن جهڙي سنڌ جي سگهند ڪي پنهنجي اندر ۾ اوتيو-انت تائين، پوءِ اهيءَ سگهندت جذبا شاعريءَ ۾ ڪيو ڪائيندو رهيو:

هنجو جذبو امرت جهڙو، سنڌڙي مرٽي ناهه.

ميٽرڪ پاس ڪري نوابشاهه جي عظيم درسگاهه شاهه عبداللطيف هاءِ اسڪول ۾ ماستر ٿيو ۽ سنڌ جي ايندڙ نسل کي پڙهائڻ ۾ مگن ٿي ويو. انهن ئي ڏينهن ۾، الطاف ادب ۾ پير ڌريو ۽ سنڌي ادبي سنگت جي هڪ سرگرم ڪارڪن جي حيثيت ۾ اڀريو. 1964ع ۾ ايم. اي (سنڌي) ۽ ايل. ايل. بي پاس ڪيائين، ۽ نوابشاهه ۾ ئي سال ڪن ڪاروڪوٽ پاڻي قاضي فيض محمد جي پارٽنرشپ ۾ پرئڪٽس ڪيائين ۽ پرائيويٽ طور تي ڪاليج ۾ پڻ پڙهايائين. نوابشاهه واري دؤر ۾، سنگت جي فنڪشنس کي يادگار بنائڻ ۾، الطاف رات ڏينهن هڪ ڪري ڇڏيندو هو. سچ پچ ته نوابشاهه ۾ سڄي بهار الطاف جي ڪري ئي هوندي هئي. الطاف نوابشاهه ڇڏيو ته اتي ٻتيي ڳل ٿي ويئي.

1966/65ع ۾ پبلڪ سروس ڪميشن جو امتحان پاس ڪري، ريگيولر ليڪچرار ٿيو ۽ جيڪب آباد هليو ويو. چاچي گدائيءَ جي شهر:

هن شهر جي ڪنهن تي ڳالهه ڪجي؟
هي شهر آلا ڪو شهر هيو!

آتي ۾ ائين ٿيو. پي. سي. ايس پاس ڪري الطاف ايڪسائيز ۽ ٽيڪسيشن کاتي ۾ هليو ويو، ۽ .E.T.O ٿي سانگهڙ ۾ اپائنٽ ٿيو. ان کان پوءِ ڪجهه عرصو جيڪب آباد سنگت جي روايت کي غالب لطيف زنده رکندو آيو: پر نيٺ سنگت به ٽڪر تي ويٺي، ۽ ان کان سواءِ اتي ڀي Parallel سنگت به نهي!

لاڙڪاڻي، نوابشاهه، حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ ۾ .E.T.O ٿي رهيو. ڪجهه عرصو سيڪريٽريٽ ۾ رهڻ کان پوءِ، ايڊيشنل ڊائريڪٽر ڪراچي مقرر ٿيو. 22- ڊسمبر 1975ع جي آخر ڌاري ٻيهر حيدرآباد آيو، ۽ ڊائريڪٽر ايڪسائيز ۽ ٽيڪسيشن جي حيثيت سان. 1- جنوري تي پاڻ چارج ڇڏيائين.

23- آگسٽ 1966ع ۾، لاڙڪاڻي ۾ الطاف موڙ پڌا هئا، لاڏو ٿيو هو. 67 ۾ پاپي ڙيبا جي هنج ۾ سيپي هئي، ۽ 68 ۾ ڪوڏ (عيسيٰ) سندس ڇاتيءَ سان هو. سرواڻ 74 ۾ ڄائو ۽ ڪڏريل فيبروريءَ ۾ سرواڻ جي سالگرهه هئي- الطاف ان لاءِ بيدل کي اڳواٽ ئي التميٽر ڏئي ڇڏيو هو.

الطاف کي نه رڳو پنهنجن ٻارن سان: پر سڀني ٻارن سان اٿاهه پيار هو. هُن ٻارن جا نظم به لکيا. "لاٽون" سندس مشهور نظم آهي.

هو ٻارن کي پڙهه چوندو هو ۽ سنڌي ٻارن لاءِ ونس ڪيتريون ئي ڪارائتيون رٿون هيون: "امداد، اسان کي ٻارن لاءِ الف-ب وار پڪچر بُڪ ڏيڻ کپي، بلڪل الگلش اسٽائيل."

الطاف هڪ سٺو فوٽوگرافر ۽ ڪيمرامئن هو، هن جا ڪڍيل فوٽا ۽ موويز ڏسڻ وٽان آهن.

6- فيبروري 78 جي رات جو، نوابشاهه کان حيدرآباد اويلو ايندي انڊيرين واٽن تي وڃائجي ويو.

الطاف پنهنجي شعري مجموعي جي پريس ڪاپي تيار ڪري ڇڏي هئي- نالو به چونڊي ويو هو: "جاڙا چنڊ" ۽ فتاح کي هُن ٽائيٽل لاءِ Idea به ڏيئي ڇڏي هئي. ان کان سواءِ هڪ ڊائري ۽ ايم. اي لاءِ لکيل مونوگرف: "سنڌي قومي شاعري" پڻ ڇڏيا اٿس. اهي الطاف ٽوڙي سنڌي ادب جون اهم نثري تصنيفون آهن. الطاف ٻارن لاءِ به ڪوڙ گيت ڇڏيا آهن. هُن ڪجهه نوان گيت لکي، ٻارن جي هٿن ۾ به گلدستو ڏيڻ پئي چاهيو. "ڪنمنڙا" جي ٽائيٽل سان الطاف چرچا به ڪتا ڪيا هئا. ان جي پهرين ڪاپي ڪانٽس شفتنگ ۾ ڪٿي هيٺ مٿي تي ويٺي هئي. الطاف انهن کي ٻيهر لکڻ لڳو هو. "ڪنمنڙا" جون به قسطون "ملهچل" جي ٻن پرچن (جنوري-فيبروري) ۾ به ڇپجي چڪيون آهن، انهن کي پڻ گڏ ڪرڻ کپي.

حيدرآباد ۾ رهڻ واري هن ئي عرصي ۾، هو تنوير جي ننڍي ڀاءُ جي حيثيت سان نہ؛ ۾ الطاف عباسيءَ جي حيثيت سان اڀري رهيو هو. ادبي دنيا ۾ توڙي ٻاهر الطاف سوگوار دوستن جو هڪ وسيع حلقو ڇڏيو آهي.

الطاف جي نظم "منهنجو ڏيئو" جون هي آخري سٽون، الاهه ڇو هرو ڀرو هانءَ تي هُري آيون آهن:

جي منهنجو رت ڦڙو ڦڙو نڪتو
سو اُن ۾ تيل بڻجي پرلدو
جي ديپ اَجهائڻ چاهين ٿو
ڪو سورج روشن ڪر تہ مڃان

— امداد حسيني

●

اونهي ۾ اوهري، جنڌهن ويئڙا جهي،
موٽي مايڪ نہ آئيا، ماهه! سامونڊي سهي،
ڪلرو تنين ڪي، جهڪس وَهُ وَري وِنو.

اوڙاهہ وٺا، نہ وَرِئا، آئون تنه ماري وِيڻَ،
ڪري سامونڊي سيڻَ، جُسهي جارُ ٻرائيو.

سامونڊي ساري، مٿي تڙَ ڪناريان،
مون ڪي ٿي ماري، آئين سندي ڪالهڙي.

سامونڊيڪو سڱُ، آهي ڪولدرَ ڪاڏئون،
آنکهن چاڙهي آگَ، وٺو وڻجارو اوهري.

— شاهہ

پهچ

1. "سچ تيريءَ هيٺان"
شاعري
تنوير عباسي
نذر سنز
ڪوٺڙي والا چيمبرس
جنرل هوش محمد شهيد روڊ
حيدرآباد سنڌ.
صفحا: 112، ڪچو جلد قيمت 00-10 رپيا
۽ پڪو جلد قيمت 00-15 رپيا

2. "زندگيءَ جو وهڪرو"
ڪهاڻيون
ممتاز مهر
نئون دور پبليڪيشن، سکر سنڌ.
صفحا: 112، قيمت 20-4 رپيا.

3. "سيتا هرن"
ناول
ليکڪا: قرة العين حيدر
ترجمو: ولي رام ولڀ
آگر پبلشنگ ايجنسي
پ. ب نمبر 238، حيدرآباد سنڌ.
صفحا: 280، قيمت 00-8 رپيا.

4. "پاتال ۾ بغاوت"
طويل ڪهاڻي
ليکڪ: ماڻڪ
آگر پبلشنگ ايجنسي
پ. ب نمبر 238، حيدرآباد سنڌ.
صفحا: 90، قيمت 00-4 رپيا.

5. "نڪور لکيون"
ڪهاڻيون
مرتب: اسلم لغاري
سنڌي اڪيڊمي 474، حيدرآباد سنڌ.
صفحا: 98، قيمت: 00-5 رپيا.

6. "لطيفيات"
شاهه جي سوانح ۽ ڪلام جي ببلوگرافي
سهيڙيندڙ: ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو
سنڌالاجي، سنڌ يونيورسٽي، سنڌ.
صفحا: 256 قيمت: 00-8 رپيا.

7. "سنڌي ٽائيپ رائيٽنگ"
سنڌي ٽائيپ رائيٽنگ جي سکيا
ليکڪ: عنايت الله عباسي
سنڌ الاجي، سنڌ يونيورسٽي، سنڌ.
صفحا: 160 قيمت: 00-20 رپيا.

8. "قرآن جا موتي"
قرآني آيتن جو ترجمو
از: سيد گل محمد شاهه رضوي
ٽنڊو الهيار، سنڌ.
صفحا: 24 هديو: 25-1 رپيا.

9. "ميان مِٺُو"
(تنقيدي جائزو)
ليکڪ: شيخ نيازمحمد 'نياز'
گورنمنٽ ٽريننگ اسڪول
لاڙڪاڻو، سنڌ.
صفحا: 60 قيمت: 00-1 رپيو.

10. "انسان جي تاريخ"
ليکڪ: محمد عثمان ڏيپلائي
پ. ب نمبر: 152، حيدرآباد سنڌ.
صفحا: 56 قيمت: 00-4 رپيا.

11. سنڌي ادب (ششماهي)
علامه اقبال نمبر
سنڌ الاجي، سنڌ يونيورسٽي، سنڌ.
صفحا: 120 قيمت: 00-3 رپيا.

['پهچ' لاءِ هڪ ۽ تبصري لاءِ ٻه ڪاپيون موڪلڻ گهرجن.]

سنڌي ادبي بورڊ جا ڇپايل ڪتاب

سنڌي ڪتاب

ڪتاب جو نالو	مصنف	صفحا	قيمت
1- آفتاب ادب	حڪيم فتح محمد سيوهاڻي	216	5-00
2- حيات النبي	حڪيم فتح محمد سيوهاڻي	280	10-00
3- سيرت مصطفيٰ	مولوي محمد عظيم شيدا	546	12-00
4- ٽلسمن عرف غازي صلاح الدين	ساڌو هيرانند ۽ ڀيرومل مهرچند آڏواڻي	214	5-00
5- گل	ڪيولرام سلامتراء آڏواڻي	110	2-00
6- گل ڦل	پرمانند ميوارام	414	12-00
7- چندن هار	مرزا قليچ بيگ	600	12-00
8- دلارام	مرزا قليچ بيگ	88	2-00
9- زينت	مرزا قليچ بيگ	254	6-00
10- فيروز دل افروز	مرزا قليچ بيگ	160	4-00
11- گليور جو سير ۽ سفر	مرزا قليچ بيگ	126	2-50
12- تحفة النسوان	مرزا قليچ بيگ	194	5-00
13- مقالات الحڪمت	مرزا قليچ بيگ	236	3-50
14- ٽي ديوَ يا راڪاس	مرزا قليچ بيگ	32	1-00
15- وامق عذرا	مرزا قليچ بيگ	28	1-00
16- سائو پن يا ڪارو پنو	مرزا قليچ بيگ	300	7-00
17- انڪوائري آفيسر	مرزا قليچ بيگ	76	2-00
18- حسنا دلدار	مرزا قليچ بيگ	150	4-00
19- سنڌي وياڪرڻ (3 ڀاڱا)	مرزا قليچ بيگ	588	11-00
20- ايرڪ	مرزا قليچ بيگ	456	6-50
21- جولئن هوم	مرزا قليچ بيگ	402	6-00
22- مصيبت ماريا سائين سنواريا	مرزا قليچ بيگ	226	5-00
23- حاجي بابا اصفهاني	مرزا قليچ بيگ	420	6-50
24- عجيب طلسم	مرزا قليچ بيگ	30	1-00

قيمت	صفحا	مصنف	ڪتاب جو نالو
1-00	44	مرزا قليچ بيگ	25- لباخان درزي ۽ خليفو ڪھنگ
1-25	60	مرزا قليچ بيگ	26- شهزادي محبوب جي آکاڻي
1-50	76	مرزا قليچ بيگ	27- رستم
1-00	36	مرزا قليچ بيگ	28- پٽيل اکيون پوريل اکيون
1-50	56	مرزا قليچ بيگ	29- ٻائي وائي ٻائي وزو
1-00	50	مرزا قليچ بيگ	30- قدم برگ شهزادي
2-00	76	مرزا قليچ بيگ	31- عجيب جواهر
14-00	444	مرزا قليچ بيگ	32- آملھ ماڻڪ
2-50	98	مرزا قليچ بيگ	33- حشرات الارض
5-00	142	مرزا قليچ بيگ	34- گنن جي نوڪري
5-00	204	مرزا قليچ بيگ	35- شاھ ايليا
2-00	100	مرزا علي نواز بيگ	36- اخلاق حميده
10-00	280	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	37- لوڪ ڪهاڻيون (ڀاڱو 2)
14-00	516	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	38- جامع سنڌي لغات (ڀاڱو 1)
14-00	812	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	39- ڳيچ
17-00	1018	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	40- ٽيھ اکريون (ٻہ ڀاڱا)
10-50	752	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	41- مناظرا
20-00	757	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	42- ڏور
12-00	541	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	43- بيت
7-00	436	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	44- هفتي ڏينهن ۽ راتيون
9-00	500	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	45- واقعاتي بيت
16-00	430	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	46- مومل - راڻو
8-00	446	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	47- لوڪ گيت
22-00	925	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	48- ڳجھارتون
6-00	232	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	49- مورڙو ۽ مانگر مڇ
40-00	1300	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	50- دودو چنيسر (ٻہ ڀاڱا)
15-00	585	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	51- سسئي پنهون
12-50	360	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	52- عمر مارئي
10-00	260	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	53- سورٺ راءِ ڏياچ
5-00	282	لطف الله بدوي	54- ڪليات خادم

ڪتاب جو نالو	مصنف	صفحا	قيمت
55- چار درويش	لطف الله بدوي	240	5-00
56- ڪلام حسن بخش	عارف المولا	100	2-00
57- ڪليات حسين ديدڙ	عبدالڪريم سنديلو	297	12-00
58- ڪليات شاهه محمد ديدڙ	عبدالڪريم سنديلو	214	15-00
59- سپا جو سينگار	سوڀراج آڏواڻي	600	5-00
60- بلو ڪوڪر	ديوان صاحب سنگهه شاهاڻي	284	4-00
61- نالي ماتر آزادي	ذوالفقار علي ڀٽو	328	7-00
62- ايسپ جون آکاڻيون	ديوان ننديرام ميراڻي	258	10-00
63- راسيلاس	نولراءِ شوقيرام آڏواڻي	248	5-00
64- تاريخ ريگستان (ڀاڱو 1)	رائچند	300	20-00
65- تاريخ ريگستان (ڀاڱو 2)	رائچند	681	24-00
66- خوش خصلت خاتون	بيگم بادام ناتوان	118	3-00
67- ڪاميابي	غلام حسين جلباڻي	120	3-25
68- سلامان و ابسال	غلام حسين جلباڻي	120	2-00
69- تذڪره مشاهير سنڌ	سيد حسام الدين راشدي	382	20-00
70- تذڪره اميرخاني	سيد حسام الدين راشدي	372	14-00
71- چچنامه (سنڌي)	مخدوم امير احمد	684	20-00
72- سنڌ بلوچستان جو سير	محمد حنيف صديقي	424	20-00
73- سنڌ جي درٻار	محمد حنيف صديقي	200	6-00
74- سنڌ ۽ سنڌو ماٿريءَ ۾ وسندڙ قومون	رچرڊ برٽن	390	12-00
75- سنڌ جي مدنيت	سيد منظور نقوي	250	12-00
76- آهي ڏينهن آهي شينهن	پير علي محمد راشدي	544	20-00
77- تاريخ ڪلهوڙا سنڌي (ٻه حصا)	ابن حيات پنهور ۽ شمشيرالحيدري	1288	26-00
78- سنڌ جي اقتصادي تاريخ	سراج	314	6-00
79- آمريڪي مختصر افسانا	سراج ۽ رباني	476	6-00
80- آمريڪا جو سياسي سرشتو	شمشيرالحيدري	254	3-00
81- ابن بطوطه جو سفر	محمد ابراهيم عباسي	396	15-00
82- وحشي جيوت جا نشان	محمد ابراهيم جويو	236	8-00
83- اقتصادي انصاف	غلام رضا ڀٽو	282	5-00
84- سير ۽ سفر	سيد غلام مصطفيٰ شاهه	260	5-50

ڪتاب جو نالو	مصنف	صفحا	قيمت
85- جادو ۽ سائنس (3 ڀاڱا)	سومار علي سومرو	1820	34-00
86- اقتصادي ترقيءَ جا رستا	سومار علي سومرو	230	3-00
87- ديوان مفتون	نياز همايوني	100	4-00
88- فرهنگ جعفري (2 ڀاڱا)	نياز همايوني	620	9-00
89- تن ۽ تندرستي	ڊاڪٽر علي احمد قاضي*	336	4-50
90- جنرل سائنس	ڊاڪٽر علي احمد قاضي	353	3-50
91- نفسيات	ڊاڪٽر علي احمد قاضي	304	9-00
92- تذڪره شعراء تکو	ڊاڪٽر اسدالله شاهه حسيني	224	5-00
93- مقدمه ابن خلدون	ڊاڪٽر اسدالله شاهه حسيني	80	2-50
94- ڪليات دلگير	ڊاڪٽر اسدالله شاهه حسيني	150	5-50
95- ڪلام محمود فقير ڪتياڻ	ماستر محمد صالح سپيو	150	8-00
96- جهان آرا	عبدالرزاق عبدالسلام	166	5-00
97- ڪيرم جون آکاڻيون	خانصاحب مريد علي	274	6-00
98- سير ڪوهستان	الهه بچايو سمون	156	3-00
99- لاڙ جو سير	الهه بچايو سمون	125	2-50
100- دنيا دورنگي	آغا غلام نبي	212	5-00
101- ديوان ٻلبل	غلام محمد گرامي	154	4-50
102- تاريخي افسانا ۽ ڊراما	غلام محمد گرامي	330	15-00
103- مزاحيات	غلام محمد گرامي	258	12-00
104- جام جم	غلام محمد گرامي	164	8-00
105- مسلمان ۽ تعليم	غلام محمد گرامي	164	8-00
106- ويا سي وينجهار	غلام محمد گرامي	312	10-00
107- سنڌي زبان جي بنيادي لغت		22	1-00
108- قائداعظم جون تقريرون	غلام محمد گرامي	202	6-00
109- ڪليات گدا	رشيد احمد لاشاري	426	7-00
110- نل دمينتي	رشيد احمد لاشاري	282	4-50
111- جوٺاري	قاضي خادم	236	6-00
112- پراڻو پارڪر	منگهارام اوجها	124	6-00
113- رياست ۽ آزادي	رشيد ڀٽي	236	3-00
114- ٻارن لاءِ آکاڻيون	مرزا مراد علي "اختر"	150	3-00

ڪتاب جو نالو	مصنف	صفحا	قيمت
115- بدنصيب ٽري	محمد اسماعيل عرساڻي	140	4-00
116- چار مقالا	محمد اسماعيل عرساڻي	114	3-00
117- سير ريگستان	محمد اسماعيل عرساڻي	264	4-00
118- سنڌ ۾ پکين ۽ جانورن جو شڪار	محمد اسماعيل عرساڻي ۽ غلام رباني	168	5-00
119- ڪئنڊيڊ (سنڌي ترجمو) *	مصنف: والٽيئر	134	5-00
120- مئڪسم گورڪي [ننڍپڻ] (جلد 1)	مترجم: اياز قادري	324	12-00
121- مئڪسم گورڪي [تربيت] (جلد 2)	مترجم: اياز قادري	508	15-00
122- دنيا جا عظيم افسانا (ڀاڱو پهريون)	رشيد ڀٽي	332	7-00
123- ڪڇين جا قول	محمد سومار شيخ	424	20-00
124- حريص پڇتاءُ	آغا عبدالنبي "عليگ"	128	3-00
125- "مهراڻ" ڏهه ساله نمبر	ادارو "مهراڻ"	644	7-00
126- "مهراڻ" (ٽماهي)	في ڪاپي	250	4-00
	ساليانو چندو		15-00
127- گل ڦل (ماهوار)	في ڪاپي	50	1-00
(ٻارن جو رسالو)	ساليانو چندو		10-00

اردو ڪتاب

ڪتاب جو نالو	مصنف	صفحا	قيمت
128- تاريخ ڪلهوڙا (اردو) ٻه حصا	غلام رسول مهر	1346	28-00

فارسي ڪتاب

ڪتاب جو نالو	مصنف	صفحا	قيمت
129- ديوان غلام	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	120	5-00
130- لب تاريخ سنڌ	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	400	12-00
131- تاريخ طاهري	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	438	12-00
132- تڪمله مقالات الشعراء	سيد حسام الدين راشدي	1000	22-00
133- مثنوي مظهرالآثار	سيد حسام الدين راشدي	250	5-00
134- مثنويات و قصائد قانع	سيد حسام الدين راشدي	250	7-00
135- تاريخ مظهر شاهجهاني	سيد حسام الدين راشدي	494	14-00
136- ترخان نامه	سيد حسام الدين راشدي	200	8-50
137- تحفة الڪرام	سيد حسام الدين راشدي	682	70-00
138- منشورالوصيت	سيد حسام الدين راشدي	180	7-00
139- هشت بهشت	سيد حسام الدين راشدي	348	9-00
140- حديقة الاولياء	سيد حسام الدين راشدي	264	12-00

كتاب جو نالو	مصنف	صفحا	قيمت
141- روضة السلاطين ـ جواهرالعجائب	سيد حسام‌الدين راشدي	438	28-00
142- هو ڏوڻي هو ڏينهن	سيد حسام‌الدين راشدي	466	50-00
143- ديوان عظيم	ڊاڪٽر غلام مصطفيٰ خان	266	8-50
144- مثنوي هير و رانجها	حفيظ هوشيارپوري	400	7-00
145- تاريخ تازه نواي معارڪ	آقاي عبدالحي حبيبي افغاني	1140	30-00
146- ڪليات مائل	محمود احمد عباسي	542	17-00
147- ديوان محسن	حبيب الله رُشدي	500	22-00
148- فتح نامه	شيرمحمد نظاماڻي	224	12-00
149- ديوان صنعت	لطف الله بدوي	252	12-00

عربي ڪتاب

150- دراسات اللبيب	مرتب: مولانا نعماني	618	17-00
151- ذب الذبابات (حصه اول)	مرتب: مولانا نعماني	1000	22-00
152- ذب الذبابات (حصه ثاني)	مرتب: مولانا نعماني	1016	22-00
153- مقدمه ڪتاب التعليم	مرتب: مولانا نعماني	360	22-00
154- ديوان ابي عطا	مرتب: ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	32	4-50
155- المتانة في مرامة الخزانة	مرتب: غلام مصطفيٰ قاسمي	898	17-00
156- بذل القوة	مرتب: مخدوم اميراحمد	540	22-00
157- التمهيد	مولانا: عبيدالله سنڌي	522	30-00

انگريزي ڪتاب

	Pages	Price
158- Sind-A General Introduction by H. T. Lambrick	274	45/00
159- Sind-Before Muslim Conquest by H. T. Lambrick	240	35/00
160- Shah Abdul Latif-An Introduction to his Art by Allama I. I. Kazi	56	5/00
161- Casual peeps at Sophia by Allama I. I. Kazi		12/00
162- A Physical & Economic Geography of Sind by Dr: M. B. Pithawalla	390	35/00

سنڌي ادبي بورڊ جا هيٺ ڄاڻايل ڪتاب
ختم ٿي ويا آهن ۽ هن وقت وڪري
لاءِ موجود نہ آهن.

سنڌي ڪتاب

ڪتاب جو نالو	مصنف	صفحا	قيمت
1- قديم سنڌ	پيرومل مهرچند آڏواڻي	500	
2- سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ	پيرومل مهرچند آڏواڻي	364	
3- گل شڪر	ڪيولرام سلامتراءِ آڏواڻي	274	
4- ڪليات امين	محبوب علي چنا	328	
5- ڪليات ڪمال	اظهر گيلاني	212	
6- هدايت الانشاء	هدايت الله مشتاق	450	
7- ديوان قليچ	مرزا قليچ بيگ	426	
8- ٿي گهر	مرزا قليچ بيگ	360	
9- سچي محبت	مرزا قليچ بيگ	342	
10- نيڪي ۽ بدي	مرزا قليچ بيگ	142	
11- موتين جي دهلي	مرزا قليچ بيگ	266	
12- خود ياوري	مرزا قليچ بيگ	352	
13- دلپسند قصا	مرزا قليچ بيگ	384	
14- باغ ۽ باغباني	مرزا قليچ بيگ	414	
15- شهزادو بهرام	مرزا قليچ بيگ	240	
16- لغات لطيفي	مرزا قليچ بيگ	382	
17- لطائف الطوائف	مرزا قليچ بيگ	287	
18- قديم سنڌ جا شهر ۽ ماڻهو	مرزا قليچ بيگ	515	
19- تحريرون ۽ تقريرون	مرزا قليچ بيگ	288	
20- شيطان جي ناني	مرزا قليچ بيگ	40	
21- سنڌي وياڪرڻ (ڀاڱو 1)	مرزا قليچ بيگ	130	
22- غلاميءَ مان مٿي چاڙهو	مرزا قليچ بيگ	386	

ڪتاب جو نالو	مصنف	صفحا	قيمت
23- عجيب ڳالهيون	مرزا قليچ بيگ	214	
24- نيلو نڪي	مرزا قليچ بيگ	48	
25- ٻه جاڙا ڀائر	مرزا قليچ بيگ	42	
26- رسالو سچل سرمست (سنڌي)	عثمان علي انصاري	476	
27- سچل جو سرائڪي ڪلام	محمد صادق رانيپوري	510	
28- سيف الملوڪ (سرائڪي)	محمد صادق رانيپوري	176	
29- ميين شاهه عنات جو ڪلام	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	300	
30- ڪلام فقير ولي محمد لغاري	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	490	
31- ڪليات حمل	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	376	
32- ڪليات سانگي	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	568	
33- پروليون ۽ ڏٺون	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	322	
34- لوڪ ڪهاڻيون (ڀاڱو 1)	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	558	
35- لوڪ ڪهاڻيون (ڀاڱو 3)	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	310	
36- لوڪ ڪهاڻيون (ڀاڱو 4)	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	306	
37- لوڪ ڪهاڻيون (ڀاڱو 5)	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	418	
38- لوڪ ڪهاڻيون (ڀاڱو 6)	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	254	
39- لوڪ ڪهاڻيون (ڀاڱو 7)	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	328	
40- مداحون ۽ مناجاتون	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	530	
41- معجزا	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	390	
42- مناقبا	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	390	
43- مولود	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	480	
44- ٽڙ جا بيت	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	433	
45- عشقيه داستان - سنڌي قصا (ڀاڱو 2)	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	310	
46- عشقيه داستان - ٻاهريان سنڌي قصا (ڀاڱو 7)	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	710	
47- ڍول مارو	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	268	
48- سهڻي-ميهار ۽ نوري-ڄام تماچي	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	280	
49- ليلان-چنيسر	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	264	
50- خليفي صاحب جو رسالو	ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ	308	
51- ديوان بيدل	عبدالحسين شاهه موسوي	276	

مهراڻ

سنڌي ادبي بورڊ جو سه ماهي علمي ۽ ادبي رسالو

مولائي شيدائي جي لافاني تصنيف "جنت السنڌ" مان ڪوريل

● ...سنڌو ندي، جنهن تي هن صوبي جي زندگيءَ جو مدار آهي، سا دنيا جي وڏين ندين مان سترهون نمبر آهي. مسلمانن جي روايتن، توڙي هندن جي ڌرم ڪتابن ۾، هن نديءَ جي گهڻي تعريف ڪيل آهي. مسلمانن جي روايت موجب جنت مان چار درياهه — (1) نيل، (2) فرات، (3) جيحون، ۽ (4) سيحون — نڪرن ٿا، جن مان سيحون "سنڌو ندي" آهي. انهن درياهن جي وجود ڪري مصر، عراق، ماوراءالنهر ۽ سنڌ، دنيا ۾ "ارض معموره" سڏجن ٿا. اهڙيءَ طرح رگ ويد جي ڏهين منڊل ۾ هن نديءَ جي تعريف پنجهتر سلوڪن ۾ بيان ڪيل آهي... (ص 11)

● ...علامه ابن الفقيه همداني سن 330 هجري ڌاري لکي ٿو، ته "الله تعاليٰ سنڌ کي هيءَ خصوصيت بخشي آهي، جو منجهس هر قسم جون شيون، جهڙوڪ جواهرات، ياقوت، الماس، خوشبودار مصالا، عنبر، عاج، عمارتي ڪاٺ، ريشمي ڪپڙو، سوٽي ململيون، 'سنڌو' ۽ ٻيا اهڙا سامان ڌارين ملڪن ڏانهن وڪري لاءِ ويندا هئا."... انهن قيمتي شين ڪري، ٻيروني دنيا "جنت السنڌ" اڳيان محتاج هئي. ان سبب، هن ملڪ جي دولت کي لٽڻ لاءِ ڌارين قومن وقت بوقت مٿس ڪاهون ڪيون هيون، ۽ اهو سلسلو هر صدي جاري رهيو ۽ قومي يا ملڪي اتحاد ڪڏهن به قائم نه ٿي سگهيو... (ص 33)

● ...شاهه جو رسالو جهوني سنڌي ٻوليءَ جي خزاني سان لبريز آهي، ۽ سنڌي ادب جو قابل فخر شاهڪار آهي، جنهن کي الهامي حيثيت حاصل آهي، ۽ جنهن جهڙو ڪتاب سنڌي ٻوليءَ ۾ اڃا پيدا ٿي نه سگهيو آهي. فصاحت، بلاغت، سلاست ۽ معانيءَ جي جن قانونن کي دنيا ڪلام جو حسن ۽ بيان جو زيب مقرر ڪيو آهي، سو شاهه جي ڪلام ۾ موجود آهي... (ص 569)

● ...مياڻيءَ جي جنگ جو ذڪر ڪندي ڪئپٽن پوسٽنس پنهنجي ڪتاب 'پرسنل آبزرويشن آف سنڌ' ۾ لکي ٿو، ته "سنڌ جا باشندا هتي انگريز حمله آورن خلاف ائين وڙهيا، جيئن ڪو ماڻهو پنهنجي اهڙيءَ شيءِ لاءِ وڙهندو آهي، جا کيس زندگيءَ کان بدرجها عزيز هجي." سنڌ جي باشندن انگريزن خلاف حيدرآباد جي ٻاهران مياڻيءَ جي جنگ ۾ پنهنجي آزاديءَ لاءِ جيڪو شاندار مقابلو ڪيو، اُن جو مثال قومن جي تاريخ ۾ هڪ شاندار يادگار آهي...

(ص 741-742)